

RMI

REVISTA
MONUMENTELOR
ISTORICE

1/2017

POST '90

6	Editorial Ștefan Bâlici
---	-----------------------------------

1

8	Dosar tematic	10	Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator” – varianta „Ion Mincu”, București. Hanna Derer
		16	Re/Înființarea DM(AS)I. Un gest prematur în istoria protecției monumentelor istorice Peter Derer
		22	Studiile istorice din perspectivă bucureșteană Irina Popescu-Criveanu
		34	Un patrimoniu necunoscut: studiile istorico–arhitecturale ale arhitecturii urbane Nicolae Lascu
		40	Un public pentru Françoise Choay Kázmér Kovács
		44	Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică Gheorghe Alexandru Niculescu

2

56	Studii și cercetări	58	A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? – o dilemă din perspectivă istorică Adrian Crăciunescu
		68	Câmpul istoric Mărăști Raluca Iosipescu
		76	Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei Adriana Stroe, Aurelian Stroe
		82	Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu

3

90	Dosar de restaurare	92	Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj Csilla Hegedüs, Zsuzsanna Eke, Dorottya Makay
		104	Conacul P. P. Carp din Țibănești, jud. Iași Batem fierul la Conac! 2005–2017 Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit Șerban Sturdza, Alexandra Mihailciuc
		118	Restaurarea Arcului de Triumf din București Aurora Târșoagă
		128	Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare Ildiko Mitru

4

136	Portret		Arhitect Rodica Mănciulescu
		138	100 de ani de la naștere Cristina Mănciulescu, Ștefan Mănciulescu
		148	Proiecte de restaurare Anca Filip

5

160	Eseu fotografic		Ștergeri incomplete Andrei Mărgulescu
-----	------------------------	--	---

6

172	Recenzii	174	Alexandra Mihailciuc „În jurul focului. Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit” Corina Mihăescu
		178	Roberta Grignolo „Diritto e salvaguardia dell'architettura del XX secolo Law and Conservation of the 20 th Century Architecture” Oana Țiganea
		182	Alexandru Mexi „Grădinile Castelului Peleş. Mitologie dinastică și peisaj cultural” Ioana Tudora
		184	Jan Hülsemann „Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi” Iozeфина Postăvaru

Post '90

↳ Ștefan Bălici

Institutul Național al Patrimoniului
stefan.balici@patrimoniul.ro

La aproape trei decenii de la restructurarea postrevoluționară a sistemului public de protecție a patrimoniului cultural, reînființarea organismelor dedicate studierii și protejării patrimoniului imobil și reorganizarea publicațiilor de specialitate ale domeniului este momentul unei analize, pentru identificarea câștigurilor – indiscutabile – ale acestei perioade, dar și pentru recunoașterea nereușitelor și a desincronizărilor, în relație cu noile necesități ale societății actuale. Sub acest semn, al retrospectivității și al necesității recalibrării și optimizării a sistemului – care a început deja în mai multe planuri simultan: legislativ, prin etapele parcurse sau în pregătire ale Codului patrimoniului cultural; operativ, prin multiplicarea inițiativelor private valoroase aplecate asupra patrimoniului cultural, dar și instituțional, prin redefinirea în curs a rolului instituțiilor publice – *Revista Monumentelor Istorice* își reia apariția într-o serie nouă.

Istorie

Revista Monumentelor Istorice este cea mai importantă dintre publicațiile românești cu tradiție în domeniul cercetării și protejării patrimoniului construit. *Revista* a apărut anual începând cu 1990, dublând *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* și a devenit, în scurt timp, un reper în bibliografia națională dedicată monumentelor istorice. Atât *Buletinul*, cât și *Revista* sunt succesoarele *Buletinului Comisiei Monumentelor Istorice*, prima publicație periodică din România dedicată protejării patrimoniului cultural imobil, apărută trimestrial începând cu luna ianuarie 1908, sub direcția *Comisiei Monumentelor Istorice*, la editura Administrației Casei Bisericii. La origine, *Buletinul* avea ca obiectiv general „deșteptarea și răspândirea în popor a simțului și priceperii pentru conservarea monumentelor, prin publicarea de lucrări speciale asupra monumentelor și de instrucțiuni asupra chipului conservării sau restaurării lor”¹ și cuprindea „o parte științifică”, în care se urmărea publicarea a „tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice” și „o parte oficială”, în care se publicau „rapoartele anuale ale Comisiei, procesele verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circulări, informațiuni și decizii ale Ministerului și ale Comisiei, privitoare la monumentele noastre istorice”².

Buletinul și-a păstrat formula inițială până la desființarea sa în 1945, urmată de dizolvarea Comisiei Monumentelor Istorice în 1948. În perioada următoare atât activitatea comisiei, cât și publicarea unor texte de referință a fost continuată ocazional – întâi de revista *Monumente și Muze*, apărută într-un singur număr, în anul 1958, apoi, începând cu anul 1970, prin *Buletinul Monumentelor Istorice* (1970–1973), iar apoi prin *Revista Muzeelor și Monumentelor – Monumente Istorice și de Artă* (1974–1989). Din 1990, *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* și-a reluat apariția, concomitent cu înființarea *Revistei Monumentelor Istorice*. Direcțiile principale urmărite de *Buletin* la înființare – științifică și oficială – s-au distribuit astfel în cele două publicații distincte, ale căror consecvență și identitate s-au dispărut însă în timp.

Proiectul noii serii

Prin lansarea noii serii, urmărim în primul rând reluarea nucleului dur al *Revistei*, în forma consacrată în 1990, reprezentat de textele de natură științifică, de referință pentru cercetarea și protejarea patrimoniului construit, care vor fi cuprinse în rubrica *Studii și cercetări*. Vom introduce în dezbatere teme actuale ale patrimoniului cultural, în *Dosare tematice*. Peisajul actual al restaurării monumentelor istorice, problemele și ipostazele sale notabile vor fi prezentate în rubrica *Dosar de restaurare*. Înaintașilor noștri, personalități ale domeniului studiului și protejării patrimoniului imobil le va fi dedicată rubrica *Portret*. Evoluția cunoașterii domeniului, așa cum este reflectată în activitatea editorială recentă, va fi prezentată în rubrica *Recenzii*. În încheiere, vom deschide paginile revistei spre un alt unghi de reflecție asupra domeniului, prin imagine, invitând fotografi recunoscuți să își îndrepte atenția asupra patrimoniului construit, în câte un *Eseu fotografic*, în conexiune cu dosarul tematic.

Prin dubla lansare, alături de *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, și acesta într-o nouă formulă, cele două publicații se redefinesc ca entități distincte, având fiecare drept nucleu câte una dintre „părțile” publicației originare: conținutul oficial, respectiv conținutul științific.

Prima temă: Post '90

Seria nouă este inaugurată acum, sub tema *Post '90*, cu o privire înapoi – inevitabil fragmentară – al cărei scop este pe de o parte de a identifica câștigurile de durată ale perioadei și, pe de altă parte, de a evidenția, prin analize atente și studii, desincronizări între abordările curente în România și evoluțiile internaționale ale gândirii teoretice și ale practicii domeniului, dar și desincronizări între diferite sectoare ale sistemului nostru de protecție a patrimoniului construit. Dintr-o astfel de investigație vor putea fi conturate noi idei și trasate, cu siguranță, noi căi de urmat.

Pornim acest exercițiu retrospectiv, care va continua și în numerele viitoare ale revistei, de la o imagine generală dezolantă a sectorului patrimoniului imobil – arhitectural, arheologic, urbanistic, peisagistic – pe care o regăsim astăzi oriunde am activa și care este de natură să alarmeze orice specialist sau amator implicat în protejarea patrimoniului cultural. Este o imagine care arată un sector ghidat de concepte și abordări învechite, cu un cadru normativ incoerent și depășit, un aparat administrativ cvasi-nefuncțional, în perpetuă lipsă de resurse și personal calificat și cu un sector privat atrofiat și neperformant. Se adaugă acestei descrieri și numărul foarte mic, aproape irrelevant, al programelor de educație – universitară și postuniversitară – și de formare a specialiștilor patrimoniului construit. În privința meșteșugurilor și meseriilor arhitecturii istorice, formarea de durată lipsește complet. Deși există, evident, excepții, puncte luminoase pe acest fundal sumbru, ele nu pot atenua sentimentul de frustrare în fața situației actuale

1 *Regulamentul de aplicare a legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice*, 1892, § II alin 4.

2 „Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea *Buletinului*”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, 1908, I.

și nu pot decât să ne întărească dorința de a găsi o ieșire, spre un nou sistem, adecvat și performant.

Dosarul tematic urmărește, de la distanța oferită de cele peste două decenii trecute de la momentele evocate, prin articole semnate de profesioniști care au jucat și continuă să joace un rol important în definirea teoretică și organizarea sectorului: Hanna Derer, Peter Derer, Nicolae Lascu, și Irina Popescu-Criveanu, (re-)constituirea sistemului instituțional, educațional și metodologic al protejării patrimoniului, după Revoluția din decembrie 1989.

Din mozaicul de teme și procese care sunt analizate - toate foarte relevante pentru înțelegerea epocii, dar și a situației în care ne găsim - punctez aici aleator câteva: ■ pe plan instituțional, desprindem coordonatele unui succes de scurtă durată, cel al (re)înființării DMSI, structură cu personalitate juridică, cu rol de decizie, bazată exclusiv pe acțiunea la toate nivelurile - științific, administrativ, operativ, normativ - a profesioniștilor patrimoniului cultural sau, în cuvintele autorului, Peter Derer, pe „primatul aspectelor cultural-științifice în fața intervențiilor venind dinspre politică, economie și tehnică” - o încercare inspirată din modelul faimoasei DMI care a gestionat protejarea patrimoniului construit în anii '60 și '70 ai secolului trecut, dar care nu a supraviețuit în noile condiții politice, economice și sociale; ■ programele de specializare universitare și postuniversitare în domeniul restaurării de arhitectură, create după 1990 au dispărut odată cu evoluțiile legislative europene - procesul „Bologna” - fără ca în urma lor să apară spațiul și condițiile pentru înființarea unor noi forme de învățământ și/ sau formare specializate corespunzătoare necesităților; ■ în legătură directă cu punctul anterior, lipsa specialiștilor formați și atestați în domeniul studiilor și cercetărilor (doar 48 de experți și 75 de specialiști în toată țara, mai mult de jumătate din județe fără nici un specialist) - observație valabilă pentru toate domeniile de atestare - duce la imposibilitatea atingerii standardelor de calitate necesare; ■ constituirea unei practici și a unor metodologii privind cercetarea arhitecturii istorice și în general a patrimoniului edificat este un câștig nevalorificat, atâta timp cât nu primește caracter normativ și nu intră astfel în practica curentă; fiind un câmp de acțiune nereglementat, se pune și problema eticii, sau a lipsei ei - apariția unui conținut-cadru și a unor norme ar consolida poziția specialistului în fața beneficiarului; nu în ultimul rând, urmărirea aplicării concluziilor și recomandărilor cuprinse în studiile de fundamentare este absolut necesară; ■ fondul de studii de fundamentare a intervențiilor de restaurare acumulat în această perioadă nu este inventariat, este greu și inegal accesibil, reprezentând „un patrimoniu necunoscut”, cum îl numește dl. prof. Lascu; ca atare, acest fond este doar parțial, chiar minimal exploatat în alimentarea cunoașterii arhitecturii istorice - în scopul dezvoltării istoriei arhitecturii, dar și al unei mai bune evidențe a patrimoniului arhitectural.

În completarea seriei de articole de analiză se așează contribuția profesorului Kázmér Kovács, editorul în România al operei dedicate patrimoniului cultural a autoarei franceze Françoise Choay, o contribuție care pornește de la observația simplă că seria aparent interminabilă de eșecuri ale conservării și restaurării monumentelor din România - „mult prea mare și mult prea dezolantă pentru a fi recitată cu prilejul unei singure serbări” - revelează o gravă lipsă a culturii profesionale și a reflecției teoretice. Urmează o pledoarie pentru educația de specialitate și pentru educație în sensul cel mai larg, sprijinită pe prezentarea succintă a principalelor titluri ale autoarei franceze, care au apărut în traducere românească.

În încheierea *Dosarului tematic*, dr. Gheorghe Alexandru Niculescu, cercetător în domeniul arheologiei teoretice, introduce o perspectivă critică, actuală, acordată la evoluțiile teoretice internaționale în domeniul patrimoniului cultural

- Convenția de la Faro - referitoare la discursul public și demersurile administrative recente - Codul patrimoniului cultural - din România. Ideea de bază a criticii autorului este a cea e eliberării patrimoniului cultural de sub imperiul politicii identității (asumată de altfel la nivel central, prin recenta redenumire a ministerului de resort, devenit minister al culturii și identității naționale). Sunt punctate necesitatea de a crea spațiu - în cadrul legislației de profil - pentru patrimoniul neprotejat, local, alături de cel oficial, protejat prin lege și asumat de stat, dar și necesitatea de a prevedea participarea comunităților și a vocilor neautorizate, în mod egal cu cea sau cele ale specialiștilor. Apare clară nevoia stringentă de a organiza dezbateri serioase și a revizui acum - în pregătirea etapei finale a Codului patrimoniului cultural - modul în care definim patrimoniul cultural, actorii săi și relațiile dintre ei.

Rubrica *Studii și cercetări* propune subiecte variate, unele de mare actualitate, dar toate relevante pentru caracterizarea perioadei post '90: Piața Revoluției - fosta piață a Palatului Regal - din București și istoria proiectelor și intențiilor nematerializate de reorganizare a acestui spațiu focar al orașului actual, cândva un ansamblu de piețe urbane, rămas în continuarea deformat, amorf, aproape rezidual; Câmpul istoric Mărăști, a cărui reevaluare din perspectiva patrimoniului cultural, ca peisaj cultural memorial, coincide cu aniversarea anul acesta a centenarului luptelor de pe Frontul estic românesc al Primului război mondial; Revizitări ale unor teme cunoscute sunt oferite de articolele dedicate patrimoniului minorităților - abordat printr-un caz reprezentativ pentru programul arhitectural de construcții școlare din satele săsești - sau patrimoniului simbolic - printr-o reevaluare a surselor istorice referitoare la biserica ce poartă numele personajului eponim al Bucureștilor, Bucur Ciobanul.

Dosarul de restaurare prezintă lucrări recente care ilustrează tipologii patrimoniale, abordări și practici dintre cele mai diverse, de la restaurarea atentă, conservativă, a unui monument simbol, Arcul de Triumf din București, la șantierul-școală cu impact internațional de la Castelul Bánffy de la Bonțida, la șantierul experimental, axat pe componentele de educație și responsabilitate socială, de la Conacul Petre P. Carp de la Țibănești, și la restaurarea urbană, care recuperează exemplar urmele arheologice ale straturilor istorice ale devenirii unui oraș, în Piața Cetății și Turnul Ștefan din Baia Mare. Cazurile prezentate pornesc de la forme diferite de comandă socială și angajează strategii și modele metodologice diferite, dar toate au în comun calitatea demersului și a rezultatelor.

Rubrica *Portret* este dedicată unei figuri exemplare a școlii de restaurare românești, Rodica Mănculescu, la 100 de ani de la naștere și 40 de ani de la dispariția tragică, la cutremurul din 4 martie 1977. Începem astfel un demers de recuperare și repunere în circulație, pentru restauratorul sau amatorul de patrimoniu din zilele noastre, a activității profesionale de mare valoare a personalităților școlii românești de restaurare de arhitectură.

Eseul fotografic al lui Andrei Mărgulescu, cadru didactic universitar și fotograf de arhitectură, expune ceea ce poate nu am dori să vedem, într-o selecție de imagini într-un fel firească și familiară, dar în același timp frustrantă și chiar revoltătoare: ce facem cu ceea ce am moștenit...?!

Cu această întrebare, simplă și directă, deschidem noua serie a *Revistei Monumentelor Istorice*, cu speranța că în paginile ei vom găsi împreună resurse pentru a recupera nu doar un patrimoniu pe care îl prețuim, ci și un sistem de gestiune și protecție care acum este în derivă.

10
Despre formarea actualului și viitorului
„arhitect-restaurator”
– varianta „Ion Mincu”, București

Hanna Derer

16
Re/Înființarea DM(AS)I.
Un gest prematur în istoria protecției
monumentelor istorice

Peter Derer

22
Studiile istorice din
perspectivă bucureșteană

Irina Popescu-Criveanu

34
Un patrimoniu necunoscut:
studiile istorico–arhitecturale ale
arhitecturii urbane

Nicolae Lascu

40
Un public pentru Françoise Choay

Kázmér Kovács

44
Patrimoniul cultural, politica identității
și cunoașterea științifică

Gheorghe Alexandru Niculescu

DOSAR TEMATIC

Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator” – varianta „Ion Mincu”, București

↳ **Hanna Derer** Universitatea de Arhitectură
și Urbanism „Ion Mincu”, București
hanna_derer@yahoo.com

Cuvinte cheie prezervarea patrimoniului
cultural construit
arhitect
formare
licență
master
specializare studii postuniversitare
pluridisciplinar
Universitatea de Arhitectură și
Urbanism „Ion Mincu”

Rezumat După o lungă perioadă în care, în România, patrimoniul cultural construit și deci formarea specialiștilor dedicați acestuia au fost, în cel mai bun caz, neglijate, începând cu ultimul deceniu al secolului al 20-lea, instituțiile de învățământ superior au putut să își focalizeze din nou atenția asupra acestora. În acest sens, Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului, din Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” a depus în ultimii 30 de ani eforturi atât în ceea ce privește studiile universitare, cât și cele postuniversitare. Cele două forme de pregătire diferite au fost abordate conjugat, astfel încât cunoștințele și abilitățile oferite de prima să fie nu doar completate, ci și aprofundate de a doua. Acest mod – corect – de a construi o specializare reală a arhitecților (și nu numai) în domeniu trebuie adaptat la schimbările și tendințele înregistrate de învățământul superior din Europa („procesul Bologna”), precum și din România.

- 1 Evident, în acel context, precum și în cel de față, atât prin termenul „restaurare”, cât și prin cel de „conservare” se înțelege domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural construit. Substituirile respective au fost operate exclusiv pentru a asigura fluiditatea textelor.
- 2 Articolul, intitulat „Despre formarea actualului și viitorului «arhitect-restaurator». Varianta «Ion Mincu» -București” a fost publicat în *Transsylvania Nostra*, numărul 4, din anul 2009, pp. 8-10.
- 3 Vezi nota 1.
- 4 Pe de o parte, în principiu, menirea arhitecților este (încă) aceea de a crea clădiri noi. Pe de altă parte – deloc neglijabilă – cum în România anilor '80 din secolul al XX-lea patrimoniul cultural construit era mai degrabă distrus și neglijat, diplomele în domeniu nu erau receptate favorabil.
- 5 Toate informațiile referitoare la perioada respectivă se bazează pe experiența acumulată prin parcursul de formare profesională al autoarei.
- 6 Ocazie cu care Sanda Voiculescu a susținut prezentarea intitulată „Învățământul de restaurare în România” (cf. Ana Maria Zahariade, „Sanda Voiculescu (1940-2002)”, în *Arhitect Design*, nr. 2, anul 2002, București, pp. 6-7, p. 6).
- 7 De exemplu, privind însușirea corectă și eficientă a tehnicilor de relevare – înțelese ca instrumente de cercetare.
- 8 În ceea ce privește prezervarea patrimoniului cultural construit a fost vorba, inițial, de o „secție” profilată pe(ntru) domeniu, apoi de un „certificat de studii suplimentar”, ca atestat de absolvire a activităților didactice opționale respective, și, ulterior, de o „filă”, adică de un anume traseu de formare profesională care, pornind de la un trunchi comun (mai multor direcții) se încheia prin ramura specifică resursei culturale.
- 9 Este atât de evident că (1.) numai un bun arhitect poate să înțeleagă o clădire concepută de un predecesor și, ca urmare, (2.) numai un bun arhitect poate să învețe să intervină asupra ei fără a afecta resursa culturală pe care aceasta o încorporează încât aceste două stări de fapt sunt în cel mai bun caz ignorate și în cel mai rău negate – din păcate, frecvent, cu efecte negative asupra patrimoniului în cauză.
- 10 www.uauim.ro/facultati/urbanism/, pagină consultată în data de 07.11.2017.
- 11 www.uauim.ro/universitatea/istoric/, pagină consultată (și) în data de 07.11.2017. În articolul publicat în periodicul *Transsylvania Nostra* (Derer 2009) apare, probabil decernat, anul 2001.
- 12 La acestea se adaugă, într-o oarecare măsură, un al treilea curs opțional, dedicat relației dintre spațiul public și cel privat, precum și un al doilea proiect opțional referitor, în fapt, la arhitectura de interior a spațiilor publice. Toate informațiile privind oferta actuală de activități didactice opționale provin din www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagină consultată în data de 07.11.2017.
- 13 www.edu.ro/procesul-bologna-0, pagină consultată în data de 07.11.2017.
- 14 În conformitate cu un studiu publicat în suplimentul „Der Entwurf” al revistei *Deutsche Bauzeitschrift*, în aprilie 2016 (***, „Einschreiben, eintragen”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 24, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf, fișier descărcat în data de 07.11.2017) se arată că în Republica Federală Germană, în toate Land-urile, înscrierea în Ordinul Arhitecților nu este posibilă decât după minimum patru ani de studii universitare și doi ani de stagiu profesional. În numai trei cazuri – condiționate (după cum urmează) – înscrierea este posibilă după numai trei ani de studii care (deci) corespund ciclului întâi,

Cu 10 ani în urmă, profesorul Szabó Bálint a avut amabilitatea să solicite, pentru periodicul *Transsylvania Nostra*, un articol despre modul în care era abordat învățământul de restaurare¹ la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București². În consecință, bilanțul pe care îl prilejuiește în prezent *Revista Monumentelor Istorice* reia, în formă actualizată, textul respectiv, întregit, desigur, cu evenimentele relevante petrecute în ultimul deceniu.

Activități universitare opționale

Cu, de data aceasta, 30 de ani în urmă, la, pe atunci Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București, oferta referitoare la formarea într-ale conservării³ era formată dintr-un singur curs, de un semestru, și două proiecte a căror durată însumată nu depășea șase săptămâni. Din această cauză, căreia i se adăugau diverse alte motive⁴, numărul de proiecte de diplomă elaborate pentru prezervarea patrimoniului cultural construit era extrem de redus⁵.

De aceea, la debutul anilor '90 ai veacului (deja) trecut, configurarea și consolidarea unei componente dedicată domeniului a devenit una dintre prioritățile catedrei aferente, în prezent Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului. De altfel, regretata Sanda Voiculescu, pe atunci șefa catedrei, a reprezentat România la întâlnirea organizată de Consiliul Europei pentru specialiștii interesați și implicați în reformarea învățământului de profil, întâlnire care a avut loc în anul 1992⁶. Ca urmare, prin intermediul activităților didactice opționale, al căror număr a crescut, după cum este și firesc, în mod considerabil, a fost conceput un traseu educațional care permitea studenților interesați să acumuleze cunoștințe și să își însușească abilități suplimentare față de colegii care alegeau un alt centru de greutate al studiului. Cu alte cuvinte, prin parcurgerea (și absolvirea cu succes a) anumitor cursuri, a anumitor proiecte și chiar și a unor oferte speciale de efectuare a practicii⁷, studenții în cauză aveau ocazia să își descopere și să își dezvolte, într-o primă etapă, aptitudinile necesare (în mod special) în abordarea resursei culturale, în orice formă a sa, urbanistică și arhitectonică. Indiferent de denumirea și/sau forma administrativă, mai mult sau mai puțin oficiale și care au variat în timp⁸, scopul acestei componente a planului de învățământ a fost, și încă este, acela de a pregăti viitori arhitecți pentru specializarea efectivă care, în ceea ce privește patrimoniul cultural construit, nu se poate produce decât după absolvirea facultății⁹, adică după dobândirea tuturor calităților indispensabile pentru efectuarea stagiului necesar pentru obținerea dreptului de semnătură.

În acest context merită menționat faptul că, inițial, prin intermediul activităților didactice opționale, studenții Institutului [numai] de Arhitectură „Ion Mincu” puteau opta pentru unul din alte trei trasee de formare diferite și anume cele care puneau accentul pe latura tehnică, respectiv pe urbanism sau pe arhitectura de interior. Evident, de la înființarea Facultății de Urbanism, în anul 1997¹⁰, respectiv a Facultății de Arhitectură de Interior, în anul 2003¹¹, studenții a ceea ce a rămas Facultatea de Arhitectură nu mai pot alege, în calitate de centru de greutate – real – al studiului lor, decât prezervarea patrimoniului cultural sau tehnologia arhitecturală. Astfel, de exemplu, în prezent, pentru ultimul din cele două domenii menționate anterior, oferta de activități didactice opționale cuprinde nu mai puțin de două cursuri și două proiecte, în timp ce, dacă își doresc să aprofundeze aspecte legate de peisagistică și urbanism, studenții Facultății de Arhitectură nu mai au la dispoziție decât două cursuri opționale și un proiect așijderea¹².

În plus, ca urmare a reformei impuse învățământului superior din Europa sub denumirea de „procesul Bologna” și inițiată în anul 1999¹³, și/sau a modului în care aceasta a fost aplicată în România și/sau în Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, ideea unor astfel de centre de greutate, configurate prin intermediul activităților didactice opționale s-a diluat, aceasta fiind, în principiu, înlocuită de structurarea studiilor universitare în cele trei trepte valabile și în prezent și anume: licență, *master*, respectiv doctorat. În virtutea acestei reforme, orice specializare – și deci și cea în domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural construit – trebuie să se producă prin absolvirea unui ciclu de tip *master*. Un astfel de parcurs este, însă, posibil în statele în care, pe de o parte, se organizează studii de licență cu durata de patru ani, în loc de trei, și, simultan, este posibilă acordarea dreptului de semnătură doar pe baza diplomei aferente, cale pe care o adoptă, de exemplu, o serie de universități germane¹⁴. În multe alte situații însă, precum în Marea Britanie, însăși profesia de arhitect necesită o pregătire universitară de minimum cinci ani – din care ciclul de studii de tip *master* nu poate lipsi¹⁵. Această condiție este valabilă și în România unde, de altfel, formarea profesională într-ale arhitecturii, în calitate de profesie reglementată sectorial în Uniunea Europeană, se desfășoară unitar, prin comasarea

de licență. Astfel, în Bavaria se pot înscrie în Ordinul Arhitecților absolvenții a doar trei ani de studii universitare – exclusiv în domeniile arhitectură de interior și peisagism. În Schleswig-Holstein, trei ani de studii sunt posibili și în cazul arhitecturii și al urbanismului – dar numai cu certificarea a patru ani de stagiu profesional sub coordonarea unui arhitect recunoscut ca atare. Aceeași derogare este valabilă și în Hessen – dar numai până la data de 31 decembrie 2020. În schimb, atunci când este vorba despre studii de licență cu durata de patru ani, numai două Land-uri, Bavaria și Berlin, refuză înscrierea în ordin, impunând, deci, diploma ciclului de studii de tip *master*. În aceste condiții, încă din anul 2016, existau în Republica Federală Germană deja 11 instituții de învățământ superior care oferă studii de licență cu durata de patru ani („Der Architektenkompass. In acht Semestern zum Architekten ...”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 25, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf, fișier descărcat în data de 07.12.2017).

- 15 Pentru Royal Institute of British Architects, de exemplu, formarea profesională ca arhitect înseamnă cinci sau șase ani de studii universitare din care doi obligatoriu la nivel de *master*, precum și doi ani de stagiu profesional (www.architecture.com/education-cpd-and-careers/how-to-become-an-architect, pagină consultată în data de 07.12.2017).
- 16 www.edu.ro/studii-licenta și www.edu.ro/studii-masterat.
- 17 Prevăzute în prezent în anul IV de studii sub titlurile „Protecția patrimoniului (noțiuni de conservare)”, respectiv „Proiect de restaurare” (www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/planuri-invatamant/4/). Desigur, dat fiind faptul că (de asemenea) în prezent, unul din cele trei cursuri opționale de restaurare și anume cel intitulat „Arhitectură și arheologie” este programat în cel de-al treilea an de studii (www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagină consultată în data de 07.12.2017), unii dintre studenți ar putea opta pentru aprofundarea domeniului înainte de „confruntarea” cu activitățile didactice obligatorii.
- 18 www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagină consultată în data de 07.12.2017. Faptul că o studentă sau un student poate urma, în paralel cu cursurile de profil (strict), și cursurile opționale de istoria arhitecturii depinde de modul în care sunt programate toate aceste activități opționale.
- 19 Aceasta fiind una din situațiile în care s-a negat și se neagă cu vehemență că (1.) numai un bun arhitect poate să înțeleagă o clădire concepută de un predecesor și, ca urmare, că (2.) numai un bun arhitect poate să învețe să intervină asupra ei fără a afecta resursa culturală pe care aceasta o încorporează. De altfel, această negare este și principalul impediment în dezvoltarea ciclului de studii de licență dedicat domeniului din cadrul aceleiași universități – ciclu de studii care va fi abordat separat.
- 20 Informații deținute de autoarea textului de față care a conceput partea dedicată conservării din acest ciclu de studii și care pot fi atestate de documentele oficiale de înființare și organizare depuse de aceasta la secretariatul aferent, în anii 2003 – 2011, documente a căror formă electronică se află și în arhiva personală.
- 21 Prin definiție, cel puțin în contextul determinat de „procesul Bologna”, studiile de tip *master* sunt studii de nivel universitar.
- 22 Eronat, deoarece cei șase ani de studii din cadrul Facultății de Arhitectură reprezentau, de fapt, un ciclu de licență și unul de *master*, comasate. Din acest motiv însă, diploma (unică) de absolvire nu purta titlul uneia de *master*, de unde și imposibilitatea (formală) de înscriere la doctorat. Această problemă s-a rezolvat abia când ministerul de resort a realizat (într-un târziu) realitatea.

studiilor de licență cu cele de tip *master*¹⁶. În consecință, (nu doar) în România, singura modalitate efectivă de a le permite viitorilor arhitecți care, după introducerea prilejuită de cursul și proiectul obligatorii¹⁷, consideră că doresc să se familiarizeze cu domeniul, în vederea specializării propriu-zise (postuniversitare), rămâne cea bazată pe activități didactice opționale – desigur, astfel formulate încât să faciliteze constituirea unei baze relevante în sensul unei dezvoltări profesionale ulterioare.

Din fericire, chiar dacă mai puțin mulțumitor, acest principiu a putut fi menținut în Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, pentru Facultatea de Arhitectură, chiar și în condițiile celei mai recente restructurări interne a planului de învățământ, intrată în vigoare în anul universitar curent, 2017 – 2018, restructurare care a redus drastic numărul de activități didactice opționale. În virtutea acestei schimbări, în prezent, pe fundamentul format din cursurile și proiectele obligatorii, prezervarea patrimoniului cultural construit poate fi abordată dincolo de suprafață printr-o ofertă constituită din trei cursuri și două proiecte specifice la care, în principiu, se adaugă alte două cursuri de istoria arhitecturii și/sau urbanismului¹⁸.

În fine, deși pentru orice absolvent al Facultății de Arhitectură care doarește să își poată exercita profesia fără restricții elaborarea diplomei este obligatorie, câtă vreme în fostul Institut, actuala Universitate de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” subiectul este la latitudinea studentului, aceasta trece, măcar într-un fel, în rândul activităților didactice opționale. Evident, în aceste condiții, catedra de profil, deci departamentul în care aceasta s-a transformat la un moment dat, a oferit de la bun început îndrumare de specialitate pentru diplomele dedicate patrimoniului cultural construit. Dacă, inițial, acestea s-au putut concentra, într-adevăr, pe resursa culturală, la solicitarea insistentă a conducerii executive a institutului, diplomele numite „de restaurare” au inclus și o componentă consistentă de arhitectură contemporană, cererea în cauză fiind justificată tocmai prin faptul că toți absolvenții trebuie să facă dovada (supremă) a capacității de a concepe o clădire nou-nouă¹⁹.

Pregătirea postuniversitară – în trecut și în prezent

Pe fundamentul format din activitățile didactice obligatorii și opționale dedicate patrimoniului cultural construit, arhitecții care au absolvit (deci) primele două cicluri de studii universitare, licență și *master*, pot aprofunda domeniul printr-o specializare propriu-zisă. Inițial, în acest scop au fost create, succesiv, două forme de învățământ postuniversitar, ambele cu durata de câte opt semestre, adică doi ani. Prima a funcționat din anul 1992 până în anul 2012 când, în calitate de studii academice postuniversitare și sub titulatura (la fel de oficială) „Restaurarea monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice” a trebuit să își înceteze existența, în principal datorită modificărilor induse de *Legea educației naționale, 1/2011*. La origine, acest ciclu de studii a fost conceput pentru cei care activaseră și activau deja în domeniu, uneori fără să fi beneficiat de o formație structurată în acest sens. În fapt, unul din motivele principale care au determinat înființarea acestei forme de specializare a fost lipsa acută de specialiști, generată de câteva decenii în care prezervarea patrimoniului cultural construit a fost neglijată din motive politice. Ulterior, când cererea pentru acest tip de pregătire s-a diminuat, a fost creat, în anul 2003, un ciclu de „studii masterale postuniversitare” (în termenii legali valabili la data respectivă), adresat deci proaspeților absolvenți, intitulat „Conservarea (și reabilitarea) patrimoniului construit”. Având în vedere relația dintre tipurile de intervenții care se încadrează în familia definită de termenul „conservare” și sfera cunoscută drept „reabilitare”, acest ciclu de studii de tip *master* postuniversitar a fost organizat în colaborare cu Catedra de Științe Tehnice și s-a desfășurat atât sub titulatura comună de „Conservarea și reabilitarea patrimoniului construit”, având două domenii de specializare („conservare” și „reabilitare”), cât și sub forma a două forme de învățământ separate, „Conservarea monumentelor istorice”, respectiv „Reabilitarea patrimoniului construit”, care, însă, au funcționat ca un *joint venture*²⁰. Nu este probabil lipsit de interes (nici) faptul că această variantă de profilare profesională, cu denumirea paradoxală²¹ de *master* postuniversitar a fost utilă și din alte puncte de vedere. Astfel, în perioada de tranziție de la sistemul de învățământ superior anterior la cel impus de „procesul Bologna”, în care admiterea la doctorat este condiționată de absolvirea unui ciclu de studii de tip *master*, temporar, absolvenții Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” au fost obligați (eronat²², dar totuși obligați) să urmeze un *master*. Or, aceștia fiind *de facto* absolvenți ai unui *master* universitar (comasat cu licența) nu au avut, până la clarificarea situației, altă variantă mai eficientă decât cea oferită de ciclurile de *master* postuniversitar.

- 23 Atât ciclul de studii academice postuniversitare, cât și ciclul de tip *master* postuniversitar au fost concepute pentru un grup ținut pluridisciplinar, adresându-se deci nu doar arhitecților, ci și, de exemplu, arheologilor, inginerilor, istoricilor, istoricilor de artă etc, caracteristică abordată în cele ce urmează.
- 24 Comisia de atestare a specialiștilor și experților în domeniul și-a început activitatea abia în anul 2000.
- 25 *Ordin nr. 2495* din 26 august 2010 (<http://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2015/11/Ordin-atestare-nr-2495-din-2010.pdf>, sursă și fișier consultate în data de 07.12.2017).
- 26 Idem, de exemplu articolul 11 (1) a) și b) sau 11 (3) b) - l deși autoarea nu are la cunoștință de o listă oficială, emisă de ministerul de resort sau de una din entitățile subordonate acestuia, care să cuprindă aceste forme de specializare postuniversitară agreeate în vederea atestării în calitate de specialist, expert sau verficator tehnic în domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural construit.
- 27 În conformitate cu *Norma metodologică privind atestarea specialiștilor, experților și verficatorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice* din 25 iunie 2008, care a fost în vigoare până în 2010 când a fost înlocuită prin *Ordinul 2495/2010* (vezi <http://www.monitoruljuridic.ro/act/norme-metodologice-din-25-iunie-2008-privind-atestarea-specialistilor-expertilor-si-verficatorilor-tehnici-in-domeniul-protejarii-monumentelor-istorice-emitent-ministerul-culturii-si-cultelor-99222.html> și <http://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2015/11/Ordin-atestare-nr-2495-din-2010.pdf>, surse consultate în data de 07.12.2017).
- 28 Direcții principale abordate prin „programul de omogenizare” au fost: istoria arhitecturii în România, doctrine (sau principii generale) de restaurare, noțiuni de (sau introducere în) teoria arhitecturii, noțiuni de (sau introducere în) urbanism, noțiuni de tehnici și structuri constructive (sau introducere în concepția structurilor constructive), utilizarea „computerului” în restaurare (sau utilizarea „computerului”), elemente de legislație generală, istoria artei (informații extrase din copii ale unor documente oficiale, ștampilate și semnate, privind ciclul de studii în cauză, puse la dispoziție de către prof. dr. arh. Nicolae Lascu).
- 29 Informații deținute de autoarea textului de față care a conceput partea dedicată conservării din acest ciclul de studii și care pot fi atestate de documentele oficiale de înființare și organizare depuse de aceasta la secretariatul aferent, în anii 2003 - 2011, documente a căror formă electronică se află și în arhiva personală - care cuprinde, desigur, și preparativele didactice desfășurate pentru pregătirea necesară la susținerea activităților didactice ce i-au revenit.
- 30 În acest mod caracterul pluridisciplinar al fiecărei serii de studenți a putut fi folosit și în favoarea cadrelor didactice, care au avut posibilitatea să își îmbogățească propria experiență profesională, cel puțin atunci când au conceput nu doar metode de predare adaptate, ci și teme de seminare și/sau de proiecte menite să utilizeze efectiv toate resursele puse la dispoziție de cursanți.
- 31 Informații deținute de autoarea textului de față care a conceput partea dedicată conservării din acest ciclul de studii și care pot fi atestate de documentele oficiale de înființare și organizare depuse de aceasta la secretariatul aferent, în anii 2003 - 2011, documente a căror formă electronică se află și în arhiva personală.
- 32 Informații extrase din copii ale unor documente privind ciclul de studii în cauză, puse la dispoziție de către prof. dr. arh. Nicolae Lascu, iar perioada de desfășurare a acestui ciclul de studii de tip *master* postuniversitar a fost confirmată de prof. dr. arh. Sergiu Nistor, inițiatorul și coordonatorul său.

Dar, mai importante decât diferitele aspecte referitoare la învățământul superior în general, au fost și sunt cele legate de condițiile de practicarea a specializării cărora le-au fost dedicate cele două forme de studii postuniversitare în cauză. Din acest punct de vedere au fost urmărite de la bun început diverse modalități prin care absolvenților în cauză, arhitecți (și nu doar ²³) beneficiind, deci, de un sistem structurat de cunoștințe și abilități, avansat în raport cu cel al altora, să li se ofere posibilitatea de a se angaja mai rapid în slujba patrimoniului cultural construit, indiferent de forma aleasă, de la cercetare, la proiectare, execuție și monitorizare. În acest scop, de îndată ce a fost (într-un târziu²⁴) introdusă procedura legală de atestare a specialiștilor și experților (și, mai apoi, a verficatorilor tehnici) în „domeniul protejării monumentelor istorice”²⁵, orice formă de specializare postuniversitară (agreeată, desigur²⁶) a fost luată în considerare fie ca o formă (în sine) de acumulare a vechimii, fie ca o formă de completare a studiilor de scurtă durată sau, pentru scurt timp, ca un criteriu de acordare a statutului de „specialist debutant”²⁷.

Corelarea cu condițiile impuse prin lege cu privire la intervențiile (de orice fel) asupra imobilelor, ansamblurilor, fragmentelor de țesut de așezare (rurale sau urbane) clasate, cuprinse în zone construite protejate sau în zonele de protecție a monumentelor istorice a fost doar unul din motivele pentru care atât ciclul de studii academice postuniversitare, cât și cel de tip *master* postuniversitar menționate au fost concepute, chiar dacă în moduri diferite, în așa fel încât să promoveze lucrul pluri- și trans-disciplinar. Astfel, studiile academice postuniversitare debutau prin așa-numitul „program de omogenizare” conceput pentru a veni în întâmpinarea cursanților cu formații diferite, pentru a-i sprijini în atingerea unui nivel (oarecum) comun de cunoștințe și care, în consecință, oferea activități didactice din domenii diferite, de la istoria arhitecturii în România, la utilizarea calculatorului²⁸. Din acest punct de vedere, ciclul de studii de tip *master* postuniversitar, la fel de pluridisciplinar atât în ceea ce privește studenții, cât și în ceea ce privește componența corpului profesoral, a propus activități didactice prin care fiecare profesie reprezentată în rândul cursanților să își poată pune în valoare caracteristicile. De aceea, în cazul disciplinelor (în principiu) de cercetare fundamentală (precum, de exemplu, istoria arhitecturii), accentul a fost pus mai degrabă pe modul în care acestea intervin în domeniul patrimoniului cultural construit (de exemplu, prin probleme specifice clădirilor din anumite epoci stilistice sau edificiilor aparținând unui anume program de arhitectură)²⁹. Evident, contribuțiile specifice fiecărei profesii reprezentată în rândul cursanților au putut fi exploatate cel mai bine și în beneficiul tuturor în cadrul seminarelor și a activităților practice, incluzând proiectele³⁰.

De asemenea, în ceea ce privește ciclul de studii academice postuniversitare activ între 1992 și 2012 și acest ciclul de studii de tip *master* postuniversitar, înființat în 2003 și care și-a încheiat misiunea în 2011, a existat și o a doua diferență esențială. Astfel, cel din urmă a pus, direct sau indirect, sensibil mai mult accent pe evaluarea culturală a patrimoniului construit - în fond primul pas *sine qua non* al conservării acestuia - fără să fie neglijate celelalte fațete teoretice (doctrine, principii, terminologie), modalitățile de abordare prin proiectare sau legislația internațională și națională. În fine, în ceea ce privește același *master* postuniversitar, scopul final a fost acela de a structura, antrena și consolida capacitatea de a dezvolta raționamente optime și flexibile în timp (pentru actualizare permanentă) și în spațiu (pentru fiecare „caz” în parte, fiecare fiind, desigur, unic)³¹. Punctul oarecum vulnerabil al ambelor forme de învățământ postuniversitar prezentate a fost relația cu execuția intervențiilor. Neavând la dispoziție o antrepriză, posibilitățile de contact cu șantierul și deci cu specialiștii implicați în procesele respective s-au redus la vizite ocazionale și la ofertele de profil externe, studenții fiind încurajați să le exploateze în cea mai mare măsură posibilă.

Fără să fi identificat un remediu definitiv pentru acest neajuns al celor două forme de specializare postuniversitară dedicată celor care intervin la propriu asupra patrimoniului cultural construit, Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului din cadrul Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” și-a pus și problema celor mai importanți parteneri de dialog ai acestora - proprietarii și/sau cei care, reprezentându-i pe aceștia, administrează resursa culturală. Lor li s-a adresat, între 2002 și 2006, ciclul de studii de tip *master* postuniversitar intitulat „Gestiunea patrimoniului cultural de către colectivitățile locale” care a abordat deci în mod preferențial aspecte de natură economică, probleme de *management*, chestiuni de planificare, politici urbane și strategii culturale, luând în considerare și patrimoniul mobil, dar și pe cel imaterial³².

- 33 Dar nu neapărat și justificat.
- 34 Toate informațiile referitoare la programul postuniversitar de formare și dezvoltare continuă intitulat „Conservarea și restaurarea patrimoniului construit” provin din planul de învățământ furnizat de către inițiatorul și coordonatorul său principal, prof. dr. arh. Sergiu Nistor, precum și cu discuțiile purtate cu acesta anterior înființării.
- 35 <https://www.edu.ro/studii-postuniversitare>.
- 36 <https://www.masterin.it/masters/master-di-secondo-livello/>.

Pe de altă parte, forma de studii de tip *master* postuniversitar, utilă în perioada de tranziție de la sistemul anterior la cel impus prin „procesul Bologna”, a trebuit, după cum era de așteptat, să își încheie la rândul ei existența, eveniment produs de asemenea prin *Legea educației naționale, 1/2011*, lege prin care, după cum a fost menționat anterior, și-au pierdut din importanță și ciclurile de studii academice postuniversitare. În consonanță cu măsurile impuse în întreaga Europă și nu doar profesiei de arhitect, măsuri care urmăresc în mod vădit³³ scurtarea perioadelor de pregătire profesională, începând cu anul respectiv, accentul a căzut pe așa numita „formare și dezvoltare profesională continuă”. Cu această ocazie, departamentul de profil al aceleiași universități a decis să se adreseze și unui al doilea gen de partener al arhitecților, inginerilor etc. specializați în domeniu, partener constituit de autoritățile locale, entități cărora, frecvent, nu le revine doar administrarea patrimoniului cultural aflat în proprietate publică (sau privată proprie), ci și un rol activ în procedurile de avizare și monitorizare a intervențiilor efective dedicate acestuia. Ca urmare, în anul 2014 a fost conceput un parcurs formativ constituit din module de scurtă durată și deci potrivite unor sesiuni de perfecționare (în cazul în care există, deja, o bază), fiecare axat pe un anumit aspect sau pe un set de aspecte, astfel încât traseul rezultat să se dovedească și flexibil. Cu alte cuvinte, în raport cu propria pregătire și propria experiență, unul sau altul dintre cei interesați pot urma acel sau acele module apte să îi întregască în mod optim competențele dobândite anterior, prin alte forme de învățământ. Inițiat în același an 2014, acest program postuniversitar de formare și dezvoltare continuă intitulat „Conservarea și restaurarea patrimoniului construit” s-a desfășurat până în prezent prin primele patru module concepute atunci și, deși adresat în primul rând autorităților, este, evident, deschis oricărui actor implicați sau care doresc să se implice în domeniu³⁴. Desigur, acest mod de configurare și de funcționare, care are avantajele sale, nu mai asigură colaborarea timp de patru semestre între unii și aceeași studenți ai unor forme de specializare (reală) postuniversitare care, având profesii diferite, se pregăteau deci reciproc pentru modul de lucru interdisciplinar care este specific domeniului.

Eventuale posibilități viitoare

Una dintre principalele probleme ale învățământului actual de arhitectură este faptul că nu permite, în mediul academic, suficiente confruntări cu alte profesii. „Procesul Bologna” impune trei forme de studii universitare, de licență, de tip *master* și doctoratul, în condițiile în care, pentru a obține dreptul de a-și exercita neîngrădit viitoarea profesie, absolventul unui ciclu de licență de arhitectură va dori să urmeze și unul de tip *master*. La fel, absolvenții altor tipuri de studii de licență nu au cum să urmeze un ciclu de *master* în arhitectură, acesta fiind inevitabil bazat pe activități didactice legate, direct sau indirect, de proiectare. Iar doctoratul, de acum redus la numai trei ani (și, eventual, alți doi de prelungire), are oricum alt caracter decât cel necesar unei specializări reale în domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural. De asemenea cele numai patru forme de studii postuniversitare prevăzute de legislația în vigoare – programele „postdoctorale de cercetare avansată”, cele „postdoctorale”, cele de formare și dezvoltare profesională continuă, respectiv cele postuniversitare de perfecționare – sunt la fel de puțin potrivite. Primele două au caracteristicile specifice studiilor de doctorat, a treia presupune, așa cum s-a menționat anterior, o bază (posibil de dezvoltat), dar durate scurte, în timp ce ultima este dedicată absolvenților care nu au obținut nici măcar diploma de licență³⁵. Or, după cum a fost subliniat anterior, în ceea ce privește prezervarea patrimoniului cultural, specializarea într-un cadru multidisciplinar este de preferat unuia format exclusiv din arhitecți. Pentru o vreme, a părut că soluția la această problemă constă în ceea ce se poate numi, impropriu, dar s-a și numit și se numește (de exemplu în Italia) „master de gradul al II-lea”³⁶ și care reprezintă, în esență, ceea ce au fost ciclurile de studii de tip *master* postuniversitar.

Pe de altă parte, după cum a rezultat deja în ultimele două decenii, o altă tendință actuală este aceea de a reduce durata studiilor superioare. Ca urmare, este mai probabil ca rezolvarea să rezide în completarea licenței de profil, care își desfășoară activitatea ca parte a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” la Sibiu. Din acest punct de vedere însă, un impediment esențial este constituit de echivalarea activității de proiectare, fapt care nu este pe deplin justificat, dar își are originea atât în specificul specializării în domeniul prezervării, cât și în dificultățile studiului în regim pluridisciplinar anterior formării complete ca arhitect. În prezent însă, pare că este în interesul tuturor părților implicate, începând cu Facultatea de Arhitectură și încheind cu breasla, ca acest impediment să fie, în fine, surmontat, astfel încât, după parcurgerea acestei etape de studii, precum

și a unui ciclu de tip master (universitar), absolvenții să poarte un titlu pe care universitatea este sau va fi abilitată să îl confere, pe care Ordinul Arhitecților să îl recunoască și care să fie cuprins în nomenclatorul CAEN – în care, de altfel, este cuprinsă și profesia de „arhitect – restaurator”³⁷.

În fine, nu trebuie uitat bagajul minim de cunoștințe obligatoriu pentru orice arhitect, orice urbanist și orice arhitect de interior, bagaj a cărui absență naște monștri. Din acest punct de vedere se pare că activitățile didactice obligatorii, din ce în ce mai puține la număr, sunt, așa cum era de așteptat, instrumente insuficiente în raport cu distrugerile de patrimoniu cultural și realitatea construită în ultimele trei decenii – decenii în care deja au început să practice alte și alte serii de absolvenți care au intrat în contact cu patrimoniul cultural construit în alt mod.

Mai sunt, deci, în continuare, încă multe de făcut...

Bibliografie

***, „Einschreiben, eintragen”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 24, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf

***, „Der Architektenkompass. In acht Semestern zum Architekten ...”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 25, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf.

***, Ordinul nr. 2495 din 26 august 2010 pentru aprobarea *Normelor metodologice privind atestarea specialiștilor, experților și verifcătorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice*, www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2015/11/Ordin-atestare-nr-2495-din-2010.pdf.

Hanna Derer, „Despre formarea actualului și viitorului «arhitect-restaurator». Varianta «Ion Mincu» – București”, în *Transsylvania Nostra*, 4/2009, pp. 8–10.

Zahariade, Ana Maria, „Sanda Voiculescu (1940–2002)”, în *Arhitekt Design*, nr. 2, anul 2002, pp. 6–7.

Surse Web

www.aippimm.ro/articol/info_util/resurse_umane_nomenclator_caen/formulare_1415, pagina oficială a Ministerului pentru Mediul de Afaceri, Comerț și Antreprenoriat, secțiunea dedicată clasificării activităților economice din România (nomenclatorul CAEN).

www.architecture.com/education-cpd-and-careers/how-to-become-an-architect, pagina oficială a Royal Institute of British Architects, secțiunea „Education, CPD and carrers”, partea intitulată „How to become an architect”.

www.edu.ro/procesul-bologna-0, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Cooperare internațională”, partea dedicată reformei intitulată „procesul Bologna”.

www.edu.ro/studii-licenta, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Învățământ superior”, capitolul „Studii universitare de licență”.

www.edu.ro/studii-masterat, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Învățământ superior”, capitolul „Studii universitare de masterat”.

www.edu.ro/studii-postuniversitare, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Învățământ superior”, capitolul „Studii postuniversitare”.

<https://www.masterin.it/masters/master-di-secondo-livello/>, pagină creată de Mercurius Network S.R.L., societate membră a International Forum for Postgraduate Studies Information, pagină dedicată ciclurilor de studii de tip „master de gradul al II-lea”.

www.uaaim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea dedicată Facultății de Arhitectură, secțiunea intitulată (evident) „Discipline la alegere 2017–2018”.

www.uaaim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/planuri-invatamant/4/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea dedicată Facultății de Arhitectură, secțiunea intitulată (evident) „Planuri de învățământ”.

www.uaaim.ro/facultati/urbanism/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea care cuprinde prezentarea Facultății de Urbanism.

www.uaaim.ro/universitatea/istoric/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea care cuprinde prezentarea instituției.

Re/Înființarea DM(AS)I

Un gest prematur în istoria protecției monumentelor istorice

↳ **Peter Derer** Universitatea de Arhitectură
și Urbanism „Ion Mincu”, București
derer.pfr@gmail.com

Cuvinte cheie protecție
experiență
demolări
reformă
DMI-DMASI
autonomie
finanțare alternativă
valorificare

Rezumat România are un patrimoniu monumental divers, dar limitat. Protejarea lui este dificilă din cauza climatului cultural neprietenos și a subfinanțării cronice. În aceste condiții, disputele politice și neînțelegerile dintre profesii, dezinteresul proprietarilor și interesele „dezvoltatorilor” imobiliari fac dificilă organizarea și valorificarea domeniului. Deși există un exemplu care a funcționat (e drept în timpul administrației comuniste), actorii de decizie de după 1989 se codesc să reediteze o replică adaptată noilor condiții din România. Sub imboldul refacerii Direcției Monumentelor Istorice a funcționat, între 1990–93, tandemul Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice – Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (cu structuri în fostele provincii istorice). Comisia Națională funcționa pe lângă Ministerul Culturii, coordona întreg domeniul monumentelor istorice, hotărârile sale fiind obligatorii pentru toți deținătorii, indiferent de statut. Finanțarea activității sale se făcea prin DMASI, de la bugetul public, dar și din alte surse (avea în organigramă o Eforie a Monumentelor Istorice). Astfel CNMASI, detașată de presiuni politice, economice, tehnice, putea pune la baza acțiunilor sale primatul aspectelor culturale și științifice: evidență, îndrumare, control, avizare, punere în valoare etc. În trei ani de activitate (conform rapoartelor de activitate) a reușit să revigoreze și să ordoneze domeniul, afectat sever de demolările masive produse înainte de 1989, nu numai în Capitală. Din păcate, spiritul și acțiunile reformatoare ale CNMASI și DMASI fie nu au fost înțelese, fie interpretate tendențios, dacă nu răuvoitor. Profitând de opoziția dintre profesioniști, de ambițiile sau frustrările altora, politicienii la putere au recuperat oferta inițială, desființând autonomia științifică și culturală a CNMASI și înregimentând DMASI (sub forma unui serviciu) în structurile stufoase ale administrației centrale. Astfel s-a încheiat această aventură înnoitoare declanșată în urma căderii dictaturii demolatoare de monumente.

- 1 Peter Derer, „Activitatea Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice între 1 aprilie - 31 decembrie 1990”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/1991, anul II, București, 1991, pp. 49-51; Aurel Botez și Peter Derer, „Organizarea Comisiei Naționale și a Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/2001-2005, anii XII-XVII, București, 2005; Cezara Mucenic, „Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (CNMASI) și Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) - istoria anilor 1989-1993”, în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/2000, anul LX, București, 2000, pp. 69-78.
- 2 Mădălin Hodor, „Jaf comunist la Mogoșoaia”, în *Revista 22*, 4 iul. 2017; „Afacerea Doncea”, în *Revista 22*, 8 nov. 2016; „Nesimțirea pământului”, în *Revista 22*, 27 sept. 2016 și 25 oct. 2016. O filozofie apropiată se regăsește în *DCS* nr. 120/1981 (a se vedea referința de la pct.8).
- 3 Cezara Mucenic, „Legislația privind monumentele istorice din România 1892-1992”, în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 2/1992, an LXI, București, 1992, pp. 14-20; Eugenia Greceanu, „Reluarea activității de protecție a monumentelor istorice din România după desființarea în 1948 a Comisiunii Monumentelor Istorice”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1995, an VI, București, 1995, pp. 87-90.
- 4 Încetarea activității „antrena desființarea șantierelor de restaurare în curs, pierderea materialelor de construcție în stoc, imprăștierea zestreii DMI, constituită majoritar de CSCAS (local, depozite de materiale, garaj, parc auto, mobilier etc., pierderea a 800 de muncitori de înaltă calificare în restaurări, fără a mai pomeni de pierderile ireparabile suferite de arhivă prin mutarea la Casa Scânteii” cf. Eugenia Greceanu, „Reluarea activității de protecție...”.
- 5 Dinu Giurescu, „The Razing of Romania's Past”, *International Preservation Report, US/ICOMOS*, Washington, D.C., 1989; Șerban Cantacuzino, „Masacru cultural în România”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1990, an I; „Starea orașului”, București, mai 1990, Expoziție organizată de UAR, sala Dalles; Expoziția „Patrimoine roumain, histoire et actualité”, Paris iul.-sept. 1990, CNMHS, Conseil de l'Europe, *Sous-commission du patrimoine architectural, Le patrimoine roumain. La situation des pertes de grande valeur enregistrée en 1990*, Strasbourg, le 2 juillet 1990, Doina Mândru; Expoziția „Monumentele României 1977-1989”, DMASI, București, 1992, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 2/1992, an III; Gheorghe Măndrescu, „Desființarea CMI, 1 decembrie 1977”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, nr. 1/2010.
- 6 Declanșatorul și, totodată, motorul demersului au fost Radu Popa, arheolog, profesor la Universitatea din București, Aurelian Trișcu, arhitect, profesor la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București. În mod justificat, inițiatorii reuniunilor nu au apelat la funcționarii din fosta administrație centrală de profil, cf. Peter Derer, „Atelierul de integrare din Institutul de arte plastice Nicolae Grigorescu - București”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/2001-2005, anii XII-XVI, București, 2005, pp. 48-50.

Lămurire

Informații de bază privind așa numita reconstituire a Direcției Monumentelor Istorice (la 13 ani de la desființare) se găsesc în raportul prezentat după primul an de activitate¹. Drept care, în textul de față, se abordează aspectele de principiu care au stat la baza reînființării sub forma Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, aspecte care i-au marcat existența până la dizolvarea în structurile Ministerului Culturii. Totodată, ca urmare a apariției ulterioare a unor informații suplimentare, devine posibilă tragerea unor concluzii privind perioada 1990-1993. Atunci, ca de altminteri și înainte și după, situația monumentelor istorice a depins de contextul general.

Premise 1977-1989

Vechea Comisiune a Monumentelor Istorice a fost desființată cu o zi înaintea abolirii monarhiei și instaurarea „democrației populare”. Câțiva ani (1948-52) România nu a avut nici un fel de structură administrativă pentru protejarea patrimoniului cultural. Revoluție culturală, influențe proletcultiste, facilitarea însușirii bunurilor rechiziționate, expropriate, naționalizate, ori toate la un loc?² Ulterior, admitându-se oportunitatea unei asemenea instituții, se vor experimenta diverse forme administrative de protecție până la realizarea acelei structuri complexe care a fost regretată Direcție a Monumentelor Istorice, autoarea aprecierilor realizări dintre 1952-68. Prin preluarea atribuțiilor Direcției Monumentelor de Arhitectură din fostul Comitet de Stat pentru Arhitectură și Construcții, ale Comisiei Muzeelor și Monumentelor, Atelierului de restaurare de la Institutul Central de Studii Orășenești și Sectorului de execuție din Departamentul Cultelor... „a apărut formula neobișnuită a unei instituții centrale cu atribuții îndeobște separate: 1. avizare, îndrumare, control; 2. proiectare; 3. execuție.”³ O structură integrată administrației publice dintr-un stat cu economie planificată, care deținea (cu excepția monumentelor menținute în proprietatea cultelor) cvasi-totalitatea patrimoniului cultural clădit și punea la dispoziție întreg bugetul necesar activităților specifice.

Legea 63/1974

În deceniul următor, schimbarea politicilor culturale, problemele financiare, desconsiderarea cultelor, disputele profesionale (între arhitecți, istorici de artă, arheologi etc.), recrudescența naționalismului primar, capriciile cuplului prezidențial (?) etc. au condus, pe neobservate, la minimalizarea ocrotirii și restaurării monumentelor istorice și degradarea instituției responsabile⁴. Considerată, probabil, un impediment în calea restructurării orașelor și a modernizării satelor, instrument important în transformarea societății și ultima rămășiță din structura de protecție (menționată de *Legea 63/1974* privind ocrotirea patrimoniului cultural național al Republicii Socialiste România), dispărea risipită în teritoriu. Este perioada care coincide cu deschiderea unor ample șantiere de restructurare urbană ce produc daune imense fondului clădit tradițional (în parte de valoare culturală), îndeosebi în Capitală. Demolările extinse i-au afectat pe locuitorii din zonă, pe proprietarii caselor expropriate, au îngrijorat profesioniștii din domeniu și au alarmat instituțiile internaționale de profil⁵. Acestor nemulțumiri s-au adăugat, într-o măsură deloc neglijabilă, cele legate de condițiile nedemne de viață ale întregii populații care s-a revoltat în decembrie 1989.

Grupul de inițiativă

Imediat după căderea dictaturii în decembrie 1989 și instalarea noii puteri, s-au format în diverse sectoare de activitate comitete de inițiativă pentru reconfigurarea viitorului imediat. Cum era limpede că cele două componente ale patrimoniului cultural au fost tratate inegal, cel clădit (monumentele istorice) înregistrând pierderi ireparabile, o variantă a fost separarea lor. Grupul preocupat de protecția monumentelor istorice s-a întrunit inițial la Institutul de Arheologie, apoi la așa numitul Atelier de Integrare din Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din Capitală (în timp ce specialiștii din domeniul patrimoniului cultural imobil au putut activa mai departe în fostul sediu din „Casa Scânteii”, unde a rămas și conducerea Ministerului Culturii). La Institutul de Arte au participat diverși specialiști atașați de domeniu, afectați de politica oficială privind fondul clădit de valoare, politică pe care au dezavuat-o și ale cărei efecte au încercat să le restrângă în condițiile dificile ale dictaturii⁶. Comitetul s-a întâlnit de câteva ori, analizând situația catastrofală a patrimoniului cultural construit, blocarea listelor suplimentare de monumente istorice, mijloace imediate de stopare a pierderilor și variante posibile pentru un demers constructiv pe termen scurt în concordanță cu progresele din Europa, în speță, poziția și structura autorității de protecția

- 7 Primul Ministru al Culturii de după 1989 fusese cadru didactic la IAPNG unde avea colegi, cunoscuți și prieteni. De asemenea, avea cunoscuți, chiar și rude, în Comitetul de Inițiativă și Atelierul de Integrare.
- 8 *DL 1/27 dec. 1989*, pe locul 3 figurează *L 58/1974*. Intuind, probabil, dimensiunea distrugerilor ce vor fi produse de restructurarea dinspre centru spre perimetrul mult restrâns al localităților (potrivit prevederilor *L 58/1974*, art. 1 ș.a.; art.9) autoritățile au emis „*DCS 120/1981* privind unele măsuri pentru protejarea și valorificarea materialelor, obiectelor sau a unor componente rezultate din demolarea, transformarea sau repararea construcțiilor și pt. consemnarea documentară a unor zone, ansambluri și clădiri”. Art. 2 ...Pentru bunurile care fac parte din patrimoniul cultural național sau care sunt susceptibile de a aparține acestuia se aplică prevederile privind ocrotirea patrimoniului cultural național.
- 9 *Hotărârea CNMASI din 16 mai 1990* „Instrucțiuni privind ocrotirea monumentelor istorice”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1990 – Adresa comună a CNMASI și CNUAT nr. 836 din 21 mai 1990 referitoare la „Metodologia privind delimitarea provizorie a zonelor protejate” (cu revenire din partea CNUAT nr. 1121/25 iun. 1990 către primarii județelor). Prevederi adresate deținătorilor de monumente au fost cuprinse și în *D. 91/1990* (art. 3), inclusiv în „Regulamentul de Organizare și Funcționare a CNMASI” (*Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1990).

monumentelor, formula de conducere și operare, conlucrarea externă, refacerea potențialului profesional, diversificarea bugetării ș.a.m.d.

Patronajul

Pierderile de fond clădit monumental înregistrate între 1977-1989 au fost provocate de precădere de implementarea programelor de restructurare a localităților. Răspunderile au fost împărțite, în unele cazuri nici nu puteau fi dovedite. Cert este că de eliberarea amplasamentelor s-a ocupat administrația locală al cărei coordonator era Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare. Pe de altă parte, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, în subordinea căruia se afla unica structură specializată, nu s-a implicat în stoparea ori măcar reducerea pierderilor de monumente istorice sau de clădiri neclasate, dar cu valoare culturală. Membrii grupului de inițiativă (asemeni unei părți din societate) nu au militat pentru schimbări radicale, ci și-au înscris proiectul în limite realizabile. Drept care, deși perioada de glorie a Direcției Monumentelor Istorice a fost cea în care a funcționat autonom pe lângă sau chiar (sic!) în cadrul unei structuri administrative răspunzând de arhitectură, construcții, sistematizare, s-a propus continuarea conlucrării cu Ministerul Culturii (fostul Comitet pentru Cultură și Educație Socialistă). S-a argumentat că un minister al construcțiilor este mai dedicat proceselor de dezvoltare fizică decât conservării monumentelor. În schimb, domeniul culturii nu e prioritar în administrație și organismul central ar putea accepta alături o structură puternică de ocrotire a fondului clădit monumental. Alegerea a fost cumva obligată și de refuzul Guvernului provizoriu (prin Secretariat) de a accepta o Direcție a Monumentelor Istorice autonomă, iar pe de altă parte sugerată de apropieri de mentalitate, profesionale și biografice⁷.

Comisia Națională

Abia instalatul Ministru al Culturii, Andrei Pleșu, a acceptat propunerea delegației Comitetului de Inițiativă. Pasul următor a constat în fundamentarea legală a prezenței noii structuri de protecția monumentelor pe lângă minister. Ministerul Culturii tocmai preluase cea mai mare parte a personalului Comitetului pentru Cultură și Educație Socialistă, rodat în administrație și având conduita pe măsură, care nu putea fi implicat în schimbare. Drept care textul actului adecvat a fost elaborat și dezbătut în cadrul Comitetului, el stipulând denumirea, statutul, patrimoniul, conducerea și structura de implementare a hotărârilor obligatorii. Prin consultări și ajustări repetate impuse de juriștii guvernamentali, a devenit *Decretul 91/1990* privind înființarea și funcționarea Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (ca instituție autonomă) și a Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (ca instituție bugetară, cu personalitate juridică, organizată și bugetată prin Ministerul Culturii). Președintele instalat (prof. dr. arh. Grigore Ionescu) urma să pună în mișcare întreg procesul prin propunerea Comisiei Naționale, care, numită de Ministrul Culturii, trebuia să reînființeze Direcția Monumentelor (Ansamblurilor și Siturilor) Istorice. În tandem, în Monitorul Oficial, deși specialiștii nu au cooperat între ei, a apărut și *Decretul 90/1990* privind înființarea Comisiei Muzeelor și Colecțiilor.

Baza Legală

Pentru progresul protecției și restaurării fondului clădit monumental era nevoie de adaptarea/inlocuirea vechii legislații. Noua administrație a abrogat imediat, în totalitate, *Legea 58/1974*, fundamentul programelor de restructurare urbană care au distrus monumente și clădiri susceptibile de a primi acest statut⁸. Având în vedere inerția administrației, nu era exclus ca anumite proiecte demarate înainte de decembrie 1989 să continue. În virtutea atribuțiilor de jure acordate prin *Decretul 91/1990*, Comisia Națională a emis rapid o serie de acte care au fost trimise către Prefecturile din județele țării. Pe de altă parte, a luat legătura cu Comisia Națională pentru Urbanism și Amenajarea Teritoriului pentru clarificarea în teren a situației zonelor construite cu valoare culturală, atrăgând atenția asupra necesității ocrotirii acestora⁹. Mai complicată decât abordarea aspectelor urbanistice a fost cea privind legislația specifică protecției monumentelor istorice. *Legea 63/1974* a ocrotirii patrimoniului cultural național din Republica Socialistă România (împreună cu actele conexe privind bunurile culturale mobile) a ieșit din uz abia odată cu publicarea *Decretului 90/1990*. Fiind dedicată, de fapt, patrimoniului mișcător, aceasta statuase structura de specialitate (Direcția Economică și a Patrimoniului Cultural Național) care s-a dovedit incapabilă să ocrotească patrimoniul cultural imobil (monumentele istorice) între 1977-89. Din păcate, odată cu ea, *Decretul 90/1991* pentru înființarea Comisiei Muzeelor și

- 10 Acestea au depins și de mersul recuperării, pentru că în final nu au fost retrocedate depozitul cu materiale (din nordul Capitalei), sediul de șantier (de pe str. Dr. Gerota), garajul cu mașini (din Str. Principatele Unite), nici atelierul fotografic (de la IS Decorativa). A se vedea și Peter Derer, „Activitatea DMSI între 1 aprilie-31 decembrie 1990”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/1991, an II, pp. 49-51.
- 11 S-au preluat, în Capitală și în țară, un număr de case-monument. Conacul Marghiloman din Hagiești/Ilfov, Casa cu Cerb, Sighișoara etc. Casa Voinescu de pe Calea Șerban Vodă nr. 33 de la ICRAL Berceni a fost astfel salvată, Hanul Solacolu e ruinat pentru că direcția ICRAL Foișor n-a dorit transferarea lui.

Colecțiilor a abrogat absolut abuziv *Hotărârea Consiliului de Miniștri 661/1955*, dedicată domeniului monumentelor istorice (nu patrimoniului cultural mobil), lipsind Comisia Națională și Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice de fundamentul legal vital!

Sediul

Decretul 91/1990, spre deosebire de cel anterior, face mențiune la baza științifică și materială necesară desfășurării activității noilor instituții. *Articolul 5* stipula că acestea vor prelua de la fostele organisme din domeniu documentația, arhive, biblioteci și fototeci, iar inventarul bunurilor mobile și imobile numai de la fosta Direcție (Economică și) a Patrimoniului Cultural Național! Deși nu se face referire la sediu, iar conducerea Comisiei Naționale n-a activat la „Casa Scânteii”, Ministerul Culturii, prin Oficiul pentru Deservirea Corpului Diplomatic, a pus la dispoziție o listă cu posibile locații. Între acestea figurau clădiri reprezentative pe artere magistrale, precum Bulevardul Aviatorilor (reședința Filipescu-Brâncoveanu) sau pe Calea Dorobanților (reședința familiei Ion. N. Lahovary). În final s-a optat pentru recuperarea sediului fostei Direcții a Monumentelor Istorice de pe strada Ienăchiță Văcărescu, din apropierea centrului istoric, sediu asupra căruia avea anumite drepturi. Clădirea, restaurată și extinsă cu un corp de ateliere în perioada Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare, era ocupată de fosta Agenție Română de Impresariat Artistic care a acceptat să o elibereze. În sala reprezentativă de la etaj (actuala bibliotecă) au avut loc ședințele Comisiei Naționale, între altele și discuțiile privind structura și funcțiile viitoarei Direcții a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice¹⁰.

Organul operativ

Spre deosebire de Comisia Națională, care (potrivit *Decretului 91/1990*) era instituție autonomă cu rol de coordonare în domeniu, Direcția Monumentelor era organul operativ cu personalitate juridică al acesteia. Ministerul Culturii îi aproba structura și furniza o parte din fondurile necesare activității, restul de bani provenind din alte surse, inclusiv din sfera privată. În aceste condiții, dimensiunea și organizarea Direcției s-au extins în paralel cu atribuțiile conferite de Comisie, limitate de condițiile materiale și de personal. Pe baza unei organigrame discutate cu conducerea Comisiei și transmisă Ministerului Culturii în primă fază, s-au asigurat funcțiile de inspectorat: îndrumare, evidență, avizare. Ulterior, prin angajări de specialiști în județe și preluarea angajaților din micul Atelier de Integrare al Institutului de Arte, Direcția a adăugat atribuțiilor inițiale și pe cele de control, documentare și proiectare, îndeosebi pentru studii și intervenții urgente. Adaptarea la noile condiții economice nu mai recomanda dezvoltarea activităților de execuție și proiectare la scară mare, deși a existat intenția de preluare a Atelierului pentru Lucrări de Restaurare de la Întreprinderea de Construcții, Reparații și Administrare a Localurilor Vitan. În schimb, (și *Decretul 91/1990* oferea dezlegarea) exista posibilitatea creării unei mici unități de administrare și valorificare a unui patrimoniu monumental propriu, cu scopul de a oferi sedii structurilor teritoriale, dar și pentru a exemplifica modalități de restaurare/exploatare a monumentelor¹¹.

Personalul

Astfel, de la cca 60 de salariați la începerea activității, la finele primului an (1991) Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice își va fi dublat personalul, punând la socoteală cel TESA și din teritoriu. Această creștere rapidă a presupus un efort care nu s-a justificat în totalitate din punct de vedere al specializării. Procesul s-a realizat în trepte, pornind de sus în jos: directorii celor două departamente principale (dar și contabilul șef pentru sectorul administrativ) și-au propus subordonații, care la rândul lor și-au selectat colegii. Baza de selecție a fost însă limitată (puțini salariați ai fostei Direcții a Monumentelor Istorice mai erau activi, unii migraseră în alte sectoare, ori din țară), învățământul nu mai produsese destui specialiști, dintre cei puțini diverși preferând să devină salariați în fosta administrație. Mai dificilă a fost constituirea departamentului tehnic (avizare) pentru că puțini arhitecți și ingineri au avut de-a face cu lucrări de restaurare, cel mult cu reparații generale la clădiri fără valoare culturală. Excepție făceau cei activi în cadrul Întreprinderilor de Construcții, Reparații și Administrare Locativă sau în câteva mici colective constituite de câteva primării (București, Timișoara, Brașov, Brăila ș.a.) sau de alte instituții (Biserica Ortodoxă Română, Consistoriul Evanghelic etc.) care selectau după alte criterii.

- 12 Se poate constata din rapoartele de activitate, comunicatele de presă, procesele verbale ale ședințelor: Sergiu Iosipescu, „Activitatea CNMASI și a DMASI (febr.-iun. 1990)”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1990; Georgeta Pop, „Conferința de presă a DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 3-4/1990; Georgeta Pop, „Activitatea CNMASI oglindită în procesele verbale ale ședințelor”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/1991; Peter Derer, idem ref. 1, „Comunicatul CNMASI”; Georgeta Pop, „Ședințele Comisiei Naționale”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 2/1991; Georgeta Pop, „Din activitatea CNMASI”; Georgeta Pop, „Conferința de presă a DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 3/1991; Georgeta Pop, „Din ședințele CNMASI (iul.-sept. 1991)”, Cezara Mucenic, „Activitatea CNMASI oct.-dec. 1991, Lista contractelor DMASI 1991”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/1992; Cezara Mucenic, „Ședințele CNMASI”, în BCMI, nr. 2/1992; Cezara Mucenic, „Din ședințele CNMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 3/1992; Doina Mândru, „Conferința de presă a DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 4/1992; Elisabeta Rușinaru, „Activitatea DMASI în perioada 1990-1992”, Elisabeta Rușinaru, „Conferință de presă la DMASI”, Cezara Mucenic, „Din ședințele DMASI, iul.-dec. 1992”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1993; Elisabeta Rușinaru, „Conferință de presă la DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* nr. 3-4/1993; Cezara Mucenic, „Activitatea CNMASI în 1993 (I)”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-4/1994; Cezara Mucenic, „Activitatea CNMASI în 1993 (II)”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1995.
- 13 OG 27/1992 devenită L 11/1994, schimbată imediat prin OG 64/1994 și OG 24/1997 până la L 422/2001 cu modificările respective. (A se vedea Sergiu Nistor, *Protecția patrimoniului cultural în România. Culegere de acte normative*, Editura universitară „Ion Mincu”, București, 2000). Cedările anterioare precum autonomia și puterea acordate CNMASI au fost treptat recuperate. Controlul asupra acordării fondurilor de restaurare a revenit la MC, Comisia a devenit consultativă, Direcția s-a atomizat. Rezultatul: pierderile de substanță culturală prin retrocedarea necondiționată a imobilelor naționalizate (devenite între timp monumente) din orașe și de la sate și vânzarea prin contracte oneroase a ansamblurilor industriale istorice (dispărute cu vechile utilaje cu tot ca la U.M. Reșița), prin privatizarea politică a stațiunilor balneo-climaterice tradiționale (ca Băile Herculane) sau administrarea publică lipsită de responsabilitate a diverse unicate arhitecturale (Cazinoul din Constanța, Pavilionul din Vatra Dornei) etc. pentru a nu cita decât cazuri de excepție.
- 14 Conceptul structurii unice, integrate administrației este valabil și funcționează în diverse țări. Dar insuccesul L 63/1974 impune regândirea lui pentru condițiile țării. După 1990, specialiști din patrimoniul mobil au făcut referire la Ministerul Bunurilor Culturale din Italia. Un model supradimensionat fără justificare față de patrimoniul și resursele limitate ale României. Politicienii au impus opusul: azi în MCIN există un serviciu pentru arheologie și patrimoniu construit (15 posturi, puțin peste DPCN), neputincios la presiunile economicului și politicului. În plus, se finanțează doar din bugetul public, ceea ce limitează marja de manevră. Dacă sunt de dat exemple, se poate apela la modelul din Franța al Direcției (și Casei) Naționale a Monumentelor Istorice: o structură medie, cu ramificații, care se adaptează mai bine pieței libere, relativ autonomă față de ingerințe exterioare și pentru că își procură din surse alternative o parte din buget. Unele sugestii în: Eugenia Greceanu, „Reluarea activității...”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1995; Cezara Mucenic, „Istoria CNMASI-DMASI 1989-1993”, în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/2000, anul LXIX; Sergiu Iosipescu, „Discuții și controverse privitoare la monumentele istorice în ultimii treizeci de ani”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/2001-2005, anii XII-XVI; Ioan Opriș, „Monumentele nu sunt nici de stânga, nici de dreapta”, interviu în *ZF Ziarul de Duminică*, 12 febr. 2010.

Produsul final

Această evoluție, urmând principiile discutate în Comitetul de Inițiativă și supervizată în linii mari de Comisia Națională, „a condus la formula complexă, verificată în parte de DMI sub îndrumarea CSAC/CSCAS, a unei instituții centrale cu structuri teritoriale, având atribuții multiple: 1. îndrumare, control, avizare; 2. cercetare și proiectare de urgență ; 3. valorificare și exploatare-pilot”. Această formulă, comparată cu structuri similare din străinătate, pare cea mai adecvată situației de moment și de perspectivă apropiată din România: viitoarea economiei de piață, circulația capitalurilor, reforma și privatizarea, reconsiderarea fondului imobiliar cu valoare culturală ș.a.m.d. CNMASI funcționa pe lângă administrația centrală, monitoriza toate activitățile din domeniu, iar hotărârile ei (făcute publice și bazate pe prioritatea calității) erau obligatorii pentru toți deținătorii de monumente, indiferent de proprietate. S-au creat astfel condițiile pentru asigurarea primatului aspectelor cultural-științifice în fața intervențiilor venind dinspre politică, economie și tehnică. Comisia lucra prin Direcție ca instrument operativ cu personalitate juridică, sprijinit prin bugetul public, dar având dreptul să acceseze fonduri din donații, ori obținute din servicii prestate (atunci nu se discuta de fonduri comunitare)! Dacă se acceptă că fondul construit cu valoare culturală poate produce bani pentru propria întreținere, dar și pentru dezvoltare locală, atunci Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice în formula de mai sus a reprezentat instrumentul adecvat. Dovadă sunt rezultatele publicate în scurta și agitata sa existență, precum și cercetările ulterioare¹².

Joc Secund

Cu toate acestea, recunoașterea nu a fost unanimă, deși formula strecurată în *Legea 63/1974* s-a dovedit falimentară, iar experimentele încercate de multe acte normative care au înlocuit *Decretul 91/1990*, bazate pe o filozofie etatist-paternalistă, nu au dat rezultatele promise¹³. În primul rând nu putea fi convinsă birocrăția tehnică legată intim de resursele bugetare publice. Prezentă lângă mașinăria puterii din Ministerul Culturii, a întreprins tot ce era necesar pentru a compromite Comisia Națională – Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, considerată de ea o construcție contra naturii. Din considerente diferite, anumite categorii de specialiști din domeniul monumentelor istorice sunt tributare aceleiași mentalități. După ce au netezit calea pentru *Legea 63/1974*, expandând excesiv unele sectoare în dauna celorlalte, imediat după 1989 au trecut la extrema opusă, propunând reunirea patrimoniului mobil și imobil într-o mega-structură de protecție susținută de la buget. Nici unele dintre forțele politice nu puteau accepta o formulă semi-liberală într-un domeniu implicând numeroase resurse și posibilități de manevră. Păstrarea pozițiilor cheie în peisajul imobiliar, nuanțarea prezenței regionale în Lista Monumentelor Istorice, instrumentarea valențelor identitare ale patrimoniului monumental ș.a.m.d. nu sunt elemente de neglijat în jocurile de putere. Drept care, trei ani după alegerile din 1990, când patosul revendicativ s-a mai calmat, Comisia Națională – Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice a trebuit să cedeze locul unor structuri paralele, înființate între timp în Ministerul Culturii¹⁴.

- Botez, Aurel și Derer, Peter, „Organizarea Comisiei Naționale și a Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1990, an I, București, pp. 15-16.
- Cantacuzino, Șerban, „Masacru cultural în România”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1990, an I, București, p. 42.
- Derer, Peter, „Activitatea Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice între 1 aprilie – 31 decembrie 1990”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/1991, anul II, București, 1991, pp. 49-51.
- Derer, Peter, „Atelierul de integrare din Institutul de arte plastice Nicolae Grigorescu – București”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/2001-2005, anii XII-XVI, București, 2005, pp. 48-50.
- Giurescu, Dinu, *The Razing of Romania's Past, International Preservation Report*, US/ICOMOS, Washington, D.C., 1989.
- Greceanu, Eugenia, „Reluarea activității de protecție a monumentelor istorice din România după desființarea în 1948 a Comisiunii Monumentelor Istorice”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1995, an VI, București, 1995, pp. 87-90.
- Hodor, Mădălin, „Jaf comunist la Mogoșoaia”, în *Revista 22*, 4 iul. 2017; „Afacerea Doncea”, în *Revista 22*, 8 nov. 2016; „Nesimțirea pământului”, în *Revista 22*, 27 sept. 2016 și 25 oct. 2016.
- Iosipescu, Sergiu, „Activitatea CNMASI și a DMASI (febr.-iun. 1990)”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1990, București, pp. 16-18.
- Iosipescu, Sergiu, „Discuții și controverse privitoare la monumentele istorice în ultimii treizeci de ani”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/2001-2005, anii XII-XVI, București, pp. 51-54.
- Mândrescu, Gheorghe, „Desființarea CMI, 1 decembrie 1977”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, nr. 1/2010.
- Mândru, Doina, Expoziția „Monumentele României 1977-1989”, DMASI, București, 1992, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 2/1992, an III, București, pp. 9-10.
- Mândru, Doina, „Conferința de presă a DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 4/1992, București, p. 80.
- Mucenic, Cezara, „Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (CNMASI) și Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) – istoria anilor 1989-1993”, în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/2000, anul LX, București, 2000, pp. 69-78.
- Mucenic, Cezara, „Legislația privind monumentele istorice din România 1892-1992”, în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 2/1992, an LXI, București, 1992, pp. 14-20.
- Mucenic, Cezara, „Activitatea CNMASI oct.-dec. 1991, Lista contractelor DMASI 1991”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/1992, București, p. 86.
- Mucenic, Cezara, „Ședințele CNMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 2/1992, București, p. 86.
- Mucenic, Cezara, „Din ședințele CNMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 3/1992, București, pp. 78-79.
- Mucenic, Cezara, „Din ședințele DMASI, iul.-dec. 1992”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1993, București, pp. 96-99.
- Mucenic, Cezara, „Activitatea CNMASI în 1993 (I)”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-4/1994, București, pp. 77-78.
- Mucenic, Cezara, „Activitatea CNMASI în 1993 (II)”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2/1995, București, pp. 96-100.
- Nistor, Sergiu, *Protecția patrimoniului cultural în România. Culegere de acte normative*, Editura universitară „Ion Mincu”, București, 2000.
- Oprîș, Ioan, „Monumentele nu sunt nici de stânga, nici de dreapta”, interviu în *ZF Ziarul de Duminică*, 12 febr. 2010.
- Pop, Georgeta, „Conferința de presă a DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 3-4/1990, București, p. 35.
- Pop, Georgeta, „Activitatea CNMASI oglindită în procesele verbale ale ședințelor”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1/1991, pp. 46-49.
- Pop, Georgeta, „Ședințele Comisiei Naționale”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 2/1991, București, pp. 37-39.
- Pop, Georgeta, „Conferința de presă a DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 3/1991, București, p. 70.
- Rușinaru, Elisabeta, „Conferință de presă la DMASI”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* nr. 3-4/1993, București, p. 68.

Studiile istorice din perspectivă bucureșteană

↳ **Irina Popescu-Criveanu** Quattro Design
Arhitecți și urbanisti asociați
office@quattrod.ro

Cuvinte cheie studiu istoric
istorie operațională
valori istorice, arhitecturale și urbanistice
metode de evaluare a țesutului urban
restricții și permisivități de intervenție
restaurare
dezvoltare urbană
România

Rezumat În România s-a dezvoltat, după 1990, o abordare particulară a relației cu edificiile vechi; ea presupune o analiză amănunțită a clădirilor în evoluția și caracteristicile lor, în vederea determinării valorilor purtate și, de aici, a determinării intervențiilor posibile. Această abordare a dat naștere unei practici de lungă durată – studiile istorice de fundamentare a intervențiilor arhitecturale și urbane – și, prin aceasta, a scos în evidență persoane specializate aparținând mai multor profesii: de regulă istorici, istorici de artă și arhitecți. La trecerea a mai bine de două decenii de „studii istorice”, acestea pot, deja, fi puse în discuție. Care este definiția studiului istoric? Încercarea de a stabili genul proxim și diferența specifică față de alte tipuri de cercetare istorică stă la baza textului de mai jos care, pentru aceasta, analizează studiile care au creat metodă, influențele acestora și situația practicii actuale, pentru a conchide asupra rolului și conținutului „restaurat” al studiilor istorice.

- 1 Modulul specializat „Restaurarea monumentelor și ansamblurilor istorice”, organizat de Catedra de Istoria și Teoria Arhitecturii a I.A.I.M. începând din 2002; Școala de Studii Avansate – Studii Academice Postuniversitare, Restaurarea Monumentelor și Ansamblurilor Istorice – cursuri cu durata de doi ani, inițiate în 1992.
- 2 *Ordinul MCC nr. 2682/2003* privind aprobarea *Normelor metodologice de clasare și evidență a monumentelor istorice, a Listei monumentelor istorice, a Fișei analitice de evidență a monumentelor istorice și a Fișei minime de evidență a monumentelor istorice; Dispoziția MCC nr. 4300/VN/2005* privind unele măsuri pentru îmbunătățirea activității în domeniul avizării; *Hotărârea nr. 907/2016* privind etapele de elaborare și conținutul-cadru al documentațiilor tehnico-economice aferente obiectivelor/proiectelor de investiții finanțate din fonduri publice.
- 3 De pildă, în reglementările care au însoțit detalierea din 1999 a documentațiilor privind 12 zone construite protejate din București (*Regulament adițional*, art. 6 ș.a., UAUM-CCPEC, șef de proiect prof. dr. arh. Anca Brătuleanu, autor lect. dr. arh. Valeriu-Eugen Drăgan) – reglementări care nu sunt aplicate. În 2004 a fost elaborat *Regulamentul Local de Urbanism al Zonei Istorice de Referință – Centrul Istoric al Municipiului București* (șef de proiect prof. dr. arh. Nicolae Lascu, autor lect. dr. arh. Valeriu-Eugen Drăgan); în Cap. III – necesitatea fundamentării intervențiilor din Z.I.R.–C.I.M.B. prin studii istorice, se formulează următoarele elemente de definiție și de conținut: „Este de remarcat că Studiile istorice de fundamentare a documentațiilor pentru intervențiile din perimetrul C.I.M.B. au caracter operațional și trebuie să evidențieze în mod detaliat categoriile valorice ale imobilului asupra căruia este solicitată intervenția, precum și ale zonei învecinate, în scopul de a stabili posibilitățile și limitele intervenției. Studiile istorice de fundamentare pentru documentațiile sus menționate trebuie să conțină concluzii din care să rezulte explicit posibilitățile de intervenție prin care să se asigure protecția, punerea în valoare și conservarea valorilor culturale ale imobilului sau ale spațiului public care face obiectul studiului, precum și a valorilor culturale existente în imediata vecinătate. Studiile istorice de fundamentare a documentațiilor pentru construire și/sau amenajare conțin grade de detaliere diferențiată în funcție de natura intervențiilor solicitate și în funcție de gradul în care aceste intervenții se repercează asupra imobilului, spațiului public și zonei învecinate”.
- 4 *Ordinul MTCT nr. 562/2003* pentru aprobarea *Reglementării tehnice „Metodologie de elaborare și conținutul-cadru al documentațiilor de urbanism pentru zone construite protejate (PUZ)”* – care cuprinde conținutul obligatoriu al Studiului istoric general (aferent PUG) și zonal (aferent PUZ).

Câteva întrebări

În România s-a dezvoltat, după 1990, o abordare particulară a relației cu edificiile vechi; ea presupune o analiză amănunțită a clădirilor în evoluția și caracteristicile lor, în vederea determinării valorilor purtate și, de aici, a determinării intervențiilor posibile.

Creație intelectuală singulară în context european, adaptată unui context particular al practicării disciplinelor legate de arhitectură și de urbanism și a unui mediu construit specific, abordarea despre care vorbim a dat naștere unei practici de lungă durată – *studiile istorice de fundamentare a intervențiilor arhitecturale și urbane* și, prin aceasta, a scos în evidență persoane specializate în asemenea studii, aparținând mai multor orizonturi profesionale: istorici, istorici de artă și arhitecți, lucrând în general singuri, rareori împreună, pe ogorul patriei.

La trecerea a mai bine de două decenii de „studii istorice”, acestea pot, deja, fi puse în discuție. Care este definiția studiului istoric? Încercarea de a stabili genul proxim și diferența specifică față de alte tipuri de cercetare istorică stă la baza textului de mai jos.

Astfel, considerăm că vorbim despre cercetări istorice indisociabile de caracterul lor operațional; scopul studiilor este determinarea situațiilor viitoare adecvate locului, în aceasta rezidând atât baza lor doctrinară (ce înseamnă această *adecvare* și cum se poate ea stabili, prin studiu?), cât și originalitatea abordării. Mai departe, ne vom întreba dacă există mai multe tipuri de studii istorice și dacă da, ce anume le distinge? Practica este, ea, unitară? Cât de relevante sunt rezultatele? Care este, până la urmă, utilitatea acestor studii?

Ipoteza noastră este că dezvoltarea acestei practici este rezultatul viziunii referitoare la un anumit specific românesc (mai ales în spațiul extracarpatic), în contextul modificării radicale a sistemului politic și, implicit, al reapariției comenzilor și proiectării private, fără ca reglementarea urbanistică detaliată să fi putut stabili, dinainte, dezvoltările posibile și în lipsa unui număr suficient de arhitecți cu experiență în restaurare.

Această viziune a fost promovată, inițial, de un grup foarte restrâns de specialiști adunați în jurul nou înființatei Comisii a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, activi în perioada dinainte de 1990 atât în proiecte de restaurare, cât și în studii de istorie a dezvoltării urbane și, mai ales, în studii de definire a valorilor istorice și arhitecturale la nivel urban; practica s-a impus în timp, prin exemplu direct și, mai târziu, prin învățământ¹. Obligația de elaborare a studiilor istorice, impusă prin legislație² și prin anumite documentații de urbanism³, nu a fost urmată de crearea unui conținut-cadru al acestor studii, decât în ceea ce privește studiile istorice de fundamentare a documentațiilor de urbanism⁴, subiect de sine stătător.

Lipsa specialiștilor în restaurare, după desființarea – în 1977 – a Direcției Monumentelor Istorice, după regresul investițiilor în clădirile vechi care durase mai multe decenii, era acută. Învățământul de specialitate a debutat, atât la nivel universitar, cât și postuniversitar, imediat după 1990, asigurând transmiterea viziunii referitoare la metodele de lucru în zone istorice.

Astfel, la fel ca în cazul practicii urbanistice (unde – în așteptarea regulilor unitare pentru diferitele teritorii – intervențiile punctuale s-au realizat arătând adecvarea interesului privat față de diferitele aspecte ale interesului public), în cazul intervențiilor asupra clădirilor vechi, susceptibile de a reprezenta valoare pentru istorie, pentru istoria artei și pentru artă – în lipsa inventarelor detaliate și a unei generații de specialiști antrenați în domeniu – aprobarea intervențiilor a necesitat demonstrarea aceleiași (subiective) adecvări la context, fără pierderea elementelor de valoare, întru binele comun.

Efectul pervers, judecând după aproape 25 de ani, privește exact definiția studiului: rezumarea la fapte obiective (fie pentru a nu leza investitorul, fie din lipsa dorinței de asumare a unor direcții de dezvoltare, fie din limite profesionale) a condus la apariția a numeroase studii istorice cărora le lipsește exact operaționalitatea care reprezintă diferența specifică față de genul proxim al cercetării istorice „clasice”.

Ideea unei abordări operaționale în cercetarea istorică, proprie cercetării arhitecturale și urbane, nu este nouă. În ceea ce privește studiul amănunțit al edificiilor vechi, aceasta apare la jumătatea secolului al XIX-lea la Viollet-le-Duc și, apoi, în sinteza italiană realizată, o generație mai târziu, în opera lui Camillo Boito, ca bază a „restaurării istorice”, denumită „științifică” în anii 1930 și exportată la nivel mondial odată cu *Carta de la Veneția*. În ceea ce privește dezvoltarea urbană, ideea apare la Gustavo Giovannoni, în primele decenii ale secolului XX. Cercetarea stărilor succesive ale orașelor, a istoriei fenomenelor urbane, a istoriei stilurilor edilitare, a determinărilor locale servește la „prepararea terenului pentru

- 5 Gustavo Giovannoni, *Vecchie città ed edilizia nuova*, CittàStudiEdizioni, Milano, 1995 (1931). Versiune franceză: *L'urbanisme face aux villes anciennes*, Seuil, «Points Essais», 1998, pp. 145-146; o traducere în limba română este disponibilă de curând: *Orașele vechi și noul urbanism*, București, Gemma, 2016.
- 6 Referințe directe la Giovannoni, ca urbanist, se găsesc în opera lui Cincinat Sfințescu; referințe la contribuția sa în domeniul restaurării pot fi găsite în anii 1980, de pildă, la Ioan Opriș, „Despre evoluția conceptelor de conservare și restaurare a monumentelor istorice” în *Revista muzeelor și monumentelor, Monumente istorice și de artă (RMM-MIA)* nr. 1/1983, pp. 7-16 sau la Gh. Curinschi, *Centrele istorice ale orașelor*, București, Ed. Tehnică, 1967. Practica în domeniul restaurării, începând cu anii 1930, a fost direct influențată de școala italiană, subiect care – însă – nu poate fi discutat aici. Menționăm, însă, contribuțiile semnificative în cercetarea monumentelor ale istoricilor și arheologilor grupați în jurul Comisiunii Monumentelor Istorice și, după război, în jurul Direcției Monumentelor Istorice. Dintre aceștia, poate cel mai original și complex cercetător al monumentelor istorice este, după părerea noastră, Oliver Velescu (1920-2016).
- 7 Contribuțiile acestora citate în Dinu C. Giurescu, *The Razing of Romania's Past*, World Monuments Fund (International Preservation Report), 1989, pp. 5 sq. (și notele). În ceea ce privește morfologia urbană, sunt de reținut contribuțiile importante dinaintea de 1990 ale Eugeniei Greceanu și ale lui Teodor Octavian Gheorghiu. Eugenia Greceanu publica în articolul intitulat „Rolul studiului istoric în procesul de renovare urbană” în *Arhitectura*, nr. 3/1980, argumentând în favoarea protejării ansamblurilor urbane și observând că „nici un instrument de lucru cu caracter normativ, capabil să orienteze investigația și cîntărirea valorilor respective, nu se află la îndemina proiectanților și a forurilor locale de avizare”. Contribuția sa, referitoare la orașul Arad, în ciuda titlului și a pledoariei din prima parte a articolului, nu are perspectivă operațională.
- 8 Doina Cristea, Alexandru Sandu, Șerban Popescu-Criveanu, Sanda Voiculescu, „Studiu de delimitare a zonei istorice a orașului București”, în *Arhitectura*, nr. 6/1977; Liviu Damian, Șerban Popescu-Criveanu, Luminița Panciu, Sanda Voiculescu, „Aspecte metodologice, istorice și social-psihologice în studiul centrului București”, în revista *Arhitectura*, nr. 4/1976 și 6/1977. Articolele au fost realizate în urma cercetărilor efectuate de Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, București, parte în colaborare cu Institutul „Proiect București” în anii 1974-1976, la comanda arhitectului-șef al Municipiului București, Traian (Bebe) Stănescu (Consiliul Popular al Municipiului București).
- 9 Faza de sinteză presupunea încadrarea insulelor după ponderea construcțiilor și spațiilor urbane valoroase din totalul construcțiilor insulei.
- 10 Doina Cristea et al., *op. cit.*, p. 47.
- 11 Sanda Voiculescu, „Stabilirea listei monumentelor istorice. Propunere de metodologie”, în *RMM-MIA*, nr. 1/1983, pp. 74-77.
- 12 Tema a fost reluată, de aceeași autoare în 1997, cu anumite nuanțări și, mai ales, cu includerea observației conform căreia „transferul protecției unor construcții semnificative fără a atinge pragul monumentalizării către regulamentele de urbanism [...] ar diminua „inflația” de monumente înscrise pe listă, degrevând bugetul central și diminuând numărul de avize necesare” – Sanda Voiculescu, „Selectarea monumentelor de arhitectură – o posibilă metodă”, *Sesiunea științifică a Direcției Monumentelor Istorice din Ministerul Culturii*, Brașov, 1997. O primă metodologie de clasare a fost aprobată în 2003 și modificată în 2008; aceasta reia criteriile de clasare formulate anterior și punctajele aferente într-o organizare ușor diferită, propunând criteriul vechimii, criteriul referitor la valoarea arhitecturală, artistică și urbanistică, criteriul referitor la frecvență, raritate și unicitate și

construcțiile private”; în „arhitectura spațiilor și a edificiilor”⁵, „trebuie apărat cu tenacitate sensul tradiției estetice, pe care nicio rațiune pozitivă nu o poate contracaza”. Or, restaurarea științifică a constituit referința generației interbelice de mari restauratori români, transmisă – prin intermediul Direcției Monumentelor Istorice – către generațiile de după război⁶; în plus, contextul italian postbelic – în special în ceea ce privește cercetările morfologice și tipologice – a fost cunoscut și studiat în România anilor 1970-1990⁷.

Definitorie în ceea ce privește abordarea problemei valorice în București și, în general, în mediul extracarpatic, este cercetarea realizată între 1974 și 1976, de Institutul Proiect București, în colaborare cu Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, privitoare la stabilirea, după o metodă multicriterială, a centrului istoric și a zonei istorice București⁸. Studiul urmărea stabilirea criteriilor care definesc calitatea de zonă sau centru istoric și determinarea, în teritoriul urban, a ariilor în care aceste criterii (istorice; de evoluție funcțională; urbanistice și arhitecturale; memoriale) acționează prin suprapunere, stabilindu-se praguri valorice pentru includerea în categoriile precizate mai sus. Menționăm un detaliu la care vom reveni, și anume faptul că faza analitică a cercetării privind valorile urbanistice și arhitecturale a presupus cartarea „construcțiilor și spațiilor urbane cu valoare decretată (monumente de arhitectură, rezervații de arhitectură și arheologice)” și – pe baza cercetărilor complexe realizate anterior – a „construcțiilor și amenajărilor urbane cu valoare arhitecturală, indiferent de epoca în care au fost construite” și a clădirilor care, „deși având o valoare arhitecturală medie, participă la realizarea unor ansambluri urbane încheiate (construcții cu valoare ambientală)”⁹.

Studiul trebuia continuat prin detalierea analizei fondului construit din ariile delimitate, cu desemnarea „categoriilor de valoare” și a „tipurilor de atitudini (de exemplu conservare, restaurare, transformare, demolare etc.)”, definirea statutului centrului istoric în dezvoltarea capitalei, studiul unui sistem de circulație adecvat, adoptarea unor detalii-pilot „și a unui regulament care să reglementeze orice intervenție în zonele istorice delimitate”, „adoptarea unor instrucțiuni metodologice care să devină obligatorii pentru orice intervenție constructivă în centrul istoric și în zonele istorice”, „încadrarea acțiunilor de intervenție”¹⁰, etape care nu au fost parcurse în cele patru decenii trecute de atunci.

Este de menționat că, în anii 1980, în România, începuseră preocupările pentru o justă evaluare a edificiilor vechi. Legate de clasarea în Lista monumentelor istorice pe baza unor analize multicriteriale, aceste preocupări au o legătură directă cu problemele discutate aici. Un prim articol cunoscut nouă este publicat în 1983, de Sanda Voiculescu. Intitulat „Stabilirea listei monumentelor istorice. Propunere de metodologie”, articolul propunea „o revizuire a modalităților de selectare a monumentelor istorice” pe baza unei analize multicriteriale similare celei menționate mai sus. Dacă în cazul teritoriilor mai largi, metoda urmărea încadrarea globală a insulelor urbane în arii care necesitau protecție, în cazul edificiilor, metoda urmărea „surprinderea modului și a ponderii cu care aceste criterii acționează în fiecare din cazurile particulare”. Articolul prezenta și o propunere de traducere într-un sistem de punctaj ponderat, în scop operativ: „Din aprecierea valorică a unei construcții supuse studiului rezultă, prin însumare, un anumit punctaj care cuantifică acțiunea, mai intensă sau mai puțin intensă, a criteriilor și subcategoriilor, calitatea de monument implicând atingerea unei anumite trepte cantitative. Problema esențială o constituie stabilirea ponderii fiecăruia dintre criterii și a treptei de la care o construcție poate fi apreciată ca monument, proces subiectiv care necesită studii prealabile, testări pe baza unor exemple al căror statut e cert, adaptare la situațiile concrete ale fiecărei regiuni și așezări”¹¹. Criteriile majore utilizate au fost cele istorice, arhitecturale, urbanistice și afectiv-memoriale (valoarea memorială sau simbolică)¹².

Cu acest aport teoretic și doctrinar, studiile istorice ale anilor 1990 s-au conturat relativ rapid în două direcții principale – cea a cercetării edificiilor și cea a cercetării contextului urban.

Prima Listă a monumentelor istorice, datată 1991, elaborată de nou reînființata Direcție a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, cuprindea – în ciuda cercetărilor anterioare – termeni vagi privitori la încadrarea valorică a imobilelor (lista cuprindea imobile cu „semnificația”, „monument”, „arhitecturală” și „ambientală”). Lipsa unei atitudini științifice în elaborarea listei este, însă, justificată de urgența demersului, de întinderea și de dificultatea sa.

Așadar, termenii de „valoare arhitecturală” și „valoare ambientală”, stabiliți prin studiul la nivel urban din 1974-1976 pentru o fază parțială a demersului de definire a centrului istoric și a zonelor istorice au fost utilizați drept grade valorice de interes ale monumentelor istorice (dată fiind, poate, utilizarea planșei

criteriul referitor la valoarea memorial-simbolică - vezi *Ordinul MCC nr. 2682/2003* privind aprobarea *Normelor metodologice de clasare și evidență a monumentelor istorice, a Listei monumentelor istorice, a Fișei analitice de evidență a monumentelor istorice și a Fișei minimale de evidență a monumentelor istorice*, modificat prin *Ordinul MCC nr. 2260 din 18 aprilie 2008* privind aprobarea *Normelor metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice* (care nu modifică, însă, criteriile de clasare).

- 13 Prof. dr. arh. Sanda Voiculescu (responsabil de lucrare), stud. arh. Irina Popescu-Criveanu, *Studiu istoric: imobilul din strada Doamnei nr. 12 - Banca Ion Țiriac*, mss., W Proiect, ianuarie 1994. Studiul a fost reluat și completat în 1998 de aceeași autoare și, apoi, în 2004, de URBANA SA.
- 14 Prof. dr. arh. Sanda Voiculescu (responsabil de lucrare), stud. arh. Irina Popescu-Criveanu, *Studiu istoric - consolidare și modernizare imobil Calea Victoriei nr. 7*, mss., W Proiect, martie-aprilie 1994.
- 15 Prof. dr. arh. Sanda Voiculescu, *Casa Capșa. Memoriu. Studiul valorilor istorice*, mss., Belstudio, august 1996.

respective ca bază de referință pentru lista din Municipiul București), creând confuzii în practica ulterioară. Imobilele încadrate ca „monument”, având un interes istoric subînțeles, au fost considerate mai valoroase decât celelalte categorii, de interes arhitectural și ambiental.

Pe de altă parte, prezența în această listă a unui număr mare de imobile care nu întrunesc criteriile actuale de includere în Lista Monumentelor Istorice (poate chiar cele nominalizate în categoriile „arhitecturală” și „ambientală”) a reprezentat, în ultimele decenii, atât sursa inflației patrimoniale, cât și singura stavilă în calea desfigurării totale a orașului, în lipsa unor reglementări urbanistice de substanță.

Primele studii istorice realizate după 1990

Revenind la studiile privind fundamentarea restaurării edificiilor, primele două astfel de studii cunoscute nouă sunt cele realizate în 1994 de Sanda Voiculescu, pentru societatea W Proiect (arh. Vladimir Munteanu). Este vorba despre studiile pentru imobilele din strada Doamnei nr. 12 - Banca Ion Țiriac¹³ și din Calea Victoriei nr. 7¹⁴; acestea reiau principiile formulate în anii anteriori privind evaluarea clădirilor, aplicându-le unor cazuri concrete.

Structura părții scrise a studiilor este următoarea:

- Un prim capitol, denumit „Informații istorice”, bazat pe analiză bibliografică, cartografică și iconografică, este îndreptat către stabilirea principalelor etape de construire;
- Un al doilea capitol, „Contextul urban”, stabilește principalele caracteristici morfologice și funcționale ale vecinătăților, în evoluție, precum și modul de raportare al imobilului studiat la acestea;
- Un al treilea capitol, denumit „Analiza istorică a clădirii”, prezintă descrierea volumului principal, a modului de organizare a spațiilor interioare, a fațadelor și decorațiilor, rezultat al „coroborării investigațiilor istorice cu cercetarea de teren, evidențiind ceea ce se păstrează din construcția originală și intervențiile datorate etapelor ulterioare”, precum și elemente de evaluare din punct de vedere istoric și arhitectural;
- Ultimul capitol, „Concluzii”, prezintă evaluarea clădirii, modul de intervenție propus și cercetările viitoare necesare.

Partea grafică este concepută similar celei scrise, cuprinzând prezentarea evoluției istorice a imobilului și parcelei (planuri, imagini), planșe de sinteză a cercetării și de evaluare a elementelor de interes arhitectural.

Este de remarcat poziționarea - de la început - a studiului istoric în amonte față de proiectul de arhitectură, rezultatele reprezentând, inițial, un sprijin pentru proiectul de restaurare, conceput în colaborare. Vom vedea că, foarte rapid, partea de concluzii devine prescriptivă, colaborarea în cazul proiectului de restaurare între specialistul în istorie și restaurare și arhitectul proiectant nemaifiind evidentă.

Într-un al treilea studiu al aceleiași autoare regăsim structura care a fost utilizată ca model în cele mai multe dintre studiile istorice realizate de atunci și până astăzi, cel puțin pentru București. Este vorba despre studiul istoric al Casei Capșa, realizat în 1996 pentru societatea Belstudio (arh. Romeo Belea)¹⁵.

Cuprinsul este dezvoltat în cinci capitole:

- Primul capitol, metodic, afirmă scopul studiului, și anume „analiza potențialului de intervenție asupra imobilului [...] din unghiul de vedere al obligativității protejării valorilor arhitecturale și memoriale” (dat fiind statutul de monument istoric conferit imobilului prin Lista din 1992). Metoda (descrisă mai jos) „urmărește definirea valorilor protejabile - elemente de construcție, spații, plastică arhitecturală, decorație - și, prin excludere, a acelor zone în care sunt posibile intervenții necesare pentru reabilitarea clădirii”. Conform acestei metode „pot fi definite categorii diferite de elemente valorice asupra cărora se pot întreprinde tipuri diferite de intervenție:

 - spații/elemente de valoare mare - obligatoriu de păstrat, restaurat și valorificat;
 - elemente izolate, obligatoriu de păstrat, posibil de reutilizat în alte spații;
 - spații/elemente de valoare medie - zone de intervenție posibilă după o prealabilă consemnare prin relevee și fotografii;
 - spații/elemente fără valoare istorică - zone de intervenție posibilă;
 - spații/elemente nocive - obligatoriu de înlăturat.”

- Al doilea capitol, „Investigații”, este împărțit după metoda de cercetare – istorică (bibliografică și de arhivă¹⁶, cartografică), juridică (evoluția proprietății), iconografică, arhitecturală („cercetări la fața locului, inclusiv decapări de tencuială în anumite zone, în scopul descifrării unor probleme de etapizare a construcției”, limitate însă – construcția fiind în uz).
- Al treilea capitol, „Sinteza cercetărilor – etape de construcție”, creează cadrul cronologic al intervențiilor asupra clădirii.
- Al patrulea capitol, „Evaluarea situației existente. Valori istorice”, enumeră spațiile și elementele care se încadrează în fiecare din categoriile menționate mai sus și, în plus față de acestea, precizează valorile urbanistice ale clădirii.
- Ultimul capitol, „Concluzii. Restricții și permisivități de intervenție”, prezintă detaliat elementele și spațiile după categoriile de intervenție. Astfel, restricțiile privesc zonele cu „conservare/restaurare obligatorie”, alături de „cercetare obligatorie” a spațiilor inaccesibile (înaintea unei decizii), „conservare cu posibilitatea reamplasării” (pentru anumite elemente izolate), iar permisivitățile stabilesc zonele de „intervenție posibilă”. Menționăm că anumite intervenții sunt prezentate ca „posibilități” (cum ar fi refacerea prin reconstituire a unei anume etape, supraetajarea – supusă și aceasta unor condiții precise, modificarea unor spații – cu obligația consemnării documentare prin relevee și fotografii) etc.

În nota finală se precizează faptul că, „în vederea unor precizări și nuanțări este necesară, într-o fază ulterioară, odată cu deschiderea șantierului, întreprinderea unor cercetări arheologice și de parament pentru elucidări suplimentare (obligație legiferată prin reglementările privind protecția monumentelor)”.

Partea grafică cuprinde planșe de regim juridic, de încadrare în zonă, de cercetare cartografică (planuri istorice) și iconografică, urmate de planșe de sinteză privind evoluția parcelei și a construcțiilor; cercetarea de arhitectură este prezentată prin planșe arătând etapele de construcție (în mod detaliat, având la bază planurile tuturor nivelurilor, secțiuni, fațade). Aceleași piese ale relevului sunt baza reprezentării, la fel de detaliate, a restricțiilor și permisivităților de intervenție.

Prezentarea pe larg a conținutului acestor studii este necesară unei bune înțelegeri a modului de abordare utilizat în studiile care au urmat: astfel, numeroși cercetători utilizează metoda, structura și formulările prezentate mai sus, care s-au constituit în model – la început cunoscut, astăzi uitat (și niciodată citat). Generalizarea realizării studiilor istorice este, deci, datorată perioadei anilor 1990 și transmiterii doctrinei și metodei pentru mai bine de două decenii către generațiile mai tinere.

În aceste două decenii, însă, practica urbanistică și arhitecturală a evoluat în alt sens decât cel imaginat după Revoluție. Chiar dacă legislația a evoluat într-un mod considerabil, administrația publică locală nu a aprobat reglementări detaliate nici în zone istorice, nici în restul teritoriilor; ministerul însărcinat cu problemele urbanismului s-a transformat, treptat, într-o simplă direcție, inoperantă, iar ministerul însărcinat cu problemele culturii nu a avut, niciodată, anvergură necesară pentru protejarea reală a patrimoniului național.

În particular, în ceea ce privește studiile istorice de fundamentare a intervențiilor sau a documentațiilor de urbanism, s-a întărit ruptura dintre elaboratorii acestora și proiectanți; în cazul clădirilor, această ruptură este dublată de o alta, între proiectanți și executanți. De la această observație vom porni în capitolul următor.

Probleme ale practicii actuale

Întrucât condiția colaborării elaboratorilor în fazele de proiectare și șantier nu este pusă prin legislație, studiul istoric reprezintă, astăzi, întrucâtva, o „obligație de folosință”. Dimensiunea sa operațională s-a transformat în dimensiune prescriptivă. Dacă putem considera benefică această modificare de statut, responsabilitatea elaboratorilor studiilor istorice fiind sporită, nu putem să nu remarcăm problemele legate de eliminarea specialiștilor exact din faza semnificativă a proiectului de restaurare. Inexistența unei perioade de colaborare în timpul proiectării și a șantierului conduce la multe pierderi ale fondului construit valoros (cercetarea edificiului realizându-se, în general, anterior începerii construirii, studiul este lipsit de informații esențiale; apoi, lipsa coordonării soluțiilor tehnice și a detaliilor de execuție cu situația în șantier creează posibilitatea unor intervenții eronate).

17 prof. dr. arh. Sanda Voiculescu (director de proiect), prep. Daniela Beldie, conf. dr. arh. Anca Brătuleanu, lect. arh. Anca Derer, asist. arh. Mihaela Gavriș, dr. arh. Eugenia Greceanu, arh. Sanda Ignat, arh. Marina Iliescu, dr. Cezara Mucenic, lect. arh. Nicolae Lascu, lect. arh. Sergiu Nistor, *Studii de restaurare/reabilitare a patrimoniului arhitectural din rezervația de arhitectură nr. 1 a Municipiului București*, contract cu Fundația pentru Reconstrucția Capitalei, elaborat prin Centrul de Cercetare/Proiectare al IAIM, 1995-1996. În 1992 începuse elaborarea *Planului urbanistic zonal și a regulamentului aferent zonei protejate Sighișoara*, lucrare cu caracter metodic realizată la comanda MLPAT (șef de proiect arh. Doina Bubulete), aprobată în 1997.

Evoluția legislativă impune șefia de proiect, în cazul monumentelor istorice, a unor specialiști sau experți atestați de ministerul însărcinat cu problemele culturii. Teoretic, prezența acestora este necesară și suficientă pentru ca intervențiile asupra monumentelor istorice să fie de calitate. În practică, însă, este tolerată o simplă verificare a proiectului de către un astfel de specialist, astfel încât atât faza de proiectare, cât și faza de șantier pot fi total „eliberate” lesne de prezența persoanelor instruite în domeniu. Mai mult, chiar în cazul monumentelor istorice proiectate de persoane atestate, beneficiarii ajung să contracteze alți proiectanți pentru perioada de șantier (de obicei din structura proprie a antreprenorului), astfel încât controlul minimal de specialitate este eliminat cu desăvârșire.

În cazurile imobilelor care nu sunt clasate individual în Lista Monumentelor Istorice, prezența specialiștilor în procesul de proiectare nu este solicitată prin lege, însă în zone protejate sau în zone de protecție ale monumentelor istorice, un studiu istoric prealabil este solicitat în faza de avizare. Studiul istoric a devenit, astfel, o ultimă redută în lupta cu administrația, văzută ca o complicație inutilă atât de beneficiari, cât și de mulți dintre arhitecți.

Pe de altă parte, lipsit de un conținut-cadru clar și de exigențe specifice, scos din fluxul natural al colaborării necesare în proiectele de restaurare, studiul istoric – fie el prescriptiv – ajunge să poată fi utilizat ca paravan. Proiectele „dotate” cu studii istorice stufoase și inoperante sunt avizate, iar sistemul de control al execuției este, eufemistic spus, lacunar. Elaboratorii acestor studii ar trebui, în contextul actual, să preia responsabilitatea bunei execuții a șantierului, creând – alături de „obligația de folosință” a edificiului vechi – „caietul de sarcini” pentru execuție. Or, nu toți elaboratorii de studii istorice pot – în mod obiectiv – să formuleze așa ceva. Istoricii nu o pot face singuri, nici istoricii de artă și nici arheologii, iar dintre arhitecți, doar cei cu o minimală experiență în restaurare ar putea-o face, dacă ar dori.

Cu alte cuvinte, studiul istoric ar trebui, în condițiile României actuale, să definească nu numai restricții și permisivități de intervenție, ci să formuleze principii și metode de intervenție, să prescrie materiale și să stabilească detalii – să se constituie, deci, pentru a compensa disfuncțiile circuitului ulterior al investiției, într-un *anteproiect de restaurare*.

Studiile istorice pentru reglementarea dezvoltării urbane

Limitele studiilor istorice sunt mai ușor de decelat în cazul abordării imobilelor neconstruite, sau a căror construire este făcută posibilă prin desființarea clădirilor existente. În cazul acestora, studiile istorice au, ca obiectiv operațional, precizarea modului de construire viitor, în armonie cu caracteristicile contextului urban, preluând – eventual – elemente ale clădirilor vechi ca memorie a locurilor și adaptând construirea necesităților contemporane. Această situație reprezintă, în fond, un caz particular al studiilor de fundamentare a documentațiilor de urbanism sau, altfel spus, a modului de dezvoltare adecvat a unor arii urbane de mai mari dimensiuni.

Prima cercetare operațională în această direcție, cunoscută de noi, bazată pe o cercetare metodică de anvergură, este cea de la mijlocul anilor 1990 – *Studii de restaurare/reabilitare a patrimoniului arhitectural din rezervația de arhitectură nr. 1 a Municipiului București*¹⁷, realizată în trei faze:

- Faza I
 - A – Metodologie de analiză, evaluare și stabilire a atitudinii pentru parcele/construcții din Rezervația de arhitectură a Municipiului București. Elemente de regulament
 - B – Elaborarea fișelor și cercetarea pentru fiecare construcție/parcelă din Rezervația de arhitectură nr. 1
- Faza II – Propuneri de restaurare/reabilitare a unor imobile din Rezervația de arhitectură nr. 1 a Municipiului București
- Faza III – Analiza valorilor istorice din Rezervația de arhitectură nr. 1 a Municipiului București

Metoda propusă în Faza I urmărea „stabilirea potențialului de intervenție pentru fiecare construcție/parcelă din zona studiată pentru a asigura concommitent conservarea/restaurarea valorilor istorico-arhitecturale și urbanistice care au condus la instituirea statutului juridic de zonă protejată (cf. listei CNMASI) și integrarea acestora prin reabilitare funcțională și modernizare în circuitul vieții urbane contemporane”.

Principiul utilizat pentru studiul-pilot, limitat la o zonă compusă din 75 de imobile, a fost „stabilirea restricțiilor care decurg din prezența valorilor istorico-arhitecturale și a permisivităților de intervenție, la nivelul parcelei, al

Aceste fișe au fost utilizate și ele ca model în studiile anilor următori, o cercetare sumară identificând elemente comune în majoritatea fișelor elaborate ulterior, fie de către aceiași autori, fie de către alții, mai ales în mediul universitar bucureștean.

volumelor, al spațiilor interioare, al fațadelor, al sistemelor constructive, al elementelor decorative și al funcțiilor caracteristice”, pașii metodici fiind constituiți de „decelarea elementelor fizice cu valoare istorico-arhitecturală a căror conservare/restaurare este obligatorie; decelarea elementelor nocive, a căror eliminare este obligatorie; stabilirea, între aceste limite, a zonelor de intervenție posibilă”.

Analiza urmărea să fie aplicată „la nivelul parcelei – analiza modului de integrare în zonă (pozitiv sau negativ) a volumului, justificând decizia de păstrare, reconstituirea cu același gabarit, posibilitatea de extindere pe verticală sau orizontală, demolarea, comasabilitatea parcelelor, la nivelul construcției – analiza din unghiul de vedere al valorii istorice și arhitecturale a compoziției spațiilor, sistemului constructiv, fațadelor, elementelor decorative, funcțiilor, inclusiv depistarea și semnalarea potențialului arheologic, justificând decizia de păstrare obligatorie și eliminare obligatorie și delimitând astfel zonele de intervenție posibilă în vederea reabilitării și modernizării clădirii”.

Cele două fișe al căror conținut sintetiza metoda de evaluare a fondului construit în zone protejate, completate pentru fiecare imobil/construcție în parte, reprezentau „instrumentele operative care furnizează informațiile, evaluările și concluziile necesare elaborării proiectelor de intervenție”(vezi anexa):

- Fișa 1 – Analiza (pe criterii arhitectural-istorice, constructive, funcționale și urbanistice), sinteza (evaluarea – pe trepte valorice) și atitudinea (restricții și permisivități), „cuprinzând datele esențiale necesare stabilirii unei atitudini coerente asupra întregii zone studiate”;
- Fișa 2 – Reglementarea, bazată pe rezultatele analitice ale fișei 1 și extinsă la fiecare dintre elementele constitutive ale clădirii, constituindu-se în punct de pornire obiectiv pentru decizia de restaurare ce urmează să fie luată, „stabilind cele două extreme: elemente obligatoriu a fi păstrate datorită valorii lor urbanistice și istorico-arhitecturale (parcelarul vechi, volumul, fațadele, spațiile interioare, sistemul constructiv, elemente decorative, funcțiuni) și elemente nocive, obligatoriu a fi eliminate (cu referire la aceleași categorii)”, precum și „permisivitățile care rezultă în procesul de restaurare/reabilitare a fiecăreia dintre clădiri, oferind posibilități de integrare a acestora în cerințele orașului modern”¹⁸.

În ultimul paragraf al fișei se menționau următoarele : „Orice intervenție trebuie precedată de următoarele operații:

- Pentru elaborarea proiectului: studiu istoric privind evoluția parcelei/clădirii;
- Pentru începerea execuției: cercetare arheologică și de arhitectură”.

Faza II propunea 36 de proiecte de restaurare/reabilitare pentru o selecție de imobile de pe străzile Iuliu Maniu (Franceză), Lîpscani și Gabroveni, parte a celor studiate în faza I, în scopul afirmat „de a oferi autorității publice locale și unor eventuali investitori o imagine privind potențialul economic și arhitectural al fiecărei parcele/construcții și de a-i semnala restricțiile și permisivitățile care decurg din regimul de protecție instituit prin lege asupra întregii zone”. Proiectele reprezentau, deci, „o imagine posibilă a aplicării atitudinii stabilite prin fazele anterioare ale studiului într-o ipoteză funcțională stabilită de autori” (pentru unele imobile au fost realizate câte două variante de intervenție posibilă) și fuseseră selectate pentru a putea ilustra mai multe categorii de intervenție, și anume:

- Restaurarea/reabilitarea unei singure construcții;
- Restaurarea/reabilitarea unui grup de construcții pe aceeași stradă, în cazul necesității comasării unor parcele neconstruibile din cauza frontului prea îngust;
- Restaurarea/reabilitarea unor construcții/parcele situate între două străzi alcătuiind o unitate constructivă;
- Inserție de construcții noi pe parcelele eliberate prin demolare.

Faza III extindea studiul la întreg teritoriul Rezervației nr. 1, propunând o metodă de studiu derivată din cea creată în 1976, îmbogățită prin cercetarea individuală a imobilelor și, mai ales, prin includerea perspectivei reglementare, materializate prin definirea unei „atitudini” privind conservarea/dezvoltarea zonei, prealabilă stabilirii elementelor de reglementare.

Metoda implica parcurgerea a cinci trepte:

- Definirea valorilor istorice existente în zonă;
- Determinarea criteriilor valorice, a subcategoriilor și a gradelor de intensitate ale acestora;

- 19 Ante 1850; 1850–1880; 1880–1920; 1920–1945; post 1945; post 1990.
- 20 Medieval; clasicism; neogotic; academism; neoromânesc; Art Nouveau/Secession; Art Deco; modern; contemporan; fără stil.
- 21 Hanna Derer, „Evaluarea patrimoniului arhitectural – Studiu de caz: București”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, anul VI, nr. 1-2, 1995.
- 22 Bernard Feilden, Jukka Jokilehto, *Evaluation for Conservation – Extract from the Draft Guidelines for the Management of World Cultural Heritage Sites*, UNESCO, Roma, ICCROM, 1992, sursă citată de autoare.
- 23 *OMTCT nr. 562/2003* (vezi nota 4); metodologia a fost realizată de INCD URBANPROIECT în 2002 (șef de proiect arh. Doina Bubulete), conținutul studiilor istorice fiind realizat de URBANA SA (arh. Șerban Popescu-Criveanu, arh. Irina Popescu-Criveanu).
- 24 UAUIM-CCPEC, șef de proiect lect. arh. Dan Marin, documentație aprobată în 2000, în vigoare.
- 25 Detalierea realizată pentru zona Centrului Istoric București, tot de către UAUIM, s-a finalizat cu un Regulament al centrului istoric, care a fost aprobat în 2004; două Planuri urbanistice de detaliu (sic!) au fost aprobate ulterior, în 2005; aparent, nicuna dintre aceste trei documentații nu mai este în vigoare (vezi și nota 3).
- 26 UAUIM-CCPEC, *Definirea regimului tehnic al construcțiilor supuse autorizării în zonele protejate și în zonele de protecție a monumentelor, în scopul protejării patrimoniului arhitectural și urbanistic al municipiului București*, 2005, șef de proiect prof. dr. arh. Anca Brătuleanu.
- 27 UAUIM-CCPEC – șef de proiect prof. dr. arh. Sergiu Nistor, Quattro Design – șef de proiect arh. Irina Popescu-Criveanu, *Definirea regimului tehnic al construcțiilor supuse autorizării în zonele protejate și în zonele de protecție a monumentelor în scopul protejării patrimoniului arhitectural și urbanistic al municipiului București*, 2010.
- 28 Quattro Design, șef de proiect Șerban Popescu-Criveanu, *PUZ ZPC 56 - Parcelarea UCB* (2005) și *PUZ ZPC 57 Jean Monnet* (2006). Este interesant de menționat că refuzul reglementării unitare a zonelor protejate respective a pornit de la Comisia Tehnică de Arhitectură și Urbanism a Municipiului București, care a preferat reglementarea unui singur imobil (care generase studiul la scara zonei), în fiecare dintre cele două cazuri. În cazul parcelării Jean Monnet, Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național București (prin adresa nr. 1018/07.05.2007, semnată de directorul DCCPCN, Ștefan Damian – vezi http://www4.pmb.ro/wwwt/152/docs/04_20080313.pdf, sursă consultată de autoare și în decembrie 2017) trimitea către PMB, spre analiză, documentația, cu avizul de principiu privind modificarea regulamentului zonei protejate respective.

- Analiza zonei în vederea constatării ariei de manifestare a criteriilor stabilite;
- Sinteza la nivelul întregii zone pentru definirea modului de manifestare al fiecăruia dintre criterii în parte;
- Stabilirea atitudinii față de construcții și spații urbane, în funcție de modul de manifestare al criteriilor valorice, definind obligativități de conservare, obligativități de eliminare și arii de intervenție posibilă.

Criteriile selectate pentru analiză priveau vechimea construcțiilor (6 etape semnificative pentru evoluția arhitecturii bucureștene¹⁹), stilul construcțiilor (10 orientări stilistice²⁰), evoluția străzilor și a parcelelor, tipologia parcelelor (după dimensiune și relație a parcelei cu strada). Sinteza informațiilor obținute prin fișele de cartare și prin transpunerea lor în planșe s-a realizat evidențiind valorile arhitecturale (după trepte valorice – construcție semnificativă, nesemnificativă, în mod disociat pentru componentele construcției), valorile urbanistice (prin constatarea raportării acestora la cadrul urban – integrate, în contrast pozitiv și în contrast negativ –, cu menționarea reperelor pentru spațiul urban și cu încadrarea similară a spațiilor urbane). Au fost, de asemenea, identificate valorile instituite prin lista CNMASI din 1991 și potențialul arheologic al clădirilor și spațiilor.

Pe baza celor mai de sus a fost precizată „propunerea de atitudine”, avându-se în vedere, pentru fiecare dintre construcții sau părți de construcție trei tipuri de intervenție posibile, rezultate din analizele privind manifestarea criteriilor valorice: conservare/restaurare obligatorie, intervenție permisă, eliminare obligatorie. Atitudinea față de valorile urbanistice nu a făcut obiectul studiului, acesta „limitându-se la semnalarea valorilor existente în zonă, ca instrument de lucru și reper pentru viitorii autori ai planului de intervenție și ai Regulamentului de construire”.

Un an înainte, fusese realizat „Studiul de evidențiere a valorilor arhitecturale și urbanistice din zona centrului civic din București”, în vederea concursului internațional pentru remodelarea centrului orașului București. În articolul din 1995, Hanna Derer descrie cadrul conceptual și metodologic al studiului, care pornește de la aceeași referință a studiului din 1974–1976. Adaptând conținutul cazului studiat, autoarea interoghează relația dintre intervenția anilor 1980, centrul istoric și zona istorică, impunând „definirea modurilor în care sunt afectate elementele care necesită protecție, în și prin protecția unui obiect sau sit istoric”; „aceste elemente sunt resursa culturală intrinsecă, purtată de substanța originală, și care se manifestă într-o unitate potențială a monumentului sau a sitului respectiv, unitate potențială produsă în timpul istoric, din care se detașează etapele care au transmis până azi autenticitatea”²¹. Analiza, bazată pe concepte preluate din literatura internațională²², a stabilit criterii de analiză (valori culturale – de identitate culturală, artistice și de execuție, de raritate; valori de folosință contemporană; valori ambientale), încheindu-se cu concluzia necesității unor intervenții de restaurare urbană în zonă. Criteriile definite atunci au fost utilizate în studiile ulterioare ale autoarei și preluate, la rândul lor, fie direct, fie prin intermediul mediului universitar, de alți cercetători.

După o serie de studii realizate în același spirit, a căror analiză depășește cadrul articolului de față, pentru București și alte localități, o „Metodologie de elaborare și conținutul-cadru al documentațiilor de urbanism pentru zone construite protejate (PUZ)” – care cuprinde conținutul obligatoriu al Studiului istoric general (afărent PUG) și zonal (afărent PUZ) – a fost aprobată în 2003²³. Este de remarcat, însă, că finalizarea prin regulamente rămâne, încă, un deziderat la București, iar în restul țării, un fapt izolat.

Regulamentul PUZ Zone Protejate Construite – Municipiul București²⁴ (2000), care stabilește 98 de zone protejate, nu se bazează pe studii de definire a valorii imobilelor și nu are dispoziții privind protecția imobilelor care nu sunt înscrise în Lista monumentelor istorice. Regulamentul centrului istoric, deși realizat și aprobat în mai multe etape (2001–2005), nu mai este aplicat²⁵. Detalierea din 2005 a PUZ Zone construite protejate – deși a avut o componentă de evaluare a clădirilor pentru 12 zone protejate²⁶ – nu s-a finalizat prin revizuirea regulamentelor de urbanism, deci este inoperantă. Revizuirea celor trei PUZ pentru zonele protejate Vasile Conta, Pitar Moș și Calea Dorobanți (2010)²⁷, deși a parcurs toate etapele metodologice necesare, stabilind reglementări de protecție și de construire, în mod diferențiat pentru fiecare imobil în parte, nu a fost aprobată de Consiliul General al Municipiului București. Alte încercări de reglementare unitară a zonelor protejate, realizate la inițiativă privată, au eșuat, autoritatea publică neasumându-și responsabilitatea aprobării documentațiilor realizate²⁸.

- 29 Motivația acestei practici rezidă tot în lipsa de dorință a autorităților administrației publice locale de a își asuma responsabilitatea reglementării urbanistice detaliate, dând astfel prioritate intereselor private.
- 30 Vezi, în această direcție, studiile Hannei Derer în legătură cu zona Buzești-Berzei, subiect fierbinte al Bucureștilor ultimilor ani. În plan metodologic, autoarea utilizează, așa cum am arătat și mai sus, sintagma de „resursă culturală”, punând-o în relație cu aspectele care reies din analiza istorică: Hanna Derer, Bianca Buzdugan, Daniela Puia, Petre Mihăilă, *Aria determinată de străzile Buzești, Berzei, Vasile Pârvan, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Uranus, București. Identificarea resursei culturale prin prisma aspectelor esențiale din evoluția istorică. Studiu de fundamentare pentru P.U.Z. - Dublare diametrală Nord - Sud*, mss., București, 2006; Hanna Derer, *Imobilul din piața Haralambie Botescu numărul 10, București. Hala Matache Măcelaru. Identificarea resursei culturale prin prisma aspectelor esențiale din evoluția istorică. Studiu de fundamentare pentru validarea statutului de „monument istoric” sau pentru eventuala declarare, totală sau parțială*, mss., București, 2011, citate și în H. Derer, „Buzești - Berzei, o altă fațetă” în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1-2, 2010, pp. 17 sq.
- 31 Ceea ce nu înseamnă că studiile de fundamentare elaborate au, întotdeauna, perspectivă operațională și nici că elaboratorii PUG țin cont în mod sistematic de concluziile studiului istoric.
- 32 Alături de Anca Brătuleanu și de Nicolae Lascu și sub îndrumarea acestora, generațiile mai tinere ale catedrei de istorie a arhitecturii au conlucrat spre crearea unei noi școli de cercetare bucureștene, care trebuie salutăată - vezi contribuțiile referitoare la evoluția țesutului urban ale lui Valeriu Drăgan, cele referitoare la istoria hanurilor ale lui Petru Mortu sau la arhitectii secolului al XIX-lea ale lui Horia Moldovan, pentru a nu-i numi decât pe cei ocupați de istoria veche a orașului.
- 33 Deschiderea arhivei doamnei Cezara Mucenic reprezintă un prim pas în acest sens - efortul de cercetare pe care l-a realizat în ultimele decenii începând să fie cunoscut în afara cercurilor restrânse ale specialiștilor bucureșteni. În ultimii ani, activitatea unui alt istoric de artă contribuie cu seriozitate la lărgirea bazei de cercetare a arhitecturii bucureștene - este vorba despre Oana Marinache. Dintre arhitecți, Adrian Crăciunescu este cel care a pus - poate primul - la dispoziția celorlalți cercetători descoperirile sale.

În cazul PUZ la inițiativă privată, Primăria Municipiului București (prin specialiștii din structura proprie) nu urmărește, astăzi, preluarea conținutului-cadru precizat prin metodologie, considerând că acestea ar fi obligatorii numai în cazul PUZ realizate pentru întreg teritoriul acestor zone. Mai mult, în pofida dispozițiilor Legii nr. 350/2001, s-a împământănit obiceiul ca aceste PUZ, în general derogatorii, deși realizate pe arii mai largi, să nu reglementeze decât parcela care a generat studiul, pe parcelele vecine reglementările lipsind sau având „caracter director”²⁹.

Metoda dezvoltată după 1990 presupune, deci, analiza evoluției și caracteristicilor țesutului urban, urmată de evaluare, detaliată pe componente; planul următor este cel al stabilirii restricțiilor și permisivităților de intervenție legate de valorile depistate și de caracteristicile evolutive ale țesutului. În alți termeni, stabilirea elementelor a căror conservare este necesară (și a modului optim de conservare), împreună cu stabilirea modului de dezvoltare adecvat (în coerență cu cel al contextului) preced decizia urbanistică, a cărei subiectivitate este redusă prin cercetare³⁰. Cu aceste baze, reglementarea zonelor de mai mari dimensiuni face posibilă o dezvoltare în continuitate a țesutului urban, cu păstrarea unei tradiții pe care, cum afirma Giovannoni, nicio rațiune pozitivă nu o poate contrazice.

Necesitatea elaborării studiilor istorice de acest tip ține, în România de astăzi, fie de reglementarea dezvoltării la nivel urban - unde studiile istorice de fundamentare a Planurilor urbanistice generale au devenit obligatorii³¹, fie de cele la nivelul unui imobil. Aici, devin necesare tocmai din lipsa reglementărilor urbanistice detaliate pentru zonele istorice, hibă principală a sistemului urbanistic românesc. Puținele „zone protejate” existente sunt reglementate vag și lacunar, făcând necesară elaborarea unor documentații care să umple acest gol. Construirea se face fie direct, pe baza documentației pentru autorizația de construire, fie indirect - după aprobarea unui plan urbanistic zonal sau de detaliu privind zona/imobilul respectiv.

Studiul istoric se constituie deci tot într-un fel de obligație de folosință, dublată, câteodată, de elemente de anteproiect. Or, în lipsa prescripțiilor detaliate privind gabaritul clădirilor, modul de așezare pe parcelă, materiale, goluri ș.c.l., studiile istorice sunt fundamental inutile, cuplul proiectant/beneficiar având libertate deplină în alegerea soluției de arhitectură (situația după realizarea studiului, din acest punct de vedere, fiind similară celei dinaintea ei). Această libertate fiind, în fond, dorită de orice proiectant, claritatea și fermitatea formulărilor studiilor istorice devin o frână în calea „progresului” și, ca atare, sunt evitate.

Și așa, și altminteri

Publicarea unui număr din ce în ce mai mare de studii de istorie urbană arată o evoluție spectaculoasă, caracteristică ultimelor două decenii. Dacă, la începutul anilor 1990, cercetarea de arhivă rămânea aproape exclusiv în aria de preocupări a istoricilor, în perioada următoare arhitecții au început, din ce în ce mai des și mai asiduu, să cerceteze fondurile disponibile, iar studiile istorice au reprezentat, în tot acest timp, un suport al cercetării fundamentale³². Și în această direcție, o mai mare deschidere a informațiilor nu poate decât să fie benefică pentru cercetările ulterioare³³.

În timp ce unii oameni studiază și alții proiectează în modul cel mai serios cu putință, pe străzile orașelor lor se dărâmă case sub scuza consolidării, se reconstruiesc fațade agățate de structuri noi și înalte, se extind barbar case venerabile, se forțează limitele parcelelor înfigându-se în ele tronsoane de bloc, iar casele vechi păstrate sunt „modernizate” radical, cămășuite în interior, termoizolate în exterior și, apoi, vopsite în culorile războiului.

Deseori, după construirea „de nou”, parcelele învecinate nu se mai pot dezvolta corespunzător, protejarea valorilor istorice ale zonei fiind înțeleasă - convenabil și simplificat - numai ca obligație de reducere a înălțimii către clădirile vecine, fie acestea monumente istorice sau nu; astfel, o înnoire a construcției alăturate nu se mai poate face cu aceiași indici de densitate ca aceia utilizați de primul venit (în anumite cazuri, reducând potențialul parcelelor vecine la reconstruirea în același gabarit cu cel existent). Această practică - făcută posibilă de inadecvarea indicilor urbanistici prescriși în regulamentele de urbanism față de caracteristicile zonelor protejate și de practica urbanismului derogatoriu - conduce atât la distrugerea coerenței zonelor istorice, cât și la reducerea potențialului de dezvoltare al acestora, aservind interesul public unui prim interes privat manifestat în zonă.

Toate acestea au, desigur, câte un studiu istoric „la bază”. Doar că prea multe studii istorice se opresc înainte de concluzii, sub scuza politeții - necesare, comode și lucrative - față de fazele următoare de proiectare. Din această situație

câștigă atât beneficiarii și proiectanții, cât și elaboratorul studiului, apreciat cu atât mai mult cu cât tace mai tare.

Crearea unui conținut-cadru al studiilor istorice pentru imobile este urgentă pentru a preîntâmpina desființarea acestei proceduri, cerută de prea des întâlnita inutilitate și, implicit, de aerul de „taxă” pentru obținerea avizelor pe care îl constituie, pentru investitori, un astfel de studiu.

Alături de această măsură, credem că mai sunt de menționat alte două probleme. Prima privește necesitatea urmării – de către ministerul însărcinat cu problemele culturii – a disciplinei în proiectare și în cazul acestor documentații speciale. A doua problemă privește necesitatea creării unei baze de date pentru astfel de studii. Această ultimă măsură, la care se referă pe larg profesorul Nicolae Lascu în articolul său, reprezintă atât un gest de recuperare patrimonială, cât și un instrument de ameliorare a practicii de specialitate și, implicit, a protecției reale a Țesuturilor vechi.

INFORMATII ISTORICE

LOCALITATEA	BUCURESTI	SECTOR
STRADA	NR.	CORP

A. SURSE CARTOGRAFICE

SURSA	PARCELA	CONSTRUCTIA	PROPRIETARUL	FUNCTIUNEA
1852 - Borroczyn				
1871 - Papassoglu				
1895 - 1898 -				
1911 - cadastral				

B. CERCETARI BIBLIOGRAFICE

SURSA	INFORMATIA

C. CERCETARI DE ARHIVA

SURSA	INFORMATIA

D. CERCETARI SI OBSERVATII DE TEREN

--

SURSE ICONOGRAFICE

--

IAIM/CITA/1995

Fișa 1

REGLEMENTARI (PERMISIVITATI SI RESTRICTII)

LOCALITATEA	SECTOR	
STRADA	NR.	CORP

PARCELA

obligatoriu comasabilă cu nr.:	☐	zonă construibilă (extindere)	☐
posibil comasabilă cu nr.:	☐	zonă neconstruibilă	☐
posibil independentă	☐	aliniere	☐
marcarea parcelarului vechi	☐	calcane	☐

VOLUMUL

menținut obligatoriu	☐	demolat obligatoriu	☐
modificat prin creșterea înălțimii	☐	posibil demolat	☐
modificat prin diminuarea înălțimii	☐	insertie cu h cornisă	☐

ELEMENTE MAJORE CONSTRUCTIVE SI SPATIALE ALE CLADIRII

obligatoriu de conservat/restaurat	☐	ziduri, coloane	☐	sisteme de acoperire	☐	spatii	☐
obligatoriu de înlăturat	☐						
posibil de înlăturat/modificat	☐						

FATADE

ELEMENTE DECORATIVE

obligatoriu de conservat/restaurat	☐	decoratii perietale, pardoseli:	☐
obligatoriu de reconstituit cf. documentatiei istorice	☐	feronerii, tâmplării, sobe obligatoriu păstrate in situ	☐
posibil de refăcut modern	☐	idem refolosibile	☐
refacere modernă cu marcarea ritmului vechilor fatade	☐		

FUNCTIUNI

ALTE OBSERVATII

locuință	☐	recomandabile	☐	necompatibile	☐	
comert	☐					
culte	☐					
hotel	☐					
restaurant	☐					
depozite	☐					
ateliere	☐					
birouri	☐					
altele	☐					

ORICE INTERVENTIE TREBUIE PRECEDATA DE URMATOARELE OPERATII:

- PENTRU ELABORAREA PROIECTULUI: STUDIU ISTORIC PRIVIND EVOLUTIA PARCELEI/ CLADIRII
- PENTRU INCEPEREA EXECUTIEI: CERCETARE ARHEOLOGICA SI DE ARHITECTURA

IAIM/CITA/1995

LOCALITATEA	SECTOR	
STRADA	NR.	CORP
ARHITECT		
PROPRIETAR INITIAL		
ALTI PROPRIETARI	DATA	

ANALIZA

VECHIMEA

dată certă	☐
ante 1850	☐
1850 - 1880	☐
1880 - 1920	☐
1920 - 1945	☐
post 1945	☐
post 1990	☐

STILUL

medieval	☐
clasicism	☐
neogotic	☐
academism	☐
neoromănesc	☐
Art Nouveau, Secession	☐
Art Deco	☐
modern	☐
contemporan	☐
fără stil	☐

STAREA

bună	☐
medie	☐
proastă	☐

INTEGRAREA IN ZONA

tipică	☐
atipică	☐

FUNCTIUNEA

	init	act
locuință	☐	☐
comert	☐	☐
culte	☐	☐
hotel	☐	☐
restaurant	☐	☐
depozite	☐	☐
ateliere	☐	☐
birouri	☐	☐
altele	☐	☐

VALOAREA

INSTITUITA	URBANISTICA	ARHITECTURALA	semnif.	nsemnif.	nocivă
monument	☐	integrată	☐	☐	☐
val. arhitecturală	☐	contrast pozitiv	☐	☐	☐
val. ambientală	☐	contrast negativ	☐	☐	☐
		plastica fatadelor	☐	☐	☐
		compozitia spatiilor	☐	☐	☐
		decoratia interioară	☐	☐	☐
		functiunea	☐	☐	☐
		sistemul constructiv	☐	☐	☐

ATTITUDINEA

conservare	☐	supraetajare	☐	pastrarea functiunii	☐
conservare partială	☐	parcelă neconstruibilă	☐	fatada restaurată	☐
extindere	☐	parcelă comasabilă	☐	fatada reconstituită	☐
demolare	☐	schimb. functiunii	☐	fatadă refăcută	☐

ELABORATA DE		DATA ELABORARII	
CONTROLATA DE			

IAIM/CITA/1995

Fișa 2

- ***, *Ordinul MCC nr. 2682/2003 privind aprobarea Normelor metodologice de clasare și evidență a monumentelor istorice, a Listei monumentelor istorice, a Fișei analitice de evidență a monumentelor istorice și a Fișei minimale de evidență a monumentelor istorice*
- ***, *Dispoziția MCC nr. 4300/VN/2005 privind unele măsuri pentru îmbunătățirea activității în domeniul avizării*
- ***, *Hotărârea nr. 907/2016 privind etapele de elaborare și conținutul-cadru al documentațiilor tehnico-economice aferente obiectivelor/proiectelor de investiții finanțate din fonduri publice.*
- ***, *Ordinul MTCT nr. 562/2003 pentru aprobarea Reglementării tehnice „Metodologie de elaborare și conținutul-cadru al documentațiilor de urbanism pentru zone construite protejate (PUZ)”.*
- Brătuleanu, Anca, *Casa Capșa, Studiu istoric-arhitectural*, 1996.
- Brătuleanu, Anca (șef de proiect), *Definirea regimului tehnic al construcțiilor supuse autorizării în zonele protejate și în zonele de protecție a monumentelor, în scopul protejării patrimoniului arhitectural și urbanistic al municipiului București*, UAUIM-CCPEC, 2005.
- Bubulete, Doina (șef de proiect arh.), *Planul urbanistic zonal și regulamentul aferent zonei protejate Sighișoara*, lucrare cu caracter metodic realizată la comanda MLPAT în 1992, aprobată în 1997.
- Cristea, Doina; Sandu, Alexandru; Popescu-Criveanu, Șerban; Voiculescu, Sanda, „Studiu de delimitare a zonei istorice a orașului București”, în revista *Arhitectura* nr. 6/1977.
- Curinschi, Gheorghe, *Centrele istorice ale orașelor*, București: Ed. Tehnică, 1967.
- Damian, Liviu; Popescu-Criveanu, Șerban; Panciu, Luminița; Voiculescu, Sanda, „Aspecte metodologice, istorice și social-psihologice în studiul centrului București”, în revista *Arhitectura* nr. 4/1976 și 6/1977.
- Derer, Hanna, „Evaluarea patrimoniului arhitectural – Studiu de caz: București”, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, anul VI, nr. 1-2, 1995.
- Derer, Hanna; Buzdugan, Bianca; Puia, Daniela; Mihăilă, Petre, *Aria determinată de străzile Buzești, Berzei, Vasile Pârvan, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Uranus, București. Identificarea resursei culturale prin prisma aspectelor esențiale din evoluția istorică. Studiu de fundamentare pentru P.U.Z. – Dublare diametrală Nord – Sud*, mss., București, 2006.
- Derer, Hanna, *Imobilul din piața Haralambie Botescu numărul 10, București. Hala Matache Măcelaru. Identificarea resursei culturale prin prisma aspectelor esențiale din evoluția istorică. Studiu de fundamentare pentru validarea statutului de „monument istoric” sau pentru eventuala declasare, totală sau parțială*, mss., București, 2011.
- Derer, Hanna, „Buzești – Berzei, o altă fațetă” în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 1-2, 2010, pp. 17-29.
- Feilden, Bernard și Jokilehto, Jukka, *Evaluation for Conservation – Extract from the Draft Guidelines for the Management of World Cultural Heritage Sites*, UNESCO, Roma, ICCROM, 1992.
- Giovannoni, Gustavo, *Vecchie città ed edilizia nuova*, CittàStudiEdizioni, Milano, 1995 (1931).
- Giurescu, Dinu C., *The Razing of Romania's Past*, World Monuments Fund (International Preservation Report), 1989, pp. 5.
- Greceanu, Eugenia, „Rolul studiului istoric în procesul de renovare urbană”, în revista *Arhitectura*, 1980.
- Lasca, Nicoale (șef proiect) și Drăgan, Valeriu-Eugen (autor), *Regulamentul Local de Urbanism al Zonei Istorice de Referință – Centrul Istoric al Municipiului București*, 2004.
- Opriș, Ioan, „Despre evoluția conceptelor de conservare și restaurare a monumentelor istorice” în *Revista muzeelor și monumentelor, Monumente istorice și de artă (RMM-MIA)* nr. 1/1983, pp. 7-16.
- Popescu-Criveanu, Șerban (șef de proiect), *PUZ ZPC 56 – Parcelarea UCB*, Quattro Design, 2005.
- Popescu-Criveanu, Șerban (șef de proiect), *PUZ ZPC 57 Jean Monnet*, Quattro Design, 2006.
- Voiculescu, Sanda, „Stabilirea listei monumentelor istorice. Propunere de metodologie”, în *RMM-MIA*, 1, 1983, pp. 74-77.
- Voiculescu, Sanda, „Selectarea monumentelor de arhitectură – o posibilă metodă”, comunicare susținută la *Sesiunea științifică a Direcției Monumentelor Istorice din Ministerul Culturii*, Brașov, 1997.
- Voiculescu, Sanda (responsabil de lucrare) și Popescu-Criveanu, Irina, *Studiu istoric: imobilul din strada Doamnei nr. 12 – Banca Ion Țiriac*, mss., W Project, ianuarie 1994 (studiu reluat și completat în 1998 de aceeași autoare și, apoi, în 2004, de URBANA SA.).
- Voiculescu, Sanda (responsabil de lucrare) și Popescu-Criveanu, Irina, *Studiu istoric – consolidare și modernizare imobil Calea Victoriei nr. 7*, mss., W Project, martie-aprilie 1994.
- Voiculescu, Sanda, *Casa Capșa. Memoriu. Studiul valorilor istorice*, mss., Belstudio, august 1996.
- Voiculescu, Sanda (director de proiect); Beldie, Daniela; Brătuleanu, Anca; Derer, Anca; Gavriș, Mihaela; Greceanu, Eugenia; Ignat, Sanda; Iliescu, Marina; Mucenic, Cezara; Lasca, Nicolae; Nistor, Sergiu, *Studii de restaurare/reabilitare a patrimoniului arhitectural din rezervația de arhitectură nr. 1 a Municipiului București*, contract cu Fundația pentru Reconstrucția Capitalei, elaborat prin Centrul de Cercetare/Proiectare al IAIM, 1995-1996.

Un patrimoniu necunoscut: studiile istorico-architecturale ale arhitecturii urbane

↳ **Nicolae Lascu** Universitatea de Arhitectură
și Urbanism „Ion Mincu”, București
nicolaelascu1@gmail.com

Cuvinte cheie studiu istoric
monument istoric
patrimoniu construit
zonă construită protejată
specialiști și experți ai
Ministerului Culturii

Rezumat Categoriile variate și numeroase clădiri și zone protejate, prevăzute de legislația în vigoare, au condus la sporirea considerabilă a studiilor istorice necesare unor acțiuni diverse – de la clasarea pe lista monumentelor istorice până la intervențiile asupra acestora sau asupra unor clădiri neclasate, aparținând zonei de protecție a monumentului sau a zonelor construite protejate. Această din urmă categorie, cea mai numeroasă, singura nereglementată de Ministerul Culturii, presupune, totuși, o succesiune de elemente analizate, conținând în mod obligatoriu, în partea finală, formularea unor „restricții și permisivități” ale intervenției. Numărul relativ redus de specialiști și experți atestați de minister exclusiv pentru elaborarea studiilor istorice, prezența lor neuniformă pe teritoriul țării nu sunt aspecte care să garanteze calitatea ridicată a acestor studii. Dincolo de rolul lor pragmatic, operațional, studiile istorice analizate contribuie și la lărgirea sferei istoriei arhitecturii noastre urbane. Ele pot fi considerate parte complementară a patrimoniului construit. Dificultățile întâmpinate în cunoașterea lor, datorită numărului imens și a nepublicării celor mai valoroase, fac din studiile istorice un patrimoniu necunoscut.

Cercetarea istorică și studiul aferent, de fundamentare a oricărei intervenții asupra unui monument, nu este, fără îndoială, o noutate, ci un fapt cât se poate de firesc. Această fază, premergătoare proiectului de restaurare, a fost mereu prezentă în mai vechile structuri ale Direcției Monumentelor Istorice și, apoi, după desființarea acesteia, în 1977, a fost necesară prin tema de proiectare întocmită în cazul fiecărui monument asupra căruia se realizează o intervenție.

Schimbările produse după 1990 și în domeniul protecției monumentelor au condus la constituirea studiului istoric într-o adevărată „instituție”. Meritul incontestabil al acestor schimbări l-a avut nou înființata, în februarie 1990, Comisie Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (CNMASI), cu structurile sale teritoriale care, în scurt timp, a trasat liniile directoare în această direcție, în consens cu orientările europene și mondiale. Noua listă a monumentelor istorice elaborată în anii 1991-1992 a fost mult mărită, cuprinzând foarte multe clădiri, ansambluri și situri din toate perioadele istorice, de la antichitate până în secolul al XX-lea. Lista oficială, actualizată în 2015, de exemplu, cuprindea un număr de 30.154 poziții, inclusiv cele arheologice. Au fost clasate toate categoriile de clădiri, de la cele rezidențiale, la edificiile publice de toate tipurile, la clădiri și ansambluri industriale, parcuri și grădini istorice etc. În paralel CNMASI a întocmit, în 1992, și a înaintat parlamentului, spre votare, proiectul „Legii monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice”¹. Acest proiect de lege (devenit act oficial abia în anul 2001, prin foarte cunoscuta *Lege 422*), introducea principiul protecției la nivelul unor teritorii (rurale, urbane sau în afara localităților) extinse, prin ansamblurile de arhitectură și prin rezervațiile de arhitectură. Totodată, era formulată ideea zonei de protecție a monumentului, ca măsură de protejare a existenței acestuia prin intermediul cadrului construit sau natural în care se află. De asemenea, la începutul anilor 1990 se întocmeau deja, în mai multe județe, și se aprobau de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI), primele studii de delimitare a zonelor istorice și a rezervațiilor de arhitectură. În perioada următoare a început întocmirea „primei generații” a Planurilor Urbanistice Generale (PUG) ale localităților urbane și rurale, în care erau delimitate, spre protecție, în primul rând, centrele istorice și, apoi, la mijlocul anilor 2000, a fost elaborată metodologia de delimitare a zonelor construite protejate, fundament al Planurilor Urbanistice Zonale (PUZ) ale respectivelor zone.

Această sumară enumerare a pașilor importanți făcuți în direcția protecției patrimoniului construit nu a avut alt rol decât de a pune în evidență creșterea complexității acțiunilor de protecție și de a semnala sporirea considerabilă a imobilelor asupra cărora era orientată atenția specialiștilor, dar și, teoretic cel puțin, a autorităților locale. Se poate aprecia, pe bună dreptate, că această poziție a reprezentat o schimbare esențială de optică în raport cu realitatea construită. Orașul, în general, dar și clădirile ultimelor două secole au intrat în atenția specialiștilor, considerate prin prisma istoriilor diferite care au generat structuri urbane moderne (vezi, de exemplu, diferențele dintre cultura și tradiția din Vechiul Regat și din Transilvania și Banat). A fost, de fapt, o „oficializare” a aprecierii valorilor arhitecturii urbane. Problemele legate de protecția arhitecturii urbane și a contextului său au devenit una dintre cele mai importante preocupări ale CNMASI și, apoi, a CNMI.

Atât lista monumentelor istorice, cât și, mai ales, instituirea ansamblurilor și a rezervațiilor, precum și a zonelor de protecție ale monumentelor, au pus astfel accentul, din punctul de vedere legal (al cadrului juridic) asupra arhitecturii urbane a ultimelor două secole, asupra căreia, fără a ignora valoarea cu totul deosebită a arhitecturii din mediul rural, vom insista în rândurile ce urmează. Este vorba de o arhitectură prea puțin apreciată și cercetată și, de fapt, aproape complet ignorată în deceniile anterioare. Motivele sunt dintre cele mai diverse: de la cele politice până la concepțiile profesionale ale generațiilor active care considerau, în marea lor majoritate, că orașele sau părțile de oraș dezvoltate în această perioadă nu merită atenție. Unul dintre exemplele cele mai edificatoare este, cu siguranță, ca reflex al atitudinii tipice a mișcării moderne, respingerea valorii arhitecturii eclectice esențială, însă, pentru orașele noastre, prin ponderea considerabilă a clădirilor de toate tipurile, a cartierelor întregi care au conferit caracter și personalitate multora dintre localitățile urbane. Asta nu înseamnă totuși că, în sfera (restrânsă) a specialiștilor, nu ar fi existat, înainte de 1990, preocuparea, interesul și recunoașterea valorilor arhitecturale ale arhitecturii acestor perioade. Puținele restaurări și puneri în valoare a unor clădiri „exemplare”, excepționale, care ieșeau din seria obișnuită, sau semnalarea calităților acestei arhitecturi într-un număr redus de lucrări de specialitate (vezi, de exemplu, studiile de referință ale Eugeniei Greceanu) pot fi elocvente în acest sens. Dar acum nu mai era vorba

de clădiri (monumente) izolate, desprinse din contextul lor (urban), ci de suprafețe întinse ale teritoriului urban, având construcții cu valori deseori foarte diferite, reprezentând, însă, o valoare considerabilă de ansamblu.

În acest context larg spre care a fost orientată acțiunea CNMASI continuată de CNMI, trebuie privită declanșarea amploarei și importanței date *studiilor istorico-arhitecturale*, pentru a folosi sintagma consacrată în actele legislative de specialitate, care sunt concretizarea cercetărilor științifice preliminare. Ele sunt necesare indiferent de situarea în timp (antichitatea sau secolul XX) sau loc (mediul urban, rural, sau elemente izolate în mediul natural – ansambluri de conace, de exemplu) a clădirii sau a ansamblului care urmează a fi protejat. Cu toate acestea, tocmai extinderea acordată protecției la nivelul teritoriilor urbane face ca interesul acestor studii istorice să devină cu totul deosebit.

În general studiile istorico-arhitecturale pot fi grupate în câteva tipuri, în funcție de scopul pentru care trebuie elaborate. În succesiunea lor acestea sunt: studii necesare clasării pe lista monumentelor istorice; clasării de urgență; evidenței și inventarierii; studii premergătoare intervenției asupra monumentului sau asupra imobilelor aflate în zona de protecție a acestuia sau în interiorul zonelor construite protejate; declasarea.

Studiile necesare clasării, inventarierii și evidenței, precum și cele destinate foarte argumentat declasării se fac după proceduri bine precizate de Ministerul Culturii, prin *Normele metodologice de clasare și evidență a monumentelor istorice*, act normativ revăzut periodic de minister. Este bine cunoscut faptul că evidența monumentelor revine Institutului Național al Patrimoniului și direcțiilor județene de cultură. Metodologia întocmirii dosarului de clasare, care include în mod obligatoriu studiul istorico-arhitectural, se face după același act normativ. În conținutul său, acest tip de studiu trebuie să se refere la 4 criterii: a) al vechimii; b) al valorii arhitecturale, artistice și urbanistice; c) al frecvenței, rarității și unicității; d) al valorii memorial-simbolice, fiecare dintre criterii primind un anumit punctaj care determină, în final, clasarea în grupa valorică A sau B sau, uneori, respingerea clasării. Declasarea se declanșează urmând aceeași procedură ca cea prevăzută pentru clasare, dar ea se efectuează, conform prevederilor legale, numai în trei situații: descărcarea de sarcină arheologică, în cazul siturilor arheologice (în urma avizului Comisiei Naționale de Arheologie), dispariția monumentului istoric sau constatarea pierderii calității de monument istoric. Este important de subliniat aceste restricții căci, în realitate, declasarea unor clădiri care nu se înscriu în cele trei categorii de mai sus, se declanșează, de foarte multe ori, la solicitarea și în interesul proprietarului, în cazul unor clădiri existente (deseori în bună stare fizică) din dorința de a obține profit printr-o nouă clădire (construită pe locul celei vechi), cu suprafețe mult sporite.

Tipul de studiu cel mai larg răspândit este cel care privește fundamentarea intervențiilor pe un monument sau pe o clădire neclasată, aflată în zona de protecție a acestuia, în interiorul centrului istoric sau a oricărei zone construite protejate. Fără a cunoaște existența vreunei metodologii a ministerului privitoare la întocmirea studiului istoric, se poate avea în vedere parcurgerea necesară a câtorva pași ai cercetării, care se referă, în principiu, la: contextul istoric urbanistic în care se înscrie imobilul, aspect dintre cele mai importante, fiind vorba de înscrierea în mediul construit urban; informații privind autorul (arhitectul, constructorul etc.), opera sa și înscrierea clădirii în cauză în opera autorului; referințe privind proprietarul, familia, poziția socială a acestuia și reflexul acesteia în arhitectura imobilului; analiza clădirii/clădirilor – situația originală, transformările (eventuale), funcționalitatea, spațialitatea, decorațiile și expresia arhitecturală; înscrierea în evoluția arhitecturii locale/naționale; starea de degradare constatată (în afară de cea structurală); relevarea materialelor și sistemelor constructive. Este de la sine înțeles că această analiză aprofundată trebuie însoțită de planuri urbanistice, planuri, secțiuni și fațade ale clădirii, fotografii etc. Toate acestea pot fi regăsite, mai extinse sau mai restrânse, într-un studiu istoric de calitate.

În fine, această categorie de studii istorico-arhitecturale trebuie încheiată cu o concluzie, exprimată sub forma „restricțiilor și permisivităților” intervențiilor pentru care a fost solicitat studiul, reprezentate și grafic în modalități clare și sugestive. Este, de fapt, scopul final al acestei categorii de studii istorice, care este stabilirea calității, a valorii imobilului, definirea substanței culturale a clădirii respective și, în consecință, formularea unor recomandări, a căror prezență este obligatorie, în privința intervențiilor asupra clădirii, fie că este vorba de restaurare, de lucrări de întreținere care pot afecta clădirea sau de extinderi ale acesteia.

Trebuie remarcat faptul că acest ultim tip de studiu istorico-arhitectural este singurul, până la urmă, care nu este reglementat în nici un fel de ministerul culturii. Este de departe categoria cea mai numeroasă care, la rândul ei, presupune anumite nuanțe în abordare și dezvoltare, fiind vorba de cele două categorii de monumente (grupa A și grupa B), de imobile care fac parte din zone de protecție instituită în jurul unui monument sau de imobile incluse într-o zonă construită protejată.

În oricare din categoriile de mai sus, este vorba, prin urmare, de o cercetare complexă, deseori extrem de laborioasă, care presupune, în afară de cercetarea la fața locului a imobilului respectiv, un studiu de bibliotecă, de arhivă, numeroase ilustrări grafice variate etc. De multe ori, releveul, absolut necesar, nu există și nu poate fi realizat, fapt care conduce la inevitabile aproximări ale concluziilor, respectiv ale desprinderii elementelor esențiale ale clădirii. Fără îndoială că, în multe privințe, aceste studii pot – sau ar trebui – să se interfereze și să fie corelate cu studiile istorice de fundamentare a documentațiilor de urbanism, fie că este vorba de planurile de amenajare a teritoriului, de planurile urbanistice generale sau de cele zonale, cu accente particular pentru planurile urbanistice zonale ale zonelor construite protejate.

Studiile istorico-arhitecturale trebuie întocmite, se subliniază în documentele Ministerului Culturii, numai de specialiști sau experți atestați de minister², căci doar aceștia, se deduce din această precizare, au competențele necesare și, prin urmare, pot elabora studii de calitate. Persoanele atestate de minister au diferite formații de bază (universitare): arhitecți, istorici, istorici ai artei, ingineri (uneori), arheologi etc. Această varietate apreciabilă a formației de bază poate duce, inevitabil, la perspective diferite asupra aceluiași obiect de arhitectură cercetat, acordând o atenție mai mare problemelor corespunzând pregătirii anterioare a autorului, dar, în același timp, putând ignora altele, deseori esențiale pentru înțelegerea clădirii. Este, totuși, până la urmă, un lucru apreciabil, căci este evident că perspective diferite pot conferi o bogăție mai mare de cunoaștere, cu singura remarcă, necesară, că un studiu istoric este întocmit de obicei de o singură persoană atestată de minister. Oricare ar fi însă modul de dezvoltare a studiului respectiv, partea finală („restricțiile și permisivitățile”) este obligatorie pentru simplul fapt că studiul este solicitat tocmai pentru a da direcțiile corecte de elaborare a intervenției, fie ea de mică amploare, fie restaurare integrală, fie extinderea clădirii monument sau trebuie să stabilească modul de intervenție într-o zonă de protecție a monumentului sau în interiorul unei zone construite protejate. Dar prin procedura de atestare este precis indicată – și limitată – competența experților și specialiștilor care pot întocmi astfel de studii. Din cele 7 specializări și 11 domenii pentru care este conferită atestarea, doar persoanele atestate pentru specializarea *A - elaborarea de studii, cercetări și inventarierea monumentelor istorice*, domeniul *3 - studii, cercetări ...* au, în principiu, dreptul de a elabora studiile istorico-arhitecturale. În realitate, de cele mai multe ori, verificarea minimă a autorului studiului istorico-arhitectural nu se face, așa încât un astfel de studiu este (sau poate fi) întocmit și de persoane – foarte onorabile în specialitatea lor – care însă nu sunt atestate pentru astfel de studii și, prin urmare, se poate considera că nu au nici competențele necesare. Din consultarea listelor actualizate ale experților și specialiștilor, rezultă că, în prezent, au această atestare un număr de 48 experți și 75 specialiști. Cea mai mare parte sunt arhitecți, dar sunt prezenți și istorici, istorici de artă, arheologi, urbaniști, tehnician-arhitect (?), ingineri și un chimist.

Trebuie amintit însă și faptul că studiile au mai fost întocmite și de persoane atestate de Ministerul Culturii pentru ale domeniului sau chiar de elaboratorii proiectelor de restaurare. Oricare ar fi situația, colaborarea întocmitorului studiului istoric cu proiectantul restaurării/intervenției este cât se poate de necesară.

În fine, un ultim aspect care privește întocmitorii atestați ca atare pentru elaborarea studiilor istorico-arhitecturale este cel al repartiției acestora în teritoriu (în județe sau în grupurile de județe aflate în responsabilitatea Comisiilor zonale ale CNMI). Marea lor majoritate sunt din București; ceilalți sunt în diferite orașe ale țării, în număr mai mare sau mai mic: Cluj, Sibiu, Timișoara, Arad, Ploiești, Bistrița, Sf. Gheorghe, Alba Iulia, Hunedoara, Oradea, Baia Mare, Târgoviște, Turnu Severin, Tg. Mureș, Iași, Vaslui, existând o persoană (Ștefan Mănciulescu) având domiciliul în Franța. Există, prin urmare, un decalaj suficient de accentuat a repartizării acestora, cu multe județe (mai mult de jumătate din județele țării) sau teritorii întregi (Dobrogea, de exemplu) în care nu apare nici un specialist sau expert atestat în această direcție. De aici decurge o ipoteză (și, deseori, reală) diferență de calitate a studiilor respective, în absența

unor persoane competente direct legate de localitate, de județ, care să le permită accesul la toate sursele de informare necesare și, înainte de toate, la cunoașterea nemijlocită a clădirii (și a contextului) pentru care este întocmit studiul. Oricare ar fi însă calitatea celui care întocmește un astfel de studiu istorico-arhitectural, este subînțeleasă probitatea sa științifică, iar problemele de etică profesională sunt considerate dincolo de orice discuție (semnături de complezență, de exemplu, sau concesiile posibile făcute proprietarului atunci când este vorba de declasare), după cum nu pot fi luate în discuție situațiile în care studiul istorico-arhitectural este întocmit formal, odată sau chiar după elaborarea proiectului de intervenție asupra imobilului, ca fiind doar un document absolut necesar în dosarul depus, spre avizare, la Ministerul Culturii.

Nu credem că poate fi emis un punct de vedere global, pertinent, asupra valorii, calității și importanței a – probabil – miilor de studii istorice întocmite și avizate în cei 27 de ani care au trecut de la reluarea activității CNMI și de la intrarea în funcțiune a întregii structuri a acestui tip de studii schițate mai sus. Ele se află, de altfel, cu siguranță, în arhivele ministerului și ale direcțiilor județene de cultură. Ceea ce este însă posibil este să subliniem dublul rol al acestor studii istorico-arhitecturale și să formulăm câteva comentarii asupra acestora.

În primul rând, după cum este și firesc, este caracterul util, necesar, al studiilor istorico-arhitecturale pentru faza de proiectare a intervenției asupra monumentelor sau asupra clădirilor aflate în zonele de protecție ale acestora sau în interiorul zonelor construite protejate. Prin urmare, este un caracter pragmatic, bine orientat, spre punerea în evidență a valorii de ansamblu a clădirii, a calităților sale arhitecturale și urbanistice, a substanței sale culturale care trebuie menținută și accentuată prin intervenția programată. Prin aceste caracteristici, studiul de acest tip se diferențiază considerabil de rezultatul unor cercetări făcute fără această condiționare, concretizate în volume, în studii ample sau articole mai restrânse, întocmite cu unica finalitate de a cunoaște și înțelege o istorie complexă a unei clădiri (și a unui teritoriu urban) aparținând unei anumite perioade date. Din acest punct de vedere, deși sunt totdeauna binevenite informații cât mai consistente și mai numeroase despre o clădire sau alta, ele nu sunt strict necesare unui astfel de scop pragmatic. În cuprinsul câtorva studii istorico-arhitecturale din cele puține la care am avut acces, ocazional, în diferite faze ale avizării lor, se puteau găsi lungi excursuri referitoare la întregul arbore genealogic al familiei proprietarului inițial, la datele istorice extinse asupra unei perioade istorice legate de existența imobilului sau a proprietarilor succesivi, sau orientarea dezvoltării spre aspecte mai puțin importante; în schimb, elementele esențiale privind analiza arhitecturală a clădirii, de unde pot fi desprinse caracteristicile care definesc substanța culturală a acesteia, sunt trecute în planul al doilea, ca și când ar fi informații ne semnificative. Până la urmă, extragerea elementelor esențiale subiectului, dintr-o documentare și dintr-o cantitate mult mai largă de informații, ține de abilitatea autorului, de eficiența acestuia, dar și de cultura profesională personală, care-i permite să fie riguros, dar, în același timp, să sugereze posibile dezvoltări colaterale posibile. Credem că studiile necesare procedurii de clasare pe lista monumentelor istorice pot primi o tratare amplă, erudită (de ce nu ?), care să aducă toate argumentele posibile în favoarea primirii statutului juridic de monument.

Pe de altă parte trebuie semnalată rezerva personală serioasă privind existența vreunei evidențe – centralizate sau aflate la direcțiile județene de cultură – a acestor nenumărate studii istorico-arhitecturale întocmite în ultimii 27 de ani. În consecință, nu putem să nu presupunem că, în egală măsură cu foarte multe situații și domenii ale societății noastre contemporane, la întocmirea studiilor se pornește, de fiecare dată (sau aproape de fiecare dată), *de la zero*, în sensul în care fiecare nou studiu istorico-arhitectural, referitor la aceeași clădire, se întocmește fără a se ține cont de alte, posibile, studii similare anterioare. Este foarte adevărat că fiecare proprietar de imobil își poate comanda studiile necesare, precum și proiectul de restaurare oricărei persoane dorește, neexistând totdeauna, în acest fel, vreo legătură în timp cu specialiștii care au intervenit anterior asupra unuia și aceluiași imobil. Situația este valabilă și în cazul comenzilor venite de la instituții ale statului sau ale administrației locale: sistemul licitațiilor (care știm foarte bine, nu este deloc favorabil calității) sau încredințarea directă pot conduce la schimbarea inevitabilă (de cele mai multe ori) a colectivului de specialiști. Existența unei „baze de date”, fie ea și cu acces limitat, a studiilor istorice existente, poate conduce la evitarea repetărilor, a suprapunerilor parțiale a orientării studiului sau chiar la negarea concluziilor celui anterior. Pot apărea opinii diverse, chiar divergente, asupra contextului istoric în care a apărut una sau alta dintre

clădiri sau a contextului urban în care s-au dezvoltat clădirile respective, fapt care poate conduce la concluzii variate și, prin urmare, la aprecieri diferite asupra valorii urbane a clădirii și, până la urmă, asupra substanței culturale a clădirii (a contribuției acesteia la configurarea unui anumit context urban). Nu trebuie însă neglijat celălalt aspect, în cazul reluării studiului asupra aceluiași obiect arhitectural, acela al contribuțiilor noi, a perspectivelor noi, mai moderne, asupra înțelegerii și cunoașterii mai aprofundate a acestuia. Totodată, studiile întocmite cu scopul precis al orientării proiectului de intervenție, pot contribui la completarea informațiilor avute asupra imobilelor înscrise pe lista monumentelor istorice, completând, astfel, referințele, deseori extrem de sumare, asupra multor imobile (poziții) din listă.

În al doilea rând, dincolo de scopul lor precis, operațional, studiile istorico-arhitecturale au un rol considerabil pentru istoria arhitecturii noastre și, în special, a celei urbane, asupra căreia am insistat în aceste rânduri. Subliniem importanța studiilor istorice, ca noutate fundamentală pentru înțelegerea orașului și a arhitecturii sale. Semnalată ca atare, în anii '60-'70 în alte țări (Italia și Franța, de exemplu) arhitectura urbană din România a intrat în atenția specialiștilor și a publicului larg în special după 1990, iar aceste studii istorico-arhitecturale au un rol considerabil în acest sens. Ele se alătură cercetărilor destinate exclusiv scopului științific, din ce în ce mai numeroase și ele. Semnalarea unor clădiri necunoscute până acum, reprezentând exemple semnificative pentru arhitectura perioadei, pentru un autor al acesteia, pentru orașul în care se află, punerea în evidență a calităților spațiilor și decorațiilor interioare ale unor clădiri (știind prea bine că, de cele mai multe ori, valoarea unei clădiri este apreciată exclusiv prin exteriorul ei, respectiv prin prezența sa urbană), valoarea urbană a prezenței unei clădiri sau grup de clădiri pentru definirea caracterului unui teritoriu urban etc., sunt doar câteva dintre aspectele prin care aceste studii pot contribui la îmbogățirea istoriografiei arhitecturii noastre. În egală măsură, eforturile de a înscrie una sau alta dintre clădiri într-una din orientările arhitecturii moderne din România pot atenua pregnantă lipsă de cunoaștere deplină a acestor orientări stilistice ale arhitecturii noastre.

În acest context au fost puse în evidență, de exemplu, prin studii numeroase, interesul și valoarea arhitecturii secolului al XIX-lea, o arhitectură care, în măsură considerabilă, a contribuit la configurarea actuală a părților centrale, vechi, ale orașelor. Dacă până în prezent se poate aprecia cunoașterea mult mai bună a arhitecturii acestei perioade, este foarte posibil ca aceeași lărgire și aprofundare a sferei cunoașterii să se extindă și pentru deceniile interbelice, precum și pentru cele postbelice, pe măsură ce luarea în considerare a valorii multor clădiri aparținând acestor perioade va conduce – sperăm cât mai repede – la conferirea statutului de monument, prin modificarea criteriului „vechimii” din Metodologia de clasare, în sensul acceptării, odată cu trecerea timpului, a limitei de timp pentru care acest criteriu să aibă pondere mai însemnată ca în prezent. Credem că, stimulate de această necesară clasare a valorilor arhitecturale ale ultimelor decenii să conducă la înțelegerea mult mai aprofundată a unei arhitecturi (cea modernă, a perioadei interbelice sau cea modernă a anilor 1960-1970) având caracteristici funcționale și formale mult diferite și care, inevitabil, impun criterii diferite de analiză.

Privite în ansamblul lor studiile istorico-arhitecturale de toate categoriile enumerate mai sus își demonstrează utilitatea evidentă, fiecare pentru scopul care le-a generat și, în același timp, prin contribuția pe care o aduc – sau o pot aduce – la îmbogățirea cunoștințelor noastre despre arhitectura urbană. Cantitatea imensă de informații conținute de studiile istorico-arhitecturale poate fi considerată o parte necesară a patrimoniului construit căruia îi este de fapt dedicată. Însă până la crearea posibilității de acces – fie și limitat – la această mare bază de date și până la publicarea celor mai valoroase studii, acesta rămâne un patrimoniu necunoscut.

Un public pentru Françoise Choay

↳ **Kázmér Kovács** Universitatea Sapiientia, Târgu Mureș
kazmerkovacs@yahoo.com

Cuvinte cheie conservarea patrimoniului istoric
cărți fundamentale
educarea specialiștilor în domeniu
și a publicului

Rezumat În ultimele două decenii, o parte semnificativă a operei teoretice a lui Françoise Choay a apărut și în limba română. Specialiștii conservării monumentelor istorice și publicul beneficiar au astfel acces la aprofundate analize ale fenomenului patrimonial și la prezentarea principiilor fundamentale de intervenție asupra sa, argumentate exemplar. Însă modul în care este conservat, administrat și pus în valoare patrimoniul cultural din România arată că atât o mare parte a oamenilor de meserie, cât și a publicului, ignoră valorile de neînlocuit, asociate monumentelor istorice, și responsabilitatea pe care o presupune păstrarea lor.

- 1 Françoise Choay, *L'Allégorie du patrimoine*, Paris, Le Seuil, 1992, 1996. Versiunea română: *Alegoria patrimoniului*, București, Simetria, 1998.
- 2 A mai apărut, în afară de franceză și română, în limbile germană (2000), engleză (2001), spaniolă (2007).
- 3 A fost unul dintre primele volume publicate de editura Simetria și a beneficiat de un tiraj de 2000 de exemplare.
- 4 *Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice*, actualizată în 2013.
- 5 În 1977. Pentru eforturile românești vizând punerea laolaltă a unui cadru legislativ pentru conservarea patrimoniului cultural, a se vedea: Cezara Mucenic, „Legislația privind monumentele istorice din România 1892-1992”, în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 2/1992, Anul LXI, pp. 14-20.

Prolog

A trecut un sfert de secol de la apariția primei ediții a *Alegoriei patrimoniului*¹. Este oare oportun să serbăm jubileul de argint al acestui eveniment editorial? Nicidecum.

Ceea ce poate reprezenta o performanță de longevitate în cazul unei instituții – de la cea matrimonială la cea academică –, în context demografic este doar o dată statistică: 25 de ani reprezintă cuprinsul temporar convențional pentru o generație. În viața unei persoane, aniversarea primului sfert de veac marchează, cu gustul ei ambiguu, instalarea maturității și totodată părăsirea definitivă a primei tinereți. Dimpotrivă, așezat în perspectivă istorică, intervalul poate fi nesemnificativ. În fine, astăzi, când oricine poate publica orice, iar abundența editorială fără precedent se află într-o proporție inversă cu numărul mediu al orelor de lectură pe cap de public cititor, zgomotul stârnit în jurul aniversării apariției unei cărți ar apărea cel puțin neobișnuit.

Și totuși, și totuși... Societățile în care trăim sunt pe cale să învețe importanța păstrării patrimoniului cultural universal, fie și cu prețul unor spectaculoase erori de reabilitare și punere în valoare. Lista acestora este mult prea mare și mult prea dezolantă pentru a fi recitată cu prilejul unei singure serbări. Frecvent, greșelile sunt generate nu de reavoință, ci de ignoranță din partea unora sau altora dintre cei implicați în conservarea monumentelor istorice. De aceea, devine de o actualitate extremă evocarea unei lucrări, care izbuteste să abordeze aproape exhaustiv problematica generală a antropologiei patrimoniului cultural. Într-adevăr: deși fenomenul în chestiune continuă să evolueze, și fiecare caz particular este unic, după cartea lui Choay puține lucruri mai rămân de spus în ceea ce privește esențialul: semnificația memorială a patrimoniului cultural, definitorie pentru toate societățile postindustriale.

Se (im)pune firesc întrebarea: dacă cineva dintre noi – Françoise Choay – a înțeles și a știut să explice patrimoniul cultural, iar cartea ei este mereu accesibilă unui public global², de ce nu o citesc cei responsabili de intervenția asupra monumentelor și siturilor istorice? Cu toate că autoarea nu beneficiază de o experiență de arhitect, inginer sau restaurator, urmărirea și însușirea raționamentelor sale pune în gardă eficient împotriva marilor greșeli de proiectare și execuție, în urma cărora nu se mai poate vorbi de monumente, ci de falsuri istorice. Or, evidența de pe teren dovedește la tot pasul ignoranță din partea edililor, a deținătorilor de monumente istorice, ba chiar – lucru și mai îngrijorător – din partea specialiștilor care semnează proiectele de reabilitare. Iar monumentele istorice odată distruse sunt irecuperabile, pierdute pentru totdeauna.

Cartea

Ca orice carte, *Alegoria patrimoniului* constituie o resursă mereu disponibilă, dar niciodată obligatorie. Neluarea ei în seamă nu poate însă beneficia de prezumția de nevinovăție. Au trecut vremurile eroice ale începuturilor conservării efective a monumentelor istorice – vremuri și practici supuse de Choay unui amănunțit comentariu critic –, când excesul de zel și absența experienței ori a reperelor teoretice puteau, dacă nu scuza, măcar explica greșelile de abordare. Prezentă de suficient timp în spațiul public, *Alegoria* a dobândit o binemerită faimă, cel puțin în rândul oamenilor de meserie. Dacă ar fi să ne mărginim la spațiul României de azi, vorbim de aproape două decenii de când această carte de căpătâi a conservării adecvate a valorilor patrimoniale poate fi citită și de cei care nu au acces la versiunea în limba franceză³. A apărut când în România încă nu exista noua lege a conservării monumentelor, care nu a fost adoptată decât trei ani mai târziu⁴, umplând în sfârșit vidul lăsat de abrogarea legii postbelice⁵.

Însă aspectul juridic, deși componentă esențială a conservării patrimoniului cultural, nu poate suplini absența reflecției asupra domeniului vizat, tot așa cum nici proiectul bine întocmit nu va garanta reușita intervenției restauratoare în lipsa mâinii de lucru calificate, nici clarviziunea și priceperea oamenilor de meserie nu vor putea contracara eventuala obtuzitate a comanditarului.

Remediul este, acum ca oricând, educația. Educația de specialitate, în primul rând, aceea care le furnizează specialiștilor conservării – proiectanți și meșteșugari – instrumentele de lucru: cunoașterea măiestriilor, tehnicilor și a întregii experiențe specifice acumulate peste milenii, precum și dobândirea discernământului indispensabil pentru a lua deciziile potrivite în fiecare caz particular. În al doilea rând, vorbim despre educarea publicului, pentru a-l face să înțeleagă importanța domeniului și a-l aduce, astfel, la condiția de participant entuziast și avizat la acest efort colectiv. Publicul este beneficiarul dintotdeauna al operei de conservare în condiții optime a mediului antropic.

- 6 A se vedea bibliografia selectivă de la sfârșitul prezentului text.
- 7 Toate cele cinci lucrări au apărut în traducerea mea, Kázmér Kovács.
- 8 *La Règle et le modèle*, Paris, Le Seuil, 1980, 1996, carte care sperăm că va face obiectul unui viitor proiect editorial.

Prin scriitură, anvergura demersului și limpezimea argumentației, *Alegoria patrimoniului* este o carte potrivită pentru ambele categorii de public. Nu trebuie decât să fie luată din raft și citită, pentru ca misiunea celor deja dedicați conservării patrimoniului cultural să devină mai ușoară, iar truda lor să aibă șanse de reușită pe termen mediu și lung.

Cărțile

Opera teoretică a lui Françoise Choay s-a constituit într-un interval de peste cinci decenii⁶, înscriindu-se în cultura europeană postbelică; este o jumătate de secol în care societățile postindustriale au cunoscut schimbări spectaculoase, al căror ritm nu a încetat să se accelereze. Articulate pe două tematici principale: evoluția așezărilor urbane și fenomenul patrimonial, scrierile sale excelează prin limpezime, precizie și adâncime. Strădania de a înțelege și explica cauzele și ramificațiile fenomenelor studiate se asociază cu un comparabil talent literar, rezultând argumentații de o neobișnuită putere de convingere.

Ceea ce apropie cele două domenii ale edificării mediului locuit, distincte dar congruente, este apartenența lor comună la societățile europene moderne, configurate începând cu Renașterea, când se amorsează acele schimbări de atitudine culturală care vor duce, în timp, la revoluția industrială, și la organizarea socială pe care o cunoaștem azi.

Trecerea în revistă, fie și sumară, a temelor abordate de Choay ar umple un volum întreg. Va trebui să ne mulțumim, în această evocare, cu amintirea celor cinci cărți apărute în limba română⁷. Faptul că ele, în ciuda unei notabile absențe⁸, adună laolaltă componentele teoriei arhitecturii și urbanismului, în viziunea lui Françoise Choay, face din acest corpus de texte un compendiu util și, la limită, suficient pentru a înțelege trăsăturile și dinamica spațiului locuit postindustrial în general, și o propedeutică pentru reflecția teoretică în domeniu.

Urbanismul, utopii și realități este de fapt studiul introductiv la antologia de texte de istoria ori teoria preurbanismului și urbanismului. Textele antologate în versiunea originală nu au fost cuprinse în proiectul editorial românesc, care își propunea doar să facă introducerea accesibilă unui public studentesc, pentru care limba franceză nu mai constituie limba predilectă de circulație. Considerentul decisiv pentru a readuce în actualitate acest studiu timpuriu al lui Choay a fost claritatea cu care autoarea analizează împrejurările apariției urbanismului și siguranța cu care demonstrează caracterul inexact al disciplinei dedicate proiectării așezărilor. Nefiind o știință pozitivă, urbanismul nu poate pretinde la sentințe definitive în materie de soluții urbanistice, nici la rostirea ultimului cuvânt în chestiuni care privesc antropologia locuirii.

Patrimoniul la răscruce este tot o antologie, adunând texte relevante ale preistoriei și istoriei conservării monumentelor istorice. Volumul apărut în românește este de această dată complet: studiul introductiv – o sinteză a preceptelor *Alegoriei* și un pas mai departe în hermeneutica fenomenului patrimonial – este urmat de textele antologate traduse din versiunile lor originare, cu excepția celor scrise în limba latină. Câmpul temporal al antologiei se întinde pe aproximativ un mileniu, oferind o frântură de istoria ideilor de remarcabilă diversitate și, surprinzător, de o la fel de remarcabilă coerență. Cartea formează împreună cu *Alegoria patrimoniului* o structură doctrinară a conservării mediului locuit care poate – și trebuie – să fie receptată critic, dar care nu poate fi ignorată.

Pentru o antropologie a spațiului este o culegere a textelor teoretice mai scurte, apărute în periodice, în actele unor întruniri științifice, în volume colective, și scrise de Françoise Choay pe parcursul a două decenii. Grupate în patru secțiuni doar în aparență separate, studiile se adresează aceluiași două teme majore – formele urbane și patrimoniul arhitectural – cu frecvente suprapuneri și prelungiri tentaculare între ele. În plus, mai apar o serie de texte de istorie și critică arhitecturală și două texte care deschid reflecția arhitectural-urbanistică spre o abordare antropologică a locuirii.

În sfârșit, *Hausmann, păstrător al Parisului* apare ca o addendă: lucrare târzie, recuperatoare, polemică, dar în același timp mediatore între teritorii disjuncte, acest mic manifest al bunelor practici edificatoare își propune să facă dreptate prefectului de odinioară al Senei, evaluat atât de puțin favorabil de contemporani, dar și de posteritate. Pe marginea acestui gest de solidaritate cu un edil pe care-l socotește exemplar, Françoise Choay propune o reflecție *raisonnée* despre complexitatea amenajării urbane, receptarea intervențiilor de modernizare, responsabilitate, competență, imaginație, individualitate și colectivitate, destin.

- 9 De pildă: Ádám Arnóth, „Moduri moderniste de conservare în Ungaria – patrimoniul arhitectural” în *Arhitectura*, nr. 5/2017.
- 10 Nu sunt cuprinse în listă numeroasele articole publicate în periodice și traduceri-le în alte limbi.

Epilog

A trage concluzii este cu neputință. Chiar domeniul patrimoniului cultural, divers, greu încercat și în continuă ebuliție, exclude orice judecată definitivă. Trecerea timpului, aceeași care poate investi oricare artefact cu dimensiuni memoriale, poate lecui, în cazurile fericite, erorile de proiectare. Se vorbește deja, bunăoară, de conservarea patrimonială a intervențiilor restauratoare din anii 1970, azi frecvent considerate discutabile: ar fi vorba de o conservare a conservării⁹, așadar o conservare de grad secund.

Va fi de ajuns să lansăm un avertisment care să fie totodată o invitație la lectură și învățare. Miza efortului de a înțelege depășește cu mult anvergura oricărui sfert de secol jubiliar, ba chiar și dorința, întemeiată, de prețuire a unui autor contemporan de excepție. Succesul recrutării unui public avizat pentru cărțile lui Françoise Choay poate echivala cu păstrarea în condiții bune a patrimoniului cultural de orice categorie, a unui spațiu urban convenabil și, implicit, prin extensie, a identității noastre, pentru încă multe sferturi de secol.

Bibliografie selectivă¹⁰ Françoise Choay

Cărți în limba română

Alegoria patrimoniului, București, Simetria, 1998.
Urbanismul, utopii și realități, București, Simetria-Paideia, 2002.
Pentru o antropologie a spațiului, București, RUR, 2011.
Patrimoniul la răscruce, București, Ozalid, 2014.
Haussmann, păstrător al Parisului, București, Simetria, 2014.

Cărți

Le siège de l'UNESCO à Paris. Symbole du 20e siècle, Gerd Hatje, Stuttgart, 1958.
A new art of building, New York, Braziller, 1958.
Le Corbusier, New York, Braziller, 1960.
Marc Tobey, Paris, Hazan, 1962.
L'Urbanisme, utopies și réalités : une anthologie, Paris, Le Seuil, 1965.
The modern city: planning in the XIXth century, New York, Braziller, 1969.
Espacements. L'évolution de l'espace urbain en France, fotografii de Jean-Louis Bloch-Lainé, Paris, Groupe de l'Immobilier-Construction de Paris, 1969. Reeditată: Skira, Milano, 2003.
Connexions, cu Jean-Toussaint Desanti, imagini de Robert Malaval, Paris, Groupe de l'Immobilier-Construction de Paris, 1971.
La Règle et le modèle. Sur la théorie de l'architecture et de l'urbanisme, Paris, Le Seuil, 1980, 1996.
L'Allégorie du patrimoine, Paris, Le Seuil, 1992, 1996, 1999.
Pour une anthropologie de l'espace, Paris, Le Seuil, 2006.
Le patrimoine en questions, Paris, Le Seuil, 2009.
La terre qui meurt, Paris, Fayard, 2011.
Haussmann, conservateur de Paris, Arles, Actes Sud, 2013.
Victor Hugo avec Claude Lévi-Strauss, Paris, Fayard, 2014.

Contribuții la lucrări colective și acte de congres

„Urbanism and semiology”, în *Meaning in architecture*, editori G. Baird și Ch. Jenks, Londra, New York, 1970. Versiunea franceză în *Le sens de la ville*, Paris, Le Seuil, 1971.
 „Mémoire de la ville et monumentalité”, în *La qualité de la ville, urbanité française, urbanité nippone*, coordonată de A. Berque, Tokyo, Publications de la maison franco-japonaise, 1987.
 „Tours et traversées du quotidien” în *Michel de Certeau*, coordonată de Luce Giard, Cahiers pour un temps, Paris Centre Georges Pompidou, 1987.
 „Le De re aedificatoria comme texte inaugural”, în *Les traités d'architecture*, Paris, Picard, 1988.
Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement, coordonat împreună cu Pierre Merlin, Paris, PUF, 1988, 2009.
 „Introduction”, „Riegl, Freud et les monuments historiques : pour une approche sociétale de la préservation”, în *Actes du Congrès triennal d'Histoire de l'Art* (Washington, 1986), editate de Irving Lavin, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1989.
 „Penser la non-ville et la non-campagne demain”, în *La France au-delà du siècle*, coordonată de J.-L. Guigou, La Tour d'Aigues, L'Aube, 1994.
 „Six thèses en guise de contribution à une réflexion sur les échelles d'aménagement et le destin des villes”, în *La maîtrise de la ville, editată de A. Berque*, Paris, Editions de l'EHESS, 1994.
 „Sept propositions sur le concept d'authenticité”, în *Actele Conferinței de la Nara despre autenticitate* (noiembrie 1994), editate de K. E. Larsen, Tokyo, ICOMOS, 1995.
 „Dal nome della città all'immagine della non città”, în *La città senza nome. Segni e segnali nella metropoli moderna*, Actele Primului Congres internațional de studii al imaginii orașului (Roma, octombrie 1994), Roma, Supervisione / Atti e documenti 1, 1996.
 „Patrimoine urbain et cyberspace”, în *Actes du colloque « Patrimoine et Territoire »*, Association Nationale des Architectes des Bâtiments de France, in La pierre d'angle, nr. 21-22, octombrie 1997.
 „Mondialisation ou dynamisation du patrimoine culturel bâti”, în *Actes du Colloque « Quel patrimoine culturel mondial, pour qui, comment ? »*, ICOMOS, 2000.
 „L'utopie et le statut philosophique de l'espace édifié”, în *Utopie. La quête de la société idéale in Occident*, coordonată de Roland Schaer și Lyman Tower Sargent, Paris, Fayard, 2000.
 „Camillo Sitte, Der Städtebau nach Seinen Künstlerischen Grundsätzen, 1889. Uno statuto antropologico dello spazio urbano”, în *I classici dell'urbanistica moderna*, coordonată de Paola Di Biagi, Roma, Donzelli editore, 2002.
 „Utopia and the Anthropological Status of Built Space”, în *Exit Utopia. Architectural Provocations 1956-76*, coordonată de Martin van Schaik și Otakar Máčel, Delft / Munich-Berlin-London-New York, IHAU-TU Delft / Prestel, 2005.
 „Introducere”, împreună cu Michel Paoli, și „Le De re aedificatoria et l'institutionnalisation de la société”, în *Alberti, humaniste, architecte*, coordonată de Françoise Choay și Michel Paoli, Louvre, Paris, 2006.

Ediții critice

Baron Haussmann, *Mémoires*, Paris, Le Seuil, 1971.
 Leon Battista Alberti, *L'Art d'édifier*, Paris, Le Seuil, 2004

Bibliografie

Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice, actualizată în 2013.

Arnóth, Ádám, „Moduri moderniste de conservare în Ungaria – patrimoniul arhitectural”, în *Arhitectura*, nr. 6/2017, pp. 84-93.

Choay, Françoise, *L'Allégorie du patrimoine*, Paris, Le Seuil, 1992, 1996. Versiunea română: *Alegoria patrimoniului*, București, Simetria, 1998.

Choay, Françoise, *La Règle et le modèle*, Paris, Le Seuil, 1980, 1996.

Mucenic, Cezara, „Legislația privind monumentele istorice din România 1892-1992” în *Revista Monumentelor Istorice*, 1992, Numărul 2, Anul LXI, pp. 14-20.

Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică

↳ **Gheorghe Alexandru Niculescu** Institutul de Arheologie
„Vasile Pârvan”, București
alec_niculescu@yahoo.com

Cuvinte cheie arheologie
convenția de la Faro
libertate politică
drepturi epistemice
naționalism
abordarea din perspectiva capabilităților

Rezumat Patrimoniul cultural nu este o moștenire a poporului român, nu este un ansamblu de valori la care să existe acces egal, ci o alcătuire politică, ale cărei rosturi sunt bine ilustrate de „Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național”, adoptate în 2016. Ele pun pe primul plan politica identității, întemeiată pe distincția între cei care știu și pot acționa și cei ce nu ar trebui să aleagă altceva decât să se lase conduși și instruiți de ei, și recunosc disciplinelor științifice implicate doar rolul de a stabili autenticitatea faptelor materiale utilizate de gândirea patrimonială ca suport pentru ideile pe care le promovează. Alternativa cea mai atrăgătoare pentru regândirea rolurilor pe care valorile din trecut le-ar putea juca este abordarea din perspectiva capabilităților, a cărei influență este vizibilă în Convenția de la Faro, adoptată în 2005.

- 1 Adrian Crăciunescu, „Codul patrimoniului cultural ca necesitate pentru România”, în *Tendențe curente în protecția patrimoniului arheologic în România și Republica Moldova*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016, p. 101.
- 2 Gerhard Richter, *Inheriting Walter Benjamin*, Bloomsbury, Londra, 2016, pp. 6-7. Citatul din Walter Benjamin (*Wer sein Wissen als überlieferbares begriffen hat, in dem allein wird es überlieferbar, er wird in unerhörter Weise frei*) se află la pp. 5-6.

Motto:

Quel sujet parlant, quel sujet discourant, quel sujet d'expérience et de savoir voulez-vous minoriser du moment que vous dites: "moi qui tiens ce discours, je tiens un discours scientifique et je suis un savant"? – Michel Foucault

Trecerea de la regimul politic de dinainte de 1989 la cel de acum a lăsat pe loc, fără schimbări majore, instituții și moduri de a gândi. Cei care s-au ocupat de patrimoniul cultural înainte de 1989, care erau mai ales arhitecți, istorici și arheologi, au continuat să o facă și după aceea, fără o discuție consistentă despre ce a fost bun și despre ce ar merita schimbat.

Relațiile dintre patrimoniul cultural, instituțiile statului abilitate să se ocupe de el și disciplinele implicate în conservarea și utilizarea lui au rămas aceleași. Convingerea că instituțiile statului ar trebui și ar putea să dirijeze mersul cunoașterii științifice face ca aceste discipline, lipsite de o reflecție teoretică care să le sporească autonomia, să se concentreze în continuare mai ales asupra problemelor practice ale conservării și restaurării și să susțină, explicit sau implicit, valori precum autenticitatea, importanța originilor sau caracterul științific. În loc să avem o gândire autonomă din perspectiva acumulărilor și deschiderilor din discipline, avem încercări de a intui ce anume ar putea fi agreabil pentru câmpul politic, în scrieri care folosesc trimiteri la legislația națională și transnațională pentru a genera manifestări subalterne ale autorității.

Este semnificativ ce s-a întâmplat atunci când inițiativa politică i-a pus pe experți – folosesc acest termen pentru a-i separa pe cercetătorii și universitarii obișnuiți de cei care, ca și ei, dețin o cunoaștere certificată de educarea într-o disciplină, dar o folosesc cu precădere în câmpul politic, unde ea nu se confruntă cu ce știu colegii, ci doar cu ce doresc politicienii – în situația de a alege cine să participe la elaborarea unui document care să orienteze acțiunile autorităților. Adrian Crăciunescu, coordonator al Comisiei pentru tezele prealabile ale *Codului patrimoniului cultural* – în *Tezele prealabile* se regăsesc părți importante dintr-un articol pe care l-a publicat în 2016 –, scrie despre cum s-a constituit echipa, proces aflat sub imperativul politic al operativității, și constată o dilemă: în ea ar fi putut să intre fie „oamenii sistemului politico-administrativ”, despre care crede că „nu au deloc cuprinderea problemelor și aplecarea asupra necesităților patrimoniului”, fie tot ei, dar preluând „propuneri ale «oamenilor de cultură»”, descriși ca neavând „nicio experiență sau apetență pentru înțelegerea sistemului politico-administrativ”¹. Desigur, în cele două categorii amintite intră oameni care au studii superioare, deci cunosc îndeaproape discipline care ar putea avea ceva de spus în legătură cu patrimoniul cultural, dar acestea par lipsite de relevanță. Poziția în câmpul politic contează, fie că este vorba despre politicieni și înalți funcționari, fie că este vorba despre „oamenii de cultură”, termen care îi desemnează la noi pe intelectualii care înseamnă ceva în partea politizată a spațiului public. Dintre disciplinele care ar fi putut fi implicate sunt de amintit filosofia (mai ales filosofia politică și etica), științele sociale (sociologia și antropologia), științele politice, istoria, arheologia, istoria artelor. Desigur, ar fi fost de dorit mai degrabă participarea unor cercetători activi, care știu ce se întâmplă în domeniile lor și nu se limitează la producția locală de cunoaștere, decât a celor care au ajuns experți, politicieni, funcționari sau „oameni de cultură”, de multe ori abandonând cercetarea.

Un rol determinant pentru „oamenii sistemului politico-administrativ” în problemele patrimoniului cultural nu are de ce să surprindă. El este alcătuire politică, care, așa cum se întâmplă cu alcătuirile politice în general, este prezentat ca fiind altceva decât este, ca fiind moștenirea culturală a poporului român.

O moștenire, metaforă care ne face să ne gândim la bunurile culturale din trecut ca la o proprietate și la națiune ca la o familie, conține lucruri care devin pentru moștenitori altceva decât au fost pentru cei de la care le-au moștenit și care pot fi păstrate sau abandonate. Relația moștenitorilor cu ea este directă, nu mediată. Așa cum scria Walter Benjamin, nu poate exista o continuitate a tradiției fără o continuă transformare, generată de faptul că relația noastră cu ea este una singulară și neprogramată, în care cel care primește este și cel care transmite mai departe, dar nu poate face asta dacă nu s-a confruntat cu statutul ei și cu ce conține: „[c]el care înțelege că ceea ce știe vine de undeva și că doar având această înțelegere poate transmite mai departe ajunge să fie liber într-un mod nemaiauzit”. Gerhard Richter crede că „liber într-un mod nemaiauzit” (*in unerhörter Weise frei*) se referă la faptul că o cunoaștere astfel dobândită poate intra în conflict cu procedurile autorizate, convențiile și normele legale curente cu privire la primirea unei moșteniri². Orice om care are încredere în ce știe poate trăi această libertate. Ea este, de exemplu, ce simte un arheolog care vizitează un muzeu și vede lucruri care-i sunt cunoscute, descrise în etichete și panouri în moduri pe care le înțelege

- 3 Jacques Derrida, *Spectres de Marx. L'Etat de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Éditions Galilée, Paris, 1993, p. 40, citat de Gerhard Richter, *op. cit.*, p. 8. Pasajul merită toată atenția: „Un héritage ne se rassemble jamais, il n'est jamais un avec lui-même. Son unité présumée, s'il en est, ne peut consister qu'en l'injonction de réaffirmer en choisissant. Il faut veut dire il faut filtrer, cribler, critiquer, il faut trier, entre plusieurs des possibles qui habitent la même injonction. Et l'habitent de façon contradictoire autour d'un secret. Si la lisibilité d'un legs était donnée, naturelle, transparente, univoque, si elle n'appelait et ne défiait en même temps l'interprétation, on n'aurait jamais à en hériter. On en serait affecté comme d'une cause – naturelle ou génétique. On hérite toujours d'un secret – qui dit « lis-moi, en seras-tu jamais capable ? ». Le choix critique appelé par toute réaffirmation de l'héritage, c'est aussi, comme la mémoire même, la condition de finitude. L'infini n'hérite pas, il ne s'hérite pas. L'injonction elle-même (choisis et décide dans ce dont tu hérites, dit-elle toujours) ne peut être une qu'en se divisant, déchirant, différenciant elle-même, en parlant à la fois plusieurs fois – et de plusieurs voix.”
- 4 Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, ed. de John B. Thompson și trad. de Gino Raymond și Matthew Arnold, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1991, pp. 167-168. Vezi și Pierre Bourdieu și Loïc Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1992, pp. 167-168.
- 5 *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național*, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/TEZE_PREALABILE_CODUL_PATRIMONIULUI_fin041016.pdf, p. 19, accesat la 18.11.2017.
- 6 „Wovor werden die Phänomene gerettet? Nicht nur, und nicht sowohl vor dem Verruf und der Mißachtung in die sie geraten sind als vor der Katastrophe wie eine bestimmte Art ihrer Überlieferung, ihre «Würdigung als Erbe» sie sehr oft darstellt. – Sie werden durch die Aufweisung des Sprungs in ihnen gerettet” (Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*. V.1-2, ed. de Rolf Tiedemann, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991, p. 591).
- 7 De exemplu, Nona Palincăș, „Arhaeological Heritage between the Public and Romanian Archaeology in the Age of Manele”, în *Caiete A.R.A.*, 7, 2016, pp. 10-11, crede că majoritatea cetățenilor României nu ar fi dispuși să plătească pentru conservarea descoperirilor arheologice.

foarte bine și cu care poate să nu fie de acord. Nu neapărat pentru că informația este greșită (se întâmplă și asta, mai des decât ar fi de așteptat), ci pentru că expunerea într-un muzeu înseamnă o recontextualizare care tinde să înlocuiască sau să intre în conflict cu contextele de descoperire și de interpretare cunoscute de arheolog.

Spre deosebire de o moștenire, patrimoniul cultural nu conține decât lucruri care trebuie păstrate, astfel încât el este, așa cum remarca Jacques Derrida, o realitate determinantă, scoasă de sub imperiul capacității noastre de a alege³. Iar relația noastră cu el nu este directă, ci depinde de măsura în care credem ce ne spun cei autorizați să se ocupe de el. Nu este trecutul nostru. Nu este nici măcar trecut. Prezentul politic dă valoare amalgamului de obiecte din care este făcut patrimoniul, subordonând și chiar făcând să fie uitat trecutul fiecăruia dintre ele, redus la funcția de a conferi vechime și autenticitate unor idei recente. Acest prezent este impus ca trecut comun, înlocuind adevăratele noastre moșteniri, pe care suntem implicit invitați să le ignorăm. Libertatea despre care scria Benjamin ne este luată, capacitatea noastră de a vedea în ce ni s-a transmis din trecut altceva decât văd autoritățile este minimalizată, anihilată chiar prin actele de exaltare a cunoașterii profesionale care merg până la a nega valoarea oricăror alte forme de cunoaștere, devenind astfel forme de violență simbolică, termen inventat de Pierre Bourdieu pentru a desemna impunerea unor cadre conceptuale de percepere a realității⁴.

Bogăția de sensuri evocată de Derrida, care ne cere să ne confruntăm cu lucrurile contradictorii care există într-o moștenire și să alegem, este înlocuită cu afirmarea unității patrimoniului cultural, subordonată mesajelor politice ale zilei, așa cum fac recentele *Teze prealabile* atunci când proclamă caracterul complementar al acestuia⁵: „[p]rotejarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural național implică menținerea diversității și complementarității tuturor expresiilor și formelor sale, locale și regionale, indiferent de caracterul majoritar sau minoritar al grupului social care le-a generat”. Cum ar putea lucruri din trecutul îndepărtat să fie expresii și forme ale patrimoniului cultural, o noțiune care a apărut în secolul al XIX-lea? Doar prin asocierea lor cu sensuri recente, care tind să le înlocuiască pe cele vechi. Există și bune intenții în acest pasaj, dar ideea că toate faptele adunate în patrimoniul cultural nu sunt decât expresii și forme ale unei singure realități, că sunt complementare, indică dorința de a-l subordona unui mesaj politic curent care ascunde natura contradictorie a realității. La acest mod de transmitere a moștenirii culturale se referea Walter Benjamin când scria: „De ce anume sunt salvate fenomenele? Nu doar, și nu în primul rând, de pierderea reputației și de disprețul la care sunt expuse, cât de catastrofa frecventă constituită de un anumit mod de a le transmite, de «aprecierea lor ca patrimoniu». Ele sunt salvate prin arătarea fisurii din interiorul lor”⁶.

Dacă patrimoniul cultural ar fi într-adevăr moștenirea unui popor, așa cum este el imaginat în ideologia patrimoniului cultural de la noi, obiectele, obiectivele și clădirile care fac parte din el ar fi ce ni s-a părut nouă, românilor, mai de preț de-a lungul timpului, în funcție de un set central de valori perene recunoscute de toată lumea, și ele ar fi protejate de fiecare dintre noi, pentru că oferă o imagine complexă și fidelă a ceea ce suntem.

Nimic mai departe de adevăr. Dacă ne luăm după mulți dintre cei care scriu despre el, patrimoniul cultural nu este alcătuit din ceea ce toți cei incluși în poporul român de această ideologie ar păstra, ci din ce numeroși cetățeni ar distruge, fie mânați de interese ce țin de bunăstarea personală, fie din simplă nepăsare⁷, dacă autoritățile nu ar opri acest lucru. Patrimoniul cultural nu este protejat de opinia românilor în general, nici măcar de cea a majorității, ci doar de cei mai buni și mai educați dintre noi, adică de politicieni și de cei care au o privire științifică asupra realității. Astfel conducerea politică este creditată cu o capacitate superioară de cunoaștere, iar lumea științifică cu importante responsabilități politice, dar simetria este doar aparentă, pentru că la noi la originea disciplinelor se află instituțiile statului, nu grupuri de oameni interesați care să constituie societăți savante, așa cum s-a întâmplat în vestul Europei. Autoritatea cunosătoare a statului în materie de arheologie este clar afirmată, cu mult înainte ca disciplina să se fi constituit la noi, într-unul dintre primele documente referitoare la constituirea unui patrimoniu cultural, emis de Eforia Școlilor din Țara Românească în 1839 la porunca domnitorului, document care subliniază inferioritatea celor care au făcut legea necesară:

„Nimeni să nu mai aibă voie ași însuși vre un obiect de antichitate, măcar unde se vor găsi într'acest principat. Ci, îndată ce se află un asemenea obiect... să se trimită prin ocârmuirea locală la depozitoriul din colegiul S-tul Sava din București... Nimeni să nu fie volnic a scormoni în pământ pentru a scote obiecte

- 8 V. A. Urechia, *Istoria scolelor de la 1800–1864*, vol. 2, Imprimeria statului, București, 1892, p. 129. În 2017, într-un apel la solidaritate lansat în numele unui grup important de arheologi de la Muzeul Național de Istorie a României, nemulțumiți de faptul că directorul acestei instituții a achiziționat artefacte de la detectoriști, afirmă în termeni asemănători inferioritatea morală a acestora: „Legislația națională și internațională este menită să protejeze patrimoniul arheologic, nu să transforme această resursă culturală non-regenerabilă în izvor de îmbogățire a cetățenilor” (Eugen S. Teodor, *Apel către arheologi*, https://www.pettieonline.com/apel_catre_arheologi, accesat la 17.10.2017).
- 9 Laurajane Smith, *Uses of Heritage*, Routledge, Londra, 2006, p. 56. Vezi și Laurajane Smith și Emma Waterton, „There Is No Such Thing as Heritage”, în *Taking Archaeology Out of Heritage*, ed. de Emma Waterton și Laurajane Smith, Cambridge Scholars Press, Newcastle-upon-Tyne, 2009, p. 16.
- 10 Vezi *Strategia națională de apărare a țării pentru perioada 2015–2019. O Românie puternică în Europa și în lume*, 2015, http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf, p. 9, accesat la 23.11.2017: „1.3. Obiective naționale de securitate. ...22. Din perspectivă internă (cu albine în original), obiectivele naționale de securitate vizează: promovarea identității naționale, inclusiv prin prezervarea și valorificarea patrimoniului cultural și natural...”.
- 11 Aurelia Borzîn, „Interviu. Dan Puric: «O mare parte din popor a devenit populație, adică fără conștiință», în *ziarul Național*, 7 aprilie, 2014, <http://www.ziarulnational.md/interviu-dan-puric/>, accesat la 20.11.2017.
- 12 Daniel Roxin, „România și revoluția conștiinței”, în *Basarabia literară*, 5 octombrie, 2013.
- 13 O comparație ar putea da de gândit. După datele oferite de <http://worthofweb.com>, la 10 decembrie 2017 unul dintre blogurile lui Daniel Roxin, <http://adevaruldespredaci.ro>, avea o medie de 494 vizitări pe zi, în timp ce website-ul Muzeului Național de Istorie a României avea o medie de 356 de vizitări pe zi.
- 14 Într-o discuție avută în anul 2000 la *Wissenschaftskolleg zu Berlin*, am profitat de prezența unor invitați veniți din multe țări pentru a întreba dacă au o asemenea noțiune la ei acasă. Doar un istoric din Mexic, Mauricio Tenorio, mi-a spus că există așa ceva și în mediul în care s-a format.

de antichitate, căci, asemenea scormonituri neavând drept scop, decât un interes pecunier prea de nimic, după ce ei de multe ori și pierd munca în zadar, apoi strică și întunecă șirul sistematic al lucrării în asemenea descoperiri”⁸.

Instituirea unei inegalități constitutive pentru statul național, între cei care conduc și interpretează și cei care nu pot și, prin urmare, nu trebuie să facă aceste lucruri, pare să fie o funcție centrală a patrimoniului cultural. Din această perspectivă, propunerea făcută de Laurajane Smith, ca tot patrimoniul cultural, inclusiv cel alcătuit din clădiri și obiecte, să fie considerat intangibil, pentru că obiectul protecției este constituit din valori și sensuri menite să ne arate cum trebuie înțeles prezentul, faptele materiale nefiind decât simbolizări ale acestora, poate fi utilă⁹. Dacă lucrurile ar sta așa, am putea înțelege mai bine de ce autoritățile alocă atât de puțin pentru protejarea patrimoniului, deși distrugerile, prezență chiar ca amenințări la siguranța națională, se înmulțesc. Inegalitatea constitutivă este confirmată și apărută de semnalele de alarmă și de reacțiile revoltate. Deci ceea ce contează nu se află în pericol.

Deși este evident că rutinele generate de finanțarea insuficientă, care face ca instituțiile implicate să nu-și poată îndeplini obligațiile prevăzute de legislație, și particularitățile tradițiilor locale de cercetare implicate au un rol decisiv în degradarea patrimoniului cultural, acestea sunt foarte rar discutate. În schimb, sunt des evocate amenințările care vin din afara instituțiilor care au grijă de el și este cerută o mai mare implicare a statului în protejarea lui, mai ales a instituțiilor care pot folosi forța în mod legitim. Nu numai a poliției. Câtă vreme patrimoniul este o chestiune de siguranță națională¹⁰, ceea ce sporește utilitatea numeroaselor doctorate în domeniul „Informații și Securitate Națională” deținute de politicienii noștri, ne putem aștepta ca să intervină și serviciile de informații și armata.

Dușmanii patrimoniului cultural sunt interni, sunt oameni cărora patrimoniul le aparține în măsura în care le aparține și celor care-l protejează, dar care înstrăinează, distrug sau lasă să fie distruse bunuri despre care ar trebui să știe cât de importante sunt pentru viața lor. Putem crede că este vorba doar despre persoane izolate, care au, din diferite motive, comportamente condamnabile, o minoritate a cărei coerență este dată doar de ieșirea în afara legii. Dar lucrurile nu sunt prezentate doar așa. Dușmanii patrimoniului pot fi majoritatea care se îndepărtează de ceea ce o minoritate crede că ar trebui să gândească și să facă, populația în opoziție cu poporul, așa cum apare ea la unii gânditori naționaliști.

De exemplu, Dan Puric crede că în condițiile istorice create de vecinătatea cu marile imperii, „[o] mare parte din popor a devenit populație, adică fără conștiință, s-a adaptat, și-a schimbat ereditat comportamentul. A devenit, cum a zis Tudor Vladimirescu, neam de slugi. Foarte puțini au fost cei care și-au păstrat verticalitatea. Ția puțini au ținut poporul”¹¹.

Daniel Roxin dezvoltă distincția astfel:

„- «Poporul român» și «Populația României» sunt două entități distincte care, deși ocupă același spațiu geografic, par să trăiască în lumi paralele, rațiunile lor de a exista fiind fundamental diferite:

- «Populația României» își trăiește viața între un mic și o bere, între o manea și o telenovelă. «Poporul român» își duce existența cu un ochi ațintit asupra valorilor trecutului și cu celălalt scrutând viitorul, fiind sensibil acum, în prezent, la «Balada» lui Porumbescu și la versurile lui Eminescu.

- «Populația României» este șmecheră și hoată, dispusă oricând la compromisuri. «Poporul român» crede în cinste și dreptate și își dorește o viață fără compromisuri.

- «Populația României» nu are nici o identitate și nici nu o interesează așa ceva. «Poporul român» luptă să își apere identitatea, înțelegând necesitatea și beneficiile acesteia”¹².

Nu pot estima cât de răspândite sunt asemenea idei¹³. Asocierea lor cu poziții anti-europene le face dezagreabile pentru unii, spargerea unității poporului, așa cum este înțeles el de obicei, le face inacceptabile pentru alții. Totuși am întâlnit des la noi sentimente de superioritate substanțială ale intelectualilor, raționalizate divers, uneori conținute într-o sintagmă care nu știu cum ar putea fi tradusă în engleză sau germană, pentru că aceste limbi nu au o noțiune echivalentă: „intelectual de rasă” sau, în varianta mai nefericită, „intelectual rasat”¹⁴. Nu cred că este nevoie de multe argumente pentru a susține ideea că la noi politicienii se cred superiori. Mi se pare suficient să amintesc faptul că ei cred că fac parte dintr-o clasă, clasa politică, singura clasă prezentă în discursul public din România, și deseori îndemnuri la „schimbarea mentalității” pe care, asemenea unora dintre intelectuali, mulți politicieni le adresează celor care nu se ridică la nivelul lor.

Identitatea națională poate să pară distribuită uniform, reducând inegalitățile și oferind oricui acces la resursele comune. Nu este însă așa, și asta nu

- 15 Zygmunt Bauman, „Soil, blood and identity”, în *Sociological Review*, 40(4), 1992, pp. 685–686.
- 16 *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național*, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/TEZE_PREALABILE_CODUL_PATRIMONIULUI_fin041016.pdf, p. 19, accesat la 18.11.2017. Aici și la p. 20 se găsesc și restul principiilor.

doar la cei doi autori citați mai sus. Deși este prezentată ca un lucru de mare preț pentru orice român, identitatea națională este compusă din trăsături care nu pot fi determinate de oricine, ci doar de cei autorizați să facă asta, de politicieni, funcționari și intelectuali.

Aceștia din urmă produc – de obicei din birouri și din lecturi, cunoașterea directă a oamenilor, asistată de o metodologie științifică, este rară – imaginile cele mai consistente, orientându-se după exigențele ideologice ale vremii în care scriu și oferind de obicei constatări care sunt mai degrabă afirmații prescriptive. De regulă, în asemenea scrieri sunt exaltate calități remarcabile și semnalate defecte întristătoare. Este nevoie de ambele pentru a justifica intervenția celor autorizați, pentru a le pune în valoare pe primele și pentru a le înlătura pe cele din urmă. Asta se face prin educație, înțelegând ca transmitere de cunoștințe de la cei care știu, către cei care sunt ignoranți. Cât de nefirească este situația celor care trebuie să afle de la cei autorizați cine sunt și ce posibilități au devine vizibil dacă ne imaginăm autorii unor asemenea descrieri ale poporului român confrunțați cu încercări de înțelegere a activității lor prin reducerea la identități. Nu cred că ar fi mulțumiți ca realizările lor să fie explicate prin trăsăturile generale ale poporului din care fac parte.

Multă lume la noi, chiar cei care resping naționalisme de felul celui pomovat de Corneliu Vadim Tudor, crede că identitatea națională este benefică pentru că produce solidaritate. Din cele spuse până acum este limpede că ea, așa cum este administrată acum, produce asimetrie și convingerea unora că sunt superiori celorlalți, derivată în mare măsură din recunoașterea oferită de instituțiile statului. Așa cum a constatat Zygmunt Bauman, analizând un text al lui Maurice Barrès¹⁵, ideologia națională nu promovează solidaritate, ci afinitate. Dacă solidaritatea poate fi generată de felul în care ne reprezentăm ce și cine ar merita sprijinul nostru, afinitatea se întemeiază pe legături care nu pot fi alese și nici abandonate, este un determinism care poate fi invocat de cei care se pricep, din nou politicienii și intelectualii, pentru a genera solidaritate dincolo de ce ar crede cei mobilizați. Solidaritatea este prezentată ca o datorie și nu ca un comportament ce poate fi adoptat ca urmare a unei deliberări a celor implicați. Ea este automată și legitimează conducerea politică prin transmiterea ideii că politicienii români vor avea grijă de concetățenii lor în virtutea unei asemănări fundamentale, în raport cu care diferențele, precum cele de avere, sunt neînsemnate. Orice solidaritate care nu se întemeiază pe această afinitate, care îi leagă și pe cei furați de cei care au furat de la ei, lucru util în regimurile politice cleptocratice, este suspectă pentru că afectează unitatea națională. Avem doar libertatea de a alege ce ne-a fost scris și ce ni se prescrie, de a accepta fără a judeca, pentru că, ni se spune, trebuie să ascultăm de cei mai buni decât noi. Din păcate, patrimoniul cultural este unul dintre mijloacele folosite pentru a cultiva și legitima distanța dintre cei care conduc și cei care sunt conduși.

Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național, adoptate în timpul unei guvernări care a reușit într-un timp scurt să arate mai multă competență și bune intenții decât oricare dintre cele de după 1989, conțin 10 principii „care ar trebuie să fundamenteze orice măsură publică sau privată luată în raport cu patrimoniul cultural”. Primul este acesta: „Patrimoniul cultural este un ansamblu de valori materiale și imateriale ce constituie o resursă de identitate națională non-regenerabilă, fundamentală pentru o dezvoltare durabilă”¹⁶.

Ideea că dezvoltarea – fiind vorba despre „dezvoltare durabilă”, termen aplicat în general statelor, probabil asta au autorii în gând, bunăstarea individuală urmând să decurgă din cea a statului – se întemeiază pe identitate, deci că ce putem fi depinde de măsura în care rămânem ce am fost și, mai ales, de felul în care suntem imaginați de către cei care sunt autorizați să o facă, că ce am putea realiza nu poate merge dincolo de reproducerea a ceea ce există în această imagine oficială, face capacitatea noastră de a spera un viitor diferit de prezent suspectă și necesitând grija autorităților. Ce doresc oamenii să facă și să devină este încadrat în identitatea națională, dar părerea lor despre ce înseamnă să fii român nu are importanță. Suntem încurajați să ne subordonăm viitorul trecutului prezentat de către politicieni, care ne propun păstrarea tradițiilor ca fiind principalul instrument al progresului și reproducerea identității naționale ca fiind o garanție a acestuia.

Faptul că politicienii au nevoie de identitatea națională a cetățenilor este lesne de înțeles. Existența lor este legitimată de existența unei națiuni pe care o reprezintă. Doar așa un stat care se numește România se poate prezenta ca fiind al românilor și se poate oculta inversiunea pe care se întemeiază funcționarea lui și a tuturor statelor moderne: deși ele se prezintă ca fiind instrumente ale unei voințe generale, care se exercită prin delegare, acțiunile lor impun voința unor

- 17 Pierre Bourdieu și Roger Chartier, *The Sociologist and the Historian*, trad. de David Fernbach, Polity Press, Londra, 2015, p. 60.
- 18 Pierre Bourdieu, „Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field,” trad. de Loïc Waquant și Samar Farage, în *Sociological Theory*, 12(1), 1994, p. 1.
- 19 În tradiția de cercetare arheologică de la noi, această idee, preluată direct din ideologia națională, face ca și acum cercetătorii să nu poată spune prea mare lucru despre obiectele și situațiile pe care le analizează, în afară de „identificarea” lor, deci de atribuirea lor unor entități de felul popoarelor, ceea ce susține reprezentarea umanității ca fiind, în toate epocile, alcătuită ca și acum, idee frecventă în ideologiile naționale. Cum pentru identifi-care sunt folosite procedee foarte simple, în primul rând asemănările dintre obiecte și apoi răspândirea lor, interesul pentru ce făceau oamenii din vechime și pentru felul în care am putea ajunge la acțiunile lor folosind descoperirile arheologice a fost redus și astfel am ajuns la o stagnare din care nu putem ieși imitând rezultatele cercetărilor făcute în alte țări, unde cercetătorii nu cred că identitățile ne pot spune ce făceau oamenii și încearcă să ajungă la acțiunile lor folosind alte mijloace.

grupuri mici celor pe care pretind că-i reprezintă, cultivă moduri de a gândi menite să-i facă pe cetățeni să-și subordoneze aspirațiile statului, a cărui bunăstare ar trebui să devină scopul lor principal. În loc ca noi să le spunem „oamenilor sistemului politico-administrativ” cum să gândească și ce să facă, ei ne spun nouă, cu autoritatea cu care au fost înzestrați, folosind monopolul legitim al statului asupra violenței fizice și asupra celei simbolice¹⁷, și astfel ajungem să gândim ca un stat, în interesul statului, cu categorii produse și garantate de el, pe care le aplicăm spontan întregii realități, inclusiv statului însuși, ceea nu ne ajută să-l înțelegem, pentru că statul se gândește pe sine în gândurile noastre¹⁸.

Cei care văd în identitățile administrate de către stat instrumente de dezvoltare cred că ce sunt oamenii, români, profesori, mecanici, femei etc. se poate deduce din identitatea lor¹⁹. Diferențele nu contează, contează doar asemănarea. Astfel, toate femeile sunt mame iubitoare, toți profesorii sunt oameni învățați – asta ne garantează statul care le-a acordat titlul de profesor – și toți mecanicii se pricepe la ce ar trebui să se priceapă. Există excepții, dar ele sunt anomalii. Realitatea este alta. Câtă vreme o identitate conferă avantaje, ea poate fi asumată fără ca activitatea să corespundă așteptărilor. Interesați de identitate, de evaluarea acțiunilor celor din jurul nostru pornind de la certificările oferite de stat, nu ne uităm cu destulă atenție la acțiuni și nu am dezvoltat mijloace prin care să putem examina valoarea lor dincolo de certificare, ceea ce face ca să întâlnim peste tot oameni care dispun de ce este necesar pentru a atesta nivelul lor de pregătire, dar a căror competență este mult sub ce ar fi de așteptat sau chiar lipsește cu totul.

În *Tezele prealabile* nu se spune explicit că patrimoniul cultural nu produce identitate națională prin simpla sa existență, că are nevoie de interpretare, și nici dacă el este o resursă pentru toată lumea sau doar pentru unii. Nu cred că bunurile de patrimoniu, de exemplu cele de care mă ocup, recipiente ceramice, fibule, cataramă, mărgelă, piepteni și pahare din sticlă descoperite în Muntenia și datate în epoca romană târzie, produc identitate națională prin simpla lor existență. Doar interpretarea lor poate face asta, și ea este produsă de oameni cu o pregătire specială, capabili să introducă aceste obiecte în genealogia prezentului, adică de istorici și arheologi. Fără ei, semnificațiile acestor obiecte rămân reduse la ce oferă modesta lor aparență. Absența referirii directe la interpretare – care restrânge numărul celor pentru care patrimoniul este o resursă la cei autorizați să o facă – nu este un accident. Pentru ca patrimoniul cultural să funcționeze așa cum trebuie, valorile pe care le promovează trebuie să pară înscrise în obiecte vechi și autentice, nu rezultatul unor păreri care ar putea fi contestate.

Astfel, acest prim principiu, care promovează importanța patrimoniului cultural pentru orice cetățean al României, ascunde faptul că impune diferența între cei care pot interpreta, pentru că sunt autorizați să o facă, și cei care trebuie să accepte interpretările, pentru că este unica lor șansă de a ști ceva care să aibă valoare. Această diferență este vizibilă în alte principii din cele 10. Dacă „[p]rotejarea patrimoniului cultural național este în responsabilitatea fiecărui cetățean” (principiul IV), este limpede că nu toți cetățenii sunt implicați în același fel, de vreme ce „[p]rotejarea patrimoniului cultural presupune un complex de acțiuni care necesită înaltă specializare” (principiul VII), iar declararea patrimoniului cultural ca fiind „parte integrantă din formarea și educația permanentă a cetățenilor” (principiul VIII), marchează încă o dată diferența dintre cei care educă și cei care sunt educați.

Principiul IX declară că: „Patrimoniul cultural este fundament al unei societăți incluzive și participative”, dar, în afară de educație, nu găsim în *Tezele prealabile* nimic despre cum se realizează pe acest fundament o astfel de societate. Cu alte cuvinte, cetățenii pot fi incluși și pot participa doar învățând ce este de învățat de la cei care știu.

Conform acestor principii, patrimoniul cultural devine un obiect paradoxal: el este proprietate publică, trebuie protejat de toată lumea, dar cei care înțeleg semnificațiile lui sunt o minoritate, care transmite ce știe despre ele majorității. Multitudinea de sensuri ale faptelor culturale din trecut este ocultată și înlocuită cu interesul curent pentru identitate, stimulat de o politică ce limitează libertatea celor cărora li se aplică prin folosirea de categorii la a căror definiție ei fie nu au acces deloc, fie au un acces limitat prin efectele inegalității epistemice instituite de către stat, care face ca ce cred cei care nu au o „înaltă specializare” să aibă puțină importanță. Această politică urmărește impunerea unor cadre conceptuale celor care nu au mijloace pentru a le contesta, și sunt învățați că nu le pot contesta și că nici nu au dreptul să o facă.

Folosirea patrimoniului cultural ca resursă pentru cei care se ocupă de identitatea națională ar trebui să genereze protestele arheologilor. Arheologia este o disciplină științifică, prin urmare nu are nimic de a face cu crearea

- 20 Ulrike Sommer, „Archaeology and Nationalism”, în *Key Concepts in Public Archaeology*, ed. de Gabriel Moshenska, UCL Press, Londra, 2017, p. 163.
- 21 Reinhardt Koselleck, „Gibt es ein kollektives Gedächtnis?”, în *Divinatio 19* (spring-summer), 2004, p. 28.
- 22 Eugen S. Teodor, „Negustorul de vise”, în *MNIR-samizdat*, 5 martie, 2014, <http://mnir-samizdat.blogspot.ro/2014/03/negustorul-de-vise.html>, accesat la 27.10.2017.
- 23 Vezi titlul unei petiții scrise de Eugen S. Teodor în 2014: „Patrimoniul istoric național între profesionalism și amatorism”, https://www.petitiononline.com/patrimoniul_istoric_national_intre_profesionism_si_amatorism, accesat la 17.11.2017.
- 24 Asta deși afirmarea excelenței cunoașterii proprii și deplângerea ignoranței celorlalți este mult mai frecventă printre cei care nu fac cercetare științifică – de exemplu, printre politicieni – decât printre cei care fac. Pentru valoarea epistemică a ignoranței, dincolo de recunoașterea limitărilor noastre, vezi Julia Driver, „The Virtues of Ignorance”, în *Journal of Philosophy*, 86(7), 1989; Stuart Firestein, *Ignorance. How It Drives Science*, Oxford University Press, Oxford, 2012; Miranda Fricker, „Epistemic Injustice and the Preservation of Ignorance”, în *The Epistemic Dimensions of Ignorance*, ed. Rik Peels și Martijn Blaauw, Cambridge University Press, Cambridge, 2016.
- 25 Vezi Pierre Bourdieu, *op. cit.*, pp. 2-3 despre scrierile despre stat: majoritatea participă la construcția lui.
- 26 Un exemplu: Sergiu Musteață oferă o definiție a patrimoniului cultural – „Patrimoniul cultural este elementul care definește într-o manieră sensibilă vechimea și originalitatea tradițiilor fiecărei comunități umane” (Sergiu Musteață, „Introducere”, în *Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic din România*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016, p. 7) – care nu ține seama de discuțiile din afara României, deși a fost directorul unui proiect finanțat local având titlul „Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic: perspective naționale și internaționale”. Câtă vreme același autor crede că nu are rost să discutăm despre relevanța arheologiei în societatea contemporană, (Sergiu Musteață, „Let's Do Our Job Better and Then There Will Be No Reasons to Talk About the Relevancy of Archaeology”, în *Historical Archaeology* 43(4), 2009, p. 124), această lipsă de interes pare firească.

identităților. Dimpotrivă. Alături de istorici și sociologi, și inspirându-se din rezultatele lor, mulți arheologi au participat la cuprinzătoarea critică a naționalismului care s-a desfășurat în ultimii 40 de ani, cu rezultate care arată incompatibilitatea dintre cercetarea științifică și ideologiile naționale. Mai mult, arheologii au datoriat publică de a demonta miturile naționale și substraturile lor ideologice²⁰. Așa cum scria Reinhardt Koselleck, gândindu-se la istorici, sarcina lor să distrugă identitățile care-i separă pe oameni și împiedică comunicarea²¹. Rolul disciplinelor nu este să asiste statul în guvernarea întemeiată pe politica identității, ci să ofere oricui dorește mijloace pentru a se apăra de ea și pentru a-și dezvolta capacități de cunoaștere.

Această obligație profesională este însă neglijată în condițiile în care câmpul politic cultivă în continuare naționalismul. Deși ar fi fost bine ca exemplul dat de Lucian Boia să fie urmat, analizele lui sunt din ce în ce mai des denigrate și li se opune o argumentație care susține că oamenii au nevoie de mituri. În viziunea unui arheolog, lucrurile arată așa: „[V]iața celor mai mulți dintre semenii noștri este prea săracă pentru a se hrăni din ea însăși. În acea lume imaginară Decebal este eroul «național» indestructibil, cel mai viteaz dintre viteji... Există o uriașă nevoie de «modele exemplare», iar simpla demolare a miturilor naționale este, în sine, o acțiune iresponsabilă, dacă nu se pune nimic în loc”²². Din păcate nici el, nici alții nu explică cum îi ajută astfel de mituri pe cei care au o viață săracă și nici nu se întreabă dacă nu cumva cultivarea lor contribuie la sărăcie, prin oferirea de povești compensatorii, care țin locul unor modele de acțiune. Autorul nu se întreabă cum ar putea fi Decebal un model pentru cineva care trăiește în Berceni, într-un apartament de 30 de metri pătrați și nici la ce ar folosi așa ceva. Ce să facă? Să renunțe la modul său de viață modest, să se proclame rege, să se mute într-o reședință fortificată și să adune un tezaur de obiecte prețioase? Oamenii au nevoie într-adevăr de modele, de oameni vii pe care să-i imite, pe care să-i poată întâlni ca să învețe de la ei, de cunoașteri pe care să le admire pentru că le înțeleg, nu de poveștile simpliste create de naționaliști. Aceste povești nu creează modele de urmat, ci idoli de adorat, cu capacități extraordinare, util asociați cu exercitarea puterii politice. Ele exprimă, încă o dată, diferența instituită de naționalism între cei care fac ceva și cei care trebuie să asculte de ei, pentru că nu-i pot nici măcar imita. Cercetătorii care doresc conservarea miturilor naționaliste obțin un dublu efect: confirmă diferența dintre cei care au nevoie de mituri și cei care sunt suficient de educați pentru a nu avea nevoie de ele, și promovează o imagine a cercetătorului în slujba „binelui comun”, adică a statului, un cercetător responsabil, gata să nu spună ce știe, dacă de asta are nevoie poporul.

Interesul arheologilor locali pentru rezistența la instrumentalizarea politică operată prin ideologia patrimoniului, decurgând în mod firesc din acumulările de cunoaștere le care au acces, este foarte redus. Binele disciplinei este asociat cu folosirea ei de către statul care garantează distanța dintre cei care au acces la cunoașterea științifică și restul oamenilor, prin reafirmarea distincției dintre profesionalism și amatorism²³, care apare ca fiind una între cunoaștere și ignoranță²⁴.

Nimic surprinzător aici. Tradiția de cercetare arheologică de la noi prețuiește crearea unei cunoașteri care nu are nici o legătură cu prezentul. Așa că posibilitățile de a-l analiza nu fac parte din ce arheologii ar trebui să știe, ceea ce face ca mulți dintre ei să înțeleagă prezentul în moduri care nu sunt derivate din vreo formă de cunoașterea științifică. Cadrele conceptuale folosite, în loc să fie cele recomandate de reflecția din interiorul disciplinelor, sunt preluate de la instituțiile de stat autorizate, legislația este confundată cu știința și autoritatea statului cu cea științifică, astfel încât avem mai degrabă încercări de a apărea competent, adecvat și util în ochii responsabililor politici, poate având în vedere și posibilitatea unor cariere de expert, decât reflecții autonome, demne de cercetători confrunțați cu pretențiile de cunoaștere ale politicienilor și cu problemele colecțiilor de obiecte adunate în muzee. Asemenea scrieri participă la reproducerea a ceea ce ar trebui să analizeze, lucru care se întâmplă destul de des atunci când cei ale căror cariere depind de instituțiile de stat se apucă să scrie despre ele²⁵. Dacă se poate observa în cercetarea arheologică o nefericită indiferență, care coexistă cu mimetisme strategice, față de felurile în care se practică disciplina dincolo de granițele țării, în materie de patrimoniu situația este și mai proastă²⁶. Arheologii nu ignoră realitățile internaționale ale discuției despre patrimoniu din rea voință. Nu este meseria lor. Meseria lor, așa cum este ea constituită la noi, le cere să accepte orice apare pe plan local ca autoritar și să folosească acele lucruri în ceea ce este perceput și prezentat ca fiind în interesul disciplinei. Și cum arheologii sunt oameni de știință, ceea ce este autoritar devine științific, printr-o transformare care indică substratul politic al opoziției dintre profesioniști și amatori. Dacă amatorii

- 27 Pentru ideea că democrația nu a fost și nu este un fel de oligarhie susținută de votul majorității, vezi Josiah Ober, „The Original Meaning of «Democracy»: Capacity to Do Things, not Majority Rule”, în *Constellations*, 15(1), 2008.
- 28 Vezi, e.g., Miranda Fricker, „Epistemic Justice as a Condition of Political Freedom?”, în *Synthese*, 190(7), 2013, despre ideea că absența dominației în materie de cunoaștere este o condiție a libertății politice.
- 29 *Codul Deontologic al Arheologilor din România*. Aprobata de Comisia Națională de Arheologie, Deva 24.05.2000, http://www.cimec.ro/Arheologie/cod_deont_arh.htm, accesat la 20.11.2017.
- 30 Vezi Ministerul Culturii. *Instrucțiune nr. 2/08.04.2016, privind regimul descoperirilor arheologice întâmplătoare*, <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/Instrucțiuni%20nr.%2002%202016%20privind%20regimul%20descoperirilor%20arheologice%20intamplatoare.pdf>, accesat la 07.05.2017, și *Propunere legislativă pentru completarea și modificarea Ordonanței Guvernului nr. 43/2000 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național*, republicată, https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L422&an_cls=2017, accesat la 20.11.2017. Este interesant că majoritatea susținătorilor acestui proiect de lege provin de la partidul de opoziție care a protestat folosind cuvintele „Nu în numele meu” și că cel mai vocal dintre deputații care au protestat în acest fel, Vlad Alexandrescu, a semnat, ca ministru al culturii, *Instrucțiunea* din 2016.
- 31 Amartya Sen, *Development as Freedom*, Alfred Knopf, New York, 2000, p. xii.

sunt condamnați pentru ignoranța lor, „oamenii sistemului politico-administrativ” nu sunt niciodată descriși ca amatori pentru că poziția lor socială interzice acest lucru. Astfel i se poate cere unui ministru, care nu știe mai nimic despre arheologie, să intervină în favoarea profesionalismului, ceea ce este probabil să și facă, având în vedere asocierea câmpului politic cu competența științifică, sursă a nenumăratelor plagiate pe care se întemeiază pretențiile de cunoaștere ale celor care ne conduc.

În aceste condiții – am impresia că situația din arheologie se întâlnește și în alte tradiții locale de cercetare științifică – indiferența față de ce ar putea să aducă disciplinele într-o echipă care are misiunea de a scrie un *Cod al Patrimoniului* pare justificată. Dacă cercetătorii nu fac altceva decât să repete ce spun politicienii și funcționarii din Ministerul Culturii, ce rost mai are să apelăm la ei? Cred totuși că ar fi meritat încercată o investigație. Numărul considerabil de tineri care și-au făcut studiile în străinătate îndeamnă la speranță și face să fie posibilă existența unor cercetători care să se fi format în tradiții de cercetare critică asupra patrimoniului cultural.

Dacă patrimoniul cultural este o alcătuire politică și nu moștenirea culturală a poporului, trebuie să ne gândim la politica pe care ne-o dorim, la rolul patrimoniului cultural și la cel al disciplinelor științifice într-o societate în care să ne placă să trăim. Dacă ne dorim o democrație, nu putem continua să susținem dreptul unora de a le impune celorlalți ce să gândească. Din păcate, discursul politic curent de la noi transmite în mod repetat ideea că participarea politică înseamnă doar mersul la vot pentru a alege oameni care se așteaptă să acceptăm orice doresc ei să facă pentru că reprezintă majoritatea²⁷. Democrația înseamnă dreptul de a participa la tot ce este de interes comun, dreptul de a gândi pe cont propriu și de a acționa în consecință, ceea ce nu se poate face dacă unii trebuie să și subordoneze gândirea altora²⁸.

O întâmplare recentă ilustrează foarte bine problemele relației dintre reprezentare și dreptul la gândire și la acțiune proprie. Președinții celor două camere ale parlamentului nostru au emis un comunicat de presă care exprima dezacordul forului legislativ cu un comunicat al Departamentului de Stat al Statelor Unite ale Americii din 27 noiembrie, 2017. Deputați din opoziție au protestat folosind cuvintele „Nu în numele meu!”. Președinții au replicat că dreptul lor de a emite asemenea comunicate este prevăzut de regulamentele celor două camere. În această situație trebuie să alegem ce ni se pare mai bine: o reacție autorizată care nu ține seama de existența opoziției sau o afirmare a dreptului de a avea altă părere? Dorim ca cineva să acționeze în numele nostru fără ca să avem posibilitatea de a arăta că nu suntem de acord cu ce face? Dacă nu, atunci cum să înțelegem afirmația din preambulul *Codului Deontologic al Arheologilor din România* cu privire la faptul că „[a]rheologii sunt interpreții și administratorii acestui patrimoniu (este vorba despre patrimoniul arheologic) în numele semenilor lor”²⁹? Înseamnă asta că cei în numele cărora vorbim au dreptul să-și manifeste dezacordul afirmând, asemenea deputaților opoziției „Nu în numele meu”? Probabil că nu, așa cum indică un ordin al ministrului culturii care interzice amatorilor care folosesc detectoare de metale să acționeze pe cont propriu, urmat de o propunere legislativă în același sens³⁰. Asemenea reacții ar fi luate drept atacuri la adresa arheologiei, tot așa cum cele din parlament au fost declarate atacuri la adresa democrației.

Ideea că arheologii fac cercetare „în numele” celor care nu fac este unul dintre beneficiile identității naționale: faptul că aparții unei națiuni îți dă dreptul să te bucuri de ce fac alții, de la creație muzicală până la sport, doar pentru că sunt români ca și tine. Ideologia patrimoniului cultural susține această reprezentare: muzeele, cu obiectele lor de preț și clădirile impunătoare care le găzduiesc, vor să atragă vizitatori cărora să le ofere plăcerea de a vedea ce nu vor avea niciodată și de a se plimba prin clădiri în care nu-și pot imagina că ar putea locui. Implicațiile politice sunt clare: lumea care ni se propune este alcătuită dintr-un număr mic de persoane care au, știu și acționează în numele celor mulți care trebuie să se mulțumească cu admirația convenită pentru ce îi depășește. Nu „dezvoltare durabilă” generează această stare de lucruri, ci sărăcie și inapoiere programată.

Există alternative la concepția prezentată în *Tezele prealabile*. Cea mai atrăgătoare mi se pare cea care se întemeiază pe ceea ce se numește *capability approach*, o perspectivă lansată de Amartya Sen, un economist și filozof care a primit premiul Nobel pentru economie în 1998, care propune evaluarea activităților economice și politice în funcție de măsura în care ele dezvoltă libertatea oamenilor de a acționa în direcțiile pe care le aleg³¹.

Asemenea multor antropologi și sociologi care s-au ocupat de fenomenele etnice, Amartya Sen respinge ideea că lumea ar fi constituită din insule

- 32 Amartya Sen, *Reason before Identity. The Romanes Lecture for 1998*. Delivered before the University of Oxford on 17 November 1998, Oxford University Press, Oxford, 1999, mai ales pp. 7, 17-21 și 26-26.
- 33 Vezi, de exemplu, Ian Hodder, „Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-Being”, în *Anthropological Quarterly*, 83(4), 2010; Lynn Meskell, „Human Rights and Heritage Ethics”, în *Anthropological Quarterly* 83(4), 2010, și Michael Shanks, *Against Cultural Property – Heritage as Design and Wellbeing*; <http://www.mshanks.com/2012/03/04/against-cultural-property-heritage-as-design/>, accesat la 12.10.2017.
- 34 Amartya Sen, „How Does Culture Matter?”, în *Culture and Public Action: Relationality, Equality of Agency and Development*, ed. de Vijayendra Rao și Michael Walton, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 38.
- 35 Pierre Bourdieu și Loïc Wacquant, *op. cit.*
- 36 *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, <https://rm.coe.int/1680083746>, accesat la 20.10.2017; pentru țările semnatare vezi https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199/signatures?p_auth=dg2WfyCT; accesat la 10.10.2017.
- 37 În *Tezele prealabile* nu există nicio referire la drepturile omului. Ele sunt însă invocate de amatorii care vor să nu fie împiedicați să folosească detectoarele de metale, în comentarii la o petiție alcătuită de un arheolog. Acesta răspunde: „Evident, nu poate fi vorba despre «drepturile omului», drepturi «democratice» sau alte filosofeme populare” (Eugen S. Teodor, „Detectia de metal între drepturile omului și agresiune culturală”, în *Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România. Studii de caz*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2014, p. 56). O organizație (European Council for Metal Detecting), alcătuită din asociații de amatori care folosesc detectoare de metale din mai multe țări europene, inclusiv una din România, face referire la drepturile omului și la *Convenția de la Faro*, care încurajează participarea oricui la studierea patrimoniului cultural (vezi <http://ecmd.eu/ecmd-at-the-european-parliament/>, accesat la 10.11.2017).
- 38 „cultural heritage is a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions”.
- 39 „everyone, alone or collectively, has the right to benefit from the cultural heritage and to contribute towards its enrichment”.

identitare cu norme proprii și, deși acceptă existența unor factori care limitează capacitatea noastră de a alege o identitate, crede că ea există, că nu suntem obligați să acceptăm ce ne impun tradițiile care susțin identități subordonate, că nu suntem prizonierii culturilor în care am fost educați și că trebuie să le supunem unei examinări raționale. Orice persoană adultă și competentă are capacitatea de a pune la îndoială ce a fost învățată, iar dacă vrem să apărăm tradiții identitare, asta trebuie să fie alegerea noastră, nu să ne imaginăm că altceva n-am putea și n-ar trebui să facem. Absența acestei examinări implică renunțarea la responsabilitate și la evaluarea felului în care ar trebui să ne comportăm³².

Din această perspectivă, adoptată de nume importante ale arheologiei contemporane³³, cultura ar putea să însemne altceva decât o resursă utilă pentru cei autorizați să ne impună ce și cum să facem. Ar putea fi posibilitatea de a învăța unii de la alții, nu celebrarea sau deplângerea diferențelor³⁴. Comunicarea dintre cei care studiază patrimoniul cultural și cei care nu au pregătirea lor ar putea deveni un dialog despre ce știe și ce ar dori să știe fiecare. Atitudinea subalternă față de interesele statului ar putea fi înlocuită cu una reflexivă față de ce facem, de felul celei pe care o recomandă Pierre Bourdieu³⁵. Asta ar însemna să evităm viciul epistemic al aroganței, care la noi pare prea des să fie văzut ca un fel de meritată recompensă pentru cei care sunt cu adevărat profesioniști, să nu ne refugiem în spatele vocabularului de strictă specialitate, care este pentru unii singurul lucru care diferențiază gândirea lor de cea din afara disciplinelor, și să ne gândim la ce dă valoare cercetărilor noastre, la condițiile în care sunt generate scopurile, teoriile și metodele pe care le prețuim și să recunoaștem că suntem înclinați să reproducem acele condiții. În loc să educăm „publicul” spunând oamenilor ce ar trebui să creadă, ar fi mai bine să respectăm drepturile epistemice ale fiecăruia și să vorbim despre ce facem și despre motivele noastre. De obicei nu se întâmplă așa, arheologii din muzee vorbesc despre ce este expus, folosind pentru asta texte standardizate care nu le aparțin, nu despre artefactele pe care le-au studiat sau despre cum li se pare ce este expus din perspectiva lucrurilor pe care le știu. Când nu o fac în numele instituției la care lucrează, nu vorbesc în nume propriu, ci în numele întregii discipline, ceea ce este un fel de impostură, pentru că nimeni nu poate reprezenta întreaga disciplină. Dacă am vorbi despre ce facem, fiecare discuție cu un arheolog ar deveni mai interesantă, oricum mai interesantă decât monologurile monotone oferite de obicei, care pot fi și citite în publicațiile muzeelor destinate vizitatorilor. Un discurs impersonal și inafailibil ar fi înlocuit cu o discuție din care se poate afla câte ceva din ce știe fiecare arheolog, iar autoritatea artificială a disciplinei ar fi înlocuită cu realitatea cercetării, a sentimentelor și dorințelor inspirate de monumente. Arheologii ar trebui să nu se adreseze unui public generic, de obicei imaginat ca ignorant și inferior, ci celor pe care îi au în față, dintre care unii ar putea ști, datorită pregătirii lor profesionale, lucruri importante pentru ceea ce arheologii cred că are valoare. Dar chiar dacă nu se întâmplă așa, interlocutorii ar trebui să aibă șanse egale de a spune ce cred și ce știu. Ne trebuie o viziune largă asupra a ce înseamnă dreptul la cunoaștere, care să nu fie redus la dreptul la educație, de multe ori înțeles, mai ales în România, ca adoptare docilă a unor cunoștințe transmise autoritar. Asta se poate face prin includerea în ceea ce transmite a valorilor care definesc o cunoaștere de bună calitate, între care se numără spiritul critic și refuzul de a reduce lumea la ce știm noi despre ea.

Influența ideilor centrale din *capability approach* este vizibilă în *Convenția de la Faro*³⁶, adoptată la 27 octombrie 2005 și semnată și ratificată până acum de 17 țări. Articolul 1 declară drepturile cu privire la patrimoniul cultural ca fiind incluse în dreptul de a participa la viața culturală, așa cum a fost el definit în *Declarația Universală a Drepturilor Omului*³⁷, și subliniază faptul că păstrarea patrimoniului cultural și utilizarea sa au ca scop dezvoltarea umană și sporirea calității vieții. Patrimoniul cultural nu este o resursă rezervată statului și specialiștilor care-l pot interpreta în vederea impunerii unei identități de care oamenii au nevoie, dar nu o pot cultiva fără asistența lor, așa cum apare în *Tezele prealabile*, nu mai este o determinare din trecut a viitorului, ci este constituit din „resurse moștenite din trecut, pe care oamenii le identifică, independent de relațiile de proprietate, ca fiind o reflexie și expresie a valorilor, credințelor, cunoașterii și tradițiilor aflate în continuă schimbare” (art. 2.a)³⁸. Dreptul de acces la patrimoniul cultural este recunoscut tuturor: „toți oamenii, fie individual, fie colectiv, au dreptul de a beneficia de pe urma patrimoniului cultural și de a contribui la îmbogățirea lui” (art 4.a.)³⁹. Împotriva autorității interpretărilor oficiale, de obicei întărită cu argumente științifice prezentate ca fiind inatacabile, *Convenția* încurajează respectul pentru diversitatea interpretărilor (art. 7.a), iar participarea se face, nu prin subordonarea față de cei de la care ar trebui să învățăm ce să credem despre semnificații, ci direct: „[p]ărțile [semnatare] încurajează participarea tuturor [nu

- 40 „The Parties undertake to: a. encourage everyone to participate in: – the process of identification, study, interpretation, protection, conservation and presentation of the cultural heritage; – public reflection and debate on the opportunities and challenges which the cultural heritage represents”.
- 41 Arjun Appadurai, „The Globalisation of Archaeology and Heritage: A Discussion with A. Appadurai”, în *Journal of Social Archaeology*, 1(1), 2001, p. 48. O pledoarie pentru o arheologie care să-și accepte responsabilitățile politice, evitând atât subordona-rea față de stat, cât și cea față de interesele marilor corporații internaționale, poate fi găsită la Yannis Hamilakis, „La trahison des archéologues? Archaeological Practice as Intellectual Activity in Postmodernity”, în *Journal of Mediterranean Archaeology*, 12(1), 1999. Deși la noi dominantă este subordona-rea față de stat, imperiul mărfurilor nu este departe: Teodor Sălăgean, managerul Muzeul Etnografic al Transilvaniei, dorește „desprinderea managementului culturii de politică și de birocrație și crearea unei perspective integrate între muzee și turism. Valoarea unui muzeu, a unei expoziții trebuie să fie dată de numărul de turiști care o vizitează și de veniturile încasate.” Tot el deplânge „influența unor ong-iști, esești, artiști sau universitari” asupra deciziilor care se iau cu privire la muzee (în „Muzeele – exercițiu de autopercepție”, dosar coord. de Virgil Nițulescu, *Cultura*, seria a III-a, 5 [10 noiembrie], 2016, p. 13).

doar a celor calificați, educați etc.] la identificarea, studierea, interpretarea, protecția, conservarea și prezentarea patrimoniului cultural, la reflecția și dezbateră publică cu privire la oportunitățile și provocările reprezentate de patrimoniul cultural” (art. 12.a)⁴⁰.

O discuție extinsă asupra acestei convenții ar fi foarte utilă în contextul actual al preocupărilor cu privire la patrimoniul cultural de la noi. S-ar putea clarifica poziții, am putea să examinăm împreună argumentele pentru păstrarea subordonării lui față de politica identității și cele contra. Am putea căuta împreună un viitor pentru patrimoniul cultural care să evite opțiunile pe care lumea contemporană pare să le impună: fie să acceptăm să fim sclavi în imperiul mărfurilor, fie să fim marionete ale statului⁴¹.

Conceptualizările din *Tezele prealabile* nu par susținute cu entuziasmul cuiva care s-a gândit bine la ele. Mai degrabă par un produs al rutinei și al obișnuinței de a merge pe un drum bătătorit. Dar lucrurile se schimbă repede. Dominația prin cunoașterea autorizată de stat funcționează din ce în ce mai prost. Putem susține în continuare ce spun persoanele autorizate, să le sporim prestigiul, să le acordăm exclusivități, dar nu vom reuși mare lucru pentru că lumea are acum acces la posibilități de informare noi, extrem de cuprinzătoare, care depășesc orice ar putea oferi statul. Un profesor poate încerca să-și domine studenții cu un curs autoritar, dar aceștia pot citi prin internet mai multă literatură științifică decât poate el să cuprindă, pot urma cursuri gratuite oferite de marile universități ale lumii și pot chiar să plece pentru a studia la ele. Oferta de identitate a ideologiei patrimoniului cultural trebuie retrasă nu numai pentru că nu este benefică, ci și pentru că cei interesați de ea sunt tot mai puțini, dovadă muzeele goale și monumentele însingurate. Pe internet și la televizor există alte surse de dezvoltare personală, mai atractive, ușor accesibile, chiar dacă, nu de puține ori, la fel de nocive. Patrimoniul cultural ar putea să devină ocazia de a ne întâlni pentru a discuta despre cum ne sunt influențate existențele de trecut mai apropiat sau mai îndepărtat, despre câtă libertate avem de a ne construi vieți diferite de cele ale părinților noștri, despre trecut ca resursă de dezvoltare a curiozității, a deschiderii spre necunoscut, spre nenumăratele lucruri pe care nu le știm despre clădiri și obiecte, spre posibilitățile de cunoaștere create în disciplinele implicate, inclusiv spre analiza modurilor în care instituțiile care se ocupă de patrimoniul cultural l-au folosit pentru a susține politici care ar merita abandonate. Probabil, monumentele ar fi mai bine apărate de dorința noastră de a ști mai mult despre ele, decât de pretenția unora că știu tot ce este de știut.

- Appadurai, Arjun. „The Globalisation of Archaeology and Heritage: A Discussion with A. Appadurai”, în *Journal of Social Archaeology*, 1(1), 2001, pp. 35–49.
- Bauman, Zygmunt, „Soil, Blood and Identity”, în *Sociological Review*, 40(4), 1992.
- Benjamin, Walter, *Gesammelte Schriften*. V.1–2, ed. de Rolf Tiedemann, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991.
- Borzin, Aurelia, „Interviu. Dan Puric: «O mare parte din popor a devenit populație, adică fără conștiință», în *Național*, 7 aprilie, 2014, <http://www.ziarulnational.md/interviu-dan-puric/>, accesat la 20.11.2017.
- Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*, ed. de John B. Thompson și trad. de Gino Raymond și Matthew Arnold, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1991.
- Bourdieu, Pierre. „Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field”, trad. de Loïc Waquant și Samar Farage, în *Sociological Theory*, 12(1), 1994, pp. 1–18.
- Bourdieu, Pierre și Chartier, Roger, *The Sociologist and the Historian*, trad. de David Fernbach, Polity Press, Londra, 2015.
- Bourdieu, Pierre și Wacquant, Loïc, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1992.
- Crăciunescu, Adrian, „Codul patrimoniului cultural ca necesitate pentru România”, în *Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic în România și Republica Moldova*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016.
- Derrida, Jacques, *Spectres de Marx. L'Etat de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Éditions Galilée, Paris, 1993.
- Driver, Julia. „The Virtues of Ignorance”, în *Journal of Philosophy*, 86(7), 1989, pp. 373–384.
- Firestein, Stuart, *Ignorance. How It Drives Science*, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Fricker, Miranda, „Epistemic Justice as a Condition of Political Freedom?”, în *Synthese*, 190(7), 2013, pp. 1317–1332.
- Fricker, Miranda, „Epistemic Injustice and the Preservation of Ignorance”, în *The Epistemic Dimensions of Ignorance*, ed. de Rik Peels și Martijn Blaauw, Cambridge University Press, Cambridge, 2016.
- Hamilakis, Yannis, „La trahison des archéologues? Archaeological Practice as Intellectual Activity in Postmodernity”, în *Journal of Mediterranean Archaeology*, 12(1), 1999, pp. 60–79.
- Hodder, Ian, „Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-Being”, în *Anthropological Quarterly*, 83(4), 2010, pp. 861–882.
- Koselleck, Reinhardt, „Gibt es ein kollektives Gedächtnis?”, în *Divinatio 19 (spring-summer)*, 2004, pp. 23–28.
- Meskel, Lynn, „Human Rights and Heritage Ethics”, în *Anthropological Quarterly* 83(4), 2010, pp. 839–859.
- Musteață, Sergiu, „Let's Do Our Job Better and Then There Will Be No Reasons to Talk About the Relevancy of Archaeology”, în *Historical Archaeology* 43(4), 2009, pp. 122–124.
- Musteață, Sergiu, „Introducere”, în *Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic din România*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016.
- Nițulescu, Virgil (coord.), „Muzeele – exercițiu de autopercepție”, în *Cultura*, seria a III-a, 5 (10 noiembrie), 2016, pp. 11–16.
- Ober, Josiah, „The Original Meaning of «Democracy»: Capacity to Do Things, not Majority Rule”, în *Constellations*, 15(1), 2008, pp. 3–9.
- Palincaș, Nona, „Arheological Heritage Between the Public and Romanian Archaeology in the Age of Manele”, în *Caiete A.R.A.*, 7, 2016, pp. 17–27.
- Richter, Gerhard, *Inheriting Walter Benjamin*, Bloomsbury, Londra, 2016.
- Roxin, Daniel, „România și revoluția conștiinței”, în *Basarabia literară*, 5 octombrie, 2013.
- Sen, Amartya, *Reason before Identity. The Romanes Lecture for 1998. Delivered before the University of Oxford on 17 November 1998*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Sen, Amartya, *Development as Freedom*, Alfred Knopf, New York, 2000.
- Sen, Amartya, „How Does Culture Matter?”, în *Culture and Public Action: Relationality, Equality of Agency and Development*, ed. de Vijayendra Rao și Michael Walton, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Shanks, Michael, *Against Cultural Property – Heritage as Design and Wellbeing*, <http://www.mshanks.com/2012/03/04/against-cultural-property-heritage-as-design/>, accesat la 18.12.2017.
- Smith, Laurajane, *Uses of Heritage*, Routledge, Londra, 2006.
- Smith, Laurajane și Waterton, Emma, „There Is No Such Thing as Heritage”, în *Taking Archaeology out of Heritage*, ed. de Emma Waterton și Laurajane Smith, Cambridge Scholars Press, Newcastle-upon-Tyne, 2009.
- Sommer, Ulrike, „Archaeology and Nationalism”, în *Key Concepts in Public Archaeology*, ed. de Gabriel Moshenska, UCL Press, Londra, 2017.
- Teodor, Eugen S., „Detectia de metal între drepturile omului și agresiune culturală”, în *Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România. Studii de caz*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2014.
- Teodor, Eugen S., „Negustorul de vise”, în *MNIR-samizdat*, 5 martie, 2014, <http://mnir-samizdat.blogspot.ro/2014/03/negustorul-de-vise.html>, accesat la 27.12.2017.
- Teodor, Eugen S., *Patrimoniul istoric național între profesionism și amatorism*, https://www.petitieonline.com/patrimoniul_istoric_national_intre_profesionism_si_amatorism, accesat la 11.10.2017.
- Teodor, Eugen S., *Apel către arheologi*, https://www.petitieonline.com/apel_catre_arheologi, accesat la 17.10.2017.
- Urechia, V.A., *Istoria scolelor de la 1800–1864*, vol. 2, Imprimeria statului, București, 1892.

***, *Codul Deontologic al Arheologilor din România. Aprobă de Comisia Națională de Arheologie*, Deva 24.05.2000, http://www.cimec.ro/Arheologie/cod_deont_arh.htm, accesat la 20.10.2017.

***, *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, <https://rm.coe.int/1680083746>, accesat la 20.10.2017.

***, Ministerul Culturii. *Instrucțiune nr. 2/08.04.2016. privind regimul descoperirilor arheologice întâmplătoare*, <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/Instrucțiuni%20nr.%2002%202016%20privind%20regimul%20descoperirilor%20arheologice%20intamplatoare.pdf>, accesat la 07.05.2017.

***, Propunere legislativă pentru completarea și modificarea *Ordonanței Guvernului nr. 43/2000 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național*, republicată, https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L422&an_cls=2017, accesat la 20.10.2017.

***, *Strategia națională de apărare a țării pentru perioada 2015–2019. O Românie puternică în Europa și în lume*, 2015, http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf, accesat la 23.10.2017.

***, *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național*, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/TEZE_PREALABILE_CODUL_PATRIMONIULUI_fin041016.pdf, accesat la 20.10.2017.

58

A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? – o dilemă din perspectivă istorică

Adrian Crăciunescu

68

Câmpul istoric Mărăști

Raluca Iosipescu

76

Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei

Adriana Stroe, Aurelian Stroe

82

Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende

Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu

STUDII ȘI CERCETĂRI

A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? - o dilemă din perspectivă istorică

↳ **Adrian Crăciunescu**

Universitatea de Arhitectură și Urbanism
„Ion Mincu”, București
analizaistoricoarhitecturala@gmail.com

Cuvinte cheie

Piața Revoluției
Piața Carol I
Restaurantul Cina
concurs
urbanism
alinieri
regulament

Rezumat

Studiul reflectă evoluția istorică a Pieței Revoluției de azi, pornind de la controversele publice privind construibilitatea în interiorul parcelei restaurantului „Cina”. Pornind de la constatarea că dezbaterile publice privind intervențiile urbanistice nu iau aproape niciodată în calcul evoluția istorică și sensul acestei evoluții nici pe parcurs și nici la luarea deciziilor, studiul evidențiază nevoia de a reface logica spațială a ceea ce a fost în București singura piață publică autentică în sens european. Sunt invocate planuri ale orașului, planuri de aliniere, dar și alte documente ce ar putea fi considerate până la acest moment a fi inedite. Studiul extrage câteva caracteristici esențiale ale locului și câteva linii directoare ce trebuie avute în vedere în organizarea unui concurs de soluții decisiv pentru refacerea unui spațiu public ce nu poate fi azi caracterizat decât prin cuvântul „destructurat”.

Fig. 1 Piața Carol I într-un fragment dintr-o fotografie aeriană din jurul anului 1927 (<http://www.muzeuldefotografie.ro/2011/05/centrul-bucurestiului-in-anii-1920/>)

Cercetarea a pornit în vederea determinării evoluției urbanistice a vecinătăților parcelei imobilului cunoscut drept „Restaurantul Cina”, pentru a servi fundamentării proiectului de dezvoltare a respectivului lot. Se poate spune că, în acea etapă, studiul era atât necesar, cât și inutil în același timp.

Pe de o parte, există un curent de opinie publică ce s-a format încă din anii 2005–2006, atunci când a existat o intenție de reglementare urbanistică a zonei ce a stârnit multiple reacții negative din partea vecinilor implicați, dar și a societății civile. Pare că de atunci s-a tras cumva concluzia, ca reacție extremă la această idee de remodelare ușor abruptă a vremii, că zona destructurată numită azi „Piața Revoluției” nu ar fi construibilă, fiind menită a rămâne perpetuu spațiul amplu, dar neînchegat urbanistic de azi. Era deci utilă readucerea în memoria colectivă a modului în care a evoluat această parte de oraș, pentru a înțelege de ce și cum a apărut aici și cum a fost susținută volumetric prima piață bucureșteană, în înțeleșul european al acestui termen de urbanism.

Pe de altă parte, rolul de fundamentare al acestui studiu era unul iluzoriu în fapt, dat fiind că la data inițierii sale, investiția preconizată generase deja soluții de arhitectură ce se discutau în cadrul Comisiei Tehnice de Arhitectură și de Urbanism a Primăriei Generale a Municipiului București (CTUAT). Nu era prima oară când mă confruntam cu o astfel de situație. Am elaborat astfel de studii de fundamentare și pentru alte loturi pentru care direcția de dezvoltare era deja stabilită prin discuții de detaliu în cadrul CTUAT, deși nu se știa acolo nimic despre constrângerile sau despre valorile istorice existente. Este cazul grupului de parcele ale unui investitor aflate în străzile Dorobanți, Eminescu și General Ernest Broșteanu. În urmă cu mulți ani, aprecierile făcute pe bază de impresii și mai puțin pe bază de documente m-au făcut să spun că datele istorice din arhivă nu pot fi decât obiective, doar interpretarea acestora poate fi subiectivă, motiv pentru care am fost nevoit să inițiez un blog ca platformă de popularizare¹ a unor astfel de documente. Nu trebuie uitat concursul de soluții lansat pentru a drege urbanistic situația creată prin autorizarea unei parcări subterane la Piața Universității fără ca primăria să-și fi pus problema cum urma să arate spațiul public la suprafață. Respectivul concurs nu a avut atașată temei nicio formă de studiu istoric. Nici măcar sumarele informației istorice care au însoțit tema concursului pentru Piața Revoluției din 1997 nu pare că au contat în vreun fel pentru soluțiile premiate în epocă. Nu avem, din păcate, reflexul de a ține cont de istoria locului atunci când decidem ce e mai bine de făcut pentru viitorul său, iar asta cred că se vede peste tot în capitală.

În ce privește concluziile acestui studiu, deși în urma investigațiilor făcute am o opinie destul de clară privind modul în care spațiul ar trebui remodelat, la fel de clar îmi este că o astfel de remodelare nu se poate face corect decât în urma unui concurs public de soluții care să țină cont de rezultatul investigațiilor respective.

Context general

Perimetrul studiat în vederea stabilirii posibilităților de edificare pe lotul situat în București, sector 1, str. C.A. Rosetti nr. 1–3 face parte din Zona Construită Protejată (ZCP) nr. 16 – Calea Victoriei, probabil cea mai amplă dintre aceste ZCP. Imobilul în sine este înscris în Lista Monumentelor Istorice, având codul B-II-m-B-19620 și se află în vecinătatea directă a mai multor monumente istorice, atât din grupa valorică A, cât și din grupa valorică B. Astfel, gradul de protecție în cazul acestui imobil și a vecinătăților sale directe este maximal, deși

nu au fost determinate încă valorile particulare care să poată stabili restricțiile și permisivitățile urbanistice în zonă, cu toate că în urmă cu 15 ani acest perimetru a făcut obiectul unui concurs de arhitectură și urbanism. Acest concurs a fost oarecum o reeditare a căutărilor urbanistice făcute cu ocazia unui alt concurs național², ținut în anul 1943.

Regulamentul în vigoare al ZCP 16 – Calea Victoriei cuprinde prevederea restructurării Pieței Palatului Regal. Totuși, acest regulament intră în contradicție cu alte prevederi de urbanism ale Consiliului General al Municipiului București (CGMB) prin faptul că ia în calcul simultan construirea de imobile cu destinații variate (ce au implicat nevoie de spații de parcare suplimentare), impunându-se în același timp a nu se crea noi spații pentru parcare a autovehiculelor. În aceeași măsură, restructurarea Pieței Palatului Regal (Piața Revoluției) pare a fi imposibilă prin faptul că se impune menținerea sistemului parcelar actual, deși este indicat deja un contur pentru un potențial edificabil al pieței. De asemenea, pentru tronșonul de ZCP analizat apare și o constrângere imposibil de realizat, anume realizarea de înălțimi ale construcțiilor între 19 și 22 de metri. Imposibilitatea derivă din faptul că, prin regulamentul în vigoare, vecinătățile de pe parcelă ar impune alte cote, iar vecinătățile cu unele monumente ar impune – cel puțin local – înălțimi mai mici.

Prin urmare, un studiu amănunțit cu o analiză a tuturor constrângerilor existente se impune în aceeași măsură în care este necesară întocmirea obligației de folosință a monumentului istoric³ în cauză.

Scurt istoric al zonei

Deși situat într-o zonă a orașului ce putea fi considerată relativ mărginașă în secolul al XVIII-lea (fig. 2), perimetrul studiat este unul privilegiat prin plasamentul său în relație cu principala arteră a orașului și prin faptul că se învecinează centrului principal de putere al Valahiei începutului de secol XIX – palatul domnesc, fosta casă a lui Dinicu Golescu.

După 1859 casa lui Dinicu Golescu a servit drept reședință domnească a Principatelor Unite, pentru ca, odată cu Carol I, să devină nucleu al Palatului Regal. O imagine fotografică a lui Angerer luată în 1856 din Teatrul Național către actuala Sală a Palatului pune în evidență nivelul foarte modest al construcțiilor de la acea dată. Mai mult, cunoscuta anecdotă a sosirii prințului Carol de Hohenzollern Sigmaringen la reședința princiară arată acest lucru prin întrebarea „Unde este palatul?” pe care acesta a pus-o când, oprind în dreptul casei Golescu, i se spusese că ajunsese la palat⁴. Aceeași relatare a sosirii principelui Carol I în București arată că în locul aproximativ al Bibliotecii Centrale Universitare de azi (BCU, fostele Fundații Regale) se afla la acel moment (fig. 3) o tabără a unor țigani nomazi, ceea ce evidențiază modul în care municipalitatea avea la acel moment controlul asupra unui asemenea spațiu public.

Dezvoltarea perimetrului devine însă spectaculoasă într-un interval foarte scurt, până la 1880 apărând deja o serie de construcții relativ monumentale, expresii ale arhitecturii eclecticice de inspirație europeană.

Una dintre cele mai vechi imagini fotografice ale locului din fața Grădinii Episcopiei este publicată în volumul aniversar

2 Concursul a fost documentat în *Arhitectura*, numărul său din 1943/1944.

3 Pentru acest monument trebuie reliefat și faptul că, în urma unor operațiuni de consolidare de la începutul anilor 1990, nu s-a mai păstrat substanță originală decât la nivelul carcasei, astfel încât autenticitatea sa este major afectată.

4 Episod reprodus inclusiv în: Emanuel Bădescu, „Casa lui Dinicu Golescu”, în *Ziarul Financiar* (ediția online), accesibil la <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/casa-lui-dinicu-golescu-3247224/>, accesat la 15 noiembrie 2017.

1 <http://a-craciunescu.blogspot.ro/2009/10/dorobanti-16-18.html>, accesat la 15 noiembrie 2017.

Fig. 2 Fragment din planul orașului din 1789 cu marcarea zonei studiate (Arhiva digitală a Departamentului de Istoria și Teoria Arhitecturii & Conservarea Patrimoniului - DITACP - de la Universitatea de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu" București)

Fig. 3 Zona analizată într-un plan al orașului București întocmit de maiorul Borroczyn în 1846 (Oltean Radu & alii, *București (1459-2009) - 550 de ani de la prima atestare documentară*, editura ARCUB, București, 2009, p. 99)

Fig. 4 Fragment din fotografia lui Franz Duschek din 1880 cu Calea Victoriei în fața Grădinii Episcopiei (Oltean Radu & alii, *București (1459-2009) - 550 de ani de la prima atestare documentară*, editura ARCUB, București, 2009, p. 120)

Fig. 5 Alăturare a situației fondului construit din 1846, 1911, 1990 (sinteză prezentată de dl. prof.dr.arh. Nicolae Lascu la momentul organizării concursului de urbanism pentru Piața Revoluției din 1997)

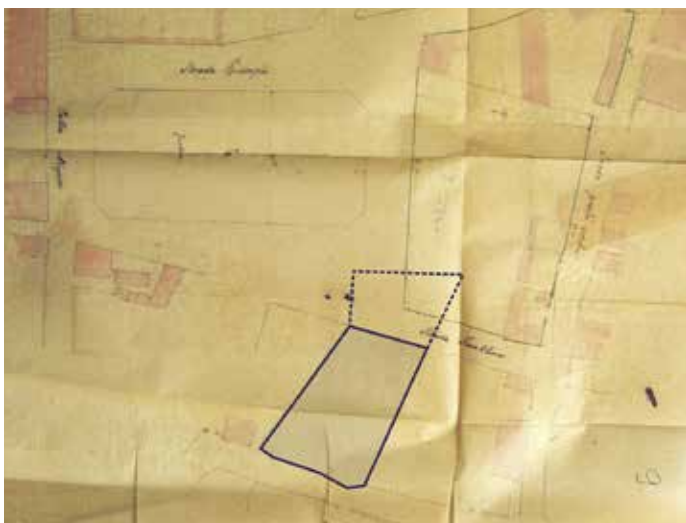

Fig. 6 Plan din 1869 cu alinierea inițială a străzilor Episcopiei și Franklin pe care este marcată extinderea parcelei după renunțarea la trasarea evazată a axelor acestor străzi în raport cu Calea Victoriei - Podul Mogoșoaiei la vremea respectivă (AN-DMB, fond PMB Tehnic, dosar 2/1869, fila 9)

Fig. 7 Piața din fața Palatului Regal la 1892 (Oltean Radu & alii, *București (1459-2009) - 550 de ani de la prima atestare documentară*, editura ARCUB, București, 2009, p. 133)

Fig. 8 O vedere din Hotel Metropole către locul viitoarei Piețe Carol I, circa 1905 (<http://www.bucurestivechisinoi.ro/2012/12/prin-bucurestii-lui-caragiale-2/>)

al celor 550 de ani ai capitalei (fig. 4). Fotografia lui Franz Duschek⁵, aflată la Biblioteca Academiei Române, este datată 1880 și pune în evidență marile hoteluri ale zonei, pavajul îngrijit al Căii Victoriei, împrejmuirea grădinii executată de Alexis Godillot în jurul anului 1870⁶. Mai ilustrează această imagine și clădirea rămasă nedemolată pe proprietatea maiorului Filitis, fostă Lahovary, la intersecția cu proaspăta stradă Franklin ce fusese deschisă de asemenea în anii 1869 – 1870⁷. Apoi, o sinteză a evoluției spațiului construit făcută de prof. dr. arh. Nicolae Lasca (fig. 5) arată dezvoltarea fondului construit între 1846 și contemporaneitate (material pentru concursul dedicat Pieței Revoluției în 1997)⁸.

1846–1871

Perioada documentată prin planuri istorice și prin materiale de arhivă este una foarte bogată pentru structurarea urbană respectivă. Dacă pe planurile orașului realizate de austrieci la sfârșitul secolului al XVIII-lea se observă că traseele principalelor străzi erau deja conturate, perioada din jurul anului 1870 a fost determinantă pentru ceea ce a însemnat regularizarea spațiului public al Grădinii Episcopiei. În vederea atingerii acestui scop au fost adoptate alinierea străzilor Episcopiei și Poșta Veche (ulterior redenumită Boteanu și Nicolae Golescu), dar și deschiderea străzii Franklin printr-o serie de exproprieri și împrumutări ulterioare prin licitație publică. Însăși parcela care a generat prezentul studiu a fost completată cu un astfel de teren rezidual ce a fost cumpărat de proprietarul de atunci, importantul om politic Costache Boerescu. Un extras dintr-un plan din 1871⁹ indică loturile scoase la vânzare în vederea alinierii proaspetei străzi Franklin. Anterior, un plan anexat unei solicitări de concesionare a spațiului ocupat în prezent de Ateneul Român (ce are circa 800 de locuri) în vederea edificării unui teatru foarte amplu, de 1200 de locuri, arată (fig. 6) prima formulă de aliniere a străzii Franklin¹⁰. Împotriva acestei formule s-a pronunțat Costache Boerescu prin mai multe petiții. Subiectul era orientarea acestei străzi, care era „strâmbă”, precum alinierea adoptată pentru strada Episcopiei (numită astfel în memoria demolatului așezământ al Episcopiei Râmnicului). În cele din urmă, Boerescu a avut câștig de cauză, iar orientarea străzii a fost schimbată, pe o direcție perpendiculară pe Calea Mogoșoaiei și relativ paralelă cu alinierea lotului pe care s-a construit ulterior hotelul Athenée Palace. Motivația era obținerea unui spațiu public regulat, de o formă dreptunghiulară, formă pe care o regăsim și astăzi la grădina publică din fața Ateneului. Totuși, un interes direct al lui Boerescu a fost probabil și mărirea terenului său inițial, prin cumpărarea uneia dintre parcelele reziduale ce erau relativ mici, dar foarte importante pentru noul front ce ar fi urmat să se construiască în susținerea grădinii publice. Planul Pappasoglu din 1871 arată maniera de evoluție urbanistică de până atunci. Trebuie spus că în această perioadă se executase și una dintre primele lucrări de canalizare modernă a Bucureștiului, cu canal zidit din cărămidă, pe segmentul căii Mogoșoaiei, cu începere de la strada Episcopiei către Dâmbovița, canal marcat pe un plan de aliniere al străzii Franceză de la începutul anului 1869¹¹.

5 Trebuie spus că acest fotograf își avea atelierul chiar acolo, pe strada Franklin la nr. 3, documente privind autorizarea atelierului respectiv fiind conservate la Arhivele Naționale ale României – Serviciul Municipiului București (ANR-SMB), fondul *PMB Tehnic*, dosar 14/1876.

6 Documente relative la acest aspect sunt grupate la ANR-SMB, fond *PMB Tehnic*, dosarul 2/1869.

7 *Ibidem*, dosar 45/1871.

8 Nicolae Lasca, în *Arhitectura*, nr. 1-2/1998, p. 5.

9 ANR-SMB, fond *PMB Tehnic*, dosar 45/1871, fila 139.

10 *Ibidem*, dosar 2/1869, fila 9.

11 ANR-SMB, fond *PMB Alinieri*, dosar 134/fără an.

1871–1895

Intervalul 1871–1895 a fost marcat de ideea realizării unei piețe în fața Palatului Regal, de introducerea rețelelor de tramvaie cu cai și apoi electrice, de realizarea unor construcții ce au devenit ulterior imagini caracteristice ale capitalei – Ateneul Român, Fundațiile Regale.

Planul de aliniere al străzii Clemența din 1889¹² conține și o filă datată 9 octombrie 1891 cu o propunere de restructurare a spațiului din fața Palatului Regal ce fusese aprobată și de consiliul tehnic superior din ministerul lucrărilor publice. Planul respectiv este detaliat în planșele de bază ale acelei alinieri, unde se menționează chiar și exproprierile făcute în 1901 în terenurile lui Lahovary, pentru prelungirea străzii Clemenței pe un traseu rectiliniu către Calea Victoriei. Casa Lahovary s-a demolat însă mai târziu, pentru a face loc palatului cunoscut ca fiind noul sediu al Jockey Club, imobil ce a fost apoi și el dărâmat la mai puțin de patru decenii de la edificarea sa. Există câteva imagini din epoca respectivă care pot genera o impresie asupra zonei studiate, a caracteristicilor sale de la finalul de secol. O fotografie datată 1892 (fig. 7) arată Palatul Regal, primul pavaj cu asfalt executat în București și clădirea Mariei Crețeanu. Această casă era una tipică a mijlocului de secol XIX și a fost dărâmată târziu, după 1911, pentru a face loc palatului Băncii Națiunii, clădire dărâmată la rândul său la nici trei decenii de la edificare, ca urmare a viziunii Regelui Carol al II-lea. În sens opus, dar circa 10 ani mai târziu, o vedere de sus surprinde viitoarea Piață Carol I, cu casa Lahovary și clădirea cunoscută drept High Life Café (amplasament trasat cu creionul pe planul de aliniere al străzii Franklin din 1891, fără dată de edificare). Imaginea este ulterioară anului 1901 (fig. 8), căci deja Lahovary fusese expropriat, iar proprietatea Ioanide desființată (fost Hotel Gherasim așa cum apărea în imaginea Pappasoglu 1871).

Un alt plan de aliniere care arată evoluția locului este cel din 1888 (fig. 9), trasat pentru alinierea străzilor Episcopiei, Franklin și Poșta Veche, plan unde e evidențiată parcela lui Costache Boerescu¹³. Se poate observa din toate planurile perioadei faptul că, în afară de spațiul Pieței Carol I, restul caracteristicilor urbanistice, prezente și azi, erau deja fixate până la momentul executării planului orașului din 1895–1899. Perioada următoare, până la 1939, reflectă o evoluție aproape exclusiv de ordin arhitectural. Planurile de aliniere ale Pieței Carol I datează din anii 1906 și din 1914¹⁴, dar intenția datează probabil încă de la momentul în care a fost construită prima clădire a Fundațiilor Regale. În documentele anului 1906 se regăsesc explicații textuale privind intențiile de amenajare a spațiului, inclusiv referirea la o înălțime proiectată de 18m la cornișă pentru noile construcții, cu excepția extinderii Fundațiilor Regale pentru configurarea căreia i se lăsa „augustului domnitor” totală libertate de a decide, inclusiv asupra înălțimii.

Organizarea spațiului a fost una bazată pe configurația din 1906 a Palatului Regal și pe prezența clădirii inițiale a Fundațiilor Regale. Astfel, centrul pieței urma să fie plasat aparent aleator în spațiu, fiind centrul unui cerc care ar fi avut pe circumferință colțul sudic al corpului vechi al Palatului Regal, fațada spre palat a vechii clădiri a Fundațiilor Regale și o extremitate a fostului corp de gardă al palatului de la acea dată. Se observă dintr-o schemă grafică faptul că acest cerc nu reușește nici să fie tangent fațadei corpului nou al palatului expus către piață și nici să prindă pe diametrul său o axă virtuală care ar fi unit centrul acestui corp retras al palatului cu

12 *Ibidem*, dosar 259/1889.

13 Extras din plașa de aliniere aflată la ANR-SMB, fond *PMB Alinieri*, dosar 144/1888.

14 *Ibidem*, dosarele 516/1905 și 650/1914.

Fig. 9 Plan de aliniere al străzilor Postă Veche, Episcopiei și Franklin, arhivat cu data 1888; mai mult decât probabil, desenul este anterior acestei date - 1878 ar fi o dată mai potrivită (AN-DMB, fond PMB Alinieri, dosar 144/1888)

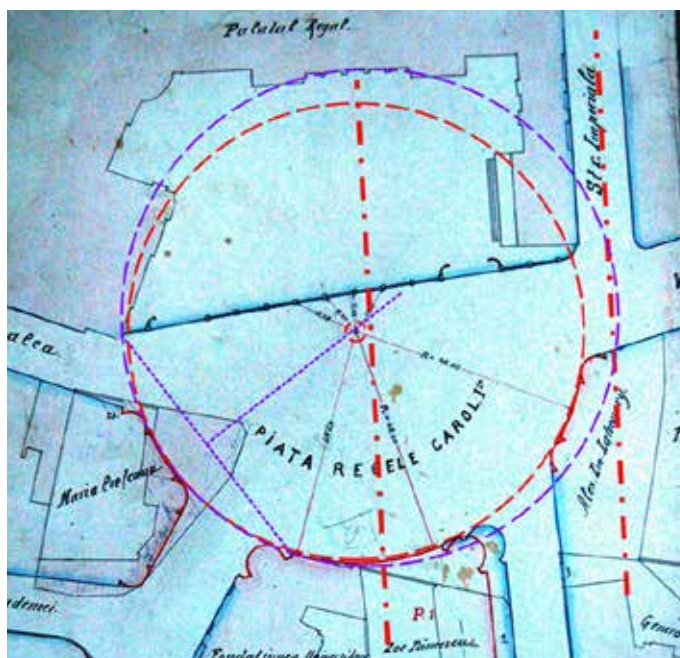

Fig. 10 Variante de determinare a centrului și al razei cercului pe care s-a constituit alinierea Pieței Carol I în 1906 (prelucrare proprie a unui extras din planul de aliniere aflat la AN-DMB, fond PMB Alinieri, dosar 516/1906)

Fig. 11 Plan de aliniere al Pieței Carol I din 1906 (AN-DMB, fond PMB Alinieri, dosar 516/1906)

Fig. 12 Plan de aliniere al Pieței Carol I din 1914 (AN-DMB, fond PMB Alinieri, dosar 650/1914)

Fig. 13 Vedere cu zona din fața Grădinii Episcopiei, către Palatul Regal, circa 1900 (<http://www.bucurestivechisinoi.ro/2011/12/langa-gradina-episcopiei-acum-un-veac/>)

Fig. 14 Vedere cu zona din fața Grădinii Episcopiei, către hotelurile Splendid și casa ce urma să fie înlocuită de Hotel Athenee Palace, circa 1900 (<http://www.bucurestivechisinoi.ro/2011/12/langa-gradina-episcopiei-acum-un-veac/>)

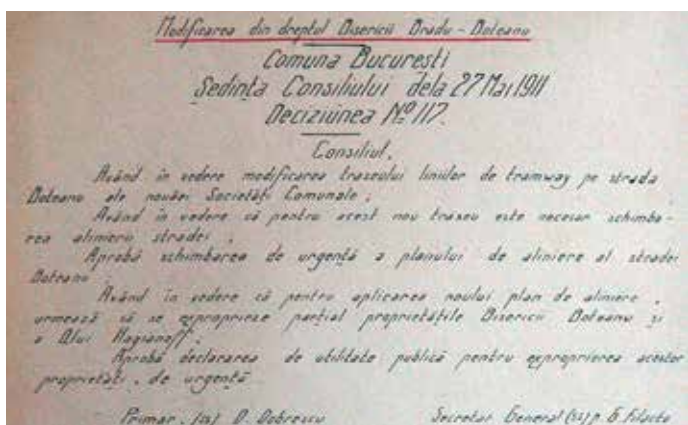
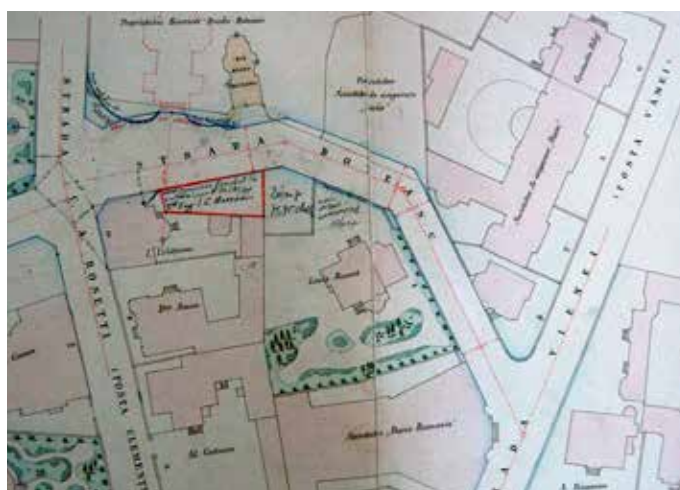

Fig. 15, 16 Extras din planul de aliniere al străzilor Nicolae Golescu și Boteanu din 1907 (AN-DMB, fond PMB Alinieri, dosar 525/1907)

ceea ce se preconiza a fi extinderea clădirii Fundațiilor Regale. De altfel, desenul alinierii acestei construcții, ce era doar preconizată la acel moment, are două variante (fig. 10). Devine limpede că cercul în care urma să se înscrie piața trebuia astfel plasat încât axul străzii Imperială (ce exista la acel moment pe amplasamentul ulterior încorporat în refacerea palatului din cursul anilor 1930) să poată avea o terminație netă, în fațada frontului ce s-ar fi dezvoltat la Calea Victoriei. Plasarea centrului pieței în mod „corect”, pe axul invocat mai sus, ar fi generat o deschidere mai mare, fapt ce ar fi condus la crearea unui ax șchiop pentru strada Imperială, capătul de perspectivă al acestei străzi ar fi devenit un colț incert a ceea ce mai târziu a fost cunoscut drept clădirea „Jockey Club”¹⁵.

1895–1939

Perioada 1895–1939 este marcată de conturarea celei mai reprezentative și mai adecvate piețe a capitalei (din punct de vedere urbanistic) – Piața Carol I. Astfel, cele două construcții care flancau Fundațiile Regale¹⁶, deși nu erau identice, dădeau o imagine unitară unui spațiu care a fost ulterior criticat ca urmare a manierei de refacere a însuși Palatului Regal¹⁷. Adăugarea corpului central al Fundațiilor Regale, inaugurat în 1914, construirea palatului Băncii Națiunii (astăzi teren liber și cu amplasamentul Memorialului Revoluției), refacerea Palatului Regal după incendiul din 1926, toate aceste eforturi se concentrează pe locul cel mai important din zonă (fig. 11, 12).

Se poate constata că nici spațiul urban generat de Ateneu și de grădina sa nu a rămas imobil. Față de intențiile inițiale se observă un regres după Primul Război Mondial prin simplificarea radicală a grădinii, dar și prin reducerea dimensiunilor acesteia în scopul lărgirii Căii Victoriei, strict în dreptul său. Frontul sudic al străzii Franklin a rămas relativ neschimbat și modest în gabarit și în formă, ca urmare a loturilor neregulate și mici. Din păcate, cele mai somptuoase construcții din zonă, care conturau spațiul, împreună cu imobilul de colț din strada Franklin și Calea Victoriei, precum și cu Hotelul Athenée Palace construit după 1912 (pe locul unui hotel mai vechi), au fost demolate pentru extinderea Palatului Regal. Astfel, fiind afectate și de bombardamentele din 1944, hotelurile Splendid, High Life și Imperial au dispărut, iar pe locul acestora a apărut corpul nordic al Palatului, terminat după cel de-al Doilea Război Mondial (fig. 13, 14). Așa se face că spațiul bine conturat al Ateneului (la care participa și grădina fostei case Boerescu) a fost știrbit în organizarea sa destul de clar axială prin crearea premiselor prelungirii traseului sinuos al străzii Știrbei Vodă odată cu străpungerea către Calea Victoriei (finalizată abia în 1960)¹⁸.

Bineînțeles, inclusiv rațiuni de trafic au generat această situație, după cum reiese și din decizia din 1911 de refacere a planului de aliniere (fig. 15, 16) al străzii Boteanu, adoptat

în 1907¹⁹ (care a prevăzut inclusiv reconstrucția bisericii pe amplasamentul de azi, lângă cel al vechii biserici Bradu). Rectificarea respectivă venea în urma necesităților de gabarit pentru noua linie de tramvai electric introdus în zonă și care străbătea strada Franklin (marcat cu albastru pe planul orașului din 1894). Dintr-o relatare de presă din 1898 (ziarul *Epoca* din 7 iulie) rezulta că pe strada Clemenței, azi C.A. Rosetti, exista și o linie de tramcar. Lărgirea Căii Victoriei prin tăierea Grădinii Episcopiei lăsa o insulă circulabilă pietonal, precum și un spațiu ce putea fi utilizat ca stație de birje sau taximetre, așa cum poate fi perceput inclusiv în imaginea locului luată din avion în 1926 sau 1927.

1939–1948

Aceasta este perioada care a destructurat radical atât Piața Palatului Regal (sau Carol I), prin demolarea construcțiilor ce flancau Fundațiile Regale, cât și insula dintre străzile Academiei, Regală și Calea Victoriei, precum și a frontului opus Ateneului. Noi construcții, precum refacerea Palatului, sediul nou al ministerului de interne, cel al ministerului propagandei, transformarea hotelului Athenée Palace, demolarea Hanului Krețulescu și realizarea construcției proiectată de G.M. Cantacuzino lângă biserica proaspăt restaurată au transformat și din punct arhitectural perimetrul studiat. Amplasarea statuii ecvestre a lui Carol I părea un plus dat spațiului, însă demolările efectuate ulterior au lăsat acest simbol ușor stinger în uriașa deschidere creată. Acest haos urbanistic a fost imediat perceput ca atare, ceea ce a condus la lansarea unui concurs național pentru reconfigurarea întregului areal dintre Hotelul Athenée Palace și Piața Teatrului Național. Tema concursului avea ca obiectiv central punerea în valoare a palatului, chiar cu prețul desființării inclusiv a Fundațiilor Regale realizate de Paul Gottereau în două etape. Tema concursului se fundamenta pe câteva considerații ale arhitectului Palatului Regal, profesorul arhitect Nenciulescu. Acesta făcuse o schiță²⁰ de rezolvare a situației apărute prin care ar fi dispărut, pe lângă sediul Fundațiilor Regale, inclusiv construcția restaurantului Cina, parcela respectivă fiind aparent destinată unui pasaj de legătură între strada Academiei și porticul Ateneului.

Preocupări pentru restructurarea complexă a spațiului din acest areal făcuse însă și Octav Doicescu, autorul construcției Oficiului Național de Turism, ulterior Ministerului Propagandei din strada Wilson (fostă Vămii sau Vienei)²¹. Aceasta nu ținea însă cont de apariția iminentă a noului palat al Ministerului de Interne, volum a cărui compoziție introducea importante servituți întregului perimetru urban analizat aici.

Toate soluțiile (fig. 17, 18, 19) concursului care au fost apreciate de juriul de atunci, fie cu premii, fie cu mențiuni, prevedeau ample demolări și radicale restructurări spațiale care, conform mentalităților din epocă, ar fi fost practicate cu o totală desconsiderare a țesutului urban de atunci, țesut care a rămas totuși relativ neschimbat până azi. Rămâne însă o atitudine singulară ce trebuie menționată, anume cea a directorului Fundațiilor Regale, Alexandru Tzigara Samurçaș. Acesta avea atunci o poziție foarte critică, în spiritul a ceea ce am considera astăzi despre un asemenea spațiu. În esență, în calitatea sa de membru asociat al juriului din 1943, deplângea poziția cvasi unanimă a premianților, aceea de a renunța la clădirea actuală Bibliotecii Centrale Universitare în

15 Am făcut aceste detalieri într-unul dintre articolele mele de pe blogul personal: <http://a-craciunescu.blogspot.ro/2013/03/piața-carol-i-si-geometria-ei.html>, accesat noiembrie 2017.

16 Documente referitoare la acestea se află la Arhivele Naționale Centrale, printre planurile ce sunt arhivate în fondul referitor la județul Ilfov; nu le-am cercetat, dar am remarcat prezența acestora în inventarul arhivelor, iar aceasta ar fi o informație pentru cei ce ar dori să detalieze un studiu asupra acestor opere ale arhitectului Leonida Negrescu.

17 După cum rezultă chiar din raportul întocmit și publicat de arhitectul Nenciulescu în 1942: N. Nenciulescu, „În jurul pietei Palatului Regal”, în *Arhitectura*, nr. 1-2/1942, p. 23.

18 Fotograficul Willy Pragher surprindea spațiul vast și neorganizat al pieței printr-o fotografie luată din hotelul Splendid în anul 1941, Landesarchiv Baden-Württemberg, https://www2.landesarchiv-bw.de/ofs21/bild_zoom/zoom.php?bestand=20946&id=1310481&screenbreite=1229&screenhoehe=954 – accesibil noiembrie 2017; imaginile practicării străpungerii peste locul din care a fost luată fotografia se găsesc în *Flacăra*, iunie 1959, extrase fiind prezentate la: <http://armyuser.blogspot.ro/2010/05/construcții-cum-n-au-mai-fost.html>, accesat noiembrie 2017.

19 ANR-SMB, fond PMB Alinieri, dosar 525/1907.

20 N. Nenciulescu, „În jurul pietei Palatului Regal”, în *Arhitectura*, nr. 1-2/1942, p. 23.

21 Pe pagina de internet a fiului lui Octav Doicescu se găsește un articol referitor la această lucrare: <http://octavdoicescu.blogspot.ro/2010/04/ministerul-de-interne-si-sistematizarea.html>, accesat noiembrie 2017 – cu detalieri în: <http://armyuser.blogspot.ro/2011/01/palatul-oficiului-national-de-turism.html>, accesat noiembrie 2017.

Fig. 17 Concurș 1943 pentru amenajarea Pieței Palatului Regal - Premiul I, arh. Al. Zamfiropol (*Arhitectura*, 1943/44)

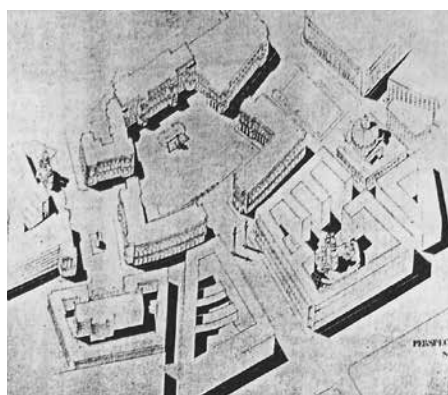

Fig. 18 Concurș 1943 pentru amenajarea Pieței Palatului Regal - Premiul II, arh. I. Țărușanu (*Arhitectura*, 1943/44)

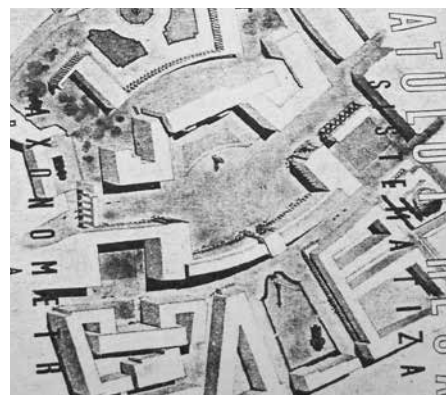

Fig. 19 Concurș 1943 pentru amenajarea Pieței Palatului Regal - Premiul III, arh. D. Marcu și M. Ricci (*Arhitectura*, 1943/44)

Fig. 20 Planul Rudolf Arthur Borroczy, 1846

Fig. 21 Planul Rudolf Arthur Borroczy, 1852

Fig. 22 Planul Jung, 1856

Fig. 23 Planul maiorului Pappasoglu, 1871

Fig. 24 Planul maiorului Pappasoglu, 1875

Fig. 25 Planul Institutului Geografic al Armatei, 1895

Fig. 26 Planul Institutului Geografic al Armatei, 1911

Fig. 27 Plan Mihai Pantea, 1921

Fig. 28 Plan cadastral, 1974

timp ce aceasta avea încă de la fondare o calitate simbolică deosebită. În aceeași situație de clădire desconsiderată se afla implicit și clădirea restaurantului Cina²², fosta reședință Boerescu, în aceeași măsură în care o făcuse schița preliminară a arhitectului Nenciulescu. Toate soluțiile premiate ar fi condus la dispariția sa, la pachet cu cadrul general al Ateneului. Acest concurs nu a avut însă urmări practice, deși a condus la câteva concluzii asupra amplitudinii sau stilului divers al arhitecturii care participă la definirea acestui perimetru. Un reflex târziu al acestui concurs ar putea fi considerată placarea calcanului dintre strada Academiei și Calea Victoriei, așa numitul „Palazzo Calcani” al lui Richard Bordenache, tentativă de acordare stilistică cu restul construcțiilor, după cum o făcuse cu câțiva ani înainte și G.M. Cantacuzino în cazul construcției ridicată lângă biserica Krețulescu.

1948–prezent

Se poate spune că această etapă a început abrupt cu distrugerea statuii lui Carol I. Terminarea sediului Ministerului de Interne după 1948 și transformarea sa în centrul absolut al puterii, ca sediu central al partidului comunist, a dat o cu totul altă încărcătură simbolică întregului spațiu urban. Acest fapt a fost accentuat la începutul anilor 1960, cu transformarea radicală a părții opuse prin ridicarea ansamblului Sălii Palatului și a plăcii străpungerii străzii Știrbei Vodă. Una dintre machetele epocii arată că această amplă operațiune era gândită cam în aceeași termeni ca ai soluțiilor premiate la concursul din anii '40 și ar fi vizat restructurarea radicală a zonei dinspre Ateneu, inclusiv prin demolarea Bibliotecii Centrale Universitare și a restaurantului Cina. Toată această operațiune nu poate fi desprinsă de o inițiativă din care nu s-au păstrat decât realizările anilor 1950 – blocurile gemene cunoscute ca blocurile „Eva” (după magazinul ce a funcționat acolo și care a purtat acest nume decenii după construcție) și blocul ITB de lângă teatrul Nottara²³. Acestea ar fi trebuit să fie amorsa unui amplu bulevard care să lege zona mai largă a Pieței Palatului de Grădina Icoanei, bulevard ce ar fi condiționat substanțial orice gândire ulterioară privind Piața Palatului Regal. Concursul din anul 1997 a avut drept câștigător un proiect care construia destul de amplu pentru a încadra clădirea Bibliotecii Centrale Universitare, dar și pentru a susține un front mai consistent la strada Franklin în sprijinul imaginii Ateneului. Volumul construit era suficient de amplu pentru a obtura aproape total clădirea fostului CC al PCR și pentru a introduce și elemente înalte, introducând o asimetrie accentuată ce era cu totul evitată de soluțiile concursului din 1943. Singura concretizare a acestui concurs a fost prevederea în planșa de ilustrare a ZCP nr. 16 – Calea Victoriei a zonelor edificabile ce ar trebui să reia volumele clădirilor demolate în 1939. Ulterior, o tentativă de materializare a acestui concurs într-un PUZ (întocmit de un participant la concurs care nu fusese printre autorii selecționați spre premieră în 1997) a stârnit și ample discuții publice bazate de reacții îndeobște negative. Între timp, spațiul public a fost aglomerat cu o serie de obiecte de artă de for public mai mult sau mai puțin contestate, atât ca realizare artistică, dar mai ales ca mod de amplasare autosuficient. În această situație, dată fiind nevoia de restructurare a spațiului, va rămâne nerezolvată o complicată problemă, anume posibilitatea celebrării evenimentului de maximă relevanță istorică atașată locului – Revoluția din 21–22 decembrie 1989. În mod evident, maniera

în care ar trebui realizat acest deziderat trebuie să facă obiectul unui concurs mult mai bine articulat și cu o mai amplă susținere juridică în ceea ce privește urmările preconizate.

Date generale despre dezvoltarea terenului actualului restaurant „Cina”

După cum se poate distinge din planurile istorice (fig. 20–28), parcela originală apare încă din primul plan relevant din punct de vedere cadastral al capitalei, planul Borroczyński din 1846. Din documentele referitoare la deschiderea străzii Franklin din intervalul 1869–1872 rezultă că, la operațiunile de expropriere/împroprietărire, Constantin Boerescu achiziționează o porțiune din terenul care îi permitea accesul la această stradă. Anterior acestei situații, partea respectivă era un fund de lot învecinat cu terenul Episcopiei Râmnicului. Clădirea existentă la acea dată pe lot nu putea fi decât una modestă în dimensiuni, așa cum o arată și planul 1856. La momentul atașării acestei noi porțiuni de teren fusese probabil construită o mică gheretă în colțul de nord-vest al proprietății, aceasta figurând pe primul plan care menționează proprietatea lui Boerescu. Faptul rezultă din altă petiție semnată de Boerescu, din care aflăm că în cursul anului 1870 acesta se pregătea să împrumuiască „cu zid” proprietatea sa înspre strada Franklin și să construiască o casă.

De altfel, după cum se observă pe planul din 1869, aferent ofertei de construire a unui teatru, strada nou deschisă avea un traseu diferit, traseu față de care Constantin Boerescu a trimis petiții primăriei și ministrului de interne de la acea dată, solicitând un traseu modificat, perpendicular pe Calea Mogoșoaiei și paralel cu proaspătul grilaj ce împrumua noua Grădina a Episcopiei. Inițial primăria a respins cererea, motivând simetria locului în raport cu axa grădinii și cu traseul deja decretat al străzii Episcopiei. Ministrul de interne, la 20 iunie 1870, susținea punctul de vedere al lui Boerescu într-o adresă trimisă primarului. În cele din urmă, insistențele lui Boerescu și influența sa de deputat au condus la configurarea actuală a traseului străzi Franklin. Unul dintre argumente era că o stradă piezișă determina tăieri ale proprietăților în unghiuri „teșite și ascuțite” ce făceau dificile construcțiile ulterioare. Cel mai important aspect este menționarea faptului că se afla „în ajunul de a construi” pe locul său și că acea clădire depindea de alinierea străzii. În realitate, după rectificarea, terenurile reziduale aveau dimensiuni și unghiuri dificile pentru construcțiile la aliniament, iar Boerescu a fost în cele din urmă singurul care nu a construit nici pe alinierea străzii Franklin, nici pe cea a străzii Clemența (C.A. Rosetti de azi), ci raportat la direcția limitei de est a terenului. O altă petiție a lui Boerescu, din iulie 1870, ne informează că organizarea de șantier a lui Godillot în vederea realizării împrumuirii Grădinii Episcopiei rămăsese pe terenul achiziționat de Boerescu de la municipalitate²⁴. Deci achiziția terenului către strada Franklin și construirea împrumuirii s-au produs în cursul anului 1870. Pe planul de aliniere al străzilor Episcopiei, Franklin și Poșta Veche din 1888 nu este figurată încă nicio construcție de casă pe proprietatea Boerescu, deși se distinge o gheretă în colțul de nord-vest a terenului. Din analiza planurilor istorice, a configurației ce se mai putea distinge în fotografiile aeriene din anii 1920, se poate trage concluzia că Boerescu și-a construit casa având fațada posterioară așezată aproximativ pe limita de proprietate veche, anterioară anului 1870, ceea ce ar putea sugera o oarecare nesiguranță asupra finalității alinierii străzii Franklin pentru care luptase ca s-o impună. Planul de aliniere al străzii Franklin din 1891²⁵, deși inexact în raport cu unghiuri-

22 Între datele cuprinse în cronologia Bucureștilor alcătuită de Gheorghe Parusi se indică, la pagina 463, că în anul 1922 clubul care ființa în casa Boerescu a deschis restaurantul Cina la această adresă.

23 O serie de trei articole, cu extrase din reviste de specialitate ale epocii respective, pot fi consultate la : <http://armyuser.blogspot.ro/2010/09/bulevardul-care-nu-ni-s-mai-dat.html>; <http://armyuser.blogspot.ro/2010/09/blocul-itb.html> și <http://armyuser.blogspot.ro/2010/05/constructii-cum-n-au-mai-fost.html>, accesate noiembrie 2017.

24 Toate aceste documente se regăsesc la ANR-SMB, fond PMB Tehnic, dosar nr. 2/1869.

25 ANR-DMB, fond PMB Alinieri, dosar nr. 305/1891.

rile proprietăților la stradă, surprinde din nou micul pavilion din colțul de nord-vest al proprietății și pune în evidență faptul că vecinătățile erau deja construite pe aliniament, precum și faptul că Ateneul devenise deja o prezență fizică importantă, spre deosebire de situația din 1888. Planul de aliniere al străzii Clemenței din anul 1889 arată că lotul Boerescu, pe atunci aflat la numărul poștal 5 din această stradă, avea împrejmuire de zid și o construcție la colțul de sud-vest al proprietății, lipită de clădirea vecină de la numărul 3. Casa respectivă apare într-o fotografie a prefectului poliției Moruzzi (circa 1905, imaginea este publicată de Frédéric Damé în 1907²⁶). La numărul 3, proprietatea generalului Barozzi (locotenent-colonel Baruț în actele prin care era expropriat parțial în 1869²⁷) se afla redacția ziarului Epoca. Astfel, ca urmare a unei crime produse în 1898 în respectivul corp de clădire al proprietății Boerescu, aflăm din relatarea evenimentului că acolo se regăseau anexele gospodărești și locuințele servitorilor. Anexele erau mai bine conturate pe planul cadastral al orașului din 1895, precum și pe planul de aliniere al străzii Nicolae Golescu din anul 1907. Imaginile aeriene din anii 1926–1927 (fig. 29) arată că în intervalul 1911–1926 acest corp fusese demolat și substituit cu o altă construcție pe latura opusă, lângă proprietatea Cesianu de la numărul 7 (azi nr. 5) din str. C.A. Rosetti.

Din planul respectiv de aliniere al străzii Clemenței rezultă că, deși clădirile de pe frontul nordic erau realizate pe o aliniere deja constituită, ar fi urmat demolări ce ar fi vizat fațadele sau împrejuririle. Aceasta era soluția preliminară, cu o simplă străpungere ce ar fi urmat să fie condusă direct în Calea Victoriei, prin exproprierea proprietății Lahovary, în zona unde mai târziu s-a proiectat piața.

Concluzii preliminare

- 1 Toate orientările în raport cu spațiul public, de-a lungul istoriei acestuia, au urmărit crearea unui cadru regulat pentru grădina care a precedat apariția Ateneului Român. S-a urmărit în aceeași măsură și crearea unui front coerent pe latura de sud a străzii Franklin, pentru susținerea unei axialități pronunțate a acestei clădiri publice, simbol al orașului.
- 2 Piața Carol I a fost cea mai coerentă piață pe care capitala a avut-o, iar refacerea coerenței acesteia după demolările anului 1939 nu a fost încă pusă în operă. În acest context, clădirea Fundațiilor Regale, actualul sediu al Bibliotecii Centrale Universitare, este determinantă în axialitatea pe care o determină cu corpul central și retras al Palatului Regal, ax susținut azi inclusiv prin reamplasarea unei statui ecvestre a lui Carol I. Până la refacerea acestui spațiu, orice intervenție urbanistică și arhitecturală trebuie să fie subordonată imaginii acestui monument, a extinderii acestuia din strada C.A. Rosetti, precum și a Ateneului Român. Este de accentuat că extinderea BCU de la începutul anilor 1990 crează prin corpul său nou un ansamblu coerent, reper în ceea ce privește acordarea unei arhitecturi contemporane la contextul existent.
- 3 Demolările anilor 1939 și distrugerile războiului au creat premisa unei restructurări parțiale a circulațiilor și a spațiului public prin spațiul liber foarte amplu ce a rezultat. Este oportunitatea de a repara situația defectuoasă rezultată în 1870 când, pentru asigurarea axialității Grădinii Episcopiei prin rectificarea alinierii noii străzi Franklin de atunci, au rezultat unele terenuri mici, cu unghiuri dificile ce nu favorizau apariția unor construcții

corespunzătoare scopului principal, anume asigurarea monumentalității unuia dintre spațiile publice cele mai reprezentative ale capitalei.

- 4 Parcela actuală a imobilului ce face obiectul studiului este succesiv transformată prin adăugarea în cel puțin două etape distincte a două porțiuni de teren care nu au asigurat acesteia o geometrie favorabilă. Ca urmare, construcția monument istoric a restaurantului Cina rămâne singura din zonă care nu se raportează la aliniamentul regulat al străzii, ci la orientarea piezișă a uneia dintre limitele laterale ale terenului.
- 5 Regimul de înălțime maximal în zonă este determinat de medierea situației generate de cornișele Palatului Regal, a BCU și a hotelului Athenée Palace. În mod evident, construcția Ateneului Român trebuie să rămână dominantă în contextul său, în aceeași măsură în care alveola principală a pieței Carol I refăcute ar trebui să rămână dominată de clădirea BCU.
- 6 Spațiul public foarte amplu, nerezolvat prin două concursuri organizate la un interval de 65 de ani, care nu au putut determina o soluție, nu poate fi probabil gestionat coerent dintr-o singură operațiune urbană. Aceasta presupune că soluțiile oferite în viitor trebuie să poată funcționa coerent și independent în cel puțin două etape distincte de edificare, etape care ar depinde de investiții private și publice, independente unele de altele.
- 7 Situația particulară a parcelei studiate nu se poate raporta la condițiile cu caracter de generalitate ale regulamentului ZCP 16 – Calea Victoriei în vigoare; aplicarea strictă a acestuia ar determina în fapt imposibilitatea de a construi ceva rezonabil pe această parcelă, astfel încât satisfacerea nevoilor spațiilor publice rezultate din condițiile enunțate mai sus nu ar putea avea loc.

Prin urmare:

- Parcela în cauză este construibilă, iar edificiile ce ar putea fi realizate în baza unui studiu urbanistic detaliat trebuie astfel construite încât să susțină spațiile publice distincte ale Ateneului Român, respectiv al ansamblului BCU, pentru a putea oferi în acest fel un cadru coerent chiar și în lipsa investițiilor publice așteptate și preconizate inclusiv prin regulamentul ZCP 16 – Calea Victoriei.
- Edificiile preconizate trebuie să creeze un context de înfășurare a monumentului de pe lot, care să aibă ca efect susținerea aliniamentului străzilor Franklin și C.A. Rosetti, respectiv a fragmentului de piață de la vest. În acest context ar fi foarte util spațiului public un eventual schimb de terenuri astfel încât între străzile C.A. Rosetti și Franklin să poată fi trasată o alee cu un ax perpendicular pe strada Franklin și implicit pe spațiul Grădinii Episcopiei. Această operațiune urbană ar putea naște un front constructibil mai consistent către clădirea Ateneului și ar putea crea premisele realizării unui trotuar amplu plantat cu arbori, opus și cvasi paralel cu corpul cel mai nou al Palatului Regal. Rezultatul direct ar fi că, până la eventuala lansare a unui nou concurs de arhitectură în vederea construirii patenților care flanchează BCU, spațiul ar putea fi organizat din timp într-o formulă geometrică riguroasă, în spiritul intențiilor inițiale exprimate încă din 1869.
- Construcțiile noi de pe lot, dar și cele din piață ar trebui, cel puțin fragmentar, să aibă secvențe de parter liber care să permită în continuare perceperea monumentelor și sugerarea etapei actuale, cea a locului liber vast din prezent.

26 Damé Frédéric, *Bucarest en 1906*, Socec & C-ie Éditeurs, București, 1907.

27 ANR-DMB, fond PMB Tehnic, dosar 2/1869, fila 6.

Fig. 29

Vedere asupra Pieței Carol I cu sublinierea clădirii restaurantului Cina, datând probabil din 1926, înainte de incendiul care a devastat Palatul Regal (<http://www.muzeuldefotografie.ro/2011/05/centrul-bucurestiiului-in-ani-1920-episodul-2/>)

Fig. 30, 31 Soluții de principiu de reorganizare a pieței (arh. Adrian Crăciunescu)

Câmpul istoric Mărăști

↳ **Raluca Iosipescu** Institutul Național al Patrimoniului
raluca_iosipescu_arheo@yahoo.com

Cuvinte cheie Mărăști
Societatea „Mărăști”
Primul Război Mondial
general Alexandru Averescu
general Alexandru Mărgineanu
regina Maria

Rezumat Încă din anul 2015, Institutul Național al Patrimoniului a inițiat un proiect având ca scop clasarea în Lista Monumentelor Istorice din România ca sit istoric a câmpului de luptă de la Mărăști. Proiectul a început prin cercetarea Arhivelor Naționale ale României și a surselor bibliografice pentru a strânge informațiile referitoare la operațiunile militare desfășurate într-o zonă mai largă, având ca punct central satul Mărăști. În Arhivele Naționale ale României a fost regăsită întreaga arhivă a Societății „Mărăști”. Pentru că în timpul bătăliei de la Mărăști aproape întregul sat a fost distrus, după campania din 1917, comandantul general Alexandru Mărgineanu și soldații Armatei a II-a, direct implicați în bătălie, au decis să contribuie, după încheierea războiului, la reconstruirea localității. În acest scop, cu asentimentul reginei Maria a României, au creat Societatea „Mărăști”. Între 1919 și 1938 Societatea „Mărăști” a construit toate clădirile publice din sat: biserica cu turnul clopotniță, casa parohială, o școală impozantă, uzina, turnul și întregul sistem de distribuție a apei în sat, uzina electrică cu tot echipamentul pentru asigurarea iluminatului până la mausoleu, o intrare marcată de un arc de triumf și, nu în ultimul rând, mausoleul eroilor. În mausoleu au fost adăpostite rămășițele soldaților și ofițerilor din armatele română, rusă și germană. Tot aici se află mormintele mareșalului Alexandru Averescu, generalului Alexandru Mărgineanu, generalului Nicolae Arghirescu și cel al generalului Arthur Văitoianu, mort în 1957. O parte a proiectului a fost dedicată cercetării și identificării lucrărilor genistice realizate de ambele armate – română și germană – spre a completa memorialul de război al sitului.

Fig. 1 Vedere spre Mausoleu și câmpul de luptă (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86.)

Mărăști, alături de Mărășești și Oituz, are o semnificație deosebită în memoria Primului Război Mondial. După dezastruoasa campanie a anului 1916 și îngrozitoarea retragere de aproape 1000 km din clisura Dunării la Siret, Moldova a rămas singura parte din regatul României neocupată de inamici. Frontul românesc a fost fixat în ianuarie 1917 pe Carpații Orientali și de la pasul Oituz la Siret, Dunăre și Marea Neagră. Conferința aliată de la Chantilly și următoarea întâlnire de la Petrograd au decis pentru anul 1917 o ofensivă în Balcanii de vest și pe Frontul oriental.

Armata română, refăcută datorită efortului misiunii militare franceze comandată de generalul Berthelot, a fost pregătită pentru o ofensivă între Carpați și Dunăre, spre străpungerea frontului inamic. În iulie – septembrie 1917 Armata a II-a Română, condusă de generalul Alexandru Averescu, a lansat o ofensivă în porțiunea de vest a frontului, centrată pe Mărăști, ce trebuia să fie urmată de atacul pe direcția Focșani a Armatei I Română condusă inițial de generalul Cristescu, apoi de Ieremia Grigorescu. După trei luni de bătălii îndârjite, în care trupele române au fost slab susținute de armata rusă, frontul a fost consolidat în regiunea Mărăști și, după teribile și sângeroase lupte, pe un sector cu o extindere de 30 km s-a reușit mutarea liniilor noastre cu 20 de km înainte, pe valea Putnei (22 iulie – 1 august), victorie plătită de români cu 1.469 morți și 3.052 răniți.

Dintre rezultatele bătăliei de la Mărăști, din punctul de vedere strategic, tactic și național, acesta din urmă este de departe cel mai important prin prisma evenimentelor ce au urmat. Se consemna astfel eliberarea a 30 de sate și recăștigarea a 500 kilometri pătrați din teritoriul național. Din punct de vedere strategic și tactic atacul de la Mărăști a dus la desființarea Grupului de Armată Ruiz (Brigada 8 de Munte, Divizia I de Cavalerie Austro-Ungară, Divizia 218 Infanterie germană), la mobilizarea rezervelor pentru întărirea Grupului Gerok ale Armatei I-a Austro-Ungară, la oprirea și, ulterior, mutarea ofensivei Armatei a IX-a germană la vest de Siret. Din păcate, Comandamentul Marelui Stat Major nu a înțeles importanța rezultatelor bătăliei de la Mărăști și nu a exploatat imediat impactul strategic, permițând trupelor dușmane reorganizarea și lansarea atacului pe direcția Mărășești¹.

După opinia multor istorici militari, avantajele obținute au avut un caracter regional, fiind uitate rapid datorită colapsului general al armatei ruse. Dar, în realitate, situația frontului românesc din sudul Moldovei nu poate fi judecată și evaluată decât în legătură cu rezultatele ofensivei proiectate pe frontul de vest, pe frontul oriental, pe frontul din Balcani și, în special, cu prevederile pentru 1917 ale planului de război al armatei imperiale germane.

Cartierul general german plănuise pentru 1917 o ofensivă pe frontul oriental pentru a cuceri în 15 zile rămășițele regatului României, spre a continua ofensiva în sudul Rusiei cu scopul acaparării regiunilor de la Marea Neagră bogate în cereale și, mai departe, a câmpurilor petroliere.

În analiza rezultatelor acestui plan de campanie, se poate constata că deși armata rusă a refuzat să mai lupte, totuși trupele românești au izbutit să contracareze toate obiectivele inamicului, au obținut victoria la Mărăști și în Vrancea, iar pe direcția principală a mării ofensive inamice au rezistat eroic la Mărășești în fața armatelor dușmane, conduse de unul dintre cei mai buni comandanți germani, feldmareșalul August von Mackenzen. Pentru ilustrul comandant al Armatei a II-a, generalul Alexandru Averescu, bătăliile de la Mărăști și Mărășești „rămân pentru poporul românesc glorie nepieritoare,

care vor arăta generațiilor viitoare cum generația marelui război și-a făcut datoria față de neamul său”².

Dacă Mărășești și Oituz au avut pentru frontul românesc semnificația bătăliilor de la Verdun, Hartmannswillerkopf sau Douaumont, Mărăști a fost simbolul victoriei românești, cu consecințe încă nu pe deplin înțelese pentru Primul Război Mondial.

Dincolo de considerațiile de natură militară, pentru care deslușiri pertinente se mai pot afla încă în bogata, dar parțial cercetată bibliografie a Primului Război Mondial, bătălia de la Mărăști are un deosebit impact asupra patrimoniului istoric românesc.

În contextul acțiunilor de celebrare a Centenarului Primului Război Mondial al căror moment central va fi anul 2018, Institutul Național al Patrimoniului a inițiat proiectul clasării în Lista Monumentelor Istorice a sitului denumit „Câmpul Istoric Mărăști” de pe raza satului Mărăști, comuna Răcoasa, județul Vrancea³. După primele contacte cu autoritățile statului, cu cele religioase locale, cu organizații neguvernamentale, proiectul a debutat în 2017 prin adunarea informațiilor referitoare la operațiunile militare desfășurate pe o zonă întinsă având în centru satul Mărăști. Utilizând hărți și planuri de luptă din Primul Război Mondial am putut obține o perspectivă asupra fortificațiilor germane de la Mărăști și a pozițiilor Armatei a II-a Române din ajunul ofensivei, precum și asupra deplasărilor de trupe pe câmpul de bătălie. Acest demers este hotărâtor în identificarea amplitudinii sitului istoric.

Ceea ce a marcat viața Mărăștilor în desfășurarea bătăliei din Primul Război Mondial este aproape completa sa distrugere în cursul ofensivei armatei române împotriva celei germane care-și organizase pe teritoriul satului principala poziție fortificată în acest sector al frontului.

Pentru înlăturarea efectelor dezastruoase ale desfășurării luptelor, la scurt timp după încheierea bătăliei, principalul comandant român din sectorul de front Mărăști, generalul Alexandru Mărgineanu (1871-1930), comandantul Diviziei a III-a, ofițerii și soldații săi din Armata a II-a, direct implicați în bătălie, au decis la 12 septembrie 1917 să contribuie după încheierea războiului la reconstrucția satului: „În cea mai glorioasă bătălie dată de la începutul campaniei de trupele Diviziei a III-a, s-a eliberat la 11 iulie 1917⁴ satul Mărăști din mâinile dușmanilor. Bravele noastre trupe au mai eliberat în acea memorabilă bătălie și alte sate, însă nici unul n-a suferit de pe urma barbariei dușmane ca satul Mărăști. Nu mai este satul Mărăști de altădată. Este o adevărată ruină. Avem, deci, înalta îndatorire morală și patriotică de a pune pe picioare acel sat. Înaintea tuturor, noi care l-am cucerit, trebuie să luăm inițiativa înjghebării unui fond sub numele de «Mărăști», cu care mai târziu să se înalțe un sat și mai frumos și mai mare. Doresc ca prima contribuție să fie dată de ofițerii și subofițerii și soldații Diviziei a III-a, după care fondul va fi sporit prin contribuția populației române”⁵.

La 24 octombrie 1917, după un dejun luat la Coțofenești ca invitat al reginei Maria, generalul Averescu a pus pentru prima dată „chestiunea restaurării satului Mărăști și ridicării

1 Generalul Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul (1916-1918)*, București, ed. Cultura Națională, 1935, pp. 187-188.

2 *Ibidem*, p. 232.

3 Aduc mulțumiri și pe această cale tinerelor arhitecte Laura Cornelia Vlad, Ilinca Andreea Pop, Maria Lucreția Pop, Lavinia Diaconu, Mara Laura Coman, Andreea Elena Moro, Georgiana Stoian, Anelia-Genelia Ristea, Kimberly Danielle Jones, care au participat la prima fază a proiectului.

4 24 iulie stil nou.

5 *Proces verbal nr. 14448/1917* al adunării generale a Diviziei a 3-a.

unui monument în amintirea «succesului» de la Mărăști” într-o discuție cu generalii Văitoianu, Văleanu și Mărgineanu⁶.

Cea dintâi, regina Maria a României fusese înștiințată și sprijinul ei nu a lipsit nicicând.

Într-o constătuire cu toți comandanții de mari unități ale Armatei a II-a, desfășurată la 20 noiembrie 1917 la Bălca (județul Bacău) și convocată de generalul Alexandru Averescu, se hotăra înființarea Societății „Mărăști”: „Am pus bazele Societății «Mărăști» – însemna generalul Averescu – cu scopul de a perpetua amintirea victoriei dela Mărăști. Prima activitate a societății va fi îndreptată în sensul de a restaura satul Mărăști și de a ridica o criptă – monument în amintirea biruinței noastre”⁷. La 30 noiembrie Societatea „Mărăști” era constituită.

Președinte de onoare al Societății a fost ales generalul Alexandru Averescu (1858–1938), comandantul armatei, iar președinte executiv generalul Alexandru Mărgineanu. Statutul de funcționare al societății prevedea, pe lângă refacerea satului Mărăști, construirea unui monument dedicat eroilor care și-au pierdut viața în cursul crâncenei bătălii și, simptomatic pentru înalta semnificație a evenimentelor din vara anului 1917, exprima voința fermă de păstrare a amintirii acestora, conservarea unor tranșee și cazemate din fortificațiile armatei germane ca un memento mori pentru generațiile viitoare.

Societatea „Mărăști” a căpătat personalitate juridică prin decretul-lege din 27 iulie 1920, semnat de regele Ferdinand „Întregitorul”⁸.

Cu fonduri obținute din contribuțiile fiecărui soldat, subvenții din partea unor instituții și ministere, donații din partea instituțiilor bancare, financiare, industriale, organizarea de conferințe, serbări, loterii, tombale, Societatea „Mărăști” a proiectat și a reconstruit, între anii 1919–1938, un sat modern. Utilizând în mare măsură ca material de construcție lemnul, aflat din belșug la vremea aceea în zonă, alături de cărămidă, au fost propuse mai multe modele de case, 14 fiind construite ulterior pentru localnicii ale căror gospodării fuseseră complet distruse în timpul bătăliei și multe altele reparate și îmbunătățite.

Pentru că Mărăștiul este situat pe un deal înalt înconjurat de păduri, Societatea a instalat, pentru început, un funicular cu cremalieră pentru transportul materialelor de construcție necesare șantierului și pentru nevoile locuitorilor. Tot pentru buna funcționare a șantierului și dată fiind situația drumurilor, impracticabile din cauza tranșeelelor germane, au fost construite noi șosele și au fost consolidate cu piatră pantele.

Societatea „Mărăști” a construit toate clădirile publice din sat: biserica cu turnul clopotniță de la intrare și casa parohială, o splendidă școală, uzina și turnul de apă alături de un întreg sistem de distribuție a apei în sat, o uzină electrică cu generator și toate echipamentele pentru asigurarea iluminatului public și a mausoleului, o poartă monumentală cu un arc triumfal la intrarea în sat și, nu în ultimul rând, mausoleul.

În interiorul acestuia au fost depuse rămășițele soldaților și ofițerilor din armatele română, rusă și germană. În mausoleu se află de asemenea mormintele mareșalului Alexandru Averescu, generalilor Alexandru Mărgineanu, Nicolae Arghirescu și Arthur Văitoianu, mort în 1957, după ce ultimii 7 ani ai vieții i-a petrecut în închisoarea comunistă de la Sighet.

După douăzeci de ani de spornică activitate, în 1940, printr-un decret-lege⁹, se decidea desființarea Societății și preluarea atribuțiilor sale de către Așezământul „Regina Maria” pentru Cultul Eroilor, măsură a cărei aplicare a fost

însă îndelung tergiversată. Societatea „Mărăști” a continuat să funcționeze până în 1949¹⁰, când a fost suprimată de regimul comunist, nu înainte ca, în mai 1948, să i se impună desfigurarea fațadei mausoleului prin înlăturarea stemei Regatului României.

Din fericire, întreaga arhivă a Societății a fost depusă la Arhivele Naționale ale României. Pentru scopul proiectului de a clasa situl istoric de la Mărăști documentele conținute sunt importante, nu numai pentru planurile de refacere a localității și fotografiile din perioada de reconstrucție, dar mai ales pentru înțelegerea efortului și perseverenței minunate a membrilor și conducătorilor Societății de a duce la bun sfârșit întreaga lucrare.

Sub demersul refacerii pozițiilor de luptă de la Mărăști, de o deosebită valoare sunt memoriile mareșalului Averescu. La 11 iulie¹¹ 1917 acesta consemna: „Fix la 4, am mers la observator; era încă întuneric, dar partea stângă a sectorului de atac era luminată, de satul Mărăști, în flăcări”¹². În ziua următoare – armata germană, retrasă în debandadă, părăsise pozițiile de la Încărcătoarea, Mănăstioara și de pe linia Șușiței. Generalul avea să viziteze câmpul de luptă de la Mărăști, care i se înfățișa ca un „adevărat labirint de șanțuri și rețele de sârmă, dușmane. /.../ Totul, foarte bine organizat”¹³. Impresiile din această inspecție a câmpului de luptă cuprins între Mărăști, punctul de observație denumit „Încărcătoarea” și Coada Babei Câmpurile, se regăsesc în Notițele mareșalului Averescu și reflectă înalta organizare genistică realizată de armata germană, pe care ilustrul comandant român preconiza să fie consemnată într-o amănunțită ridicare topografică și descriere¹⁴.

În consecință, Societatea „Mărăști” avea să propună „refacerea în beton a unei porțiuni din tranșeele: a) de pornire la atac a Regimentului 2 Vânători și Regimentului 22 Infanterie; b) ale inamicului pe dealul Mărăști, spre Mănăstioara; c) posturile de comandă a Armatei a II-a, Corpului II Armată și Diviziei a II-a; d) postul de comandă a generalului german Gerok, comandantul din fața Mărăștiului; e) patru blindaje de mitraliere germane”¹⁵.

În 1919 se înființa Serviciul tehnic al Societății „Mărăști”, a cărui sarcină era aceea de a proiecta, coordona, verifica lucrările de refacere a satului. Și astfel, în scurt timp, la 2 mai 1919, antrepriza ingineri M. Romașcu și Carol Blaimayer semna contractul de alimentare cu apă a satului Mărăști, compus din 600 suflete și 1000 capete de vite, urmând a construi: casa mașinelor cu locuința mecanicului, bazinul colector, rezervorul de distribuție, depozitul de benzină, adăpătoarea de vite și postamente la cișmele¹⁶. Apa urma să fie colectată de la confluența pâraurilor Limpejoara, Alba și Vârlanul. Conducta trasată prin mijlocul satului era prevăzută să alimenteze 10 cișmele și 10 guri de apă contra incendiului, permițând ca după terminarea construirii caselor sătenilor să fie realizate ramificații de o parte și de alta a șoselei principale pentru a permite „ca locuitorii de pe aceste străzi să aibă și ei la îndemână cișmele de apă și gurile de incendiu”¹⁷. Pentru a preveni consumul

6 Generalul Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul (1916–1918)*, ed. Cultura Națională, București, 1935, p. 239.

7 *Ibidem*, p. 255–256.

8 *Monitorul Oficial nr. 92* din 27 iulie 1920.

9 *Monitorul Oficial nr. 176* din 1940.

10 ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști dosar 6, Dare de seamă a activității Societății Mărăști, de la înființare (1917), la 1 ianuarie 1949, f. 14.

11 24 iulie stil nou.

12 Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 173.

13 *Ibidem*, p. 176.

14 *Ibidem*, pp. 180–181.

15 ANIC, fond Societatea Mărăști (1919–1949), dosar 63, f. 373 r.

16 *Ibidem*, dosar 17, f. 75 r.

17 *Ibidem*, dosar 17, f. 70 v.

Fig. 2 Digul de consolidare (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 3 Rezervorul de apă din sat (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 4 Linia funicularului cu cremalieră (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 5 Uzina electrică (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 6 Uzina de apă (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 7 Portretele generalilor Alexandru Averescu și Alexandru Mărgineanu în biserica din Mărăști (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 8 Fântâna monumentală de la intrarea în sat (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 9 Portretul regelui Ferdinand și cel al reginei Maria în biserica din Mărăști (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 10 Clopotnița bisericii (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 11 Biserica din Mărăști (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

ACEASTA SFANTA SI DUMNEZEIASCA BISERICA
 INALTATU-S'AU DIN TEMELIE IN ZILELE MARELUI SI GLO
 RIOSULUI REGE FERDINAND I AL ROMANIEI
 SI MAIESTATEI SALE REGINA MARIA DE CATRE
 SOCIETATEA „MARASTII” INFIINTATA CHIAR PE CAM
 PUL DE LUPTA IN ANUL 1917 DE TOTI OSTASII ARMA
 TEI A 2^a SUB PRESEDINTIA DE ONOARE A GENE
 RALULUI ALEXANDRU AVERESCU, COMAN
 DANTUL ACESTEI ARMATE SI PRESEDINTIA ACTIVA A GE
 NERALULUI ALEXANDRU MARGINEANU COMAN
 DANTUL DIVIZIEI A 3^a

RIDICATU-S'AU PENTRU INLOCUIREA VECHEI BISERICI
 A MARASTILOR, SURPATA DE TUNURI IN BATALIA DE LA
 MARASTI, PENTRU DEAPURURI AMINTIRE A IZBANZII SI
 SPRE VESNICA POMENIRE A NITEJILOR MORTI PENTRU TO
 RA SI INCHINATU-S'AU PEA CINSTULUI HRAM AL SA
 TEI SI MAREI MUCENITE MARIA MAGDALENA IN 24 IULIE
 1928, IN AL 114° AN DELA INERANGERA SI ALUNGAREA
 ESTILOR DUSMANE, SI SA SFIITII, ASTAZI 10 JUNIE 1928
 SUB DOMNIA M.S. REGELUI MIHAIL I AL ROMANIEI SI
 CARMUIREA ALTETEI SALE REGALE PRINCIPLE NICOLAE
 AL ROMANIEI SANCTITATEI SALE PATRIARHUL DOCTOR
 MIROM CRISTEA SI AD LUI G. BUZDUCAN, INALTI RE
 GENTI FIIND CAPAL BISERICII ORTODOXE AUTOCE
 FALE ROMANE PEA FER CIREA SA D. D. DR.
 MIROM CRISTEA IAR PASTORI SI OBLADUITO
 RIAL CR. STINILOR DIN ACEST COPRINS AL
 TAREI I. P. SA D. D. DR. PIMEN MITROPOLIT AL
 MOLDOVEI SI SOCEVEI SI P. S. SA D. D. LUCIAN
 EPISCOP AL ROMANULUI SI AL BACAULUI FIIND
 FREOT PAROH AL BISERICII

Fig. 12 Pisania bisericii situată pe peretele din stânga intrării (Arhiva INP, 2017)

COMITETUL DIRIGUIOR
 AL SOCIETATII „MARASTII”
 LA INFIINTAREA EI IN ANUL 1917 LUNA NOEMBRIE

PRESEDINTE DE ONOARE GENERAL AL AVERESCU
 " ACTIV GENERAL AL MARGINEANU
 GENERAL SAYA DIMITRIU
 " GH. DABIJA
 " GH. NEGONESCU
 " I. MACRI

MEMBRI COLONEL C^{ONST.} CALOTESCU
 COLONEL PASCHENICU
 LT. COL. AL. GHEORGHIU
 DTRAU GHEORGHIU
 GH. M. BOTEZ
 MAJOR ST. TATARASCU

COMITETUL DIRIGUIOR
 AL SOCIETATII „MARASTII”
 LA SFINTIREA ACESTUI SE LOCAS IN ANUL 1928 LUNA
 JUNIE 10

PRESEDINTE DE ONOARE GENERAL AL AVERESCU
 " ACTIV AL MARGINEANU
 " I. POPOVICI
 " N. RUJINSKI
 " INT. C^{ONST.} ZAMANA
 " I. RASCANU
 " INT. I. MARTAC
 " AL. ALIMANESCU
 " CONSTANACHE
 FOST MINISTRU MIH. POPOVICI
 PROFESOR L. MIH. POPOVICI
 COLONEL GABRIEL MARINESCU
 INT. COL. MANCONICI

Fig. 13 Inscriptie pe peretele din dreapta intrării (Arhiva INP, 2017)

*La reclădim cu dragoste în amintirea
 celor căzuți aici - Maria*

Fig. 14 Mesajul Reginei Maria de la intrarea în biserică (Arhiva INP, 2017)

Fig. 15 Școala „Regina Maria” (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 16 Arcul de Triumf (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

excesiv de combustibil și irosirea apei se propunea instalarea unei sonerii electrice menită să anunțe fie golirea, fie umplerea completă a rezervorului. Pentru realizarea lucrării, autoritățile militare se angajau: să asigure tuburile pentru conducte, aducerea motoarelor și pompelor din Franța sau Elveția, furnizarea pietrișului, nisipului, cimentului, fierului, plumbului și lemnăriei pentru cofraje, transportul pe cale ferată și cu căruțele, degajarea de vegetație a traseului conductei, procurarea materialelor pentru soneria electrică, asigurarea casei și hranei pentru muncitori¹⁸.

Proiectul inițial al uzinei electrice menită să asigure iluminarea stradală și punerea în valoare a mausoleului prevedea patru clădiri, două destinate funcționării propriu-zise a uzinei, adăpostirii motorului și combustibilului, celelalte două urmând să servească administrației și eventualilor oaspeți¹⁹. Din considerente încă neclarificate, cele două construcții din urmă nu au mai fost realizate.

Conform devizului din mai 1921 întocmit pentru construirea bisericii din satul Mărăști se prevedea zidăria din piatră brută cu mortar de ciment până la nivelul fridelor, continuate cu zidărie de cărămidă la arcuri, bolți, calote, penetrații și turlă, coloane de piatră cu pedestalul, baza și capitelul sculptate, trepte, copertină, ancadrame de ferestre și ușă din piatră sculptată, tencuieli de var gras la exterior și interior, pardoseli din mozaic de ciment, cerdac la intrare din lemn de stejar fasonat, învelitoare de șită de brad, ferestre de fier forjat, toate conforme cu detaliile cuprinse în proiect²⁰. Sfințirea bisericii s-a făcut în 1928 în prezența reginei Maria și a principelui regent Nicolae, hramul inițial fiind sfânta și marea muceniță Maria Magdalena, precum este înscris în pisană de marmură montată la stânga intrării. Pe placa de marmură din dreapta intrării în biserică sunt numiți membrii Comitetului Diriguitor al Societății „Mărăști” de la înființarea ei în noiembrie 1917 și membrii Comitetului Diriguitor al Societății „Mărăști” activi în sfințirea sfântului lăcaș din 10 iunie 1928. Mesajul reginei Maria, „Să reclădim cu dragoste în amintirea celor căzuți aicea. Maria”, săpat în placa de marmură amplasată la intrarea în biserică, sintetizează poate cel mai elocvent gândurile și sentimentele celor care și-au dedicat mare parte din viață în acțiunea de refacere a Mărăștilor.

Școala primară mixtă „Regina Maria”, ulterior Școala de meserii pentru fete cu profil de țesătorie și gospodărie, cuprindea patru încăperi de clasă, o cancelarie și o bibliotecă, un „ateneu”, în fapt o sală de spectacole, grupuri sanitare dispuse pe fiecare corp lateral. Ulterior au fost proiectate două anexe laterale cu camere și sală de mese destinate tinerilor interni și administrației școlii. Este de remarcat executarea instalației de lumină electrică prevăzută în devizul din martie 1935 întocmit de arhitectul Pandele Șerbănescu. În directă legătură cu școala cea nouă se propunea construirea locuinței dirigintei Școlii primare, la rândul ei dotată cu instalație electrică, dar și cu pătul și șopron din lemn de brad²¹.

Proiectele de case au început a fi puse în operă începând cu anul 1919, în 1922 fiind semnate procesele verbale de recepție provizorie între maior Gheorghe Gogu, arhitect Pandele Șerbănescu și căpitan C. Bălan ca reprezentanți ai Societății „Mărăști” și diverși locuitori ai Mărăștilor²². În general se poate remarca impunerea unei alinieri a caselor la stradă, utilizarea cimentului în fundații și zidărie, fixarea înălțimii încăperilor între 3,00 și 3,25 m, folosirea lemnului la cerdace și anexe, precum și a șitei la acoperișuri. Pentru a da o

mai mare coerență acțiunii de refacere a fost impus un model de gard de lemn la toate construcțiile realizate de Societatea „Mărăști”. O altă clădire proiectată a fost cea a unui han²³, care se pare că nu a fost însă realizat.

O situație definitivă a lucrărilor executate la Mărăști în anii 1920–1921 de antrepriza Romașcu și Blaimayer cuprindea casele locuitorilor Nicolae Marin I, Nicolae Marin II, Ion Toma Popa, Tănăsache Popescu, Ștefan Tăbăcaru, Ion S. Croitoru, Ion Cociorbă, Nicolae Gh. Roșu, Ion Chițu Croitoru, Constantin Marin, Petrache Gogoiu, Ioan Bran, Anica Bără, Ion S. Pintilie, Ioniță Popescu, la care se adăugau școala, biserica, uzina de apă, bazinul colector, bazinul distribuitor, 10 latrine și baracamente²⁴.

La 27 martie 1928 a fost inaugurarea Arcului de Triumf de la intrarea în sat, cu inscripția „Câmpul Istoric Mărăști” și a Fântânei Monument, ambele lucrări fiind realizate de antreprenorul Gavril Petrescu, după planurile arhitectului Pandele Șerbănescu. Conform devizului din 27 ianuarie 1928, se prevedea pentru Arcul de Triumf fundații din beton cu mortar de ciment și pietriș, bolta din beton armat, iar zidăria din bolovani de râu „în caracterul bisericii” și tencuială exterioară cu mortar de ciment la partea superioară peste bolovani. Acoperișul era proiectat a se executa din lemnărie ecarisată, streășina și scândura profilată din lemn de stejar, acoperișul din șită. Inscripția urma să aibă literele turnate în ciment și vopsite în culoare neagră, fiind încadrate de butoni decorativi din ciment. Inscripția trebuia să cuprindă inițial și ziua de 11/24 iulie 1917, realizată în aceeași tehnică. La 27 mai 1928 se semna procesul verbal de recepție finală a Arcului de Triumf și a Fântânei, cu adăugirile solicitate de președintele Societății Mărăști²⁵.

Inaugurarea Câmpului istoric de la Mărăști, marcată de o mare sărbătoare, s-a produs la 10 iunie 1928 când generalul Alexandru Averescu și generalul Alexandru Mărgineanu au pus piatra de temelie a Mausoleului eroilor în prezența reginei Maria, a principelui regent Nicolae, a Comitetului de conducere al Societății „Mărăști”, a reprezentanților Marelui Stat Major și a reprezentanților regimentelor participante la bătălie. Planul de reconstrucție a satului prevedea o axă longitudinală marcată de trei repere importante: Arcul de Triumf la sud, o piață centrală cu biserica și clopotnița situate la dreapta șoselei și Mausoleul Eroilor la nord, pe platoul situat la cota 536, unde s-au purtat luptele din vara anului 1917. Dintre toate dezerdatele Societății, construcția Mausoleului a fost întreprinderea cea mai dificilă și de lungă durată, fiind terminată abia în 1938, ulterior procedându-se la reînnumirea osemintelor eroilor în criptele special amenajate. Inaugurarea Mausoleului, programată a avea loc în 1938, nu s-a realizat. Moartea în același an a mareșalului Averescu și defaectarea drumurilor din cauza vremii nefavorabile au determinat amânarea evenimentului.

Lucrare dificilă și costisitoare, transformarea Mărăștilor dintr-un sat ruinat într-o localitate modernă a României Întregite s-a dovedit a nu fi un proces ireversibil. Un memoriu adresat Societății la 18 august 1945 de către antreprenorul lucrărilor de la Mărăști, inginerul Gavrilă Petrescu, reclama distrugerea localului uzinei de apă urmare a cutremurului din 1940, a inundărilor și alunecărilor de teren provenite din ploi, dar și vandalizarea și furtul instalațiilor aferente, ca urmare a ocupației sovietice după august 1944²⁶.

18 *Ibidem*, dosar 17, f. 71 r.

19 *Ibidem*, dosar 17.

20 *Ibidem*, dosar 33.

21 *Ibidem*, dosar 63.

22 *Ibidem*, dosar 32.

23 *Ibidem*, dosar 27.

24 *Ibidem*, dosar 32.

25 *Ibidem*, dosar 29, f. 21 r.

26 *Ibidem*, dosar 65, f. 40 r.

O întreagă corespondență purtată până în 1948 mărturisește eforturile continue ale Societății Mărăști de a duce la capăt dezideratele afirmate în statutele sale de înființare, în gravele condiții ale țării după cel de-al Doilea Război Mondial.

Pornind de la inscripția „Câmpul istoric Mărăști” pusă pe Arcul de Triumf de la intrarea în sat ne propunem clasarea, sub această denumire, a întregului sit istoric compus din satul Mărăști, refăcut ca urmare a acțiunilor Societății „Mărăști”, precum și a întregii zone a pozițiilor combatanților și a câmpului de luptă din vara anului 1917.

În același timp trebuie studiate posibilitățile de valorificare a potențialului istoric al întregului sit, pentru promovarea turismului cultural și a turismului rural, spre a contribui și prin aceste mijloace la ridicarea unei zone sărace și abandonate azi, pe scurt, pentru a reînvia planul inițial al Societății „Mărăști”, prezidat de înalta și novatoarea concepție, ilustrată în Marele Război de regina Maria a României, de creare a unei localități moderne, conservând în același timp un valoros sit istoric.

Fig. 17 Casă tip (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 18 Casă tip (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 19 Casă tip (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Fig. 20 Vedere spre mausoleu (ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosar 86)

Bibliografie

ANR-ANIC, fond Societatea Mărăști, dosare 6, 17, 27, 29, 32, 33, 63, 65.

Averescu, Generalul Alexandru, *Notițe zilnice din războiul (1916-1918)*, București, ed. Cultura Națională, 1935.

Monitorul Oficial nr. 92/1920 și nr. 176/1940.

Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei

↳ **Adriana Stroe** Institutul Național al Patrimoniului
goldstroe2@yahoo.com

↳ **Aurelian Stroe** Institutul Național al Patrimoniului
goldstroe@yahoo.com

Cuvinte cheie Transilvania
Țara Bârsei
localități de colonizare săsească
construcții școlare
Peter Bartesch
Dualism Austro-Ungar

Rezumat Articolul prezintă istoricul fostei școli confesionale evanghelice din Cristian, jud. Brașov, și caracteristicile arhitecturale ale acesteia, în contextul preocupărilor pentru modernizarea învățământului în Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și al legislației pentru învățământ promulgată după instaurarea Dualismului Austro-Ungar (1867).

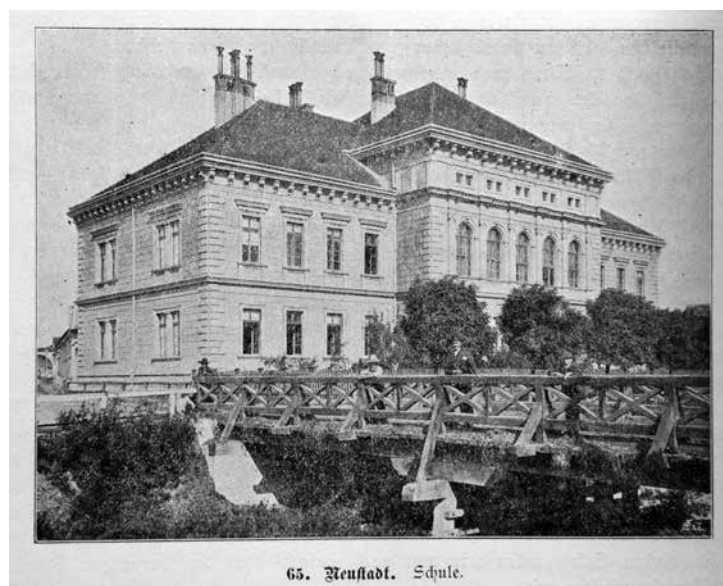

Fig. 1 Imagine istorică: fosta școală confesională evanghelică ante 1895 (după *Das sächsische Burzenland. Zur Honterusfeier*, il. 65)

Dacă am încerca să alcătuim un prototip al localităților de colonizare săsească din Transilvania, pe lângă ulițele largi, cu șiruri de case așezate în limita la stradă și anexe amplasate ordonat în curte, primele clădiri reprezentative care ne-ar veni în minte ar fi biserica (cel mai adesea fortificată) și școala (confesională), așezate nu departe una de alta, în centrul localității. Și aceasta deoarece, în mentalul colectiv, istoria sașilor nu poate fi separată de istoria bisericii acestora, iar școala făcea parte din organizarea de bază a bisericii. Așa cum arată, de exemplu, statutele capitlului de la Mediaș, aproape fiecare localitate de colonizare săsească avea, încă de la sfârșitul sec. XIV, o școală. Învățătorul făcea parte din clerul inferior, era plătit de biserică, din zeciuială și era ales anual de comunitate pe baza recomandării preotului¹. Recensământul din 1510 al localităților de colonizare săsească consemnează câte o clădire pentru școală sau un învățător în majoritatea localităților săsești din Transilvania. De exemplu, restrângând această analiză la Țara Bârsei, dintre cele 14 localități săsești din zonă (inclusiv Șercaia), singurele care nu aveau înregistrată o școală erau Sânpetru și Șercaia², fără a fi, însă, siguri că aceasta nu este fie o greșală de înregistrare, fie o omisiune involuntară din partea celor ce au transcris izvoarele istorice. De-a lungul secolelor următoare, învățământul, în special în școlile rurale (cu excepții notabile, ex. satul Criț/Deutsch Kreuz unde elevii studiau, la sf. sec. XVI, printre altele, latină și greacă), era centrat pe deprinderea abilităților de bază: citit, scris, socotit, fără a exista, însă, o programă unitară. Școlile erau adăpostite, de regulă, într-o încăpere aflată sub același acoperiș cu locuința învățătorului/cantorului/clopotarului. Spre mijlocul sec. XIX, personalități ca Stefan Ludwig Roth sau viitorul episcop Georg Daniel Teutsch militau pentru reformarea și unificarea învățământului în localitățile săsești, în special a celui primar, tot acum fiind intensificate preocupările pentru igiena clădirilor școlare.

După instaurarea Dualismului, în 1867, această reformă a căpătat noi valențe, sub presiunea *Legii naționalităților*³ și a *Legii învățământului*⁴.

Desființarea definitivă a Universității săsești⁵, în 1876, a făcut ca o bună parte a funcțiilor acesteia să fie preluate de Biserică; din cauza constrângerilor celor două legi menționate, Bisericii i-au revenit, de asemenea, responsabilități legate de protejarea identității naționale – prin învățământ, înființarea de asociații care activau în aproape toate domeniile vieții sociale și comunitare. Astfel, pentru a evita măsurile punitive prevăzute de *Legea învățământului*, consiliile parohiale evanghelice au fost cele care au promovat și organizat construirea de școli

noi, care să respecte prevederile legii menționate, stimulând, totodată, construirea unor edificii reprezentative, care să exprime bogăția și spiritul de inițiativă al comunităților, în competiția între acestea. Seria de școli confessionale evanghelice, construite/extinse/modernizate în satele săsești, în ultimele trei decenii ale sec. XIX și începutul sec. XX, și care prezintă certe calități arhitecturale, sunt mărturii, încă vizibile, ale acestor evenimente istorice.

Dacă ne îndreptăm atenția asupra aceleiași zone amintită mai sus – Țara Bârsei, remarcăm că 11⁶ dintre cele 14 foste școli confessionale evanghelice sunt construite în acest interval⁷:

1. Râșnov [Rosenau] – școala veche, parter, a fost extinsă în 1871;
2. Cristian [Neustadt im Burzenland] – școală construită din temelii în 1877-1878, arhitect Peter Bartesch;
3. Măieruș [Nußbach, Nussbach] școală construită din temelii în 1883, înlocuită de o alta în 1911-1912, arhitecți Bruss & Wagner din Brașov;
4. Codlea [Zeiden] – școală construită din temelii în 1887, arhitect Christian Kertsch;
5. Rotbav [Rothbach, Rothpach] – școală renovată în 1888;
6. Vulcan [Wolkendorf] – școală construită din temelii în 1893, arhitect Josef Nekolny;
7. Bod [Brenndorf] – școală construită din temelii în 1893-1894;
8. Ghimbav [Weidenbach] – școală construită din temelii în 1895, după ce, în 1883, fusese construită o școală parter de mici dimensiuni;
9. Hălchiu [Heldsdorf, Heldesdorf] – școală construită din temelii în 1896;
10. Prejmer [Tartlau, Tartlen, Tortalen] – școală construită din temelii în 1896, pe lângă cele trei clădiri cu parter și etaj, construite în 1846-1853;
11. Sânpetru [Petersberg, Petersdorf, Petersburg] – școală extinsă în 1895;
12. Hărman [Honigberg] – școala exista la sfârșitul sec. XIX; arhitectura clasicizantă o recomandă a fi construită/extinsă în ultima treime a sec. XIX.

Exemplul asupra căruia ne vom opri este clădirea celei mai frumoase școli confessionale evanghelice din satele săsești din Țara Bârsei și prima școală construită din temelii în perioada vizată – școala evanghelică din Cristian/Neustadt-Kr⁸.

Aidoma majorității localităților de colonizare săsească din Țara Bârsei, prima atestare a unei școli în Cristian/Brașov datează din 1510, când, la recensământul din acel an, în localitate este înregistrată o clădire pentru școală, fără a fi oferite date suplimentare privind locul în care se afla aceasta.

În a doua jumătate a sec. XVIII în Cristian erau 225 elevi, care învățau în trei clădiri diferite și aveau trei dascăli diferiți. Aceeași situație a clădirilor școlare era înregistrată și un secol mai târziu, când în localitate existau trei școli: școala mare pentru băieți [Große Knabenschule], școala mică pentru băieți [Kleine Knabenschule] și școala pentru fete [Mädchenschule]. Școala mare de băieți se afla la nord-vest de biserică evanghelică fortificată, în Piața localității [Markt], lângă locuința

6 Franz Herfurth, *Das sächsische Burzenland. Zur Honterusfeier, Herausgegeben über Beschluss der Kronstädter evang. Bezirkskirchenversammlung A.B. Kronstadt*, Honterusdruckerei, Joh. Gött's Sohn, Kronstadt, 1898 (în continuare, *Das sächsische Burzenland. Zur Honterusfeier 1898*). pp. 531-534.

7 Școala confessională evanghelică din Feldioara a fost construită în 1927, iar cea din Șercaia în 1940.

8 Localitatea Cristian din jud. Brașov (Neustadt/Kr), menționată documentar la 1362, este o localitate de colonizare săsească aflată la doar 8 km vest de Brașov. Fosta școală confessională evanghelică din Cristian figurează în Lista monumentelor istorice 2015 cu codul BV-II-m-B-11653.

1 Paul Philippi, „Ecclesia Theutonorum Ultrasilvanorum”, în *Convergențe transilvane*, Sibiu, 1995, 3, p. 149.

2 Vezi vocile pentru localitățile Râșnov, Cristian, Codlea, Ghimbav, Hălchiu, Prejmer, Sânpetru, Hărman, Bod, Șercaia, Feldioara, Rotbav, Măieruș, Vulcan, în Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. I, Monumenta und AKSL, Hermannstadt-Heidelberg, 1998.

3 *Legea naționalităților* prevedea că în Ungaria nu exista, din punct de vedere politic, decât o națiune – cea maghiară, iar limba oficială era limba maghiară.

4 *Legea XXXVIII/1868* prevedea existența a trei tipuri de școli: de stat, comunale și confessionale. În școlile de stat și cele comunale instrucția avea loc în limba maghiară, limba minorităților putând fi folosită în învățământ doar în școlile confessionale. Legea stabilea nu numai măsuri privitoare la procesul de învățământ, ci și la înzestrarea școlilor, salariul învățătorilor și la condițiile igienice pe care trebuiau să le respecte construcțiile școlare. Dacă în răstimp de șase ani o școală confessională nu putea îndeplini aceste condiții, ea devenea școală comună. Până în ajunul Primului Război Mondial această primă lege a fost înlocuită de alte legi ale învățământului, din ce în ce mai restrictive. Prevederile acestor legi au creat mari probleme comunităților minoritare care doreau să-și păstreze identitatea și îndeosebi românii, din cauza puterii economice reduse a acestor comunități.

5 Universitatea săsească, atestată la sfârșitul sec. XV, era o entitate ce asigura autoadministrarea politică, administrativă și juridică a sașilor transilvăneni. Delegații săi reprezentau interesele politice și bisericești ale sașilor în Adunarea stărilor politice din Transilvania.

Fig. 2 Piața localității (Markt), azi Piața Libertății, detaliu, după *Denkmaltopographie Siebenbürgen. Kreis Kronstadt/Topografia monumentelor din Transilvania. Județul Brașov, 3.4.* (a. Biserica evanghelică fortificată, b. Școala, c. Casa parohială evanghelică, d. Fosta remiză a pompierilor, e. Primăria, f. Grădinița)

Fig. 3 Fosta școală confesională evanghelică, azi școală generală. (foto Aurelian Stroe, 11 octombrie 2017)

Fig. 4 Fațada la curte a școlii (foto Aurelian Stroe, 11 octombrie 2017)

Fig. 5 Rezalitul de pe fațada principală a școlii (foto Aurelian Stroe, 11 octombrie 2017)

Fig. 6 Scara (foto Aurelian Stroe, 11 octombrie 2017)

Fig. 7 Vedere de ansamblu a plafonului sălii de sport a școlii (foto Aurelian Stroe, 11 octombrie 2017)

Rektorului (a directorului școlii), școala mică de băieți vizavi de aceasta, la colțul străzii Nisipului, iar școala de fete nu departe de ambele, în vecinătatea casei parohiale evanghelice; denumirile de școala mare și școala mică nu se refereau, desigur, la dimensiunile clădirilor, ci la gradul școlii. Așa cum rezultă din rapoartele din perioada menționată, întocmite ca urmare a inspecțiilor efectuate de reprezentanții consistoriului districtual, cele trei clădiri, scunde și întunecoase, nu mai erau suficiente pentru numărul din ce în ce mai mare de elevi și nici nu corespundeau cerințelor moderne ale igienei școlare, încât, de fiecare dată, era recomandată construirea unei școli noi. Aceste recomandări insistente, la care s-au adăugat eforturile episcopului Georg Daniel Teutsch pentru modernizarea și uniformizarea învățământului în școlile săsești, iar, după instaurarea Dualismului, prevederile *Legii XXXVIII* din 1868, pe care le-am menționat mai sus, au determinat Consiliul Parohial să decidă, în 1877, construirea unei noi școli, amplasată pe locul școlii mari pentru băieți. Întocmirea planurilor a fost încredințată arhitectului Peter Bartsch, inginer al orașului Brașov (funcție ce poate fi asimilată celei de arhitect șef), acesta fiind, printre altele, și autorul planurilor școlii evanghelice de fete din acest oraș. Construită cu doar doi ani înainte (1874–1875), clădirea școlii de fete din Brașov era, deja, foarte cunoscută datorită concepției moderne în ceea ce privește organizarea spațiului și a excelenței caracteristicilor arhitecturale și urbanistice.

La 10 iunie 1877, Peter Bartsch a prezentat planurile clădirii și un calcul preliminar al costurilor (cca 25.956 florini). Pe 13 iunie, Consiliul parohial a decis, iar Primăria a aprobat construirea clădirii pe locul școlii mari pentru băieți din Piața Mică, piatra de temelie fiind pusă, pe 13 august 1877, la intrarea în pivniță. Iată cum este descrisă începerea construirii clădirii în cărțile de vecinătate ale timpului⁹: „Deja pe 12 iulie a început demolarea școlii vechi. Apoi au început excavațiile și zidurile fundațiilor. Sașii din Cristian își asumaseră obligația de a livra ei înșiși materialele și de a executa excavațiile. Astfel în fiecare zi două vecinătăți trebuiau să fie prezente la șantier și primeau fiecare câte o porțiune de săpat și de zidărie. Fiecare gospodărie săsească trebuia să livreze 2.300 cărămizi. Cărămizile erau confecționate în șopurile pentru cărămizi de membrii familiei împreună cu țigani, în spatele grădinilor de pe strada Lungă, din argila galbenă care se găsește acolo și care este frământată și formată manual, apoi cărămizile erau uscate și arse în cuptoarele existente în acel loc. Pentru aceasta fiecare cap de familie trebuia să taie din pădure și să transporte (la locul unde se ardeau cărămizile, n.a.) un klawer¹⁰ de lemne”.

Pentru finalizarea construcției a fost nevoie de 840.000 cărămizi, pe lângă acestea fiind necesare și nisip, pietriș și piatră. Până pe 21 decembrie 1877 clădirea a fost gata la roșu și a fost montat acoperișul. În anul următor, 1878, clădirea a fost tencuită la exterior și interior, au fost montate podelele și ferestrele. În primăvara lui 1879 au fost aduse sobele din fier și a fost montat sistemul de ventilație, școala a fost zugrăvită și a fost realizat mobilierul școlar.

Școala a fost sfințită la 15 noiembrie 1879 de decanul consistoriului districtual, Samuel Traugott Schiel; cu acest prilej episcopul Georg Daniel Teutsch aprecia construcția ca fiind cea mai frumoasă școală săsească din întreaga țară.

Conform unor descrieri de la sfârșitul sec. XIX¹¹ școala cuprindea, la parter, locuințe pentru învățători și pentru îngrijitorul școlii, aflate la extremitățile unui coridor longitudinal, precum și de o parte și alta a holului accesului profesorilor,

situat în rezalitul de pe fațada principală. La etaj se aflau sălile de clasă situate la extremitățile coridorului longitudinal. În rezalitul de pe fațada principală se afla sala de festivități (sala comunală¹²), încăpere de mari dimensiuni și cu posibilități de extindere către clasele învecinate, remarcată încă de la inaugurarea școlii datorită decorației arhitecturale și, în special, datorită picturilor murale care împodobeau partea superioară a pereților și plafonul.

În ciuda faptului că materialele de construcție și o parte a lucrărilor au fost furnizate de comunitatea evanghelică, plata sumelor de bani împrumutate de aceasta pentru construirea școlii au dus la triplarea contribuției pe care trebuia să o plătească fiecare cap de familie; cu toate acestea, la aproape 10 ani de la inaugurarea școlii, doar o parte a datoriei lor fusese plătită.

În 1894, în curte a fost construită o clădire parter pentru grădiniță. Aceasta avea, pe lângă un spațiu închis, și o galerie deschisă către curte; galeria a fost închisă în 1907.

Deoarece Primăria nu mai putea funcționa în vechiul spațiu, între 1895 și 1927 încăperile de la parter, spre sud, au fost folosite ca Primărie și, pentru a asigura un acces separat de cel al școlii, a fost deschisă o ușă pe latura de sud a clădirii; aceasta a fost obturată după mutarea primăriei în localul propriu, construit în 1927.

După construirea sălii comunale, în 1927, sala de festivități a fost folosită ca sală de sport. Cu acest prilej a fost desființată galeria pentru orchestră, iar ușile spre sălile de clasă învecinate, folosite pentru extinderea încăperii, au fost închise.

În școală au avut loc nu numai lecțiile prevăzute de programele școlare, ci și o parte a lecțiilor școlii complementare¹³.

În 1941 școala a fost trecută din proprietatea bisericii în proprietatea Grupului Etnic German, dar, după terminarea războiului, a revenit, din nou, în proprietatea bisericii.

În 1944, după intrarea trupelor rusești în localitate, școala a fost ocupată și transformată în spital, iar după plecarea trupelor de ocupație școala a revenit, pentru scurt timp, în proprietatea bisericii.

În 1948, ca urmare a art. XXXV al *Decretului pentru reforma învățământului*¹⁴ care prevedea ca „toate școlile confesionale sau particulare de orice fel devin școli de stat”, cei care se opuneau în orice mod fiind amenințați cu „5–10 ani muncă silnică și confiscarea întregii averi”, școala a devenit școală de stat, dar, în virtutea art. IV al aceluiași decret care prevedea învățământ în limba maternă pentru naționalitățile conlocuitoare, ea a rămas școală cu predare în limba germană. După 1990, din cauza emigrării masive a elevilor sași în Germania, școala a devenit școală cu predare în limba română.

Școala este așezată în Piața localității (Markt) aflată în jurul bisericii evanghelice fortificate și care concentra și alte clădiri de folosință publică ale comunității: Primăria, casa parohială evanghelică, remiza pompierilor și grădinița evanghelică. În cadrul acestui ansamblu școala este amplasată în apropierea bisericii, la nord-vest de aceasta, în partea numită tradițional Piața Mică (Kleine Markt), separată de restul Pieței de albia Ghimbășelului, râul care împarte și localitatea în două părți aproape egale. Școala face parte dintr-un front foarte scurt de clădiri (clădirea masivă a școlii și o altă clădire

9 vezi <http://www.neustadt-kr.de>, accesat pe 11 octombrie 2017.

10 Klawer este o măsură de lungime, volum și arie; în cazul de față, ca măsură de volum, este egală cu aproximativ șapte metri cubi.

11 *Das sächsische Burzenland. Zur Honterusfeier 1898*, p. 531.

12 Construcție sau spațiu în care se desfășurau activitățile comunitare în localitățile săsești, de la întruniri la baluri, nunți, etc. Sălile comunale au apărut în a doua jumătate a sec. XIX și sunt adăpostite fie în școli, fie au fost ridicate clădiri speciale pentru aceasta. Sub influența localităților săsești și în localitățile românești învecinate au apărut săli comunale.

13 Prin *Legea pentru reforma învățământului* în Transilvania din 1870 erau înființate cursuri cu pronunțat caracter practic pentru băieții cu vârste între 15–19 ani și pentru fetele între 14–18 ani.

14 *Decretul nr. 175/1948* pentru reforma învățământului.

parter) aflate într-un colț al Pieței Mici, în imediata vecinătate a Ghimbășelului și înconjurată de un larg spațiu liber. Piața Mică este înconjurată pe trei laturi de fronturi continue de clădiri, pe cea de-a patra latură aflându-se râul.

Clădirea școlii are plan dreptunghiular cu rezalături mediane pe fațadele lungi, pivniță, două niveluri, nivel de mansardă parțial și acoperiș de țiglă, în patru ape, supraînălțat în porțiunea corespunzătoare rezaliturilor.

Exteriorul clădirii are o decorație clasicizantă tipică pentru clădirile de folosință publică proiectate de Peter Bartsch. Accentul decorativ al fațadei principale este dat de rezalitul cu niveluri delimitate de profilaturi accentuate, precum și de deschiderile organizate pe cinci axe și colțurile subliniate de bosaje în alternanță. La parterul rezaliturii se află accesul principal în clădire: ușă cu două canaturi cu rame, panouri și luminator, în ambrazură exterioară accentuată, cu scară în operă și ancadrament cu urechi încadrat de pilaștri aplatizați cu capiteli simplificate. De o parte și alta a ușii sunt câte două ferestre dreptunghiulare, cu două canaturi cu carouri și oberlihturi, cu ancadramente profilate, cu urechi și cu solbancuri profilate. Pe parapetele ferestrelor se află panouri dreptunghiulare, în relief. Paramentul acestui nivel al rezaliturii constă din asize de panouri rusticizate. Cele cinci ferestre de la nivelul doi al rezaliturii sunt semicirculare la partea superioară, au ancadramente cu montanți cu capiteli profilate, pe care se sprijină profilaturi cu cheie marcată, care subliniază forma ferestrelor. Ferestrele au solbancuri profilate, iar pe parapete nișe dreptunghiulare, aplatizate. Între ferestre și la extremitățile acestui nivel al rezaliturii sunt pilaștri cu baze scunde și capiteli cu volute accentuate. Nivelul mansardei parțiale este marcat de o cornișă puternic profilată și are cinci perechi de ferestre de mici dimensiuni, dreptunghi lat, geminate, în ancadramente comune, cu urechi; între grupurile de ferestre și la extremitățile nivelului de mansardă sunt pilaștri scunzi. Streașina este subliniată de o friză de modilioane în alternanță cu console simple.

Fațada la curte a școlii are același mod de organizare în care accentul cade pe rezalit, mai puțin pronunțat decât cel al fațadei principale, și care adăpostește scara. Acesta este supraînălțat și împărțit în trei travee marcate de bosaje în alternanță. În traveea mediană, la parter, se află două uși scunde, cu câte un canat, pentru accesul elevilor; acestea sunt supraînălțate de câte două ferestre înalte și înguste, pe două niveluri, care luminează casa scării. Ferestrele au cornișe comune, profilate, ce se sprijină pe montanți cu baze și capiteli scunde; ferestrele nivelului superior au pe parapete nișe dreptunghiulare.

Traveele laterale ale rezaliturii au, pe fiecare nivel, câte o fereastră cu solbanc profilat și cu ancadramente cu urechi; pe parapete sunt nișe dreptunghiulare profilate. Paramentul constă în panouri dreptunghiulare. Nivelul de mansardă al rezaliturii este delimitat de nivelurile inferioare printr-o cornișă întreruptă, puternic profilată. La nivelul mansardei, marcată de supraînălțarea rezaliturii, sunt două ferestre de mici dimensiuni, cu ancadramente cu urechi și încadrate de pilaștri scunzi. Streașina este subliniată de o friză de modilioane în alternanță cu console simple.

Fațadele înguste au ferestre dreptunghiulare, pe patru axe grupate câte două, geminate față de pilastru cu soclu și capitel puțin profilate și cu ancadramente comune, cu urechi; ancadramentele ferestrelor etajului sunt supraînălțate de cornișe. Pe parapetele ferestrelor parterului se află panouri dreptunghiulare, în relief, iar la etaj nișe dreptunghiulare. Fațada sudică are, în plus, la parter, o fereastră și o deschidere oarbă, situate între cele două grupuri de ferestre.

La interior este de evidențiat, așa cum am amintit mai sus, fosta sală de sport care ocupă rezalitul de pe fațada principală a școlii, deasupra holului intrării de onoare și a spațiilor

adiacente și se ridică pe înălțimea a două niveluri – etajul și mansarda. Partea superioară a sălii, corespunzând nivelului de mansardă, și plafonul sunt decorate cu elemente arhitecturale – pilaștri angajați și pictură murală clasicizantă, în acord cu stilul exteriorului clădirii. Pilaștrii sunt decorați în *trompe l'oeil* ce încearcă să sugereze pilaștri cu nișă mediană, din materiale prețioase – marmură, și sprijină un antablament format dintr-o suită de profilaturi, cornișa antablamentului fiind decorată cu frize de motive geometrice și palmete stilizate. Pilaștrii delimitează panouri decorate fie cu lozinci în versuri, fie cu motive decorative și lozinci; panourile sunt încadrate de o triplă ramă, dintre care cea mediană cu motive florale stilizate. Plafonul, de asemenea decorat (pictură murală), este împărțit în trei panouri: un panou median, de mari dimensiuni, încadrat de două panouri mai mici, oblonge, toate trei cu rame-baghete, dublate de motivul, pictat, al valului grec și decorate cu motive pompeiene – motive vegetale stilizate, animale fantastice terminate în vegetal și peisaje monocrome. La nivelul mansardei, în colțul sud-vestic al încăperii, se află ușa prin care se ajungea la tribuna orchestrei; ușa era accesibilă dinspre mansardă.

Alături de fosta sală de festivități, un element constructiv cu valoare deosebită este monumentală scară de comunicare între etaje, cu întoarcere în unghi drept în jurul unui nucleu format din patru pilieri cu profile care marchează fiecare nivel. Vangurile scării sprijină pe arce rampante cu contururile subliniate de profilaturi accentuate, iar scara sprijină pe o boltă în segment de cerc. Parapetul scării este din fier forjat.

Coridoarele (inclusiv cel al mansardei) sunt ritmate de pilaștri aplatizați, cu capiteli profilate.

Pivnița are bolți în segment de cerc și pereții perimetrali din asize de piatră ecarisată în alternanță cu asize din cărămidă. Clasele nu păstrează dotări deosebite.

Comparând aspectul clădirii prezentat de fotografia istorică cu caracteristicile arhitecturale ale școlii actuale constatăm că atât volumetria generală a clădirii, cât și caracteristicile arhitecturale ale fațadei principale sunt aceleași, doar fațada de sud a școlii, așa cum arată într-una din fotografiile invocate, diferă de cea actuală prin faptul că în fotografie atât parterul, cât și etajul au ferestre pe patru axe grupate 2+2, în timp ce în imaginea actuală, la parter, între ferestrele grupate 2+2 se află o fereastră simplă, alături de o deschidere oarbă – fostul acces în Primărie, iar deasupra acestora, la nivelul cornișei care separă nivelurile se află o cezură – fosta firmă, urme ale adaptării câtorva încăperi de la parterul clădirii pentru funcțiunea de primărie.

Așa cum am pomenit mai sus, trecând în revistă școlile construite/extinse în ultimele trei decenii ale sec. XIX în satele săsești din Țara Bârsei, remarcăm că fosta școală confesională evanghelică, azi Școala Generală Corp A din Cristian, este prima dintre școlile construite din temelii în ultimul sfert al sec. XIX. Clădirea, în stil clasicizant, caracterizată prin echilibrul între decorul arhitectural și volumetrie, este tipică pentru clădirile publice proiectate de arhitectul Peter Bartsch, inginer al orașului în Brașov între 1866–1884, care, pe lângă proiecte de sistematizare și modernizare a Brașovului, a construit și o serie de locuințe și clădiri publice, printre acestea numărându-se și două școli: școala confesională evanghelică de fete din Brașov și școala confesională evanghelică din Cristian. Aceste ultime două clădiri sunt singurele clădiri școlare proiectate de arhitectul Peter Bartsch. Fosta școală evanghelică din Cristian, care reproduce la scară mai mică prototipul, este o clădire a cărei structură răspunde și în prezent exigențelor construcțiilor școlare, iar din punct de vedere al decorației este reprezentativă pentru acea variantă a clasicismului din creația arhitectului Peter Bartsch, ce are ca origine severitatea clasicismului de sorginte franceză și germană, caracterizată de o ordonanță austeră de deschideri,

de parcimonia decorației distribuită în special în jurul ferestrelor: ancadramente profilate, pilaștri cu capiteluri cu volute. Ea este, de asemenea, reprezentativă pentru tipul de plan de construcție școlară cu locuință pentru cadrele didactice¹⁵. Aidoma modelului – școala evanghelică de fete din Brașov, ea a devenit cunoscută nu numai datorită arhitecturii sale și modului în care se încadra în Piața localității, ci și datorită picturilor murale care decorau sala de festivități, devenită mai târziu sală de sport.

De asemenea, fosta școală confesională evanghelică din Cristian, ca, de altfel, toate clădirile fostelor școli confesionale construite în Transilvania după instaurarea Dualismului și care sunt încă păstrate, documentează, în chip exemplar, evenimentele istorice care au servit ca fundal construirii lor și sacrificiile necesare pentru ridicarea acestor edificii care erau, după biserici, cele mai mari și mai frumoase construcții din respectivele localități.

Bibliografie

Das Burzenland, 4. Band, *Die Dörfer des Burzenlands*, I. Teil, Herausgegeben von Erich Jekelius, Verlag Burzenländer sächs. Museum, Kronstadt, 1929.

Denkmaltopographie Siebenbürgen. Kreis Kronstadt/Topografia monumentelor din Transilvania. Județul Brașov, 3.4. Stadt Zeiden, Neustadt, Schirkanyen, Wolkendorf/ Municipiul Codlea, Cristian, Șercaia, Vulcan, Herausgegeben von/Editat de Christoph Machat, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e. V. Heidelberg, Schloß Horneck, Gundelsheim, 2002.

Fabini, Hermann, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. I, Monumenta und AKSL, Hermannstadt-Heidelberg, 1998.

Farsch, Michael, *Gedenkschrift anlässlich der Einweihung des Schulgebäudes der evangelisch-sächsischen Schule von Neustadt vor 100 Jahren am 15 November 1879*, Neustadt, 1979.

Gusbeth, Eduard, *Gesundheitswesen in Kronstadt im Jahre 1892/1*, Buchdruckerei Alexi, Kronstadt, 1893.

Idem, *Das Sanitätswesen in Kronstadt*, ulterior *Das Gesundheitswesen in Kronstadt*, Kronstadt, 1884–1900.

Herfurth, Franz, *Das sächsische Burzenland. Zur Honterusfeier*, Herausgegeben über Beschluss der Kronstädter evang. Bezirkskirchenversammlung A.B. Kronstadt. Honterusdruckerei, Joh. Gött's Sohn, Kronstadt, 1898.

Hienz, Hermann A., *Bücherkunde zur Volks- und Heimatforschung der Siebenbürger Sachsen*, Verlag R. Oldenbourg, München. Bücherkunde der Südöstdeutschen Historischen Kommission, Band 5, 1960.

Popa, Corina, „Arhitectura rurală și arhitectura de tip urban în Râșnov și Cristian (Brașov) între 1820–1910”, în *Buletinul Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice*, nr. 1–2/1996, pp. 10–23.

Philippi, Paul, „Ecclesia Theutonorum Ultrasilvanorum”, în *Convergențe transilvane*, Sibiu, 1995, 3.

Reichart, Johannes, *Das sächsische Burzenland einst und jetzt*, Festschrift aus Anlaß der Tagung der 65. Hauptversammlung des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde und der 55. Hauptversammlung des Siebenbürgischen Gustav Adolf-Vereines vom 21. bis 24. August 1925 in Zeiden. Kronstadt, Verlag des Kronstädter Ev. Bezirkskonsistoriums/Hiemesch in Kommission, 1925.

„Das sächsische Burzenland*Neustadt”, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, No. 7809, XXVI Jahrgang, Hermannstadt, Donnerstag 24 August 1899.

Sașii transilvăneni despre ei înșiși / Die Siebenbürger Sachsen über sich selbst, vol. II / Band II. Cristian / Neustadt bei Kronstadt, coordator. hg. Ligia Fulga, Editura Verlag Transilvania Expres, Brașov/Kronstadt, 2015.

Surse Web

<http://cristianbv.ro/ro/cristian/istoric>

<http://www.neustadt-kr.de>

¹⁵ Obligația de a asigura locuință învățătorului, ca și tuturor celor aflați în slujba comunității, a existat dintotdeauna în cadrul comunităților săsești, locuința aflându-se fie sub același acoperiș cu școala, fie ca o clădire separată.

Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende

Pentru amintirea lui Paul Cernovodeanu

↳ Sergiu Iosipescu	Institutul Național al Patrimoniului sergeiosipesco@yahoo.com
↳ Raluca Iosipescu	Institutul Național al Patrimoniului raluca_iosipescu_arheo@yahoo.com

Cuvinte cheie	Biserica lui Bucur Ciobanul București Radu Mihnea Prinț al Valahiei Chiril Lukaris Patriarhul Alexandriei
---------------	--

Rezumat	<p>Studiul reprezintă o analiză critică a surselor, inclusiv arheologice referitoare la biserica lui Bucur „Ciobanu”, miticul întemeietor al Bucureștilor. Deși o inscripție, apocrifă, face din Mircea cel Bătrân, ctitorul bisericii la 1416, opinia generală în istoriografia română plasează construirea ei la mijlocul secolului al XVIII-lea.</p> <p>Reinterpretarea documentelor și a descoperirilor arheologice indică însă ca vremuri ale fundației bisericii lui Bucur, închinată Sfinților Athanasie și Chiril, domnia lui Radu Mihnea în Țara Românească (1611–1616), edificiul slujind ca bolniță a mănăstirii Radu vodă, refăcută atunci, și fiind sfințit de Chiril Lukaris, atunci patriarh al Alexandriei, apoi al Constantinopolului. De la faimosul viitor Patriarh al Constantinopolului provine al doilea hram al bisericii. Reconstituirea topografiei medievale și timpuriu moderne a colinei pe care s-a înălțat biserica lui Bucur, explică denumirea pentru că tocmai la poalele înălțimii se afla confluența pârâului Bucureștioarei, un afluent al Dâmboviței în aval de vadul râului, unde principele Mihnea „Ciobanul” înălțase biserica de la Curtea sa.</p>
---------	---

Fig. 1 Dâmbovița în preajma bisericii Bucur (pictură de Amedeo Preziosi, 1869)

Odinioară într-un mic paradis vegetal, deasupra nu mai puțin pitoreștii văi a Dâmboviței, azi stingheră între betoanele blocurilor și ale albiei canalului ce străbate orașul sub numele vechiului râu, bisericuța Bucur rămâne totuși emblema începuturilor legendare ale Bucureștilor.

Ea însăși o legendă câtă vreme întemeietorul grațiosului edificiu și chiar data construcției rămân învăluite de varii și contradictorii supoziții. Așa cum se înfățișează astăzi, grație unei recente și grijulii restaurări¹, ea se apropie cel mai mult de desenele, picturile și apoi fotografiile care au surprins-o încă de la începutul celui de-al XIX-lea secol. Se poate spune că bisericuța este una dintre vedetele edificiilor de cult ale capitalei Țării Românești, ale României unite și întregite de mai apoi.

Cei ce au trudit la actuala restaurare au putut remarca și aprecia precedentele lucrări, s-ar putea zice de salvare a bisericii, amenințată la începutul secolului al XX-lea de o desăvârșită ruinare. În anii 1909–1911 biserica Bucur a fost restaurată prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice – prezidată atunci de pitorescul Ioan Kalinderu – de inginerul Grigore Cerchez, diplomat al celebrei École Centrale des Arts et Manufactures de la Paris. Alături de desăvârșitul meșteșug al șarpantei și inspirata deschidere a pridvorului, s-a remarcat punerea în operă a ancadramentelor brâncovenești ale ferestrelor și ușii, firești pentru pasiunea lui Grigore Cerchez pentru stilul neo-brâncovenesc, dar apreciată ca mai puțin indicată pentru o biserică ulterioară vremurilor lui Constantin vodă Brâncoveanu. Salvată astfel, biserica lui Bucur nu a început să fie o enigmă, îngemănată de altfel cu aceea a originii capitalei noastre.

Legenda lui Bucur ciobanul, eroul eponim al Bucureștilor, a fost popularizată mai cu seamă de primii istoriografi ai orașului, Alexandru Pelimon și locotenent-colonelul Dimitrie Papisoglu. Alexandru Pelimon (1822–1881), fiul unui slujbaș la Curte, ulterior negustor, a fost pasionat de literatură, poezie, teatru, istorie și drumeție, mai cu seamă montană. Dintr-o scurtă trecere pe la Iași în preajma Revoluției de la 1848, pare să dateze „drama națională cu cele mai frumoase cântece și mare spectacol în cinci acte și trei tablouri cu deosebite tablouri de rezel” *Arderea Iașului sau rezelul lui Bogdan vodă cu tătarii*². Tema luptei cu tătarii se va regăsi în cartea sa *Bukur, istoria fundării Bucureștilor*, apărută la 1858 de sub teascurile tipografiei I. Romanov et comp.

Preocupat de începuturile capitalei principatului Țării Românești, Pelimon a aflat în biblioteca colonelului S – probabil vestitul Solomon, prea compromis să fie pomenit – o terfeolagă, fără început și sfârșit, dedicată de un preot din Seleușul Ungariei, Nicolae Horga, episcopului Aradului și Oradiei Mari. În paginile păstrate a aflat „legenda veche istorică” *Arătarea întâmplării fetei lui Bogdan voievod al Țării Moldovei, din anul de la Hristos 1346*. Transformată într-o Cronică veche și socotită a fi o traducere din maghiară datorată parohului ortodox al Seleușului, ea amintește vremurile lui Laios cel Mare, craiul Țării Ungurești, când Moldova era bântuită de tătari, apoi izbăvirea ei și așezarea la domnie a lui Bogdan. Fiica acestuia, „cocoană foarte frumoasă, căreia îi era numele Iliana, aceasta fecioară curată fiind, s-au fost încredințată cu Bucur, feciorul lui Laic, de la care se numește orașul București până astăzi”. Numai cât, pe acele vremi, având Laic vodă război cu „Erdeli Miclăuș” și Gara, Bucur s-a bătut cu vitejie, tăind mulțime de dușmani, până ce venind Ilianei veste de moartea

logodnicului ei a cugetat să se călugărească și să se retragă în Țara Românească³.

După introducerea cronicărească urmează o entuziastă prezentare a Bucureștilor din care nu lipsesc bisericile, „dar mai cu seamă biserica Sfântului Tănase care, din ceea ce se vede, ar fi cel mai vechi document ce s-a păstrat spre a ne arăta vechimea Bucureștiului precum și numele fondatorului său, un monument plin de originalitate, lângă care semnele unei vechi zidării cuprind amănuntele unei lucrări importante, pe care timpul și mâna omului o au desființat...”⁴. De aici Alexandru Pelimon urzește un adevărat roman „cu deosebite tablouri de rezel”, mai presară câteva inscripții și istorii din *Magazinul Istoric* al lui Laurian și Bălcescu spre a recădea în foiletonul luptelor cu turcii sub Mircea voievod. După sângeroase înclăștări pe pământul Dobrogei, la Saccea, Bucur, îmbogățit de fantezia lui Pelimon cu încă doi frați, se întoarce și „zidindu-se micul paraclis unde fură depuse osemintele a mai multor ostași de atunci, lângă marginea Dâmboviței, îl sfinți cu hramul Sfântul Tănase, patronul sfânt al lui Bucur, [...] cât și patronul scutitor de nenorocire al celor binecredincioși!”⁵.

Despre acest hram, al Sfântului Atanasie, chiar biserica Bucur, Pelimon aflase încă din vremea studiilor sale la Colegiul Național Sfântul Sava, de la lecțiile de geografie ale profesorului Iosif Genilie. De altfel și manualul acestuia pentru clasele de umanioare, *Geografia istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în general și a României în parte*, tipărită la 1835 în tipografia lui Eliade, cuprindea o explicație a întemeierii orașului: „Bucureștii, ce va să zică loc de bucurie, [...] se zice că s-au numit de la stăpânul acestui loc, anume Bucur, a cărui încă se arată o mică biserică pe un deluț între Radul vodă și Dâmbovița, pe când la 1200 Radul Negru Basarab a pus aici locuitorii”⁶. Din considerațiile filologico-cronografice ale profesorului Genilie și istoria romanțată a lui Alexandru Pelimon și din ce se mai știa despre luptele lui Mircea cel Bătrân cu turcii, un preot patriot, Grigore Musceleanu, parohul bisericii Bucur în primii ani de domnie ai principelui Carol I, a izvodit celebra pisanie: „† Io Mircea I Basarab domn al Țării Românești, ducă al Făgărașului și biruitor al ținutului Dobrogea de peste Dunăre, la anul 6924 am zidit biserică de zid în locul celei de lemn a lui Bucur în pădure pe movila de lângă Dâmbovița, cu hramul sfinților ierarhi Atanasie și Chiril, unde am pus oasele morților căzuți în bătălia ce am avut cu turcii la Giurgiu, iunie 11”⁷. Anevoie este a preciza cum s-au legat reala prezență a lui Mircea cel Bătrân în cetatea sa dunăreană de la Giurgiu, hrisoavele date de aici și luptele cu turcii, spre a produce istorioara din pisanie. Oricum aducerea oștenilor căzuți la Giurgiu sau chiar numai a oaselor lor tocmai la București spre a fi astrucați în bisericuța construită aici este cu totul imposibilă.

Poate că nimănui altuia decât maiorului, apoi locotenent-colonel, Dimitrie Papisoglu⁸ nu i se datorește mai

1 Realizată între 2008 și 2012 de un colectiv condus de domnul arhitect Șerban Popescu-Dolj, un veteran al fostei Direcții a Monumentelor Istorice.

2 Biobibliografie furnizată de Dalila-Lucia Aramă, în Alexandru Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, ed. Dalila-Lucia Aramă, București, 1984, p. 150.

3 Alexandru Pelimon, „Bukur, istoria fundării Bucureștilor”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, Fundația Culturală Speteanu, București, 2008, p. 194.

4 *Ibidem*, p. 196.

5 *Ibidem*, p. 310.

6 Iosif Genilie, „Geografia istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în general și a României în parte”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, p. 148.

7 Grigore Musceleanu, *Monumentele străbunilor în România*, București, 1873, p. 75; *Inscripțiile medievale ale României, Orașul București*, vol. I, ed. Alexandru Elian, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, București, 1965, p. 804, nr. 1246.

8 *Istoria începutului orașului București, astăzi capitala României și reședința Î.S. Carol I de Hohenzollern, domnitorul Românilor*, București, 1870; *Călăușa sau conducătorul Bucureștiului istoric și pitoresc cu planul capitalei*, București, 1871; *Istoria fondării orașului București capitala Regatului român – de la anul 1330 până la 1850 – culeasă după mai mulți scriitori vechi*, București, 1891; reeditare Lt.-col. Dimitrie Papisoglu, *Istoria fondării orașului București*, Fundația Speteanu, București, 2000.

Fig. 2 Amedeo Preziosi (fotografiat către 1870 de Felix Tournachon, zis Nadar)

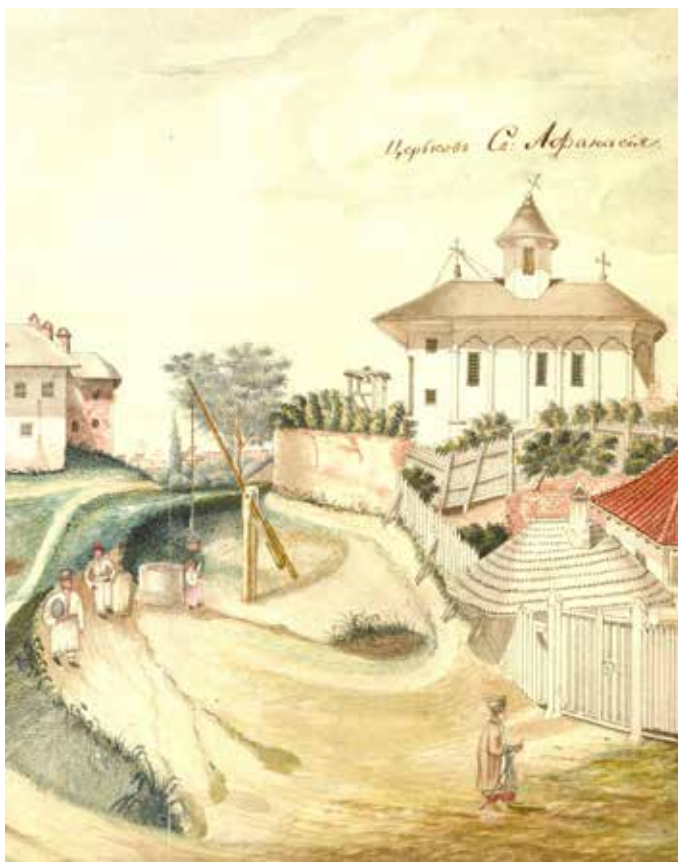

Fig. 3 Biserica Bucur, după o acuarelă rusească de la 1830 (Biblioteca Academiei Române). Legenda acuarelei arată că biserica hramului Sf. Athanasie a fost construită pe același loc unde păstorul Bucur întemeiease prima așezare la mijlocul secolului al XIV-lea.

Fig. 4 Biserica Bucur văzută dinspre mănăstirea Radu Vodă (fotografie de Fanz Duschek, cca 1870)

Fig. 5 Biserica Bucur văzută dinspre Dâmbovița (fotografie de Fanz Duschek, cca 1870)

mult popularizarea legendei lui Bucur ciobanul fondatorul Bucureștilor și a bisericii eponime. Planurile, calendarele, și mai ales litografiile, adevărate *images d'Epinal*, datorate harnicului editor, au ajuns să împodobească până și modestele case de mahala, încetățenind pe Bucur și turma sa la poalele unei coline cu biserica asemeni unei ciupercuțe.

Surprinzător însă, istoriile Bucureștilor ale colonelului Dimitrie Pappasoglu și chiar textul unora dintre litografiile sale dădeau o cu totul altă reconstituire a începuturilor orașului, legându-le de biserica Dobroteasa a boierilor Năsturel și mahalaua înconjurătoare⁹. În ultima sa lucrare *Istoria fondării orașului București capitala Regatului român – de la anul 1330 până la 1850 – culeasă după mai mulți scriitori vechi* (1891), pusă sub semnul arheologiei – „arheologia este teologia” – el insistă mai cu seamă asupra „citadelii” de la Curtea domnescă, „vremea zidirii acestei fortărețe neapărat că trebuie să fie nu departe de vremea începutului orașului București”¹⁰. Într-aceasta el se sprijinea atât pe descoperirile arheologice întâmplătoare de pe locurile fostei Curți – ajunse, în parte, prin cumpărare, proprietatea familiei sale – ca și pe primul studiu științific referitor la oraș datorat arhitectului Dimitrie Berindei¹¹, apărut în înnoitoarea *Revistă Română* a lui Alexandru Odobescu. Arhitectul insistase asupra unui act de la Alexandru vodă [Mircea] pentru mănăstirea Sfânta Treime, Radu Vodă, arătată a fi situată „în jos” de București și înconjurată de o baltă¹², ceea ce excludea contribuția bisericii lui Bucur la construcția urbană.

În prețioasele sale repertorii bibliografice, a căror contribuție la cunoașterea monumentelor istorice din România nu poate fi îndeajuns lăudată, regretatul Nicolae Stoicescu socotea că legenda lui Bucur ciobanul a fost înregistrată pe la 1818 de consulul britanic la București William Wilkinson, fiind răspândită de prin 1835 de profesorul Genilie de la Sfântul Sava și mai ales de Alexandru Pelimon, care ar fi tradus și pe Nicolae Horga cu *Arătarea întâmplării fetei lui Bogdan Voievod*¹³. Cât privește datarea bisericii însăși, pe temeiul datei de 8 februarie 1705 înscrisă pe o icoană de la tâmplă, a anului 1747 de pe un fragment de piatră aflat de Grigore Tocilescu¹⁴ și mai cu seamă a săpăturilor arheologice din anul 1953, construcția ei se plasează în secolul al XVIII-lea¹⁵. Ca dovadă suplimentară se menționa și fortificarea mănăstirii Radu Vodă și a cimitirului ei de Sinan pașa în cursul campaniei împotriva Țării Românești (vara-toamna 1595), când biserica nu ar fi fost pomenită¹⁶. După cercetarea catagrafiilor de la 1831 și 1853, Nicolae Stoicescu constată că biserica este numită constant „Sfântul Athanasie” și abia în aceea încheiată la 17 decembrie 1863 apare mențiunea „biserica Sf. Athanasie, numită biserica lui Bucur”¹⁷.

Un pas important mai departe a fost făcut abia în 1994 de Paul Cernovodeanu în studiul său *Originea mitică*

a *Bucureștilor: legenda lui Bucur*¹⁸. Cu obișnuita-i acribie biobibliografică, regretatul membru de onoare al Academiei Române a reușit să lămurească originea „legendei vechi istorice” „Arătarea întâmplării fetei lui Bogdan voievod al Țării Moldovei”. Ea făcea parte din culegerea întocmită la 1801 de preotul Nicolae Horga-Popovici, zis și Popa Nica (1741–1811), paroh ortodox la Seleuș, culegere intitulată *Oglindă arătată omului înțelept, care cuprinde în sine vechile întâmplări cu pildă adusă, cumu-i de lipsă omului a se cunoaște și celui de aproape îngăduit a fi din înțelepciune sa*, în octavo, 9 foi și 158 pagini, apărută în românește la Buda în 1807. Grație acestei prime contribuții se explică și prezența exemplarului terfelogit între cărțile colonelului Ioan Solomon, retras după revoluția lui Tudor în Hațeg, prizonier în cetatea Aradului¹⁹, unde-și va fi omorât timpul cu asemenea citiri.

„Arătarea întâmplării featei” se află la paginile 135–155, și așa cum arăta Paul Cernovodeanu ea îmbracă știrile din istoriile latine ale regatului Ungariei, cunoscute prin edițiile de atunci ale lui Johannes Georg Schwandtner, și din cronica maghiară a lui Gáspár Heltai, într-o țesătură de aventuri închipuite. Așa cum remarcase și Ionescu-Gion, Bucur înlocuiește în legendă pe autenticul Dragomir, pîrcălabul de Dâmbovița²⁰, conducător al corpului de oaste învingător asupra trupelor voievodului Ardealului Nicolae în războiul româno-maghiar de la 1368–1369, din vremea lui Vlaicu vodă.

Dar, cu mult mai important, pe urmele lui Adolf Armbruster, Paul Cernovodeanu a relevat apariția legendei lui Bucur în *Tentamen Historiae Vallachicae... (Încercare de istorie românească...)*, alcătuită de Johann Filstich după 1728 și în memorialul latin despre Țara Românească la 1761, datorat provincialului franciscan Blasius Kleiner²¹. Chestiunea care-i rămânea însă fără soluție regretatului istoric era motivul identificării la 1835 de Iosif Genilie a legendarei biserici a lui Bucur cu aceea cu hramul Sfântul Atanasie. Paul Cernovodeanu avansează totuși o supoziție pornind de la echivalentul slavon al numelui Bucur, adică Radu, de la *радъ* (vesel). Astfel din combinația cărturărească dintre versiunea lui Luccari – înțelegerea orașului de Negru vodă –, tradiția lui Radu Negru și în sfârșit proximitatea mănăstirii Radu vodă (dar, în realitate, a lui Radu vodă Mihnea) și, firește adaptarea românească a numelui lui Radu, ar fi rezultat identificarea bisericii lui Bucur drept aceea cu hramul Sfântul Atanasie²².

Faimosul învățat sas Johann Filstich (1684–1743), cu studiile la Halle, Leipzig, Jena, rector al Gimnaziului brașovean vreme de aproape un sfert de secol, până la pretimpuria sa moarte, a fost un temeinic cunoscător al istoriei românilor, traducător de cronici românești și de la 1728 autorul acelei *Tentamen Historiae Vallachicae...* Simpatia și aprecierea deosebită arătată de studiosul brașovean familiei principelui Nicolae Mavrocordat, încă din vremea captivității acesteia la Sibiu (1716–1718), cât și înalta sa competență l-au îndreptățit pe Constantin vodă Mavrocordat să i se adreseze tocmai lui Filstich pentru lămurirea istoriei românilor în mileniul întunecat (secolele III–XIII)²³. Călător de-a lungul Țării Românești

9 Lt-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București*, pp. 230–231.

10 *Ibidem*, p. 15.

11 D. Berindei, *Bucureștii. Studiu istoric*, reeditare *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, Fundația Culturală Gherghe Marin Speteanu, București, 2008, pp. 321–395.

12 Actul fusese publicat în *Magazin istoric pentru Dacia*, t. IV, p. 273.

13 Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Ed. Academiei RPPR, București, 1961, pp. 178–179.

14 Grigore Tocilescu, „Cetatea Bucureștilor sau cetatea Dâmboviței”, în *Tinerimea română*, 1898. Pe piatră se mai vedeau numele Toader, Gheorghe, Dragomir, fiind deci vorba de ce mai rămăsese dintr-o cruce de pomenire.

15 Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 178.

16 *Ibidem*, p. 178, nota 1.

17 *Ibidem*, p. 179.

18 În *Anuarul Muzeului Municipiului București*, 1998, 2, pp. 9–26, retipărit în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, pp. 503–520.

19 Paul Cernovodeanu, „Originea mitică a Bucureștilor: legenda lui Bucur”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, p. 510.

20 G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Fundația Speteanu, București, 1998, p. 22.

21 Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 504–507.

22 *Ibidem*, pp. 516–520.

23 Adolf Armbruster, „Historische Beziehungen zwischen der Moldau und Kronstadt zur Zeit des Fürsten Constantin Maurocordatos (1742–1743)”, în *Revue des études sud-est européennes*, XIII, 1(1975), pp. 51–75, 2(1975), pp. 209–229.

Fig. 6 Mănăstirea Radu Vodă și împrejurimile
(detaliu din planul Bucureștilor de la 1790 al locotenentului Franz baron Purcel)

Fig. 7 Vedere unui curs de apă în București
(pictură de Amedeo Preziosi, 1869)

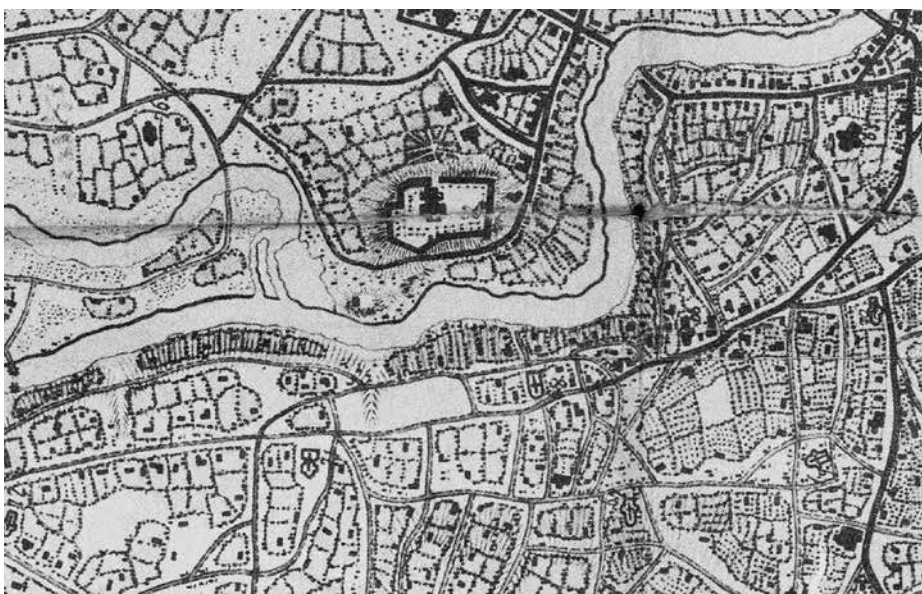

Fig. 8 Mănăstirea Radu Vodă și împrejurimile
(detaliu din planul Bucureștilor de la 1790 al locotenentului Franz Ernst)

încă din drumul spre Germania studiilor sale universitare (vara 1706)²⁴, perfect cunoscător al limbii și paleografiei românești, de o înaltă conștiințiozitate în strângerea și analiza surse-
lor, inclusiv al mărturiilor contemporane românești, Johann Filstich introduce o prețioasă notiță la descrierea Bucureștilor. Astfel după ce înfățișează orașul – „Bucureștii se află într-un loc șes și mlăștinos, care ar fi greu de locuit, de n-ar fi pe alocuri drumuri podite. Râul Dâmbovița împarte acest oraș în două părți și dă locuitorilor ei, pe lângă apă bună de băut și felurii pești pentru hrană. Numărul locuitorilor nu este mai mare de 50000. Palatul principilor, împodobit de Constantin Brâncoveanu, bisericile principilor Radul, Mihai și Mitropolia, bolțile negustorilor bine închise cu ziduri, grădinile și celelalte sunt vrednice de toată lauda” – Filstich adaugă pe margine: „Numele acestui oraș București, cum i se spune în Țara Românească, se trage de la un schit, așezat pe colina din-spre Dunăre²⁵, ridicat de un cioban căruia-i plăcuse acolo și avea numele de Bucur. Care nume Bucur a fost luat de întreaga așezare care, umplându-se de oameni, a devenit Bucureștii. În această biserică, încinsă de un zid de piatră, se închină locuitorii și se înfățișează într-un chip plăcut ochiului, mai cu seamă pentru râul Dâmbovița care-i curge în preajmă”²⁶.

Vechile reprezentări picturale ale bisericuței cu hramul Sfinților Atanasie și Chiril, fotografiile lui Szathmari înfățișând, în diferite stadii de ruinare, zidul său de incintă, cu bolovani de râu în casete de cărămizi, nu fac decât să identifice acest edificiu cu schitul așezat pe colina de lângă Dâmbovița descris de Johann Filstich.

Ceea ce nu a observat regretatul Paul Cernovodeanu din adnotarea lui Johann Filstich este tocmai atestarea certă a existenței bisericuței lui Bucur în primul pătrar al secolului al XVIII-lea, când învățatul sas își strângea materialul pentru istoria sa românească.

Împreună cu data de 8 februarie 1705 înscrisă pe o icoană de tâmplă, adnotarea lui Filstich restituie domniei lui Constantin vodă Brâncoveanu și acest modest, dar grațios, edificiu bucureștean. În opera sa de bună guvernare principele nu uitase nici biserica lui Bucur, înconjurată cu o incintă patruleteră de ziduri trainice, păstrate, în parte, până în zilele noastre. Astfel arhitectul Grigore Cerchez intuise orientarea ce trebuia să o dea restaurării sale *refăcând ancadramentele brâncovenesti ale ușii și ferestrelor precum și zidul de incintă*.

Cercetările arheologice din anii 1953–1956 au descoperit pe colnicul bisericuței urme de locuire mai consistentă încă din secolul al XVI-lea, poate de la finele celui de-al XV-lea. Dar respingerea legendei, comună istoriografiei critice și celei materialist istorice, s-a soldat cu datarea bisericii lui Bucur către mijlocul secolului al XVIII-lea.

O nouă zăbavă asupra acelor săpături, a unicului profil publicat, ca și constatările prilejuite de ultima restaurare din anii 2008–2012, au dus la constatarea unei adâncimi surprinzătoare a talpei temelii bisericuței, aflate la 2,75 m sub nivelul solului actual²⁷. Pentru o construcție ușoară aceste fundații ar fi fost inexplicabile dacă mult sub una dintre ferestrele actuale nu ar fi apărut urmele unui alte deschideri, semn al unui alt edificiu precursor celui brâncovenesc și actual²⁸.

24 *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. VII, Brassó, 1918, pp. CLIII.

25 *Recte Dâmbovița*.

26 Johann Filstich, *Tentamen Historiae Vallachicae*, ed. Adolf Armbruster, București, 1979, pp. 56, 57.

27 Pentru aceste rezultate ale cercetărilor vezi *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, București, 1959.

28 Observația a fost făcută pentru prima dată de doamna Raluca Iosipescu.

Hramul bisericuței lui Bucur este cel al Sfinților Atanasie și Chiril. S-a spus că acest hram s-ar datora egumenului Athanasios (1761–1781) în vremurile cărora s-ar fi construit biserica. După același soi de raționament, tot atât de bine însă se poate socoti că hramul – sau măcar o parte din el – se datorează egumenului Chiril de la 1705–1709.

Așezat între părinții Bisericii, Sfântul Athanasie cel Mare (cca 298–373) a fost patriarh al Alexandriei vreme de aproape o jumătate de veac (328–373) în pofida unor dese surghiunuri, remarcându-se printr-o luptă fără prihană împotriva arianismului, ca și a altor devieri de la ortodoxie. Sfântul Chiril (376–444), deasemeni Patriarh al Alexandriei (412–444), nepot și succesori al lui Theofil, distrugătorul Serapeumului și Bibliotecii din metropola Egiptului, a fost venerat pentru lupta sa împotriva arianismului, a adoratorilor zeităților orientale și tuturor comunităților neortodoxe. Apropiți prin intransigența ortodoxă, prin contribuțiile la cristalizarea dogmaticii Bisericii creștine și nu mai puțin a cultului Sfintei Fecioare, cei doi Patriarhi ai Alexandriei sunt serbați împreună de Biserica Ortodoxă la 18 ianuarie.

Reunirea celor doi Sfinți Patriarhi de Alexandria nu se mai întâlnește la hramul vreunei alte biserici bucureștene²⁹ și este rarism în principatele române.

Închinarea bisericuței lui Bucur acestui hram se leagă de bună seamă de împrejurările construcției și sfințirii ei, și, sigur de evoluția generală a marelui lăcaș mănăstiresc din preajmă, mănăstirea Radu Vodă.

Începută de Alexandru vodă Mircea „Oaie Seacă” (1568–1577) – poate pe ruinele alteia mai vechi –, terminată de fiul său Mihnea „Turciful” (1577–1583, 1585–1591), situată pe o lungă insulă din jos de București, mănăstirea Sfânta Treime, menită să fie Mitropolia Țării Românești, a devenit însă, e drept doar pentru câteva săptămâni, în august-octombrie 1595, „cetatea Bucureștilor”.

Împrejurările acestei campanii reunesc alături de figura cu totul excepțională a lui Mihai vodă Viteazul, de sfințenie și oamenii săi, pe Sinan pașa, de cealaltă parte, pe pașa de Silistra, Mehmed beg, fostul principe Mihnea, sperând să păstreze scaunul domnesc pentru fiul său Radu, aflat la carte la Veneția, pe Nichifor Parasios, dascălul³⁰, nepotul de fiică al vestitului Șeitanoglu, deci ruda Viteazului, trimis patriarhal, amestecat în mai toate dedesubturile relațiilor otomano-române din anii '80 și până aproape de moartea sa, ca martir al ortodoxiei, în iulie 1599. Or, potrivit relatării lui Nichifor Dascălul, aflat în oastea otomană, odată ajuns la București după bătălia de la Călugăreni, marele vizir Sinan pașa a socotit cu cale să aibă un nucleu fortificat în oraș și, profitând de puternicile ziduri ale mănăstirii Sfânta Treime, le-a înconjurat cu întărituri din pământ și bulumaci. „Palanca lui Sinan pașa”, pomenită ulterior în hotărniciriile de teren din zonă, era o fortificație poligonală cu bastioane, desigur italienești timpurii. „Palanca” ar fi inclus, după interpretarea lui Nicolae Iorga și „biserica bolniței”³¹. Textul dascălului Nichifor este însă mai puțin explicit: „Mănăstirea, care era împrejmuită cu ziduri, aproape de oraș, a întărit-o mai întâi Sinan pașa în opt zile, iar

29 Biserica Mănăstirii Stavropoleos a primit la întemeierea sa de Ioanichie, Mitropolit de Stavropole, hramurile Sfinților Arhangheli și Sfântului Atanasie.

30 Pentru personalitatea încă enigmatică a acestuia v. Nicolae Iorga, „Nichifor Dascălul, exarh patriarhal și legăturile lui cu țările noastre”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (mai departe AARMSI), s. II, t. XXVII, 1905, pp. 183–200; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, pp. 194–197; Maria Holban, în *Călători străini despre țările române*, vol. III, ed. Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971, pp. 607–609.

31 *Hurmuzaki/Bogdan*, Suplement II3, pp. 360–363; *Călători străini despre țările române*, vol. III, pp. 610–613; Nicolae Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Ed. Vremea, București, 2008, p. 53.

cimitirul, care era cu ziduri, l-a legat cu celălalt din pământ cu stâlpi, în chipul arătat. Bastioane ar fi cinci sau șapte, nu-și aduce aminte³². Oricum, ceea ce pare evident din interogatoriul luat lui Nichifor dascălul este existența în preajma mănăstirii Sfintei Troițe a unui cimitir înconjurat cu ziduri. Dacă cimitirul ar fi fost situat pe colina unde se înalță astăzi biserița Bucur, este posibil ca Sinan pașa și consilierii săi să se fi gândit la crearea spre Dâmbovița a unei barbacane.

În luptele de eliberare a Țării Românești de sub ocupația otomană, într-o retragere deznădăjduită, trupele marelui vizir au aruncat în aer „ierbăria” – depozitul de praf de pușcă – din mănăstire, distrugând-o până-n temelii.

Vremurile nu i-au iertat lui Mihai vodă Viteazul reconstrucția mănăstirii. Abia Radu vodă Mihnea în domnia sa din Țara Românească de la 1611-1616 a izbutit să refacă mănăstirea bunicului și tatălui său. În acei ani s-a aflat în principat o veche cunoștință a principelui român, din vremea studiilor sale venețiene, Chiril Lukaris. Implicarea acestuia la 1613-1615 în ridicarea mării construcții și orânduirea ei este manifestă: la 1614 un solemn hrisov grecesc al său întărea daniile de sate, ocine, mori, vii, prăvălii, bălți, vămile de la Telega și Ghitoara, și, deopotrivă, închinarea hramului Sfintei Troițe la mănăstirea Ivir de la Sfântul Munte Athos³³. Tot Chiril Lukaris avea să sfințească mănăstirea Sfânta Treime la încheierea lucrărilor de zidire.

Dar Chiril Lukaris a fost de la 1602 la 1620 Patriarh de Alexandria și astfel se poate înțelege de ce „bolniței” mănăstirii Radului Vodă, tocmai biserița lui Bucur, i se va fi dat hramul Sfinții Athanasie și Chiril – Patriarhii Alexandriei.

„Ceea ce se află sub biserica lui Bucur refăcută de Constantin vodă Brâncoveanu va fi fiind edificiul cu hramul Sfinții Athanasie și Chiril, înălțat de principele Radu Mihnea și sfințit de Patriarhul Alexandriei Chiril Lukaris.”

Astfel vechimea bisericii lui Bucur coboară încă un veac, până în al doilea deceniu al secolului al XVII-lea.

Un act din ultima zi a anului 1616, când în Țara Românească nu mai domnea Radu Mihnea, ci Alexandru vodă Iliaș, Mușatinul elenizat, afirmă că mănăstirea Sfintei Troițe a fost „înnoită și zidită” de Alexandru Mircea³⁴, ceea ce presupunea preexistența pe acele locuri a unei alte biserici, de bună seamă din lemn.

O carte de la Matei vodă Basarab, pentru orașenii din București, la 6 septembrie 1636³⁵ amintește despre „hotară bătrâne și semne ce au fost puse de răposatul Mircea voevod despre Văcărești/.../ de unde au fost pusă piatra ce de în tufe și de în piatra cea de între viile mănăstirii Sveata Troiță și dintre viile orașului, care pietre au fost puse de Mircea voevod și în dreptul hotarului pre în lac”. Matei vodă însuși încălecă de Sfântul Simion Stâlplnicul – 1 septembrie, 1636 – și împreună cu boieri și preoți, orașeni mari și mici, cu călugări de la Sfânta Troiță (Radu Vodă), pornise spre a căuta hotarele din luncă în deal între vii și la tufe, „ care hotare și pietre au fost puse de Mircea voevod», și de acolo din nou la luncă în drept, în Dâmbovița”. Astfel hotarele Bucureștilor spre Văcărești coborau din dealul viilor la lacul de la miază-zi de colina pe care se înalță mănăstirea Radu Vodă și, firește, la Dâmbovița.

Mircea vodă Ciobanul era astfel prezent în tradiția localnicilor din preajma colnicului de la Radu Vodă și Bucur.

În țesutul urban al Bucureștilor un rol nu lipsit de însemnătate l-a jucat pâraul Bucureștioara, pomenit tot mai des în acte din a doua jumătate a secolului al XVII-lea³⁶. Cursul a putut fi identificat cu destulă siguranță. Înaintea reconstituirii sale trebuie spus că pâraul ajunsese încă din secolul al XVII-lea un colector de necurățenii la marginea orașului, obișnuita „cacaină”.

Curgând din balta Icoanei, pâraul apuca pe strada Dionisie Lupu, prin spatele bisericii Batiștei, pe Jean-Louis Calderon (fostă Polonă), traversa bulevardul Regele Carol I îndreptându-se, prin spatele bisericii Scaune, prin balta Cucului sau de la Carvasara sau Suțului, spre strada Sfinților apoi pe Pescăria Veche (azi General Florescu), prin spatele bisericii Răzvan și peste Podul Târgului de Afară (Moșilor); apucând-o pe stradela Radu Calomfirescu traversa ulița Vergului (Calea Călărași), trecea prin mahalalele Lucaci și Udricani, pe Labirint, pe la Jitnița domnească, prin mahalaua Tabaci spre a se vărsa în Dâmbovița pe lângă Institutul medico-legal Dr. Mina Minovici. Cum acesta nu mai este un reper de la criminalele demolări din anii '80, vom spune că Bucureștioara se vărsa în Dâmbovița, taman în fața biseriței Bucur. Și cred că este firesc să admitem că unicul hidronim legat de București, combinat tradiției lui Mircea vodă Ciobanul au creat legenda eroului eponim al Bucureștilor – Bucur Ciobanul.

Dar atunci Bucureștii?

Într-un studiu până mai ieri uitat în paginile totuși strălucitei *Reviste Române*, a nu mai puțin fermecătorului Alexandru Odobescu, arhitectul Dimitrie Berindei schițează pentru prima dată, la 1861, o istorie urbanistică a Bucureștilor. Elev al faimoasei École impériale des beaux-arts și al vestitului arhitect Henri Labrouste³⁷, Dimitrie Berindei pune chestiunea întemeierii orașului în termenii meseriei sau artei sale. Astfel el sesizează legătura dintre stabilirea reședinței domnești la Târgoviște și necesitatea apariției Bucureștilor, precum și confluența aici a drumurilor de la Giurgiu și Oltenița, căi ale invaziilor turcești. Pe temeiul sugestiilor studiului lui Nicolae Bălcescu despre *Puterea armată și arta militară la români*, tânărul arhitect conchidea : „Suntem convinși că trebuințele apărării dete naștere acestei sentinele [i. e. Bucureștii] și ceea ce ne confirmă și mai mult în credința că drumul invaziilor turcești trecea pe aici e că prima biserică domnească făcută de Mircea Ciobanul în acest târg purta numirea turcească Gheced adică trecătoare³⁸”.

Remarcabila intuiție a arhitectului Berindei nu a fost cătuși de puțin urmată și lucrul este, măcar în parte, explicabil: nici un istoric nu a mai regăsit și folosit sursa citată despre numele Gheced al bisericii domnești din București. „Istoria Țării Românești de când au descălecat Români” tipărită de August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu în tomul al IV-lea pe 1847 al *Magazinului istoric pentru Dacia*, la care trimite Berindei, nu cuprinde așa ceva. Edițiile științifice ale *Letopiseșului Cantacuzinesc și Istoriei domnilor Țării Românești* a lui Radu Popescu vornicul, ca și versiunea cronicii publicată în *Magazinul istoric* dau numai textul, „Și au domnit Mircea vodă [în a treia sa domnie-n.S.I.] 5 ani și 8 luni, murind în scaun. Îngropatu-s-au în biserica domnească, în București, septemvrie 21 deni, 7068” [1559]³⁹.

32 Hurmuzaki/Bogdan, Suplement II3, pp. 361,363. Am căutat să apropiez traducerea de originalul polon.

33 DIR.B, Țara Românească, veac XVII, vol. II, pp. 351-352 (traducerea românească).

34 Ibidem, vol. III, pp. 77-80.

35 DRH. B., vol. XXV, pp. 422-423. cf. G. Ionescu-Gion, p. 41.

36 Vezi în ultima instanță George Potra, „Bucureștioara, un pârau dispărut”, în *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, 1990, pp. 199-205.

37 Dan Berindei, „Arhitectul Dimitrie Berindei”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, p. XIX.

38 Dimitrie Berindei, „Bucureștii. Studiu istoric”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, p. 328.

39 C. Grecescu, Dan Simonescu (ed.), *Istoria Țării Românești. 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, București, 1960, p. 50.

Și totuși.

Dimitrie Berindei citează în această secțiune a studiului său pe Paul de Alep, în traducerea engleză a lui Belfour, pe Franz Joseph Sulzer, Johann Christian Engel, Gheorghe Șincai și Dionisie Fotino. Mărturisim că, fără a ne lăsa impresionați de tiparul gotic, am căutat mai întâi mențiunea în cartea lui Sulzer, bun cunoscător al Bucureștilor, dar fără succes. Apoi, de bună seamă am ajuns la marele nostru Șincai. Și, în adevăr aici, sub anul 1546 se află mențiunea: „Despre Valahia așa scriu: întâiu, Anonimul românesc: «Mircea vodă Ciobanul, leat 1546. Acesta este fecior Mircei vodă Dracei/... / Acest Mircea vodă au făcut beserica Ghiced din București. Au domnit 7 ani»”⁴⁰.

Asemeni lui Engel, în *Hronica românilor și a mai multor neamuri* Șincai folosește *Codex Valachicus manuscriptus Balacianianus*, așa numita *Cronică Bălăcenească*. Ajunsă la Viena – cu fetele contelui Ioan Bălăceanu, fiul lui Constantin cel ucis în lupta de la Zărnești (1690), devenite domnișoare de onoare ale Mariei Tereza – cronică a fost copiată de de Samuil Micu-Clain, de la care și-a procurat o copie și Gheorghe Șincai⁴¹. Aceasta copie românească scrisă cu litere latine la 1780, cu adnotările lui Șincai se păstrează la Biblioteca Academiei de la Cluj, provenind din fondul de manuscrise al Episcopiei greco-catolice de la Oradea. Dar acest manuscris cuprinde doar anii 1627-1724⁴². Pentru anii anteriori, de la întemeierea principatului Țării Românești el utilizează un al manuscris numit de el *Anonymus Valachicus*, cap. 44 (!?). Acesta poate fi *Litopisețul Țării Rumânești din descălecătura de unde au venit rumânii de s-au așezat în Țara Rumânească*, al Bibliotecii Episcopiei române din Oradea Mare, comentat încă de Nicolae Iorga⁴³. Dar chestiunea este cu mult prea însemnată și complicată spre a fi expediată aici.

Oricum, așa cum apare domnia lui Mircea Ciobanul, *Anonimul românesc* al lui Șincai adaugă știrea esențială: biserica domnească, cea dintâi a Curții era numită Ghiced, adică Ghecet – Trecătoare.

Istoria amenajării teritoriului, desprinsă din geografia istorică relativ recent – prima sinteză franceză datează din anii '90 ai secolului trecut – trebuie de bună seamă folosită și aici. O primă constatare adesea trecută cu vederea: Țara Românească, principatele române, au fost țări de Cruciadă, evoluția lor teritorială fiind, ca și în cazul regatelor iberice rezultatul unei *Reconquiste*. Atingerea Dunării, apoi formarea fațadei maritime, păstrarea lor, au fost rezultatul unui efort militar anti-mongol mai întâi, contra turcilor mai apoi. Crearea unei reședințe domnești la Târgoviște, „la sud de apa Ialomiței”, impunea controlul căilor de acces din valea Dunării către noile Curți. Marea politică balcanică a lui Mircea cel Bătrân, mai cu seamă după prăbușirea primului imperiu otoman, apărarea și extinderea fațadei maritime a Țării Românești în anii 1403-1415 au schimbat axa principatului, dovedită de construcția cetății Giurgiului, devenită una din reședințele Curții domnești. Climatul, configurația masivelor forestiere, regimul hidrografic din secolele XIV-XV au conferit cursului inferior al Dâmboviței și vadului de la București, ghecetului, o valoare

militară deosebită. Între codri și lunci mlăștinoase, trecătoarea de la București strângea un fascicul de drumuri ce duceau de la vadurile Dunării, Drâstor, Cornățel, Giurgiu, Nicopol spre Târgoviște, Curtea de Argeș, Câmpulung. Temeliile fortificației descoperite în subsolul palatului de la Curtea Veche marchează locul trecătoarei ce trebuia controlată. Însemnătatea sa a fost determinantă pentru impunerea unei microtoponimii, a unui *lieu-dit*, a ghecetului, atât de puternic încât să dea o poreclă și bisericii domnești ctitorită aici, la trecătoarea Dâmboviței.

În fapt Bucureștii au fost mai întâi o creație militară a domniei, un turn de apărare la capătul unui pinten al *malului nordic al Dâmboviței*, menit să asigure apărarea dinspre sud. În jurul său s-a dezvoltat orașul, înglobând la mijlocul secolului al XV-lea și așezarea de pe malurile Bucureștioarei, Bucureștii.

Dincolo de legendă stau desigur faptele, datele săpăturilor, cercetărilor arheologice, și, încă ceva – tradiția istorică, multiformă, subrepticioasă, interpretabilă, dar, nu mai puțin, o sursă a adevărului.

Bibliografie

Armbruster, Adolf, „Historische Beziehungen zwischen der Moldau und Kronstadt zur Zeit des Fürsten Constantin Maurocordatos (1742-1743)”, în *Revue des études sud-est européennes*, XIII, 1, 1975.

Berindei, Dan, „Arhitectul Dimitrie Berindei”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, p. XIX.

Berindei, Dimitrie, „Bucureștii. Studiu istoric”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, p. 328.

Cernovodeanu, Paul, „Cronici de familie: Bălăcenii”, în *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, coordonator și coautor, Mihai Dim. Sturdza, București, 2004, pp. 181-182.

Crăciun, Ioachim și Ilieș, Aurora, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României, Sec. XV-XVIII*, București, 1963.

Elian, Alexandru; Bălan, Constantin; Chircă, Haralambie; Diaconescu, Olimpia (edit.), *Inscripțiile medievale ale României, Orașul București*, vol. I., București, 1965.

Genilie, Iosif, „Geografia istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în general și a României în parte”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*.

Grecescu, C. și Simonescu, Dan (ed.), *Istoria Țării Românești. 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, București, 1960.

Grecescu, Constant, „Despre Cronică Bălăcenească”, în *Hrisovul*, IV, 1944, pp. 116-121.

Holban, Maria; Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Maria Matilda; Cernovodeanu, Paul (editori), *Călători străini despre țările române*, vol. III, Ed. Științifică, București, 1971.

Ionescu-Gion, G. I., *Istoria Bucureștilor*, Fundația Speteanu, București, 1998.

Iorga, Nicolae, *Istoria Bucureștilor*, Ed. Vremea, București, 2008, p. 53.

Iorga, Nicolae, „Cronicile muntene. Întâiul memoriu. Cronicile din secolul al XVII-lea”, în *AARMSI*, s.II, t. XXI, 1899, pp. 308-312.

Iorga, Nicolae, „Nichifor Dascălul, exarh patriarhal și legăturile lui cu țările noastre”, în *AARMSI*, s. II, t. XXVII, 1905, pp. 183-200.

Musceleanu, Grigore, *Monumentele străbunilor în România*, București, 1873.

Panaitescu, P. P., *Mihai Viteazul*, București, 1936.

Pappasoglu, Dimitrie, *Istoria fondării orașului București*, Fundația Speteanu, București, 2000.

Pelimon, Alexandru, *Impresiuni de călătorie în România*, ed. Dalila-Lucia Aramă, București, 1984.

Pelimon, Alexandru, „Bukur, istoria fundării Bukureștilor”, în *Primii istoriografi ai Bucureștilor*, Fundația Culturală Speteanu, București, 2008.

Potra, George, „Bucureștioara, un părau dispărut”, în *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, 1990, pp. 199-205.

Stoicescu, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Ed. Academiei RPPR, București, 1961.

Șincai, Gheorghe, *Hronica românilor*, t. II, ed. Florea Fugariu, București, 1969.

Tocilescu, Grigore, „Cetea Bucureștilor sau cetatea Dâmboviței”, în *Tinerimea română*, 1898.

40 Gheorghe Șincai, *Hronica românilor*, t. II, ed. Florea Fugariu, București, 1969, pp. 248-249.

41 Paul Cernovodeanu, „Cronici de familie: Bălăcenii”, în *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, coordonator și coautor, Mihai Dim. Sturdza, București, 2004, pp. 181-182.

42 Ioachim Crăciun și Aurora Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României. Sec. XV-XVIII*, București, 1963, pp.169-170, nr. XXII. Vezi și Constant Grecescu, „Despre Cronică Bălăcenească”, în *Hrisovul*, IV, 1944, pp. 116-121.

43 Nicolae Iorga, „Cronicile muntene.Întâiul memoriu. Cronicile din secolul al XVII-lea”, în *AARMSI*, s.II, t. XXI, 1899, pp. 308-312.

92

Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj

Csilla Hegedüs, Zsuzsanna Eke, Dorottya Makay

104

Conacul P.P. Carp din Țibănești, jud. Bonțida

Batem fierul la Conac! 2005–2017

Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit

Șerban Sturdza, Alexandra Mihailciuc

118

Restaurarea Arcului de Triumf din București

Aurora Târșoagă

128

Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare

Ildiko Mitru

DOSAR DE RESTAURARE

Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj

↳ Csilla Hegedüs	Fundația Transylvania Trust hegedus.cs.csilla@gmail.com
↳ Zsuzsanna Eke	Fundația Transylvania Trust zseke@transylvaniatrust.ro
↳ Dorottya Makay	IROD M makay.dorottya@gmail.com

Cuvinte cheie	castel Transilvania patrimoniu construit restaurare revitalizare educație evenimente culturale
---------------	--

Rezumat

Castelul Bánffy de la Bonțida, unul dintre cele mai semnificative ansambluri arhitecturale din Transilvania, a ajuns, după decenii de abandon și degradare, la sfârșitul anilor nouăzeci într-o stare precară. Încă de la înființarea sa, din 1996, Fundația Transylvania Trust a urmărit soarta castelului. Datorită valorii arhitecturale și istorice, respectiv nivelului de degradare, restaurarea și revitalizarea castelului este o sarcină complexă, care poate fi efectuată cu succes numai prin aplicarea unei strategii de lungă durată și prin colaborare internațională. În cele ce urmează se va discuta, pe scurt, istoricul castelului, cercetarea acestuia și strategia de restaurare, respectiv de utilizare a castelului, fără de care restaurarea în sine nu poate asigura sustenabilitatea intervenției.

Fig. 1 Instalație de lumini realizată pentru Centrul de Arte și Meserii în 2016. Proiectanți: Alexandru Fleșeriu, Eszter Péter. (Alexandru Fleșeriu, 2016)

Castelul Bánffy, unul dintre cele mai semnificative ansambluri arhitecturale din Transilvania, se află în Bonțida, comună aflată la circa 30 de km nord de Cluj. Castelul, datorită istoriei sale bogate, a diferitelor stiluri arhitecturale care sunt îmbinate într-un singur ansamblu arhitectural, precum și datorită semnificației familiei ce-l stăpânea, este un punct de reper în cadrul vizitelor turiștilor în regiune. Cu toate acestea, la sfârșitul anilor nouăzeci, castelul era aproape în stare de ruină. Fundația Transylvania Trust¹, fiind preocupată de soarta castelului, în 2003 a concesionat castelul de la Consiliul Local al Comunei Bonțida, iar după retrocedarea imobilului, în 2008, Contesa Katalin Bánffy, fiica lui Miklós Bánffy, l-a concesionat fundației pentru 49 de ani. Pe lângă eforturile depuse pentru restaurarea clădirilor deteriorate, în castel funcționează un centru cultural și educațional, prin care fundația dorește să revitalizeze castelul, oferindu-i funcțiuni ce vin să asigure supraviețuirea acestei valori arhitecturale și culturale semnificative. Soarta Castelului Bánffy de la Bonțida este reprezentativă pentru multe castele și conace din România, iar strategia sa de restaurare și revitalizare poate fi un posibil model pentru proprietarii acestor imobile.

1. Scurt istoric al Castelului Bánffy

Domeniul de la Bonțida, sat atestat documentar pentru prima dată în 1263, se leagă de istoria familiei Bánffy de Losonc din 1387, când Dénes, fiul lui Tamás Losonci primește drepturi de proprietate de la regele Sigismund. Începuturile construirii ansamblului sunt neclare din cauza lipsei surselor documentare, însă putem presupune că la scurt timp după primirea domeniului s-a construit aici un conac nobiliar, care ulterior a fost transformat în castelul cunoscut azi.

Între 1668–1674 acest conac a fost fortificat de către Dénes Bánffy (II), comite al comitatelor Cluj și Dăbâca, cumnatul principelui Mihai Apafi I, cu un zid de incintă dreptunghiular, întărit la colțuri cu turnuri circulare. Accesul în castel se făcea pe un turn de poartă renașcentist aflat pe latura de sud a incintei. După execuția în 1674 a lui Dénes Bánffy, castelul a fost moștenit de viitorul guvernator György (III), care a continuat lucrările de construcție între anii 1681–1704. Aceste lucrări au fost întrerupte de războiul de independență condus de Francisc Rákóczi II, timp în care castelul a fost ocupat alternativ de cele două forțe implicate, fiind grav avariat. Între 1711 și 1735 noul proprietar al castelului a fost György (IV), fiul fostului guvernator, care a reconstruit zidul sudic al castelului, respectiv a restaurat turnurile sudice.

În 1735 castelul a fost moștenit de fiul lui György Bánffy (IV), Dénes (IV), care după o perioadă petrecută la Curtea din Viena, s-a întors în Transilvania în 1747 ca Marele Comis al împărătesei Maria Tereza și a inițiat o amplă transformare barocă a ansamblului, ce includea și crearea cunoscutului parc francez. În fața zidului estic al fortificației, unde existau deja grajduri și clădiri anexă, între 1747 și 1751 s-a construit o nouă aripă în formă de „U”, care includea grajdul de cai, manejul, boxe pentru trăsuri și alte anexe, într-un stil ce reflectă gustul vienez al proprietarului. Curtea de onoare astfel creată era decorată de o galerie de statui de inspirație mitologică (*Metamorfozele* lui Ovid au constituit sursa de inspirație), realizată de sculptorul Johannes Nachtigall. Dénes (IV) a fost și cel care a restaurat ansamblul renașcentist. În 1784–1786 fiul acestuia, György (V), și el guvernator al Transilvaniei, care este cunoscut pentru construirea palatului Bánffy de la Cluj, a continuat lucrările de restaurare și construire cu arhitectul

palatului lui din Cluj, Johann Eberhard Blaumann. Contribuția sa include finalizarea celor două intrări ale clădirii principale, ornamentate cu sculpturi baroce.

În 1820 moștenitorul castelului, József Bánffy a demolat turnul de poartă renașcentist, legând curtea barocă cu cea renașcentistă. În anii 1830, fațadele celor două aripi estice au fost renovate în stil clasicist. Tot în această perioadă, grădina barocă a fost transformată în parc romantic. Ca o ultimă intervenție, în 1855 József Bánffy a transformat în stil romantic (neogotic) fațadele vestice ale clădirii principale și ale bucătăriei la care este anexat turnul orologiului.

Din cauza dificultăților sale financiare de la sfârșitul vieții, József Bánffy a vândut castelul, cândva între 1858 și 1944, baronului Miklós Bánffy,

comite al comitatului Alba de Jos, care a fost de asemenea ridicat la rangul de conte. Moștenitorii acestuia, György, respectiv scriitorul politician, Miklós Bánffy, au încercat să păstreze castelul în starea sa moștenită. Din această cauză, singura intervenție majoră asupra clădirii a fost restaurarea, de către Miklós Bánffy, a fațadei vestice și turnului de nord-vest al castelului între 1935 și 1937.

Contele Miklós Bánffy (1872–1950) a fost poate cel mai important locuitor al castelului, fiind o figură proeminentă a vieții culturale din Transilvania. Politician, scriitor, pictor, regizor și scenograf, contele este cunoscut mai ales pentru opera sa literară, fiind autorul *Trilogiei Transilvane*, care a fost tradusă în nenumărate limbi. Acesta a locuit în castel până în anul 1944, când soarta castelului s-a schimbat în mod radical.

2. Concepția de restaurare a Castelului Bánffy

Istoria degradării / stării clădirilor din cadrul ansamblului Castelul Bánffy de la Bonțida

Prezentul capitol trece în revistă degradările (structurale) inventariate în cadrul clădirilor (structurilor istorice portante aferente acestora) începând din anul 1994 până în prezent, văzute din perspectiva evenimentelor, acțiunilor care au cauzat această stare de degradare – în anumite zone (de clădiri) ele pot fi descrise ca fiind într-o stare de semi-ruină.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în toamna anului 1944, trupele germane în retragere au jefuit și au incendiat Castelul de la Bonțida. Astfel s-au distrus manejul și o mare parte din acoperișul și planșeele (din lemn) aripii principale. Au urmat apoi naționalizarea, reforma agrară și colectivizarea, clădirile castelului au fost folosite în diverse scopuri fără să se țină cont de valorile artistice ale acestora (de la birouri CAP la ciupercărie, etc.), ducând la deteriorarea rapidă a întregului ansamblu – din punct de vedere structural a fost determinantă lipsa de întreținere a învelitorilor, care prin infiltrarea apelor a condus la degradarea biologică a subansamblurilor structurale din lemn.

În anii 1960–70, prin grija DMI, s-au efectuat lucrări de conservare care au salvat de la pieire clădirea principală prin consolidare cu centuri, placă superioară de beton armat și acoperiș. Deși din punctul de vedere al concepțiilor actuale (secolul al XXI-lea) de restaurare, puternic bazate pe principiul utilizării materialelor compatibile cu cele istorice, lucrările din anii 1960 nu au fost întocmai corecte; paradoxal însă, acel planșeu de beton armat așezat peste etaj a fost cel care a asigurat supraviețuirea (mai intactă) clădirii principale, în comparație cu restul clădirilor în deceniul părăsirii totale. Clădirile au fost folosite ca mină de materiale de construcții.

Corpul de clădire al fostei bucătărie a fost incendiat în 1985 pentru turnarea filmului „Emisia continuă” de Dinu Tănase.

Ansamblul de clădiri neîntreținut de decenii a ajuns într-o stare foarte degradată în perioada post-decembristă, când

1 Echipa este compusă în prezent din Csilla Hegedüs, președinte; Avram Adela, director executiv; Timea Berki, Margit Tarr, directori program; István Mátyás Máté, Annamária Szekrényes-Dömös, asistenți; Zsuzsanna Eke, istoric de artă.

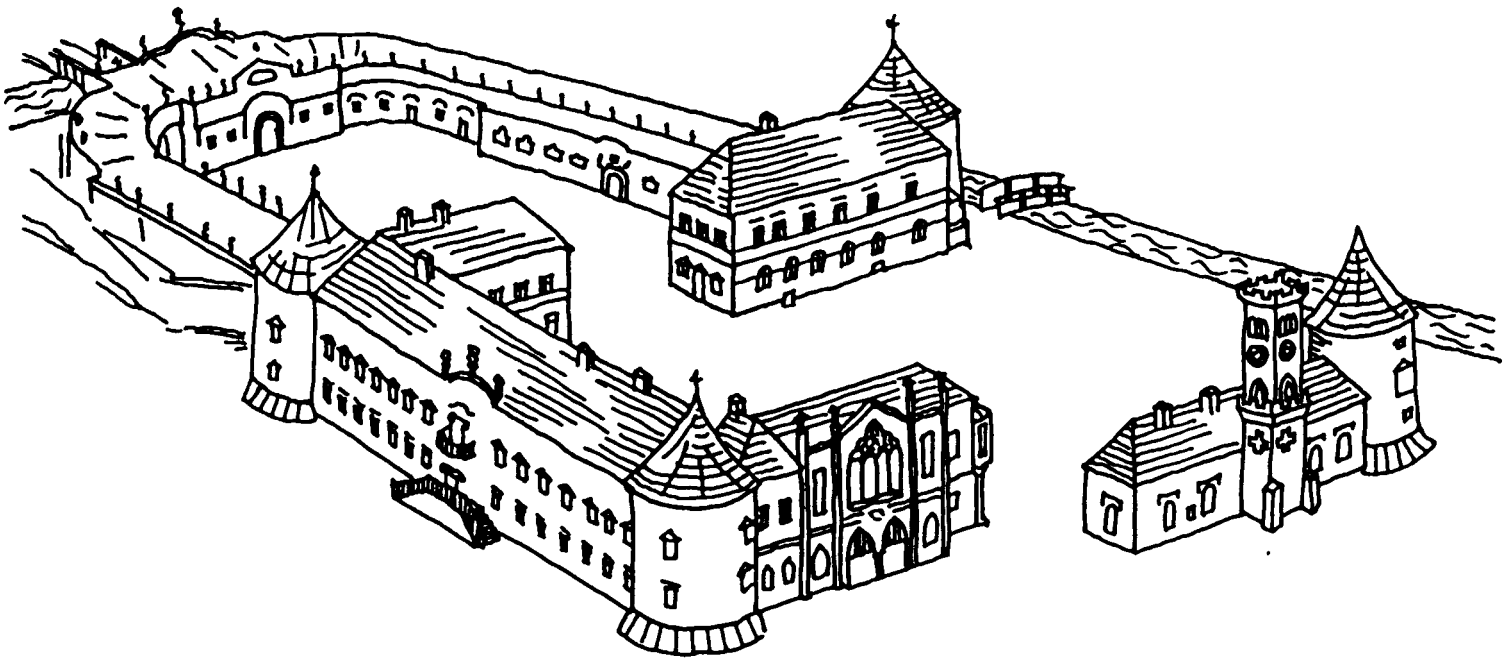

Fig. 2 Ansamblul Castelului Bánffy, pe baza desenului realizat de istoricul de artă Biró József (publicat în *A bonczhidai Bánffy-kastély*, EME, Cluj, 1935)

Fig. 3 Fațada de vest, neogotică a clădirii principale, rezidențiale, înainte de transformările din 1935 (Josef Fischer, Academia de Științe a Ungariei, Arhiva Institutului de Istoria Artei, MKCS-C-I-121/83)

Fig. 4 Clădirea principală dinspre curtea interioară a castelului în 1996 (Krisztián Kiszely)

Fig. 5 Castelul dinspre vest (Angéla Kalló, 2017)

Fig. 6 Modelarea 3D în Archicad a ansamblului șarpantelor aferente clădirii principale executate în anii 2009-2011 - colțul nord-vestic, aripa vestică și turnul nord-vestic (echipa Irod M, 2009)

s-a accentuat jaful. S-au furat țiglele, s-au tăiat și demontat elemente de șarpantă, iar curțile și clădirile neacoperite de ani de zile (de exemplu clădirea fostei bucătării) au fost invadate de vegetație. Zidurile rămase fără protecție, în urma umidității și spălării liantului pe bază de var, a ciclurilor de îngheț-dezgeț, au început să slăbească și să se prăbușească.

În această ipostază a fost redescoperit castelul prin interesul specialiștilor² în anul 1994. Momentul relevării a interceptat rămășițele șarpantei, din anii 1960, de peste corpul principal, dar și șarpanta aproape integră a aripii Miklós, care la mijlocul deceniului '90 a reprezentat corpul de clădire cel mai puțin degradat.

Din nefericire, procesul de dezmembrare și degradare accelerată în lipsa subansamblurilor de protecție a continuat până în toamna anului 1999, moment în care aripa Miklós a devenit una dintre cele mai degradate clădiri, fiind rămasă fără acoperiș și planșeul de lemn peste etaj, care asigura legătura dintre zidurile înalte, construite exclusiv cu mortar de var, ele fiind lăsate astfel vulnerabile la acțiunea precipitațiilor. Zone semnificative ale zidurilor s-au prăbușit, pe alocuri degradând și bolțile.

Cele prezentate demonstrează faptul că principala cauză a degradărilor a fost lipsa de întreținere, lipsa straturilor (subansamblurilor) de protecție și utilizarea clădirilor drept mină de materiale. Intervențiile necesare – și din punct de vedere structural – au fost cele de reconstruire: șarpante, bolți (planșee) și pe alocuri ziduri. Global, nu se poate discuta despre probleme de concepție structurală inițial greșită sau de alte cauze care ar determina necesitatea aplicării unor măsuri generale de consolidare (de exemplu, împotriva acțiunilor seismice).

Distrugerea prin fenomenele sus menționate a fost extrem de masivă, astfel reîntregirea structurală a reprezentat cea mai importantă măsură, dar nu înseamnă că nu au fost analizate și alte criterii / cauze ale degradărilor structurale, printre care dorim să punctăm doar trei probleme mai semnificative: (1) înclinarea față de verticală (peste 60cm) a turnului romantic al corpului fostei bucătării – care la rândul său a fost construit pe mărul din fostul șanț de apărare; (2) remodelările baroce și romantice ale corpului principal – în primul rând, aripa romantică – au produs câteva neconcordanțe, există ziduri structurale de la parter și / sau etaj, care la rândul lor se descarcă pe bolțile cilindrice peste subsol; (3) amenajarea terenului în incintă a dus la majorarea cotei de călcare în exteriorul capelei din aripa de est, conducând la starea de umiditate excesivă a zidurilor.

Astfel, este clar că la abordarea fiecărui corp de clădire, expertizele tehnice trebuie să includă diagnosticele personalizate pentru a formula terapeutica, dar mereu trebuie avut în vedere istoricul degradării (deceniile de paragină) pentru a se evita consolidările exagerate.

Istoricul elaborării studiilor, documentațiilor și proiectelor aferente lucrărilor de intervenții și execuția acestora

Data fiind amploarea ansamblului de clădiri (8.065mp arie desfășurată), dar și starea de degradare avansată, a fost clar de la bun început că este imposibilă abordarea integrală și elaborarea unui singur proiect unitar de reabilitare (execuție), nu numai din lipsă de fonduri, dar și din cauza faptului că procesele de degradare au fost active, deci într-o perioadă de 2-3 ani, până când execuția s-a concentrat pe un anumit corp, restul clădirilor se degradau în continuare.

2 În grija predecesorului actualului INP, în 1994 s-au elaborat primele relevee (prin metode manuale și prelucrate similar manual) și prima expertiză preliminară de către prof. dr. ing. Bálint Szabó și echipa sa SC Utilitas Srl, Cluj-Napoca, dar fără continuitate până în 1999.

În perioada 1999–2001, prin Programul de Colaborare Româno-Maghiar, s-a executat jumătate din acoperișul clădirii principale (în grija Ministerului Culturii din România), însă execuția s-a sistat în momentul în care s-a declanșat procedura cererii de retrocedare a urmașilor familiei Bánffy³.

Restul corpurilor s-a reabilitat pas cu pas începând din 2001 prin seria de programe de specializare în restaurarea patrimoniului construit – seria de programe BHCT⁴, creându-se Centrul internațional de specializare în reabilitarea patrimoniului construit – și prin diverse programe de finanțare europeană, internațională și națională.

Conform cerințelor legislative din țară, un studiu de fezabilitate integral⁵ – abordând toate corpurile din cadrul ansamblului – s-a elaborat în 2002⁶: **corpul principal** – clădirea principală a castelului în formă de „U”, cu turnuri cilindrice amplasate la cele două colțuri nordice (este doar parțial folosit: șarpantele s-au reconstruit în două etape, ½ cea deja amintită, iar restul șarpantelor în anii 2009–2015⁷; capela s-a restaurat în 2006); **corpul fostei bucătării** – compus din turnul sud-vestic, clădirea parter adiacentă și turnul cu orologiu; care s-a reabilitat în perioada 2001⁸-2004 în cadrul programelor BHCT și programul de finanțare PHARE (doar turnul înclinat a rămas nefinalizat); **corpul „Miklós”** – având în compoziție turnul circular sud-estic și o clădire dreptunghiulară, etajată (pus în funcțiune parțial în perioada 2003–2005, finanțat de World Monuments Fund – acoperiș, 2003; prin programul de finanțare Cultura 2000 – perioada 2004–2005, deschiderea oficială a centrului de specializare⁹); **grajd și clădirile formând curtea de onoare actuală** – compusă din grajd, anexe gospodărești sud și nord (fostul garaj pentru trăsuri), respectiv poarta – au fost parțial reabilitate prin programele BHCT începând din 2002.

Cercetări arheologice

În paralel cu restaurarea castelului, între anii 2000 și 2004 s-au derulat patru campanii de cercetare arheologică sub conducerea doamnei arheolog dr. Daniela Marcu Istrate¹⁰, în cursul cărora au fost executate sondaje în diferite puncte ale ansamblului arhitectural, pentru a clarifica evoluția constructivă a clădirilor, relațiile dintre acestea, adâncimi de fundare, evoluția nivelului de călcare în diferitele zone ale ansamblului, identificarea unor structuri care nu mai există, respectiv determinarea caracteristicilor tehnice ale structurilor zidite.

- 3 Primul proiect de intervenții urgente pentru realizarea șarpantei – o reconstrucție inspirată din șarpantele cu caracter baroc, dar pentru reducerea costurilor realizat din sisteme de dulapi – s-a realizat de către echipa Utilitas, șef proiect arh. Éva Eke, expert tehnic: prof. dr. ing. Bálint Szabó, proiectanți de structură: ing. Ádám Maksay senior și ing. Ildikó Kirizsán.
- 4 Cursurile au fost co-organizate de Fundația Transylvania Trust și IHBC, din Marea Britanie, până 2015 au fost conduse de David Baxter. Programul este prezentat în detaliu în următorul capitol.
- 5 Studiul de fezabilitate s-a elaborat de aceeași echipă, proiectantul de rezistență însă (datorită decesului dlui Maksay senior) a fost ing. Dorottya Makay. Proiectele de instalații electrice în toate etapele au fost realizate de SC Pieme Srl, Cluj-Napoca.
- 6 *LMI 2010* este cel care a defalcat numărul CJ-II-a-A – 07534 – pentru corpuri; alocând însă doar trei numere 01, 02, 03 – celor cinci corpuri.
- 7 Din 2007 / 2008 până în prezent, proiectarea, precum și asistența tehnică au fost preluate de SC Planwerk Srl ca proiectant general și de arhitectură (arh. Eugen Pănescu și arh. Endre Ványolós) și echipa IrodM Srl condusă de dr. ing. Dorottya Makay (inginer proiectant Boróka Sándor) pentru partea de structuri portante, expertul tehnic pentru aceste lucrări fiind ing. István Benke.
- 8 Echipa de elaborare a proiectului s-a alăturat arh. Éva Dezső, partea de structură în varianta incipientă a proiectului a fost elaborată cu colaborarea structuriștilor anterior menționați.
- 9 Inginerii proiectanți, în perioada 2003–2005, pentru *clădirea Miklós* au fost: ing. Vajk Benedek și ing. Imola Kirizsán.
- 10 SC Damasus Srl, în 2000 cu implicarea Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, rapoartele de cercetare se pot consulta pe pagina de web *Cronica cercetărilor arheologice din România, 1983–2017*, <http://cronica.cimec.ro/>, accesat la 30.11.2017.

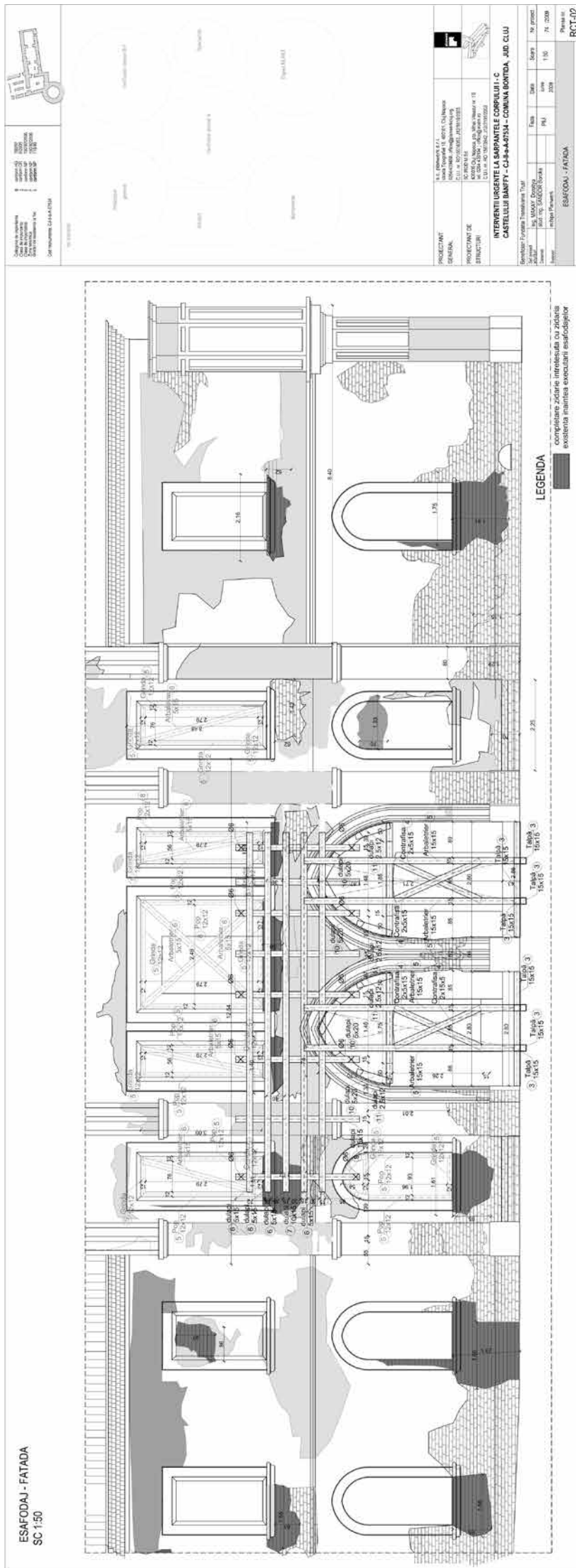

Fig. 8 Intervenții urgente prin esafodarea fațadei vestice a aripii neogotice, clădirea principală (echipa Irod M., 2009)

Fig. 9 Reconstruirea unei bolți deasupra grajdului baroc în cadrul Cursului de specializare în reabilitarea patrimoniului construit (Transylvania Trust, 2015)

Fig. 10 Atelierul de pietrărie în cadrul Cursului de specializare în reabilitarea patrimoniului construit (Transylvania Trust, 2015)

Fig. 11 Învățarea tehnicii sgraffito în cadrul cursului de specializare în reabilitarea patrimoniului construit (Transylvania Trust, 2017)

Fig. 12 Cercetare de parament cu studenți istorici de artă (Transylvania Trust, 2017)

Între altele, a fost identificat zidul de incintă de odinioară a castelului renescentist pe laturile de sud și vest ale ansamblului, s-au găsit fundațiile turnului de poartă al incintei renescentiste, respectiv s-a recuperat un bogat material arheologic, mai ales fragmente ceramice databile începând din secolul al XV-lea până în secolul al XIX-lea. Cercetările arheologice le-au completat pe cele de istoria artei și au contribuit la o mai bună înțelegere a evoluției acestui ansamblu, respectiv au completat cunoștințele tehnice referitoare la structurile construite ale castelului.

Provocările și lipsa fondurilor

Ansamblul de clădiri, aflându-se în proprietatea privată a familiei Bánffy, deși este în custodia unui ONG - Fundația Transylvania Trust pentru o perioadă de 49 de ani (din 2008), care o folosește doar în scopuri comunitare - în ultima perioadă nu a fost eligibil aplicării pentru fonduri structurale mai semnificative (POR 5.1. 2013-2020) care ar permite abordarea unitară, integrală, măcar a unui corp de clădire. Mai mult decât atât, elaborarea proiectelor de ansamblu reprezintă o investiție semnificativă. Astfel, nu numai starea tehnică a clădirii, dar și necesitatea abordării pe bucățele, respectiv corelate cu posibilitățile de finanțare, constituie una dintre provocările principale ale echipei de proiectare. Provocări profesionale suplimentare provin și din dorința Fundației de a răspândi utilizarea tehnicilor și materialelor tradiționale (și compatibile cu cele istorice), dar și din necesitatea menținerii costurilor la minimum, ceea ce este posibil prin existența echipei de meșteri școlii pe ansamblul Castelului Bánffy, inițial de maiștri și specialiști din Marea Britanie, care în cadrul SC Pro Restauratio Srl (sub conducerea maestrului restaurator Márton Bikfalvi), lucrează an de an la reabilitarea (dar și la întreținerea) clădirilor din ansamblul castelului, de mai bine de 15 ani, din 2001.

Considerații tehnice, idei și specificul intervențiilor adoptate

Având în vedere specificul construcțiilor istorice (transilvănene) cu structură cu pereți portanți din zidărie masivă, planșee boltite și din lemn, șarpante istorice din lemn; istoricul degradărilor detaliat prezentat și faptul că localitatea Bonțida se află în zonă cu seismicitate practic nesemnificativă, conceptul de bază al reabilitării (structurale) pe tot parcursul intervențiilor a fost cel de reconstruire / reîntregire a subansamblurilor istorice portante utilizând tehnici și materiale tradiționale sau moderne, dar compatibile cu cele istorice.

Astfel corpurile Castelului Bánffy sunt între primele construcții din Transilvania unde la lucrările de zidărie s-au folosit mortare de var (pastă cu adaosuri *puzzolane* sau var hidraulic natural NHL - care actualmente sunt uzuale în practica de restaurare, dar în 2001 trebuiau importate din Marea Britanie, iar pentru ISC trebuiau executate teste de laborator pentru a se demonstra că mortarul are rezistența prescrisă de expert / proiectanți).

Practica contemporană de reabilitare (consolidare) structurală din România este guvernată de două tendințe esențial diferite: consolidarea determinată de aducerea structurilor la cerințele formulate de prescripțiile tehnice contemporane (de multe ori determinând necesitatea consolidării cu materiale moderne sau mai puțin moderne ca betonul armat, abordare justificată, în primul rând, în zonele geografice cu seismicitate semnificativă), respectiv abordarea bazată pe ideea reabilitării, ameliorării structurale, legate de folosirea tehnicilor și materialelor tradiționale sau a celor moderne, compatibile cu acestea. Abordarea din cadrul ansamblului Castelului Bánffy constă în cea de-a doua opțiune. Paradoxal este faptul că, timp de zeci de ani, aripa neogotică a corpului principal, care

a stat fără acoperiș nu numai până în 1999, ci cu un deceniu mai mult (2009-2011) și a fost expus direct intemperiilor - a supraviețuit fără prăbușiri masive ale zidurilor, tocmai datorită existenței planșeului de beton armat realizat în anii 1970, care la rândul său s-a degradat în așa fel încât pe suprafețe mari există doar armătura (ruginită), betonul fiind macerat din structură. În concluzie, în condiții extreme, tocmai soluțiile mult criticate (și ocolite și de echipa de restaurare a castelului) pot avea și beneficii.

Pe lângă procesele degradante direct legate de istoria clădirii, trebuie să mai menționăm un aspect (la rândul său, indirect legat de istoria ansamblului). Procesele de degradare care au vizat clădirile au fost / sunt generate și de ascensiunea capilară a apelor din teren. Deoarece moara construită lângă castel în 1821 nu funcționează, cursul de apă nu îndepărtează apele acumulate din zonă; apa freatică ajunge la o cotă foarte aproape de nivelul terenului - 1,00-1,50m, existând posibilitatea ca această cotă să se ridice până la - 0,50m pe timp ploios. Prezența apei contribuie la accelerarea proceselor de degradare prin macerarea pietrelor și a liantului, iar degradările prezente se manifestă prin: discontinuități structurale, fisuri, crăpături, rupturi, dislocări locale din masa zidăriei, deplasări de corp rigid.

Intervențiile la Castelul Bánffy sunt bazate pe reconstrucție (unde există indicii istorice suficiente), restaurare și reabilitare, în așa fel încât respectă și istoria recentă a ansamblului - de exemplu poarta de intrare, acoperită cu o șarpantă vizibilă, a fost tratată ca *memento* atât pentru distrugerile, cât și pentru intervențiile de salvare disperată din anii 1960-70. Astfel, nu s-a optat pentru reconstruirea bolților, ceea ce, pe de-o parte ne reamintește că acestea au fost distruse, iar pe de altă parte, ne prezintă zidăriile completate în anii 1970, folosindu-se cărămizi moderne (din aceea epocă).

Desigur acolo unde nu sunt indicii clare - planșee și șarpante - aceste subansambluri s-au proiectat respectând volumetria arhitecturală. Au fost dimensionate conform standardelor în vigoare, dar au fost utilizate concepte structurale istorice: cele baroce pentru aripile est și nord ale corpului principal și pentru aripa Miklós, respectiv diverse concepte eclecticice pentru restul arilor.

Scările din diversele clădiri au fost și vor fi tratate funcție de decizia arhitectului și beneficiarului ca elemente / subansambluri contemporane, sau reconstrucții - în funcție de poziția, respectiv materialele istorice disponibile.

Bolțile și zidurile s-au reconstruit, ori s-au completat cu atenție deosebită asupra geometriilor identificabile și recreabile, dar și asupra acurateții asigurării continuității zidărilor (țesere corectă).

3. Revitalizarea Castelului Bánffy

Fiind vorba de cel mai mare castel din Transilvania, revitalizarea acestuia, mai precis găsirea unor funcțiuni care asigură sustenabilitatea ei este o sarcină dificilă.

Nefiind sub tutela niciunei autorități (locale, județene sau naționale) sau a unor instituții și neavând finanțare asigurată de statul român, nici măcar pentru programele care deservește interesul național (cursuri de specializare în restaurarea patrimoniului construit), Fundația Transylvania Trust depune, an de an, eforturi pentru a servi comunitatea locală, regională și națională.

Centrul internațional de specializare în reabilitarea patrimoniului construit

În 1998, British Council și Ministerul Culturii, recunoscând lipsa muncitorilor calificați în reabilitarea clădirilor istorice, a invitat Fundația Transylvania Trust și organizația

Fig. 13 Cercetare arheologică în subsolul castelului (Transylvania Trust, 2017)

Fig. 14 Piesele exterioare realizate în cadrul proiectului ARTEC (Roxana Pop, 2016)

Fig. 15 Inaugurarea Centrului de Arte și Meserii (Roxana Pop, 2016)

Fig. 16 Vizită ghidată în castel în cadrul Zilei Patrimoniului pentru Copii (Transylvania Trust, 2016)

Fig. 17, 18 Activități pentru copii în cadrul Zilelor Castelului Bánffy (Gábor Kiss, 2016)

Fig. 19 Ziua Porților Deschise în aprilie 2016 (Transylvania Trust)

Fig. 20 Vizită ghidată cu ocazia inaugurării Centrului de Arte și Meserii (Roxana Pop, 2016)

britanică IHBC (Institute of Historic Building Conservation, Institutul pentru Conservarea Clădirilor Istorice) să întocmească un program pentru soluționarea problemei. Programul inaugurat în 1999, în Regatul Unit, a primit locație definitivă în 2001 la Castelul Bánffy din Bonțida. Astfel, în 2001 a debutat Programul de Specializare în Reabilitarea Patrimoniului Construit sub egida fundației, în cadrul căruia s-a restaurat clădirea bucătăriei, fundația asigurând paza și administrarea imobilului, precum și atragerea unor fonduri pentru restaurare. Drept urmare a instituționalizării activităților, în 2005 a fost inaugurat Centrul Internațional de Specializare în Reabilitarea Patrimoniului Construit. Scopul general al centrului este promovarea excelenței în reabilitarea mediului construit și, în mod special, predarea tehnicilor tradiționale de construire, care pot fi utilizate în lucrările de restaurare și întreținere a clădirilor istorice, în paralel restaurându-se un monument istoric de importanță internațională, aflat în stare de degradare avansată. Centrul promovează principiul intervențiilor minime, al compatibilității materialelor originale cu cele noi, și al tehnologiilor aplicate la restaurarea clădirilor istorice, folosirea resurselor umane și a materialelor locale. Este stipulată de asemenea și necesitatea cunoașterii îndeaproape a construcțiilor, analizei și relevării clădirilor istorice înainte și pe parcursul intervențiilor. Centrul de specializare încurajează abordarea integrată a protecției patrimoniului construit, deoarece restaurarea monumentelor istorice necesită colaborarea mai multor discipline. Astfel, sunt accesibile programe de specializare pentru fiecare din domeniile și disciplinele specifice, prin organizarea unor workshopuri pentru arhitecți peisagiști, istorici de artă sau arheologi. Activitatea educațională se adresează meseriilor implicate în restaurarea clădirilor istorice și promovează conceptul de colaborare profesională între proiectanți, diriginți de șantier și meseriași, cooperare ce este importantă pentru succesul proiectelor realizate.

Specializarea constă în module de două săptămâni, cursanții participând la instruire teoretică și practică. Organizatorii acordă o importanță deosebită activității practice. Se asigură specializarea în meseriile de zidar, dulgher, tâmplar și pietrar. Cursurile teoretice sunt ținute de către profesori universitari și specialiști din țară și din Regatul Unit, iar practica se desfășoară sub conducerea meșterilor din România. În cursul specializării practice, cu atelierele de zidărie, restaurare de bolți și tehnici murale (frescă, secco, sgraffito, stuc, marmorino), piatrărie, dulgherie, tâmplărie tradițională și restaurare de mobilier vechi, cursanții participă activ la lucrările de reabilitare ale castelului. Cursurile sunt deschise atât muncitorilor calificați care deja activează în industria construcțiilor, dar care doresc să-și diversifice cunoștințele profesionale, cât și studenților arhitecți și ingineri constructori, studenți ai cursurilor postuniversitare care își desfășoară practica profesională. Ei sunt cei care vor fi coordonatorii lucrărilor de reabilitare și întreținere a patrimoniului construit în viitor. Cursanții care finalizează cu succes programul de instruire primesc o diplomă recunoscută de reprezentanții industriei construcțiilor din România. Recent (dar continuând o tradiție existentă la castel în anii precedenți) s-a lansat un nou program de cercetare pentru studenți la specializările de arheologie și istoria artei, denumit Atelier Bánffy, în cadrul căruia participanții, sub supravegherea unor specialiști¹¹, continuă cercetările de arheologie, respectiv de istoria artei și de parament ale ansamblului monumental.

La program au participat până în prezent peste 2500 de cursanți din România, Ungaria, Slovacia, Slovenia, Cehia, Estonia, Suedia, Letonia, Franța, Belgia, Luxemburg, Germania, Austria, Kosovo, Muntenegru, Albania, Serbia,

Croația, Grecia, Rusia, Finlanda, Irlanda, Regatul Unit, dar și din Egipt, Brazilia, Australia și Statele Unite. Specializarea în domeniul protecției patrimoniului construit se realizează prin participarea la restaurarea efectivă a diferitelor părți ale castelului. Niciuna dintre clădiri nu a fost restaurată în totalitate, dar, unde s-a intervenit, clădirile au fost salvate de la dispariție. A fost restaurată clădirea bucătăriei, aici fiind amenajate dormitoare și sala de mese, respectiv o cafenea culturală. Sunt reabilitate două niveluri ale corpului Miklós, unde s-au amenajat săli de curs, birouri, bibliotecă și camere de oaspeți. În fosta capelă din corpul principal funcționează Centrul Cultural Comunitar, iar în fostul grajd sunt amenajate atelierele de restaurare ale centrului. Clădirea porții găzduiește săli de primire, de expoziții și un lapidar. Castelul oferă un cadru adecvat acestor activități.

Metoda educațională dezvoltată la Bonțida (restaurare prin educație și educație prin restaurare) este acum promovată și în alte țări, îndeosebi în țările din sud-estul Europei, unde, în urma regimului comunist, problemele sunt similare cu cele din România. Centrul a câștigat în anul 2008 cea mai mare distincție din domeniu a Uniunii Europene: *Marele Premiu pentru Patrimoniul Cultural – Europa Nostra*. Premiul a fost acordat pentru abordarea inedită: educație prin restaurare și restaurare prin educație. Castelul a devenit, din nou, un model la nivel internațional, deși faima de odinioară era de cu totul altă natură decât cea din prezent.

Centrul de Arte și Meserii

Mai recent, în cadrul proiectului *ARTEC (Artă, Redescoperire, Tradițional, Eclectic, Contemporan)*, desfășurat între 1 noiembrie 2015 și 31 octombrie 2017, a fost creat în clădirea principală Centrul de Arte și Meserii, cu scopul de a îmbina practicarea meseriilor tradiționale și meșteșugărești cu creația artistică contemporană, realizate prin rezidențe de creație. În aprilie 2016 s-a lansat apelul pentru idei și proiecte legate de reamenajarea temporară a unora dintre spațiile castelului. Apelul internațional denumit *Waiting for Revival* a avut succes, Fundația primind 13 propuneri pentru crearea centrului din România, Spania, Serbia, Kosovo, Polonia, Irlanda, Olanda etc. Rezultatele acestui concurs au fost publicate în mai 2016, juriul alegând două proiecte, unul pentru interior¹² (realizat de Norma Group) și unul pentru exterior (proiectul Blajin). Unul dintre criteriile pentru aceste idei era păstrarea integrității materiale a clădirii istorice. Centrul a fost realizat în cadrul unui workshop special cu participare internațională, în cadrul căruia s-a realizat instalația de iluminat din holul de primire al clădirii principale, care evocă ritmul arcelor lipsă din acest spațiu, realizându-se, de asemenea, piese de mobilier pentru șezut și bănci de lucru pentru spațiile de ateliere ce urmau să fie deschise în camerele alăturate spațiului de primire. Piesele exterioare sunt destinate loisirului, artistul propunând realizarea unor cai balansoar de diferite mărimi, precum și unor bănci sub formă de valuri, toate acestea fiind cuprinse într-o poveste creată pentru această locație. Lansarea Centrului de Arte și Meserii a avut loc în septembrie 2016, în cadrul unei festivități denumite *Metamorphoses Bánffy*, cu evenimente culturale, de la vizite ghidate și discuții legate de figura scriitorului Miklós Bánffy până la prezentarea unei piese de teatru inspirate din galeria de statui de odinioară a curții de onoare. Primele rezidențe au avut loc în anul 2017, urmând ca acestea să fie continuate în anii următori. În cadrul acestor evenimente intitulate *Artists and Craftsmen in Residence*, realizate cu tematicile *OR – Organic Reality* și *IF – Industrial Fantasy*, au participat 42 artiști și meșteșugari, care au conlucrat pentru realizarea unor

11 Aceste ateliere sunt conduse de domnia arheolog dr. Zsolt Csók și istoric de artă dr. Attila Weisz.

12 Proiectul executat a câștigat premiul *BATRA 2017*, în categoria de amenajări interioare.

creații artistice, reflectând ideile autorilor în privința trecutului istoric al castelului. Lucrările au rămas expuse la castel, îmbogățind valoarea sa artistică și culturală.

Zilele Patrimoniului pentru Copii

Strategia educațională a Fundației include parteneriate cu școlile din regiune, în cadrul cărora se organizează programe educaționale privind protecția mediului înconjurător, iar pentru școlile profesionale se asigură participarea la atelierele de restaurare, contribuind astfel la conștientizarea importanței și aprecierea valorilor patrimoniului construit. Educarea școlărilor este deosebit de importantă, ei fiind cei care vor trebui să protejeze patrimoniul construit. În cadrul *Zilelor Patrimoniului*, sute de elevi au participat la un program ce are ca scop educarea copiilor, însușirea cunoștințelor de istorie și geografie locală, prin metoda învățării non-formale, cu participarea specialiștilor Fundației și a dascălilor. Elevii învață despre istoria castelului, despre rolul familiei Bánffy de-a lungul secolelor. De asemenea, ei participă la scenete interactive intitulate „Majordom la Castelul Bánffy” pentru a învăța despre obiceiurile și realitățile sociale ale secolelor trecute.

4. Evenimente în castel

Fundația consideră deosebit de importantă conștientizarea societății privind valoarea patrimoniului construit. Pe lângă funcționarea centrului de specializare și de rezidență artistică, în Castelul Bánffy se organizează mai multe programe educaționale și culturale, care contribuie la sensibilizarea societății privind importanța implicării acesteia în protecția patrimoniului construit.

Zilele Castelului Bánffy

Evenimentul denumit *Zilele Castelului Bánffy (Barock)* a fost organizat între anii 2001 și 2016, cu intenția de a continua organizarea acestuia în viitor. În cadrul acestui eveniment, în castel se desfășurau programe și activități culturale pe durata sfârșitului de săptămână, precum și evenimente destinate copiilor, adresându-se tuturor naționalităților (români, maghiari și rromi) și categoriilor de vârstă. Programele, în general, cuprindeau concerte, spectacole de teatru (inclusiv de păpuși), proiectări de filme artistice și documentare, târg de produse artisanale și de cărți, degustare de vinuri, expoziții, discuții, etc., precum și vizite ghidate în limbile română și maghiară pentru cei care doreau să cunoască istoria castelului. Evenimentul cultural pune în valoare patrimoniul istoric și oferă un prilej publicului de a înțelege și a se bucura de o clădire monument.

Zilele Patrimoniului – Ziua porților deschise

Propusă de către ICOMOS și adoptată de *Conferința Generală UNESCO* în 1983, *Ziua Internațională a Monumentelor și Siturilor* este sărbătorită anual pe 18 aprilie. Castelul Bánffy își deschide, în fiecare an, porțile publicului larg, Fundația considerând importantă atragerea interesului publicului atât asupra protejării patrimoniului construit, cât și asupra valorilor culturale ale monumentelor. Programul acestor evenimente conține de obicei vizite ghidate în limbile română și maghiară pentru a prezenta istoria castelului, precum și alte evenimente culturale. În 2016 programul a fost completat de o noutate absolută în țară: accesarea realității virtuale a fostei curți de onoare, a vechiului turn de poartă și a aripii de vest a clădirii principale prezentate în model 3D printr-o aplicație telefonică.

Zilele Patrimoniului – Ziua Bánffy

La inițiativa Consiliului Europei și a Uniunii Europene, în luna septembrie sunt organizate manifestări pentru marcarea *Zilelor Europene ale Patrimoniului*, inițiativă careia i s-a alăturat și Castelul Bánffy, organizându-se aici în fiecare an *Zilele Bánffy*. Castelul își deschide porțile publicului larg, așteptându-l cu vizite ghidate și evenimente culturale, precum piese de teatru și discuții cu membrii familiei Bánffy.

Castelul ca locație de festival

Una dintre strategiile de folosire a castelului presupune găzduirea unor evenimente organizate de alte organizații, castelul jucând rolul gazdei evenimentelor. Astfel, ansamblul găzduiește nunți, workshopuri și festivaluri.

Festivalul Internațional de Film Transilvania

TIFF – Festivalul Internațional de Film Transilvania, recunoscând valoarea Castelului Bánffy, organizează cu ocazia fiecărei ediții a festivalului un eveniment dedicat denumit *Weekend la Castel*, în cadrul căruia în timpul zilelor la castel se desfășoară activități și evenimente destinate familiilor, dar mai ales copiilor, iar în timpul serilor clădirea devine cadrul arhitectural al unor vizionări de filme, uneori cu acompaniament de pian sau chiar de orchestră.

Festivalul Electric Castle

Evenimentul, poate cel mai cunoscut, desfășurat la castel și în jurul acestuia, este festivalul de muzică *Electric Castle*, organizat la Bonțida din 2013, timp în care clădirea în sine devine o scenă a evenimentelor, atrăgând la castel sute de mii de participanți din țară și străinătate, care astfel fac cunoștință cu o valoare inedită a patrimoniului arhitectural al Transilvaniei și devin sensibilizați față de aceasta, demonstrând, de asemenea, că acest patrimoniu istoric poate fi deschis către generațiile tinere și poate fi îmbinat cu tehnologii moderne, cu funcții și evenimente contemporane.

Aspecte financiare

Revitalizarea cu succes a Castelului Bánffy din Bonțida este o sarcină complexă. Implică o strategie pe termen lung, cooperare internațională, precum și devotamentul echipei de profesioniști implicați în restaurarea și refuncționalizarea lui. Precum s-a mai precizat, deși castelul se află în administrarea unei fundații și este destinat unor scopuri comunitare, restaurarea sa nu se poate realiza din fonduri publice ale țării sau structurale (POR 5.1.), datorită faptului că se află în proprietate privată. Astfel, fundația obține fonduri pentru organizarea unor programe educaționale și culturale (detaliate mai sus), care însă contribuie, de asemenea, la reabilitarea castelului, deși doar punctual sau în porțiuni mai mici. Până în prezent s-au adunat 2,5 milioane EUR, care reprezintă doar o parte a investiției necesare reabilitării complete, de la diferite organizații, precum Programul Cultura al Comisiei Europene, Fondul SEE, Headley Trust, Getty Grant Programme, World Monuments Fund, Bethlen Gábor Alap și Fondul Cultural Național din Ungaria, AFCN, DRI, etc. Este o realitate tristă faptul că, deși acest castel (precum sute alte castele și conace din Transilvania și din țară) a ajuns într-o stare de degradare avansată în perioada în care a fost în proprietatea statului, acesta nu-și asumă nicio responsabilitate pentru neglijarea patrimoniului său construit, retrocedând ruine proprietarilor, care din cauza situației financiare precare¹³ nu-și pot reabilita imobilele.

13 În multe cazuri retrocedarea imobilelor s-a făcut fără a retroceda și celelalte bunuri – păduri, parcuri, terenuri – care ar fi putut întreține monumentele.

Considerăm că România ar avea doar de câștigat dacă ar contribui la restaurarea și revitalizarea acestor clădiri, care sunt folosite în exclusivitate pentru a deservi nevoile culturale și sociale ale comunităților. Deși există bază legală în acest sens, niciodată nu a fost o prioritate ca țara noastră să facă un gest istoric, să recunoască ororile comunismului și să contribuie la reconstruirea unei societăți bazate pe valori reale, restaurând ceea ce a fost folosit gratuit de statul Român timp de 60 de ani, distrus și lăsat în paragină.

Restaurarea și folosirea acestor edificii ar contribui în mare măsură la creșterea atractivității turistice a zonelor în care se află, ar crea locuri de muncă pentru localnici și ar stimula turismul cultural în zonă.

Fig. 21 Festivalul Internațional de Film Transilvania, 2011 (Nicu Cherciu)

Bibliografie

Biró, József, „A bonchidai Bánffy-kastély”, seria *Erdélyi Tudományos Füzetek*, nr. 75, EME, Cluj, 1935.

Dávid Gy., Gyula, *A bonchidai Bánffy-kastély*, Polis, Kolozsvár, 2001.

Hegedüs, Csilla și Baxter, David, *A Bonchidai Bánffy Kastély: múlt, jelen, jövő / Castelul Bánffy din Bonțida: trecut, prezent, viitor / The Bánffy Castle of Bonțida: past, present, future*, Gloria, Cluj-Napoca, 2015.

Kovács, András, „Castelul din Bonțida. Etape de construcție în stilul renașterii”, în *Ars Transsilvaniae*, nr. 5, 1995, 123–146.

Kovács, András, „Bonchida – Bánffy-kastély”, seria *Erdélyi Műemlékek*, nr. 10, Kriterion, Kolozsvár, 2005.

Nagy B., Margit, *Várak, kastélyok, udvarházak. Ahogy a régiek látták*, Kriterion, Bukarest, 1973.

Sabău, Nicolae, *Sculptura Barocă în România*, Meridiane, București, 1992.

Conacul P. P. Carp din Țibănești, jud. Iași

Batem fierul la conac! 2005–2017

Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit

↳ Șerban Sturdza	Laborator de arhitectură Prodid prodidbucuresti@gmail.com
↳ Alexandra Mihailciuc	Asociația Maria avmihailciuc@yahoo.com

Cuvinte cheie	regenerare-reciclare comunitate și coeziune socială educație prin restaurare meșteșuguri tradiționale tehnici experimentale arhitectură prin experiență directă patrimoniul pentru toți sustenabilitate rurală eco-economie resurse locale
---------------	---

Rezumat

Proiectul de arhitectură a început acum 11 ani, într-o casă monument istoric – conacul Petre P. Carp, confiscat în 1949 și retrocedat ca ruină. Recuperarea acestei proprietăți a mizat pe găsirea unor modalități de reciclare creativă, pe o schimbare de funcțiune, din reședință în centru de studiu pentru meserii tradiționale și arhitectură. Astfel a fost generat proiectul „Batem fierul la conac!”, numele sub care coexistă o școală continuă de fierărie adresată în mod gratuit localnicilor din Țibănești (Iași), o suită de workshopuri de meșteșuguri tradiționale și tehnici experimentale adosate Conacului Carp și o colecție de obiecte create în acest context.

Cum poate fi folosit un monument istoric degradat? Cum poate fi reintegrat în viața comunității? Ce întreține de la sine viața de acolo? Cum se rezolvă problema proximităților? Care sunt politicile pentru patrimoniu care se pot desprinde din acest studiu de caz și care pot fi preluate și folosite în alte situații?, iată miezul utilității acestui text.

Fig. 1 Spațiul comunitar „Batem fierul la conac!”, despărțit prin vitrină de atelierul de fierărie, Țibănești (Alexandra Mihailciuc, 2016)

Textul își propune de la bun început să fie un instrument de lucru. Este întocmit după o experiență practică de circa 10 ani, parcursă concomitent cu studii de documentare, expertize, puncte de vedere, confruntări, toate făcute fie pe parcursul acestei perioade, fie în perioada pregătitoare, adică între anii 2000–2005. Viața lui Petre P. Carp și urmele pe care le-a lăsat în comunitatea locală au orientat de la bun început efortul în direcția reabilitării memoriei sale și în același timp a unor inițiative pe care el le-a avut și care sunt încă importante: respectul pentru comunitate și dezvoltarea economică în ansamblu, recunoașterea valorilor locale și încercarea de a încuraja învățământul în zonele rurale, acțiunile directe, etapizate în timp.

Proiectul își propune să depășească conflictele actuale și să asigure continuitatea și utilizarea sitului în interes public și în respectul valorilor pe care locul și le-a dobândit deja de-a lungul timpului. Proiectul cuprinde din acest motiv, pe lângă partea tehnică, legată de reabilitarea clădirilor, o importantă componentă socială, care să permită progresiv cea mai potrivită utilizare a peisajului cultural din regiune.

Textul cuprinde lămuriri specifice contextului Țibănești, dar intenția echipei care participă la proiect este ca el să poată fi utilizat, măcar în parte, în cazuri cu dificultăți similare și astfel eforturile celor care se ocupă de problemele patrimoniului, să fie ceva mai bine fructificate de societate, așa cum este ea acum.

Ansamblul Petre P. Carp în date și fapte – o scurtă cronologie¹

Moșia Familiei Carp cuprindea la data maximei lui înfloriri, adică 1905, un conac construit cu începere din primul deceniu al secolului al XIX-lea de către familia boierilor Carp, atenanse, parc și biserică de sec. XVIII. Satul Țibănești la începutul secolului XX aparținea de județul Vaslui. Despre familia Carp, Constantin Gane scrie în *P.P.Carp și locul său în istoria politică a țării* că s-a stabilit în Moldova în secolul al XVI-lea, venind din Țările Baltice². În anul 1646, armașul Carp Lungul cumpără moșia Țibănești de la vistiernicul Enache. Aceasta este vândută 12 ani mai târziu vistiernicului Necula Manole. Prin cumpărare și moștenire, moșia trece pe la mai mulți proprietari, ajungând în 1750 în stăpânirea lui Nicolae Gherghel.

În anul 1771, când Nicolae Gherghel s-a hotărât să-și vândă proprietatea, marele ban Gheorghe Carp a făcut uz de dreptul de „protismis” și a cumpărat întreg satul Țibănești³.

Marele ban Gheorghe Carp este strănepotul armașului Carp Lungul, nepotul paharnicului Gheorghe Carp și fiul jîtnicerului Toader Carp, căsătorit cu Safta Nacu. Ei au stăpânit moșii atât în Bucovina, cât și în Țibănești, Moldova. A murit în 1802, moșia trecând prin moștenire la fiul său, biv-vel-aga Ion Carp, căsătorit cu Safta Pătrașcu.

Conacul Carp de la Țibănești a fost construit în jurul anului 1820 (1819), de către Ion Carp, având inițial doar o pivniță, parter și un etaj. A construit și biserica cu hramul „Duminica

Tuturor Sfinților”. Fiul său, paharnicul Petrache Carp⁴, întors de la studii de la Viena și Berlin, a dorit să înfrumusețeze domeniul boieresc, amenajând în jurul anului 1830 un parc în jurul conacului. El s-a căsătorit cu Smaranda, fiica boierului Iorgu Radu din Ținutul Tutovei. Obişnuiau să locuiască la conac de la începutul verii până la sfârșitul toamnei, ocupându-se de agricultură și de viticultură⁵. Au avut împreună doar un singur copil: Petre P. Carp, născut la Iași, la 29 iunie 1837. Petre P. Carp a urmat studii liceale la Berlin și apoi studii superioare la Facultatea de Drept și de Științe Politice de la Universitatea din Bonn, unde a obținut titlul de doctor în drept.

În toamna anului 1862 a revenit în țară, devenind cofondator al Societății Junimea din Iași. O parte dintre întâlniri s-au ținut la Țibănești în Conacul Petre P. Carp. Pleacă la București pentru a urma o carieră politică, unde devine membru al Partidului Conservator, ajungând o personalitate marcantă a vieții politice românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. În anul 1870 devine ministru de externe în Guvernul Manolache Costache Epureanu. Este ales deputat și de două ori prim-ministru (1900–1901 și 1911–1912).

În 1873 Petre P. Carp s-a căsătorit la Viena cu Sevastia, fiica moșierului Ion Cantacuzino, fost ministru. În anul următor, bătrânul Petrache Carp moare, lăsându-i moștenire și moșia de la Țibănești. Implicat în viața politică a României, cu intenția de a moderniza agricultura, Petre P. Carp a continuat să se implice în administrarea moșiei părintești. Petre P. Carp petrecea mult timp la moșia sa din Țibănești, preferând să și-o administreze personal în loc de a arenda pământul unui intermediar. S-a implicat în viața satului: a construit o școală și un dispensar medical și a adus preot, cântăreț, învățători și medic.

În 1890 își construiește propria locuință în București, pe Calea Dorobanți, arhitect fiind Paul Gottereau, arhitectul curții regale și al altor demnitari din București, actualmente Ambasada Turciei.

În vara anului 1905, pe când era retras temporar din activitatea politică, Petre P. Carp a supraetajat conacul, adăugând un al doilea etaj peste etajul existent, cu o terasă mare amplasată peste volumul intrării principale în conac, unde exista o frumoasă vedere asupra parcului.

În perioada Primului Război Mondial familia Carp a locuit la București, în conacul său din Țibănești fiind adăpostit un spital pentru bolnavii de febră tifoidă. A avut patru copii, trei băieți și o fiică, dintre care fiul său, Petre Carp (1890–1916), a murit în Primul Război pe front și a fost înmormântat în mausoleul de la Țibănești. După război, Petre P. Carp a murit la 19 iunie 1919 la Țibănești și a fost înmormântat în grădina conacului, la sud de actualul mausoleu. Mausoleul a fost construit de Sevastia Carp, după moartea lui, iar mormântul a fost reamplasat cu această ocazie alături de alți membri ai familiei.

După moartea lui Petre P. Carp, moșia din Țibănești a fost administrată de soția sa, Sevastia (1853–1947) și fiul său,

1 Fragment extras din *Studiul istorico-arhitectural al conacului Petre P. Carp, din sat Țibănești, comuna Țibănești, județul Iași*, autor: dr. arh. Ruxandra Nemțeanu.

2 Octav-George Lecca, *Familiiile boierești române*, Fundația culturală Libra, Editura Muzeul Literaturii Române, București, f.a., p. 209.

3 Constantin Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, Vol 1, Ed. Ziarului, București, 1936.

4 Agenția Națională de Restituire a Proprietăților, Fond P. P.Carp, Dosar nr. 36/1869, f. 12 – „Dania, Toată partea mea klironomisită de la rep. par. meu p.l.k. din realitățile Țibănești Plasa fundurile județului Vasluiului. Cu minte întreagă și curățenie simțirilor mele cu toată dragoste și blagoslovenie me o dăruiescu din toată inima și sufletu meu Prelubitului meu Nepotu Petru Carp fiu legiuit din părinți lubitul meu frate Petru I. Carp și lubita me cumnata smaranda Născută Radu; Toată parte arătată mai sus se înțelegi pe lângă giumatate Moșie gârbeștii dăvenită mai în nainte tot pre lubitului meu Nepot care toate reo stăpâni. Iar Casili meli din Orașulu Easu cu îngraditura și hanulu cuprins – le dănuiescu lubitului meu frate Petru I. Carp Care le va stăpâni cu dreptă Propietate asa dăruită din toată inim ași tot sufletul cu minte întreaga și curățenie simțirilor de cătră mini sub scrisulu dănuitor ca zidite cu cheltueala și ostineala me. 2) Dănuire descrire mai sus Catre Pre lubitului meu Nepot firește și cu dreptate după legi și formi trage după sini următoarele sarcini: 1 Dănuirile, 2 Sarcinile, a) plata datoriiilor, b) ? katre Sf. Maria, c) ? Tibăneștilorol, 3 Starea aktivă, 4 Plata slugilor.”

5 Wikipedia (www.wikipedia.org), P. P. Carp, accesat martie 2012.

Fig. 2 Conacul Petre P. Carp, Țibănești, 1937 (Arhiva personală Șerban Sturdza)

Fig. 3 Conacul Petre P. Carp, Țibănești, 2003 (Șerban Sturdza)

Fig. 4 Interior din sala mare a conacului Petre P. Carp, Țibănești, 2003 (Șerban Sturdza)

Fig. 5 Conacul Petre P. Carp, Țibănești, 2016 (Gyuri Ilinca)

Fig. 6 Corp Anexă-Gang, Țibănești, 2017 (Mihai Bodea)

Fig. 7 Fotografie de grup la montarea primei ferme a fierăriei „Batem fierul la conac!”, proiect realizat în cadrul unui workshop de dulgherie cu Les Compagnons du Devoir și Les Charpentiers sans Frontières, Țibănești, 2017 (Mihai Bodea)

Fig. 8 Ateliere de teatru de umbre și art-terapie destinate în mod gratuit copiilor din Țibănești (Alexandra Mihailciuc)

Nicolae Carp, care a continuat să locuiască acolo până la naționalizarea conacului. În urma reformei agrare din 1945, moștenitorii familiei Carp au păstrat conacul și acareturile, plus 69 de hectare de teren⁶.

În martie 1949, proprietatea familiei Carp a fost confiscată de stat⁷, printre clădirile preluate de autorități, conform procesului verbal întocmit atunci, se afla conacul cu 12 camere (și bibliotecă, seră, belvedere), o cramă, trei pivnițe, o lăptărie și locuința administratorului. În conac s-au instalat pe rând sediul C.A.P.-ului Țibănești, sediul asociației agricole locale, școală, Clubul Copiilor.

Parcul conacului a fost lăsat în paragină. În jurul anului 1960, pe terenul parcului s-a construit o școală cu profil profesional – tâmplărie, mecanică, textile. Clădirea școlii și terenul aferent de 2450 mp au intrat în proprietatea Ministerului Educației și Cercetării. În perioada regimului comunist și în anii următori de după Revoluția din decembrie 1989, clădirile de pe domeniul conacului clasat monument istoric categoria B în acea perioadă au fost reparate și consolidate grosolan, neprofesionist.

În anul 1996, s.c. Mihul s.r.l. Iași întocmește expertiza tehnică și proiectul de reparații capitale ale imobilului, pe atunci Clubul Copiilor și Elevilor Țibănești. Expertiza prevede lucrări de consolidare, cămășuire cu beton armat, lucrare executată pe baza unei autorizații de construcție. Cu această ocazie se alterează parțial expresia arhitecturală a fațadelor și a interioarelor, se demolează turnul-latrînă (de formă circulară, în care funcționau toaletele conacului), element arhitectural important, fără să se propună refacerea lui. Execuția este abandonată pe parcurs fără să fie terminată și clădirea rămâne părăsită, privată de bunurile interioare și vandalizată până la preluarea ei de către urmașii lui Petre P. Carp, actualii proprietari.

Între 2001–2005, clădirea a fost vandalizată masiv, dispărând uși, ferestre, pardoseli, decorații interioare și demolându-se turnul anexă. Din anul 2005, clădirile, împreună cu suprafața de 1.5ha aferentă au fost restituite⁸ și utilizate de actualii proprietari, pentru workshopuri și activități didactice și experimentale în domeniul tehnicilor tradiționale de construcție.

Câteva elemente despre evoluția istorică a ansamblului

Clădirea Conacului Petre P. Carp⁹ este amplasată în grădina reședinței, actualmente parc, și este concepută încă de la primele faze de construcție într-o relație strânsă cu vecinătatea imediată și cea a peisajului și geografiei locului.

Reședința a fost plasată în centrul de greutate al teritoriului cu scopul de a-l administra și dezvolta economic și

social¹⁰, în mijlocul satului Țibănești pe o parcelă foarte amplă (la început peste 8ha) situată pe o zonă mai înaltă, neînundabilă și cu vizibilitate spre depresiunea râurilor Călina și Șacovăț, cu vizibilitate spre nord-vest către dealul Cetățuia (loc al unui locaș vechi de cult) și cu vedere spre dealurile sudice ale Moldovei. Locul este situat la o distanță aproape egală de trei centre importante ale Moldovei: Iași, Roman, Vaslui.

Parcul cu o suprafață de cca 8ha ocupă centrul Comunei Țibănești și reprezintă elementul structurant al localității. Satul, la dimensiuni mult reduse față de cele actuale la vremea cumpărării lui de către primii Carpi, a fost extins progresiv în jurul reședinței proprietarului, astfel că în prezent parcul se află în mijlocul localității, perimetrul său fiind ocupat de principalele funcții reprezentative: biserică, casă parohială, primărie, grădiniță, zonă comercială și servicii inițiate de familia Carp¹¹.

De la început, în jurul reședinței familiei Carp, pe suprafața sus amintită, a existat grădina propriu-zisă în legătură directă cu spațiul de reprezentare al reședinței și dezvoltat pe axa nord-sud, care marchează și acum accesul principal în reședință cu rondul plantat din fața intrării, alea plantată și bazinul trilobat, situat la sud. Traversând acest ax al clădirii, compoziția grădinii se dezvoltă spre nord cu o alee de tei și o zonă de belvedere situată în partea cea mai înaltă a terenului care permitea perspective largi către depresiune. Este zona în care și acum se observă elemente arhitecturale din piatră de talie sculptată și grilaje ornamentate din fier forjat.

Axul N-S menționat era accesibil dinspre drumul Iașului printr-un acces așezat la est care făcea legătura cu intrarea principală în reședință. Tot aici, pe latura estică a parcului, sunt amplasate funcțiuni inițial gospodărești (grajduri, bucătării) la parter și la etaj fosta locuință a administratorului; întreaga clădire este de cărămidă fără valoare arhitecturală deosebită, dar cu valoare documentară și ambientală. Teritoriul grădinii era zonificat în funcție de nevoile familiei: seră, zonă de plimbare și arboret, un traseu perimetral pentru plimbări ecvestre sau cu trăsura. Latura vestică a grădinii unde se făcea legătura cu biserica construită de familia Carp era destinată și unui cimitir de familie. Strămoșii lui Petre P. Carp au fost cu toții înmormântați în partea de vest a grădinii, acolo unde mai târziu se va face Mausoleul și unde în continuare urmașii familiei sunt înhumați.

Până în prezent, cercetările întreprinse nu au identificat un autor pentru concepția parcului, dar ele continuă. Se cunoaște faptul că administrarea grădinii, serelor, grajdului, precum și a marii plantații de nuci de pe versantul estic al dealului Candachia erau administrate și întreținute de specialiști austrieci și germani. De asemenea, se cunosc destul de multe elemente referitoare la eforturile și performanțele pe care agricultura și exploatarea pădurii le-au înregistrat aici în perioada Petre P. Carp.

Problemele prezentului

La Țibănești am încercat o geneză post 2004 de tip *slow food* tradusă în *slow architecture/reutilisation/conversion*.

6 Wikipedia (www.wikipedia.org), P. P. Carp, accesat martie 2012.

7 Decret nr. 83/02.03.1949.

8 prin ordinul MEC nr. 4794/11.08.2005.

9 Actualmente conacul Petre P. Carp, din satul Țibănești, comuna Țibănești, județul Iași, este clasat monument istoric, la inițiativa proprietarilor, cu codul IS-II-m-A-04264.02, pe baza solicitărilor din studiul istoric. El este parte componentă a ansamblului de arhitectură „Ansamblul Conacului Petre P. Carp” (cod IS-II-a-A-04264), alături de Corp Anexa Gang (cod IS-II-m-A-04264.05), Mausoleul Familiei Petre P. Carp (cod IS-IV-m-A-04264.03) și biserica „Adormirea Tuturor Sfinților” (cod IS-II-m-A-04264.01). Problemele referitoare la justa clasare a componentelor ansamblului sunt încă parțial nerezolvate, actuala Listă a Monumentelor Istorice din Județul Iași prezentând erori față de documentele avizate anterior. Scopul demersului a fost de a se recunoaște rolul ansamblului istoric în structurarea geografico-economică și istorică a teritoriului și, în același timp, instituirea unui regim de protecție adecvat subordonat administrației centrale. De amintit vandalizări ale conacului și ale mausoleului, lipsa de interes în îngrijirea parcului, distrugerea componentelor de arhitectură valoroase la clădiri și împrejurimi.

10 De remarcat în acest sens întemeierea localității Războieni, la inițiativa familiei Carp, prin transfer de populație, după cât se pare, din zona Onești; realizarea căii ferate forestiere astăzi dispărute, parcelarea cartierului „Zecime” prin donație de teren către țărani combatanți în timpul Primului Război Mondial.

11 Conform studiului istoric, vechimea construcțiilor din incinta Ansamblului Conacul Petre P. Carp este următoarea: Grădina la ființă probabil odată cu ridicarea Conacului înainte de 1830; Clădirea Conacului Petre P. Carp este construită între 1775–1830, ca volum principal și spațiu interior; Pivnița Conacului ocupă parțial perimetrul construcției și are o vechime mai mare de 1830 atestată atât de sistemul constructiv folosit, cât și de materialul pus în operă; Clădirea Mausoleului a fost începută în 1919; Biserica „Duminică Tuturor Sfinților” a fost începută la 1819 și atestată științific la 1846–1849; Clădirea anexă Gang – incinta Ansamblului Conacului Petre P. Carp are o vechime situată în perioada 1865–1870.

Fig. 9 Companionul-fierar Sebastian Palomas face prima lucrare în noua fierărie „Batem fierul la conac!”, Țibănești, 2016 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 10 Toaca metalică a atelierului în proces de făurire, Țibănești, 2016 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 11 Montarea fermelor atelierului „Batem fierul la conac!”, Țibănești, 2017 (Mihai Bodea)

Fig. 12 Dulgheri și ucenici din 5 țări lucrează la transformarea materiei prime în subansambluri ale fermelor, Țibănești, 2017 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 13 Dulgherii de la *Les Charpentiers sans Frontières* folosesc unelte și tehnici tradiționale de lucru, Țibănești, 2017 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 14 Arderea vaselor realizate în cadrul atelierului de olărie, Schitu Stavnic, 2016 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 15 Atelierul de împletituri vegetale, Țibănești 2015 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 16 Atelierul de frescă, Țibănești 2015 (Alexandra Mihailciuc)

De ce? Fiindcă aşază bine lucrurile în comunitate și fiindcă de abia după 10 ani începi să tragi primele concluzii, să existe. Toate acțiunile de aici au o relevanță punctuală, dar și o relevanță de ansamblu sau rețea care va putea fi pusă în evidență în timp.

Proiectul vizează regenerarea conacului și a anexelor în folosul comunității. Conacul va fi destinat parțial desfășurării unor servicii sociale de tip *after school* pentru copiii aflați în dificultate, se desfășoară *workshopuri* de meșteșuguri și formare profesională pentru copiii de la Liceul tehnologic Petre P. Carp. În acest mod, comunitatea locală va fi sprijinită în eforturile pe care le face pentru a depăși starea de sărăcie și disoluție socială în care se află în prezent. Restul conacului va fi destinat unor rezidențe găzduind artiști, muzicieni etc., precum și desfășurării și permanentizării unor școli de vară pentru studenți din domenii conexe arhitecturii și meșteșugurilor tradiționale. Parterul conacului este pregătit să găzduiască un punct muzeal, care poartă figura lui Petre P. Carp numai ca pretext, spațiul încercând să-și dezvolte în timp propria agendă culturală, una proprie preocupărilor comunității.

Proiectul „Batem fierul la conac!” este, de fapt, răspunsul care i s-a dat, pas cu pas, întrebării „ce se poate face cu un monument retrocedat ca ruină, aflat într-un context social problematic?”. O Moldovă săracă, neintegrată într-un circuit turistic, în care lipsa ofertelor culturale autohtone pentru cei tineri este o realitate, izolată, cu o infrastructură deficitară, se întâlnește cu realitatea care vine din lumea arhitecturii: absența unui teritoriu de experiment și lucru nemijlocit pentru tinerii specialiști, dispariția meșterilor care pot executa lucrări de restaurare și nu numai. Să parcurgem și restul datelor despre situația actuală:

– **Situație social-culturală/context:**

- a. Populația suferă de fenomene grave, destructurante la nivel de familie, din cauza migrației forței de muncă și lipsa unor alternative locale. Serviciul medical este insuficient dezvoltat, iar spațiile pentru educație fizică sunt inexistente. Tehnologiile în domeniul construcțiilor și instalațiilor nu asigură nevoile și așteptările locuitorilor, în același timp coerența structurii urbane/rurale și expresia arhitecturii devine haotică și subordonată exclusiv unor interese punctuale deseori discutabile.
Se observă o diferențiere din ce în ce mai pregnantă între bogați și săraci. Există numeroase urmări: vandalizarea unor zone construite cu caracter reprezentativ, creșterea nivelului de infraționalitate în rândul minorilor.
- b. Comuna Țibănești, cuprinzând 5 sate, grupează în Liceul Tehnologic Petre P. Carp (construit în grădina conacului), un număr de cca 1000 elevi. Ei sunt cea mai importantă resursă pe termen lung pentru dezvoltarea localității și au devenit progresiv colaboratori în proiectele inițiate pentru reabilitarea zonei.
- c. Iașiul, situat la 50 km nord, absoarbe aproape în întregime viața culturală și predispune la navetism, afectând sistemul de învățământ local. Nu există oferte culturale decât în mică măsură: fostul taraf de lăutari este descompletat și nu mai deține instrumentele muzicale, fostul muzeu a fost desființat, căminul cultural are o agendă redusă, preponderent destinată nunților.

– **Situație juridică:**

- a. Se observă o multitudine de conflicte generate de recuperarea terenurilor agricole, care crează o situație instabilă.
- b. În acest context, ansamblul Petre P. Carp traversează o perioadă dificilă de administrare: 1,5 ha intrate în posesia proprietarilor beneficiază de proiecte avizate pentru intervenții de reabilitare-restaurare la corpurile de clădire conac și corp-anexă gang, la care, pe baza autorizațiilor

de construcții, se desfășoară progresiv lucrările de intervenții bazate pe o politică pe termen mediu și lung în folosul comunității. Restul de cca 6.5 ha se află în litigiu cu primăria comunei care, în prezent, are posesia teritoriului fără a fi proprietar și a avea actele corespunzătoare. În această situație, integritatea ansamblului este periclitată și obligă moștenitorii la eforturi suplimentare pentru menținerea coerenței spațiale, funcționale și de reprezentare.

– **Concluzii parțiale:**

O intervenție de reabilitare-restaurare-conservare privită în sine nu este sustenabilă decât dacă se conectează pentru o perioadă de timp îndelungată și în fiecare din elementele sale la nevoile reale și așteptările comunității. Din acest motiv, proiectul de reabilitare al ansamblului va fi de lungă durată și va încerca, pe cât posibil, să-i implice de câte ori se poate pe locuitorii comunei; va facilita comunicarea între actorii implicați și va ține cont în limitele posibilului, de nevoile conjuncturale pe care cetățenii le așteaptă.

Detalii de arhitectură

Proiectul își asumă o reconsiderare a imaginii interioare și a arhitecturii inițiale în funcție de stadiul fizic constat la preluarea clădirii și a cercetărilor preliminare începerii oricărei intervenții. În această fază au fost făcute consultări pentru partea de structură (ing. Mihai Ursăchescu) și pentru partea de arhitectură (pe lângă mai mulți colegi de breaslă, o evaluare înaintea intervențiilor a fost făcută și de arh. Ștefan Mănciulescu).

S-au executat sondaje la pereții cămășuiți și s-a evaluat posibilitatea îndepărtării parțiale a cămășuielilor la nivelul parterului. Aderența între beton și cărămidă fiind foarte mare, desfacerea cămășuielii s-a putut face numai cu distrugerea zidăriei de cărămidă, din acest motiv soluția a fost abandonată și s-a încercat mărirea gradului de permeabilitate a zidăriei cămășuite prin practicarea unor goluri făcute cu carota în suprafețele cămășuielii. Soluția a fost parțial aplicată, apoi abandonată deoarece era ineficientă și greu de utilizat. Pentru continuarea lucrărilor s-a optat la îndepărtarea, acolo unde era posibil, a zonelor de cămășuială încă neterminate în suprafețe mari mai ales la etajul II. S-au făcut în paralel experimente cu tencuieli cu diverse compoziții, evitându-se cimentul și evaluând calitățile de transfer termic și îmbunătățirea confortului la fiecare rețetă. Decizia luată în urma unui an de testări s-a referit la utilizarea tencuielilor de lut. Există mai multe argumente pentru această opțiune, atât din punct de vedere al elementelor de fizica construcțiilor, cât și argumentelor de context local sau economic. Poate fi reținut faptul că înainte de începerea oricăror lucrări, s-a evaluat șansa reală a întregului proiect care presupunea multiple constrângeri: forța de muncă puțin calificată, volumul de lucru amplu, posibilități financiare limitate. În această situație, am clarificat principiile care vor sta la baza operațiilor de intervenție și care au conturat politica și strategiile proiectului.

Nu se mai putea reveni la anumite detalii din arhitectura inițială și, cu această ocazie, singurele lucruri care se pot reface sau replica sunt ușile, tâmplăria, scările. Așa cum spuneam, contextul ne-a obligat la anumite viziuni pe care nu le-am fi avut independent de trecutul clădirii. Refacerea proiectului reinterpretează ceea ce există și recuperează valori existente. Aici intervin:

– **Tratamentul pereților deja cămășuiți.**

S-au aplicat tencuieli de lut în straturi succesive cu adaos de nisip, ultimul strat fiind cu balebă de cal. Sursa materialelor este locală, dozajele cantitative între lut, nisip și apă au fost făcute pe bază de încercări și s-au bazat pe experiența câtorva meșteri locali. Decizia a

Fig. 17 Pregătirea salonului mare al conacului Petre P. Carp în vederea concertului Sonoro Conac, Țibănești 2014 (Andra Podina)

Fig. 18 Atelierul de tencuieli tradiționale, Țibănești 2015 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 19 Atelierul de construcție sobe, Țibănești 2015 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 20 Interior din muzeul comunitar Țibănești, construit de localnici, cu obiecte colectate și selectate din inițiativă proprie (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 21 Repetiții pentru concertul Sonoro Conac, Țibănești 2014 (Alexandra Mihailciuc)

Fig. 22 Gardul istoric ce străjuiește proprietatea în partea de nord a proprietății (Șerban Sturdza)

- fost luată după circa 2 ani cu cicluri de îngheț-dezghet fără ca imobilul să fie încălzit. Abia după verificările făcute s-a generalizat sistemul pentru finisarea spațiilor interioare la pereți. Între timp s-au făcut câteva experimente pe suprafețe verticale exterioare la fațadele cămășuite. Meșterul a reușit să realizeze o compoziție satisfăcătoare pentru finisaje exterioare, folosind aceleași materiale ca la interior în dozașe diferite. Prudența ne-a determinat să supraveghem probele pentru câțiva ani și să optăm pentru soluțiile finale la tratarea fațadelor abia după verificarea comportării în timp a probelor. În prezent, decizia pentru tencuielile exterioare nu a fost încă luată.
- În camera cea mai expusă unor condiții de climă defavorabilă (cameră situată pe colțul nord-estic al clădirii, la parter) s-au făcut 2 ani experimente cu **tencuială din hârtie tocată-plăci**, modul de 50x50 cm, realizate sub îndrumarea lui Răzvan Supuran de la Atelierul de Carte. Am constatat că, pe jumătate din suprafața pereților, stratul de hârtie s-a desprins de suportul din beton și în zona de contact între cele două suprafețe a apărut mușegai. Trebuie reținut faptul că opțiunea pentru acest finisaj presupunea folosirea unui liant pentru aderența modulelor prefabricate de hârtie, un amestec de apă cu făină. S-ar putea ca acest liant organic să nu fi fost cea mai bună soluție, dar am pornit experimentul evitând de la început orice liant care nu permite transferul vaporilor prin zidăria cămășuită, din acest motiv nu s-au folosit materiale din gama aracetului. Experimentul a fost interesant și instructiv și credem în continuare, după mostrele executate, că avea calități evidente, nu numai estetice, dar și din punct de vedere al confortului termic în camere. Considerăm că tehnologia ar putea fi reluată cu evidente avantaje. Șantierul n-a putut să și-o asume în continuare datorită riscurilor și necesarului de forță de muncă care depășea posibilitățile momentului.
 - **Tratamentul pereților de la ultimul nivel care aveau numai plasele de armare.** Din cauza faptului că operațiile de cămășuire nu fuseseră terminate la etajul II, tencuielile aplicate în această zonă au fost majoritar tencuieli de var. Finisarea suprafețelor s-a făcut prin văuire.
 - **Tratamentul pardoselilor.** Pardoselile au pus probleme diverse; pentru pardoselile parterului a fost necesară o reconsiderare a nivelului de călcare și a punerii acestui nivel în relație cu exteriorul datorită faptului că intervențiile făcute în proiectul derulat de S.C Mihul S.R.L. Iași nu ținuseră cont de cotele inițiale. Din acest motiv, intervențiile au fost extrem de dificile și au trebuit adaptate unor situații care au permis numai remedieri parțiale. Pardoselile de mozaic inițiale din zona holului de intrare nu mai existau, dar erau frecvent amintite în descrierile localnicilor. Acest fapt ne-a determinat să optăm pentru realizarea unor pardoseli reci, mai apropiate de cele inițiale și în același timp practice, pentru întreținerea clădirii atâta timp cât e înconjurată de alei de pământ, generatoare de noroi, praf și în consecință suprafețe abrazive pe talpă. S-a ales un finisaj neutru fără valoare stilistică, dar care să pună în evidență continuitatea suprafețelor și un caracter frust, potrivit cu stilul de viață de odinioară al familiei Carp. Pardoselile sunt din șape de beton frecate, fără rosturi, împotriva fisurilor și dilatărilor. Un singur detaliu personalizează suprafețele orizontale de pardoseală: este vorba de o rotunjire a muchiilor acestor dale de beton pe conturul camerei, în preajma pereților. În acest fel se realizează un șanț perimetral de cca 20 cm lățime care este acoperit cu piatră. El are, pe lângă un rol estetic, și rolul tehnic de a coborî eventualul nivel de umiditate sub cota pardoselii și a permite în același timp unor trasee electrice sau de instalații să ocupe un loc ușor de controlat. Există în zonele de legătură între camere dale de piatră din andezit, montate pentru a face trecerea de la o cameră la cealaltă. Prezența lor marchează succesiunea în anfiladă a încăperilor. Singurele camere cu pardoseală caldă, dușumea din lemn de stejar, vor fi holul casei scării și apartamentul administratorului.
 - **Scările**, din fericire, și-au păstrat detaliile de arhitectură și finisajul inițial. Ca atare vor fi puse în valoare corespunzător, fără nici un fel de abateri, atât la profilatura treptelor de lemn, cât și la balustradele din fier forjat sau mâna curentă.
 - **Pardoselile la etajele I și II** urmează să fie realizate din lemn de stejar într-o etapă viitoare. În prezent, din motive de organizare de șantier și financiare, s-a decis păstrarea și completarea dușumelilor oarbe și utilizarea lor fără vreo intervenție inițială. Pentru pardoselile zonelor umede, opțiunile au fost alese cu mare prudență. Deoarece planșeele sunt din lemn și fiindcă nu s-a dorit realizarea unor șape cu beton, s-a optat pentru un finisaj din PVC sudat cu șafe înălțate la perete, montate prin lipire pe suport din plăci de OSB. Instalațiile sunt pozate la vedere pentru o supraveghere atentă, iar expresia spațiului este controlată prin detalii particulare care nu fac referință în nici un fel la moda timpului.
 - **Tavanele** sunt tratate diferențiat. Spațiul parterului este marcat de prezența unor tavane din lemn de stejar masiv care au supraviețuit până în prezent și care fuseseră acoperite cu tencuieli pe suport de trestie. Din cauza modificărilor spațiale survenite în urma intervențiilor la cota pardoselilor, proporțiile inițiale ale încăperilor au fost afectate și ne-au determinat să repunem în discuție întreaga ambianță arhitecturală. Inițial aceste spații fuseseră destinate unor funcțiuni de contact social (sufragerie, bibliotecă, birou). Am hotărât ca această caracteristică s-o menținem și că în aceste condiții expresivitatea grinzilor de la tavan putea fi pusă în valoare. Deci nu am revenit la acoperirea lor. Am considerat că expunerea lor are o valoare documentar-didactică, deoarece exemplifică logica sistemului constructiv cu detalii de rezemare și juguri pentru eliberarea zonelor cu coșuri pentru sobe și totodată pentru masivitatea lui. De asemenea sunt vizibile tehnologiile pentru realizarea grinzilor făcute din bardă, fără gater sau fierăstrău. Salonul principal a fost prevăzut cu o scafă amplă care termină finisajul pereților și asigură un iluminat ambiental pentru întregul plafon.
 - **Sobe** existente în conac sunt de origine neo-romantică, germană sau austriacă, cele albe sunt sobe de Meissen. Multe dintre sobele din perioada Carp au fost parțial vandalizate înainte de retrocedarea clădirii și apoi refăcute pe parcursul mai multor ateliere de vară. Reconstrucția acestor sobe a presupus etape similare și un tip de gândire care să reușească să refacă din resturile existente volumetria sobelor istorice.
 - **Chestiuni legate de ambianță.** Viața familiei Carp, atât în perioada în care a trăit Petre P. Carp, dar și până la 1949, când imobilul a fost confiscat, era caracterizată prin austeritate și simplitate și era legată de metabolismul vieții rurale, chiar dacă mobilarea sau biblioteca conțin elemente de mare rafinament. Chiar dacă condițiile de exploatare, utilizarea materialelor și o serie de restricții conjuncturale au trebuit luate în considerare și acordate cu prezentul, opțiunea generală a fost de a continua tradiția casei și simplitatea vieții zilnice. Biografia lui Petre P. Carp scrisă de Constantin Gane și multe dintre

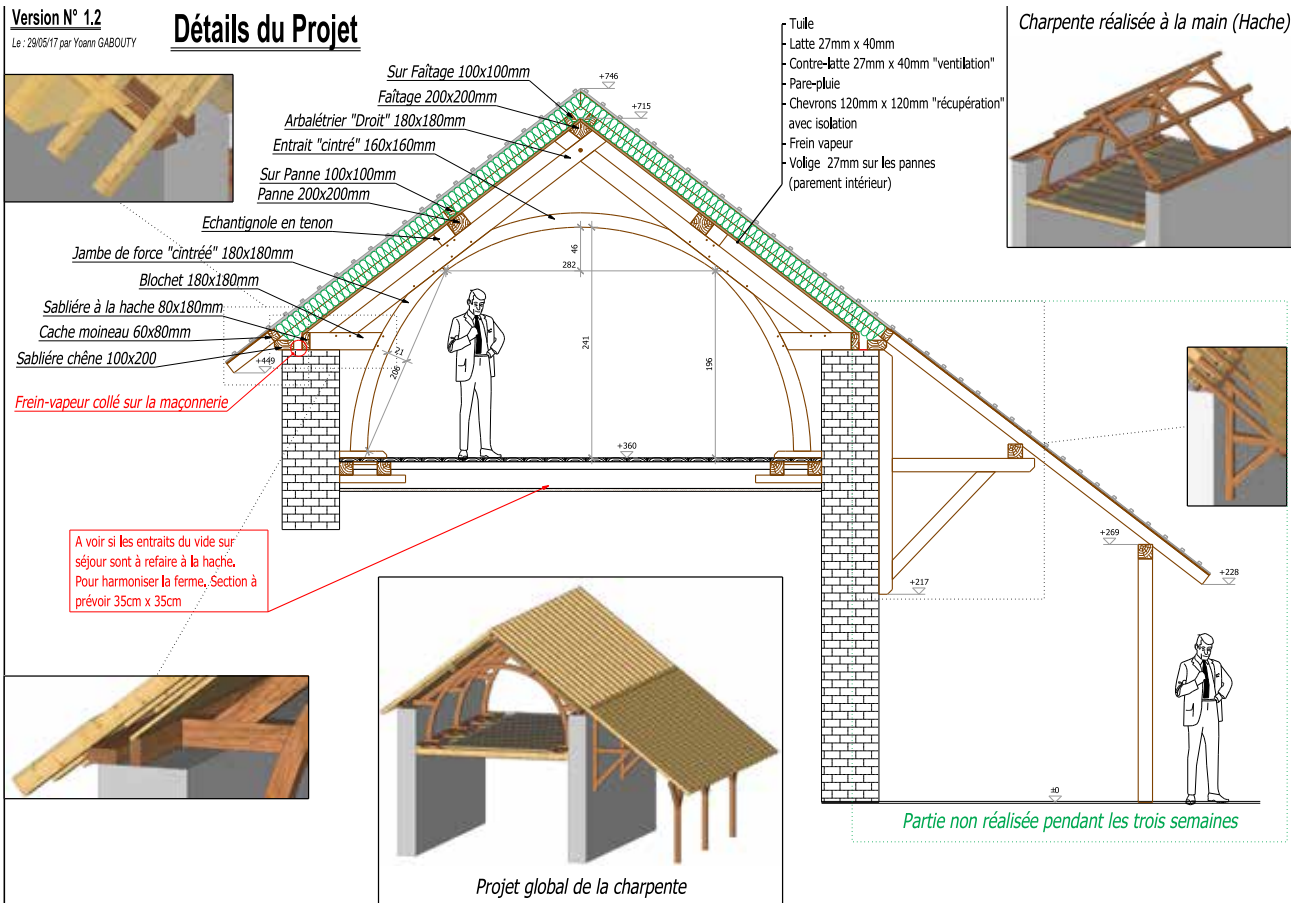
Fig. 23 Mausoleul familiei Petre P. Carp (Arhiva personală Șerban Sturdza)

Fig. 24 Interior din mausoleul familiei Petre P. Carp (Arhiva personală Șerban Sturdza)

Fig. 25 Montarea oglinzii lângă scara principală de acces, conacul Petre P. Carp (Arhiva personală Șerban Sturdza)

Planșa 1 Proiectul șarpantei „Batem fierul la conac!” (realizat într-o colaborare între Laboratorul de arhitectură Prodid și Yoann Gabouty, companion-dulgher)

amintirile păstrate în memoria familiei au devenit repere în opțiunile care ar putea determina ambianța clădirii. Un mic exemplu este opțiunea pentru modul de iluminat al încăperilor sau amplasarea prizelor. Criteriul economic și simplitatea au determinat soluțiile: fiecare corp de iluminat este aprins cu întrerupător-șnur atașat lămpii, desființând în felul acesta întrerupătoarele de pe pereți și obligând utilizatorul la un „ritual” mai puțin obișnuit: aprinderea lămpii din centrul încăperii și conștientizarea acestei neînsemnate acțiuni. Odată cu aprinderea lămpii, percepi camera brusc din mijlocul ei. Prizele sunt plasate la colțurile încăperilor, folosindu-se trasee raționale și fără a influența în nici un fel structurile de rezistență prin șlițuri, carotări pentru doze etc. Firul electric este pozat la joncțiunea între doi pereți și este mascat prin îngroșarea imperceptibilă a tencuielii și rotunjirea colțului. Culoarea lutului a fost apreciată din ce în ce mai mult pe parcursul lucrărilor și un anumit tip de „vot de simpatie” exprimat de participanții la workshop-uri a condus la opțiunea pentru păstrarea ca atare a lutului, fără acoperirea lui cu var. Chiar dacă luminozitatea camerei este diminuată prin nuanța ceva mai întunecată a pereților, intimitatea spațiului interior a câștigat neașteptat de mult. Încăperile devin prietenoase și pereții oferă un suport adecvat pentru obiectele expuse, indiferent dacă sunt fotografii, afișe sau obiecte de artă. Față de acest parietal de culoare brună caldă, tavanul se diferențiază și devine cea mai importantă suprafață de reflexie a luminii din încăpere. Tavanul este alb, văruit și mărginit de o scafă semirotundă și un profil de separație cu peretele de lut. Aici, la separarea între perete și tavan, este și locul pentru pozarea simezelor de expunere. Ambianța spațiului se construiește pas cu pas, dar pornește de fiecare dată de la cele trei elemente ale încăperii: pardoseală, pereți și tavane. S-a constatat că această tratare permite o diversitate foarte mare de utilizare a camerelor și nu are elemente artificiale constrângătoare. De altfel, unul dintre scopurile școlilor de vară, precum și lentoarea cu care evoluează lucrările asigură în straturi succesive de experiențe câștigarea unor atribute ambientale pe care le supraveghem și le îmbogățim în timp. Întregul proiect pune un accent cardinal pe găsirea modalităților de a percepe spațiul actual în legătură cu istoria intimă, dar și cu semnificația socială deosebită a clădirii. Din acest punct de vedere, desfășurarea proiectului și execuției, la fel și utilizarea materialelor, pot fi considerate un dispozitiv pus în slujba memoriei.

- **Camera lui Petre P. Carp** se reface, există elementele inițiale care au fost restaurate – coloanele din stuco-marmură susținute de un schelet de pânș de porumb împletit pe miez de lemn de tei. Acestea reprezintă o tehnologie extrem de veche și un martor valoros pe care îl vom pune în valoare în ambianța camerei, analizând fotografiile istorice.
- În ceea ce privește **fierăria**, amplasată în clădirea Anexă-Gang, povestește despre un mod de a gândi spațiul care schimbă radical lucrurile – apariția unei vitrine cu structură metalică și ochiuri de sticlă între două spații: unul aproape domestic (cu mese, scaune și sobă) și unul aproape mitic (cu forjă, nicovală și metale îndoite). Această confecție unește și separă două lumi foarte diferite, regenerând și aprecierea comunității față de această meserie a fierarului, parțial uitată, parțial socotită ca demodată, parțial asumată de toată lumea ca fiind ceva ușor. Această reamenajare este, din punct de vedere al restaurării, în concordanță cu logica constructivă și cu

continuitatea spațiului. Din punct de vedere tehnic se pune în valoare tehnologia locului.

Din zona confortabilă, urmărești cu fascinație sau măcar curiozitate, transformările unei bare înroșite și atunci știi că o arhitectură bine făcută poate conecta lucrurile.

Cum acționăm?

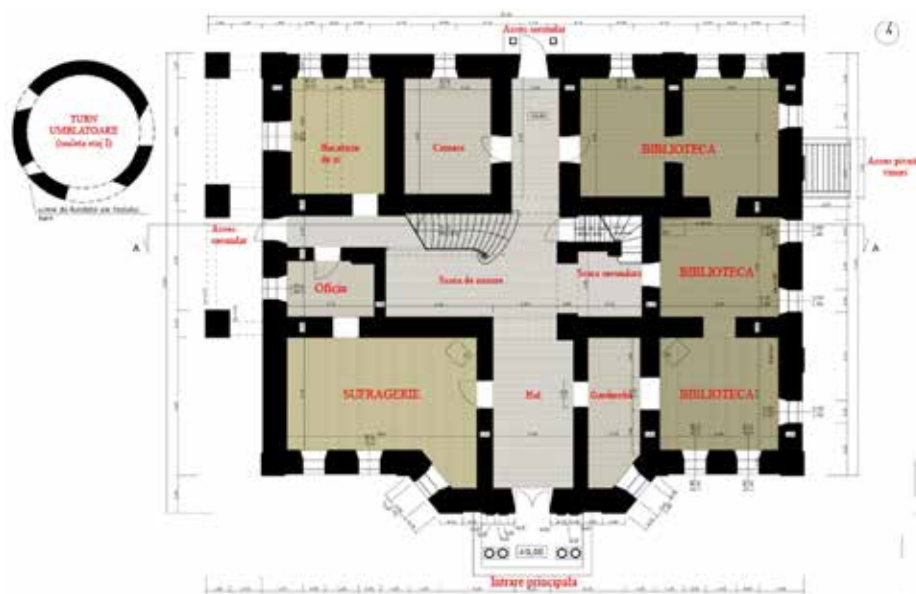
Proiectul de reabilitare este precedat de o fază de culegere de date din teritoriu și din vecinătăți pentru a se evalua cât mai bine pulsul economic, calendarul agricol și al sărbătorilor și posibilități colaboratori. În urma cercetării, am hotărât să angrenăm cât mai mulți oameni din localitate în lucrările efective pe care ei încă le cunosc și care s-au dovedit adecvate climei și resurselor naturale din imediata vecinătate: utilizarea pământului, a fibrelor vegetale, a apei, a elementelor recuperabile din orice domeniu.

Lată câteva urme pe care strădania de peste 10 ani a grupurilor implicate le-a lăsat în comunitate:

1. Proiectul ocupă „găurile” din pregătirea academică a specialiștilor (viitori arhitecți, ingineri, profesori etc.), cărora li se oferă în perioada de vară o alternativă de a-și completa studiile teoretice cu lucrări practice de simplitate mică și medie. Îndrumarea se face cu persoane calificate, utilizând resursele locale, meșteri sau cunoscători ai tehnicilor tradiționale și, când e cazul, invitând competențe din afara comunității. Șantierul devine o oportunitate pentru un transfer de cunoștințe și adecvarea lor la necesități între localnici și vizitatori. Se caută ca efectele colaterale activității propriu-zise să devină semnificative pentru participant. Ideea centrală devine participantul îmbogățit; prezența unui număr mare de persoane active din grupe de vârste, domenii și naționalități diverse care-și completează cunoștințele în domeniul tehnologiei construcțiilor în paralel cu experiențele și preocupările personale expuse în demonstrațiile și întâlnirile de seară. Tehnicile tradiționale sunt deschise în primul rând comunității, pornind de la conac, în ideea unei recuceriri prin imitație dinspre cel mai important loc din sat spre casele individuale. În această idee, am lucrat cu oamenii locului, chiar dacă erau nepregătiți atât din punct de vedere al îndemnării, cât și al mentalității. Locul le aparține lor, deci ideea proprietății e partajată, unul fiind deținătorul și alta fiind utilizarea.
2. Politica a fost una în care spațiile au fost cucerite gradual, printr-o atentă analiză a ceea ce este mai rațional și proteic ca pas următor. Casa a fost utilizată încă din șantier, cu decizii de multe ori surprinzătoare, care uneori vin să pună în legătură momentul actual cu unul viitor, pentru a exista pentru comunitate o proiecție concretă a gândului final; așa a apărut un perete-oglină pe scara principală de acces, în plin șantier.
3. Geneza obiectului de design: o conlucrare arhitect-meșter-ucenic din comunitatea locală. Am încercat să descoperim traseul obiectului pentru cât mai mulți oameni și noi înșine să ne îmbogățim înțelegerea asupra procesului și materialelor, încercând perfecționarea lor. Fiecare obiect de aici este născut dintr-un proces de cerere și ofertă. Am făcut obiecte de interes comunitar (stația de autobuz a comunei, sfeșnicul pentru biserică, cuptorul de pâine), în colaborare cu biserica sau primăria. Am împrumutat obiectele noastre făurite la fierărie pentru festivități din comunitate. Am susținut crearea unor produse locale, astfel a apărut *Magiunul de Țibănești*, făcut din prunii Carpilor. În cadrul atelierelor de vară am generat: săpunul cu mirodenii locale (România), experimentarea formei și tehnologiilor pentru făcutul lumânărilor de ceară (România), lucrul cu pielea și învățarea

Planșa 2 Imaginea din satelit a satului Țibănești cu amplasarea conacului Carp
(Laborator de arhitectură Prodid)

PLANȘA NR. 34
Ansamblul Conacului P.P. Carp din Țibănești, Județul Iași.
Relevul parterului cu destinația camerelor din perioada P.P. Carp.

Planșa 3 Relevul parterului conacului Petre P. Carp cu funcțiunea camerelor din perioada Carp
(Laborator de arhitectură Prodid)

Domeniul P.P. CARP, proprietatea Elisabeta Sturdza, in suprafata de 8ha (6,5 suprafata forestiera+ 1,5 suprafata descoperita) - au fost exceptate de la aplicarea legii reformei agrare, conform legii 187 din 23 martie 1945

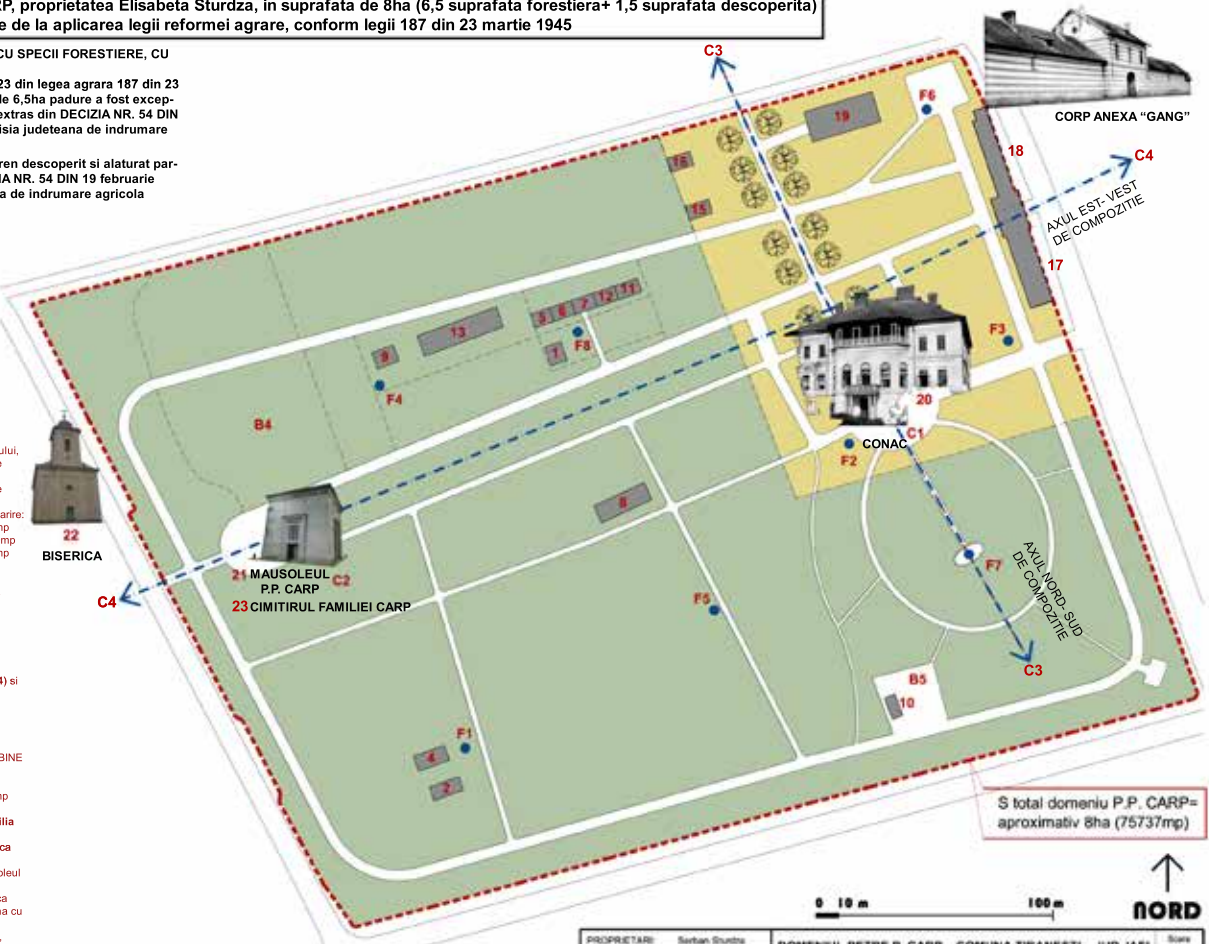
- SUPRAFATA-PADURE ,CU SPECII FORESTIERE, CU S= 6,5ha.**
In conformitate cu art. 23 din legea agrara 187 din 23 martie 1945 suprafata de 6,5ha padure a fost exceptata de la expropriere (extras din DECIZIA NR. 54 DIN 19 februarie 1946- comisia județeană de îndrumare agricola Vaslui).
- CONACUL cu 1,5ha - teren descoperit si alaturat parcului (extras din DECIZIA NR. 54 DIN 19 februarie 1946- comisia județeană de îndrumare agricola Vaslui)**

LEGENDA

- LIMITA PROPRIETATE
- CORP CLADIRE existent
- TEI
- FANTANA
- AXE DE COMPOZITIE PEISAGISTICA

FUNCTIUNILE DOMENIULUI

- a) administratie si intretinere:**
- drum construit pe perimetrul domeniului, flancat pe ambele parti de plantatii de copaci cu rol de protectie la vant
- alee de acces si legatura utilitara între diverse functii
- cladiri pentru administratie si gospodarie:
- 01. CLADIRE PERSONAL, S= 60mp
 - 02. LOCUINTA PERSONAL, S= 50mp
 - 04. CLADIRE PERSONAL, S= 60mp
 - 15. ATELIER DE REPARAT uneltile agricole si tamplarie
 - 16. DEPOZIT UNELTE AGRICOLE
 - 17. BUCATARIE, AFUMATOARE, SPALATORIE
 - 18. GRAJUD CAI
 - 20. CONAC
- b) nevoi de hrana si provizii pentru oameni si animale:**
- pasune in padure pentru animale (B4) si gradina flori pentru albine (B5)
- cladiri:
- 05. COTETE PASARI, S= 18mp
 - 06. GRAJUD VACI, S= 18mp
 - 07. COCINA DE PORCI, S= 38mp
 - 10. SUBSOL, DEPOZIT STUPE ALBINE
 - 11. GHETARIE
 - 12. SAIVAN OIL, S= 38mp
 - 13. MAGAZIE CEREALE, S= 224mp
 - fantani: F1... F8
- c) nevoi de reprezentare pentru familia P.P.Carp - Sturdza:**
C1. conacul si compozitia peisagistica din jur
C2. cimitirul cu mormintele si mausoleul P.P.Carp
C3. axul de reprezentare peisagistica nord- sud: aleea de tei, conacul, poiana cu flori si bazinul ornamental
C4. axul est- vest: accesul principal, conac, aleea spre mausoleu, drumul de acces la biserică

PROPRIETARI	Serban Sturdza Alexandra Sturdza Alexandra Sturdza	DOMENIUL PETRE P. CARP, COMUNA TIBANESTI, JUD. IASI	Scara 1:1.500 Data 18.09.2013
		SITUATIA INITIALA inainte de 1945, momentul 1945 si pana in anul 1949, conform arhive	PLANSĂ 1

NOTA: RECONSTITUIREA PLANSEI S-A FACUT CONFORM DECIZIEI NR. 54/ 19.02.1946 A COMISIEI JUDEȚENE DE ÎNDRUMARE AGRICOLA VASLUI Intocmit arh. Serban Sturdza

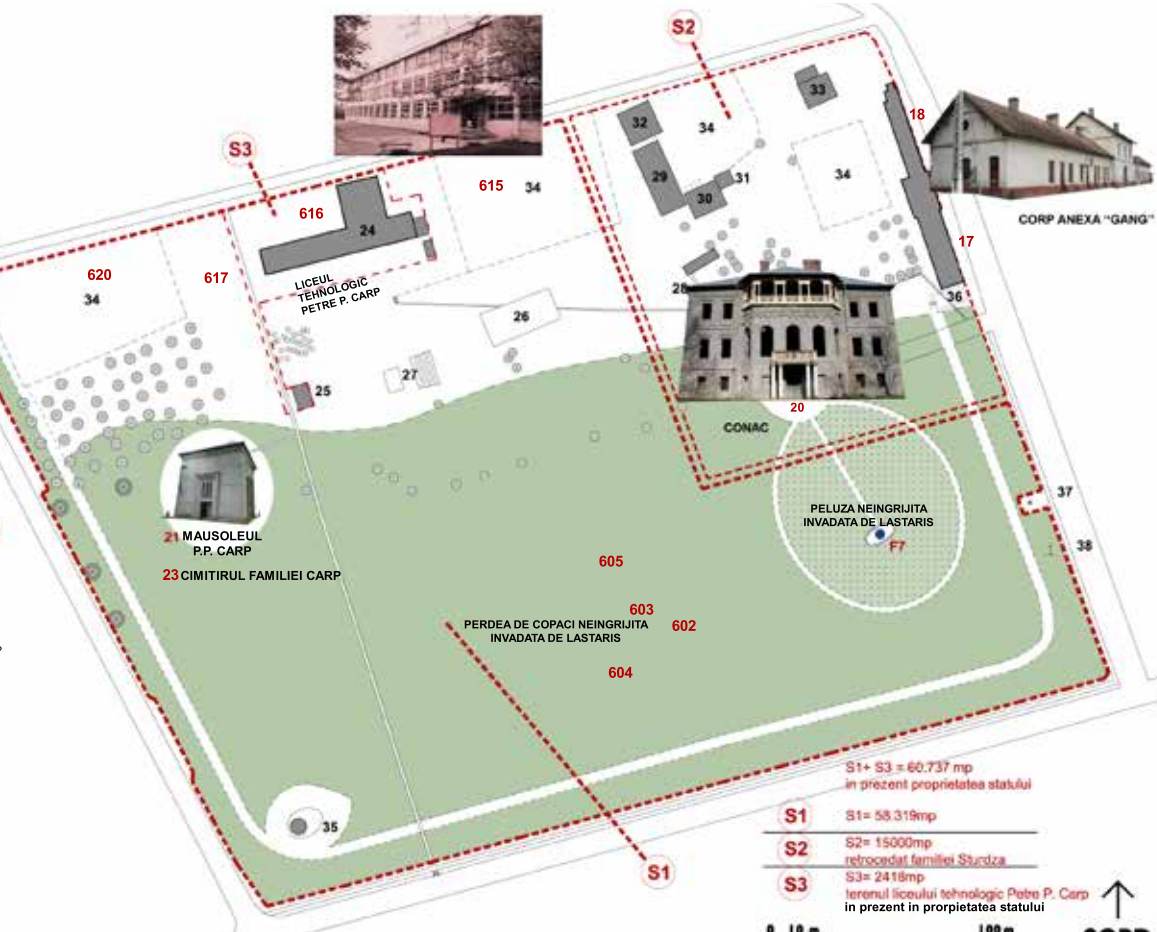
Planșa 4 Domeniul Petre P. Carp, situația inițială, până în 1949 (Laborator de arhitectură Prodid)

LEGENDA GRAFICA

- ARBUST EXISTENT
- COPAC EXISTENT
- BRAD EXISTENT
- CORP CLADIRE
- PERDEEA DE COPACI NEINGRIJITA SI INVADATA DE LASTARII
- PELUZA NEINGRIJITA SI INVADATA DE LASTARII
- LIMITA PROPRIETATE STAT
- LIMITA PROPRIETATE SCOLA
- LIMITA PROPRIETATE RETROCEDATA

LEGENDA

- 17. BUCATARIE
- 18. BUCATARIE
- 20. CONAC
- 21. MAUSOLEUL P.P. CARP
- 22. BISERICA
- 23. CIMITIRUL FAMILIEI CARP- STURDZA
- F7 FANTANA (DEZAFECTATA)
- 24. LICEUL TEHNOLOGIC PETRE P. CARP
- WC
- 25. TERCEN DE SPORT
- 26. SCENA TEMPORARA DIN LEMN (descoperita)
- 27. ANEXA
- 28. ANEXA
- 29. CENTRALA TERMICA
- 30. CENTRALA TERMICA (dezafectata)
- 31. POST DE TRANSFORMARE
- 32. ANEXA
- 33. PSI
- 34. ZONA AGRIGOLA
- 35. CHIOSC
- 36. PIVNITA
- 37. BUST P.P. CARP
- 38. CRUCE
- ZONA CULTIVATA SI LIVADA (PARCELELE 615, 617, 620)
- PEPINIERA PENTRU LIVADA (PARCELELE 602, 603, 604, 605)

S1+ S3 = 60,737 mp in prezent proprietatea statului	S1 = 58,319mp
S2 = 15000mp retrocedat familiei Sturdza	S3 = 2418mp terenul liceului tehnologic Petre P. Carp in prezent in proprietatea statului

DOMENIUL PETRE P. CARP, COMUNA TIBANESTI, JUD. IASI	Scara 1:1.500 Data 18.09.2013
SITUATIA ACTUALA extras din ridicarea topo- cadastrala / mai 2012	PLANSĂ 2

NOTA:
Corpurile de cladire si functiunile marcate ROBU sunt atestate in procesul verbal anexat actului de expropriere din 4 martie, 1949

Planșa 5 Domeniul Petre P. Carp, situația actuală (Laborator de arhitectură Prodid)

principalelor tipuri de cusături (America), execuția lingurilor din lemn (Anglia), atelierul de pâine și patiserie (Polonia).

Rezolvarea problemei proximităților și a deșeurilor (arhitecturale, de sol, educaționale, culturale) a fost o altă provocare a proiectului, una conținută de aproape orice sit de acest tip. Cum le asimilezi? Cum le relaționezi cu fondul construit actual? Ce tip de atmosferă, spațiu sau detaliu construiești în imediata vecinătate a monumentului?

4. Două ateliere locale de producție au fost utilizate și dotate: un atelier de tâmplărie și unul de fierărie. Ambele aveau să lucreze cu localnici și trebuiau să se concentreze pe reparații-confecții pentru regenerarea conacului. Un prim pas important în acest sens a fost închiderea conacului cu ferestre și uși realizate la atelierul local. Elementele de feronerie sunt prezente de la mânere și șilduri și până la console, cuiere, vitrine, elemente de mobilier sau chiar accesorii. Am condus către stabilizarea parțială a relațiilor economice (prin crearea de locuri de muncă – 12 fixe și 25 sezoniere).
5. De 10 ani ținem un curs de fierărie adresat gratuit tinerilor din Țibănești, cu fierari-calfe-călătoare de la *Les Compagnons du Devoir*. Cei mai buni elevi ai fierăriei au fost trimiși în formări profesionale și vizite de studiu în Muizon (unde este un important centru de companioni), Paris, Horezu și Curtișoara, încercând astfel să definim un patrimoniu comun și să încurajăm o percepție pozitivă asupra meseriei de fierar. Am organizat 11 ediții ale workshop-urilor de meșteșuguri tradiționale și tehnici experimentale „Batem fierul la conac!”¹², cu participanți locali și internaționali, deschizând lumea „făcutului” și a meseriilor către tineri profesioniști din domenii conexe arhitecturii, dar și către alte categorii de oameni, care au îmbogățit proiectul cu viziunea lor. Am organizat un workshop internațional de dulgherie împreună cu *Les compagnons du Devoir* și *Les charpentiers sans Frontières*, care și-a propus să refacă, prin tehnici tradiționale de lucru cu lemnul, fermele de deasupra fierăriei „Batem fierul la conac!”. În 4 săptămâni, am putut urmări traseul lemnului, de la arborele ales din pădure (pe baza unui desen stabilit în prealabil), la produsul finit – fermele premontate și ansamblate la fața locului.
6. După 9 ani de funcționare la o margine de sat, am decis să mutăm fierăria „Batem fierul la conac!” în centrul Țibăneștiului. Noua fierărie s-a născut după un șir lung de observații și o vizită în satul Șona, la *Fierăria lui Lazăr*, unde am observat importanța ocupării unui punct central în sat. Fierăria a fost mutată în cadrul unui proiect cultural care și-a propus transformarea creativă a spațiului în 7 zile. Am făcut planurile de mobilare ale noului spațiu și am analizat diverse idei, ca să vedem dacă e ceva, ca logică a spațiului, care merită transferat din vechea fierărie. Am conchis că pereții făurăriei vechi aveau o materialitate aparte. Folosiți inițial ca mediu de comunicare prin desen între elevii români și fierarii francezi, mai apoi ca mic dicționar bilingv personalizat, pereții au fost umpluți cu „credințe”, proiecte sau citate, iar percepția lipsă a fost contrazisă prin textură și prin unelte agățate sau alte artificii. Așa că am hotărât să recreăm fierăria

- care „trăiește” prin pereți, într-o formulă mai organizată. Parcursul inițiativ al spațiului, dorit de *companioni*, a fost evocat prin scrierea a trei dintre regulile *companionajului* pe cele două arcade și pe o a treia, sugerată: – „ni s'asservir, ni se servir, mais servir”, „să fii priceput, liber și generos”, „fiecare să se împlinească prin meșteșugul său într-un spirit de deschidere și comuniune”. Dicționarul român-francez a fost organizat de-a stânga și de-a dreapta arcadei de lângă forjă (în stânga uneltele, în dreapta acțiunile). Peretele din fundal, capătul de perspectivă, inaugurat de pictorul Andrei Rosetti, ar trebui să fie o pânză liberă pentru altcineva, în fiecare an.
7. Ceea ce facem a fost comunicat în multe moduri și pentru toată lumea, în ideea că patrimoniul ne aparține tuturor: organizarea concertului de muzică de cameră *Sonoro Conac*, proiectarea unor materiale despre permacultură, arhitectură sau design pe pereții clădirilor ansamblului etc. Am amestecat satul și orașul: meniurile, obiceiurile, muzica, am adus figuri cheie care să aibă puterea exemplului personal, am creat evenimente care să intersecteze lumile. În favoarea comunicării și extensiilor referitoare la accentuarea și analiza proceselor, activitățile de șantier s-au desfășurat concomitent cu educația din domeniul vizualului (*Școala de Poetică Fotografică și Marea Hoinăreală – Sorin Onișor*, au documentat atelierelor de intervenție și realitățile satului, construind expoziții în timp real, comunicări și cursuri de estetică vizuală și tehnică fotografică). Am organizat ateliere de educație în domeniul patrimoniului pentru copiii și adolescenții din Țibănești, precum și ateliere de art-terapie.
 8. Am înființat prima spălătorie comunitară gratuită din mediul rural în colaborare cu un ONG local. Spălătoria funcționează în centrul localității Țibănești și este deschisă zilnic pentru localnici. Printr-un circuit animat de voluntari se colectează, spală, usucă și restituie hainele persoanelor care nu se pot deplasa. Înainte de cultură și patrimoniu, e nevoie de acțiuni concrete, ușor de înțeles și care să încurajeze deschiderea comunității față de cauză.
 9. Am ațâțat facerea muzeului comunitar Țibănești într-un spațiu al proiectului, dat în folosință gratuită, unde oameni din sat au depozitat și au compus simezele, după propriile principii. Procesul și selecția de obiecte sunt relevante pentru ceea ce e perceput ca valoare în prezent în lumea satului și reprezintă începutul unui punct de dialog. Muzeul face parte din tentativa de a crea ceea ce numim un „Cărturești rural”, adică un spațiu socio-cultural care ar trebui inventat în sate.
 10. Oamenii cunosc mai bine istoria ansamblului Petre P. Carp și valoarea lui de-a lungul timpului; de aici decurg șanse mai mari de protecție a sitului. Am încurajat povestăși și repovestirile în jurul proiectului. Povestea e cel mai bun mediu de transmitere a unui mesaj. În plus am deschis o zonă de cercetare a locului în colaborare cu Muzeul Țăranului Român: Cum era perceput Carp? Cum e văzut „Batem fierul la conac”? Care sunt rănilor comunității? Dar interesele? Ce tradiții, meșteri, cunoștințe există în zonă? Ce produse locale se pot comercializa? Care e imaginarea locului?
 11. Experiențele de la Țibănești au generat 2 cărți: *Arta feroneriei. Ghid practic de fierărie pentru copii și adulți*, de Sylvain Gabriel și Alexandra Mihailciuc și *În jurul focului. Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit*, de Alexandra Mihailciuc. Ambele pot fi privite și ca sisteme de diseminare alternative, căci pleacă de la

12 Instituții implicate: Fundația Pro Patrimoniu, Les compagnons du Devoir, Les charpentiers sans Frontières, Direcția județeană pentru cultură și culte Iași, Liceul Tehnologic Petre P. Carp, Primăria Țibănești, Ministerul Culturii Franța, Școala de Poetică Fotografică, Muzeul Țăranului Român, Institutul Francez din Iași și colaboratori. Participanți: aproximativ 1200 persoane active.

experiențe ale șantierului de la Țibănești. În cele două cazuri tradiția și modernitatea coexistă.

12. Întregul proiect e gândit pentru replicare în rețea, pentru a ușura munca altora în adaptarea unor soluții testate aici. Țibăneștiul iese din anonim și intră în rețeaua localităților de interes pentru turism cultural și educație în domeniul tehnicilor de construcție și dezvoltă proiecte comune cu alte puncte din rețea: Piscu, Bunești, Șona, Curtișoara, Apoș, Cârțișoara, Dealu Cerului etc. Se crează legături prin transfer de competențe (fierații francezi din Țibănești au activat ateliere în mai multe locuri din țară). Transmiterea arhitecturii, a tehnicilor de construcție tradiționale și a respectului pentru patrimoniul construit se face progresiv și este prezent în fiecare din activitățile colaterale generând respect.

Concluzia

Actul de restaurare nu este singular, el se topește într-o multitudine de activități și face parte dintr-o suită metabolică ce vizează în final normalitatea. Ne interesează raportul „hartă-teritoriu”. Harta este mentală, se bazează pe cercetare, strategie și are ingrediente utopice inerente. Teritoriul este realitatea curentă, în veșnică schimbare și niciodată cunoscut pe de-a-ntregul. Binomul hartă-teritoriu impune un efort de echilibrare continuu, adaptare a proiectelor și în același timp fermitate pentru păstrarea coerenței de ansamblu a proiectului. Elementul surpriză dat de activitățile colaterale care se desfășoară pe lângă cea principală, de consolidare-reabilitare-restaurare, menține vitalitatea programelor care cresc în fiecare an. Recuperarea obiectelor din zona urbană a fost transferată în ruralitate, într-un mod cât se poate de interogant. Am încercat, prin tot ceea ce am făcut, să revărsăm dinspre conacul Petre P. Carp spre comunitate tehnologii, cunoștințe, materiale, forme noi de obiecte, moduri de a utiliza spațiile cu scopul de a pune într-un circuit firesc o multitudine de relații care au fost degradate până la derizoriu pentru o lungă perioadă de timp. În prezent se analizează conceptul „tradițiilor creative” care să scoată din mentalul colectiv percepția falsă asupra patrimoniului considerat un subiect desuet, romantic și non-productiv. Deja sunt în pregătire colecții de obiecte (de ceramică, metal, lemn) produse în atelierele din zonă care să răspundă unor nevoi actuale și să asigure locuri de muncă.

Echipele care sunt implicate în proiect și totodată în viața comunității depășesc limitele proiectului de arhitectură propriu-zis. Ele adoptă o atitudine pro-activă, încercând să creeze în etape succesive viitoarele proiecte care vor întregi un peisaj cultural încă neconștientizat. În acest sens, se fac studii pentru întregul ansamblu istoric incluzând și parcul, indiferent de situația administrativă actuală. Se evaluează potențialul unor localități învecinate care pot deveni la un moment dat parte dintr-o configurație cultural-economică mai puternică și atractivă: Țibănești – Jigoreni (biserica de lemn monument istoric) – 10 Prăjini (fanfare) – Schitu Stavnic (olărit) – Dagâța (conac și biserică).

Acest mod de a privi lucrurile cere un efort suplimentar pentru a federa toate activitățile (șantier de restaurare, contacte cu comunitatea etc.). Sustenabilitatea procesului se obține într-un timp îndelungat, deseori depășind termenele prevăzute și trebuie asumată ca atare. Acțiunea într-o zonă cu patrimoniu protejat cere perseverență și un anumit tip de coeziune socială din partea comunității. Este singura șansă pentru a nu fi reeditate actele de distrugere ale ansamblului Petre P. Carp, survenite în perioada 1949 și 2000–2005.

Bibliografie

Alexander, Christopher, *The Timeless Way of Building*, Oxford University Press, New York, 1979.

ANR, Fond. P. P. Carp, Dosar 11/1847, dosar 20/1867, dosar 36/1869, dosar 40/1877.

Calame, François, *Bouts de bois/bois de bout, L'atelier de Normandie*, Editions A Die, 2004.

Calame, François, *Charpentiers sans Frontières, L'atelier de Normandie*, Centre régional de culture ethnologique et technique de Basse-Normandie, 2013.

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Minerva, București, 1981.

Choay, Françoise, *Patrimoniul la răscruce. Antologie de luptă*, trad. Kázmér Kovács, Editura Ozalid, București, 2014.

Gane, Constantin, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, Vol 1, București, 1936.

Lecca, Octav-George, *Familiiile boierești române*, Fundația culturală Libra, Editura Muzeul Literaturii Române, București, f.a.

Lupu, I. A., Luca, P., Cogean, E., *Parcul dendrologic, pădurea comunală și aspecte ale urbanizării localității Țibănești*, Iași. Culeg. Stud. Art. Biol. Grăd. Bot. Iași, 1982.

Pallasmaa, Juhani, *The Thinking Hand. Existential and Embodied Wisdom in Architecture*, Wiley, 2009.

Vărtosu, Emil, *Napoleon Bonaparte și Proiectul unei Republici Aristo-democraticești în Moldova. Aspecte ale urbanizării localității Țibănești*, București, 1947.

www.ziaruldeiasi.ro/data/_editor/LMI-IS.pdf, accesat la 01.11.17.

Restaurarea Arcului de Triumf din București

↳ **Aurora Târșoagă** S.C. Credo Design S.R.L.
aurora.tarsoaga@credodesign.ro

Cuvinte cheie	Simbol
	Moștenire
	Arc de Triumf
	Identitate
	Comemorare
	Petre Antonescu
	Primul Război Mondial

Rezumat Împreună cu Catedrala Încoronării de la Alba Iulia, Mausoleul de la Mărășești, Crucea Eroilor de pe Caraiman și cu Mormântul Eroului Necunoscut din Parcul Carol, Arcul de Triumf face parte din panteonul monumentelor care comemorează participarea României la Primul Război Mondial, la finalul căruia toate teritoriile locuite de români s-au găsit pentru prima dată reunite. După mai multe încercări și provizorate, Arcul a fost definitivat de arh. Petre Antonescu, păstrându-se scheletul de beton armat utilizat la Arcul din 1922 și adăugându-se o îmbrăcămintă din piatră. Basoreliefuri, inscripții și o multitudine de simboluri au fost utilizate de arhitect și artiști pentru a insufla monumentului o autentică respirație românească. Prin actualul proiect de restaurare au fost atinse două obiective majore: asigurarea seismică a monumentului prin introducerea unui sistem de izolare la bază și al doilea, restaurarea fațadelor de piatră, puternic degradate.

Proiectul de restaurare a fațadelor Arcului de Triumf a primit premiul pentru restaurarea monumentelor istorice acordat de Ministerul Culturii.

Fig. 1 Arcul de Triumf, vedere spre Piața Presei Libere (Arhiva INP, Andrei Cîmpeanu, 2017)

Arcul de Triumf: De la obiectul—sculptură la simbolul—muzeu (Preambul)

Arcul de Triumf a fost comparat de profesorul Constantin Kirițescu, în broșura „Arcul de Triumf și Epopeea Română” apărută în 1936, cu „poemul de piatră izvorât din simțămintele mândriei și recunoștinței pentru vrednicia, jertfirea și gloria românească”. Nu am fi putut sintetiza mai bine acest vis născut din rădăcinile spiritualității românești.

Veșnic perceput ca o sculptură urbană izolată în mijlocul unei ample intersecții intens circulate, Arcul de Triumf s-a imprimat treptat în conștiința colectivă ca un obiect distant, indescifrabil și lipsit de semnificație. Această indiferență urbanistică a fost întărită de lipsa unui pasaj subteran sau a unui acces direct care să facă legătura fizică dintre spațiul public și muzeul care se află la interiorul Arcului. Multe persoane nici măcar nu știu despre existența acestui muzeu și implicit despre semnificația și importanța sa. Iar Muzeul nu este singurul motiv pentru care Arcul trebuie apropiat de public. Plastica ornamentală de cea mai mare finețe redă „versurile” acestui poem în piatră și conturează vibrația Primului Război Mondial, în urma căruia toate teritoriile românești s-au găsit reunite. Simboluri dacice sunt prezente alături de cele romane, iar fiecare episod și luptă importantă din Primul Război se regăsesc sculptate pe suprafețele din piatră ale Arcului. O lectură de aproape a acestei „mante” desăvârșite este obligatorie pentru orice cetățean român și ar trebui inclusă în primele etape ale procesului de educație, cultivându-se asumarea și responsabilitatea istorică.

Altminteri un simbol de forță și un veritabil „act de naștere” al României Moderne care sfințește momentul istoric 1918, Arcul de Triumf se prezenta cu numai 10 ani înainte de sărbătorirea Centenarului Marii Uniri ca un obiect arhitectural vlăguit, tern, acoperit de poluarea unui trafic aflat mereu în grabă, un muzeu cu un viitor incert departe de cetățeni, atât fizic, cât și la nivel mental, rupt în mod nefiresc de realitățile orașului și ale istoriei contemporane.

Ne-am asumat începând cu anul 2009 restaurarea Arcului de Triumf nu ca o oportunitate, ci ca o *datorie* față de trecutul nostru. Aceasta reprezenta primul pas în readucerea Arcului în atenția publicului. Șantierul de restaurare a început în 2013 (decembrie) ca să se finalizeze în 2016 (noiembrie), după aproximativ 3 ani de lucrări cu multe momente tensionate, datorate în principal antreprenorului general, lucrări care s-au finalizat, din păcate, cu o listă de neconformități pentru arhitectură și structură, nefinalizate corespunzător până în prezent, ceea ce împiedică practic semnarea recepției finale, conform legii.

Prin proiectul de restaurare au fost atinse două obiective importante: asigurarea seismică a monumentului prin introducerea unui sistem de izolare la bază (compus din amortizori și izolatori seismici) și restaurarea fațadelor din piatră puternic degradate. Restaurarea exterioară a monumentului de for public a cuprins inclusiv refacerea inscripțiilor de pe fațadele laterale, complet buciardate în perioada comunistă, refacerea inscripției „Budapesta” de la intrados, refacerea în similitudină a efigiilor regale de pe fațada sudică, refacerea finisajelor de la nivelul terasei și realizarea unui sistem de iluminat arhitectural performant.

După finalizarea victorioasă a Primului Război Mondial, în aceeași zi, armata română și cea franceză în frunte cu regele Ferdinand I și generalul Berthelot, au intrat în capitala București. Ocazia, amintită anterior, a reprezentat unul dintre prilejurile de construire și amenajare a unor scenografii menite să pună în evidență importanța momentului. Totuși, construcțiile ridicate acum vor avea un caracter temporar. Acțiunile de acest fel vor continua în anii următori sub coordonarea „Comisiunii pentru Organizarea Serbărilor

Încoronării”, organism creat în 1920 în scopul organizării festivităților care urmau să aibă loc în 1922. Comisia a hotărât să ridice două monumente comemorative: Catedrala Reîntregirii Neamului de la Alba Iulia și Arcul de Triumf din București. (Fig. 2)

Arce de Triumf, ca edificii comemorative ale unor momente importante pentru istoria națională, au fost ridicate în repetate rânduri în București începând cu secolul al XIX-lea. Seria este inaugurată în 1848, continuând mai apoi cu arcele ridicate în anii 1859, 1878 (arcul ridicat ad-hoc pentru trecerea armatei române învingătoare în Războiul de Independență), 1906 și 1918. (Fig. 3)

Inițial desenat de arh. Petre Antonescu și având în spate o echipă formată din mai mulți artiști de marcă ai momentului, actualul Arc de Triumf a trecut prin nu mai puțin de 4 etape de construcție. În 1935 se ia decizia unui nou proiect (etapa II), care să păstreze structura existentă de beton armat și care să îmbrace complet fațadele în piatră. Noua formulă este inaugurată în 1936.

Localizare. Descriere.

Expresie arhitecturală. Simbolică

Monumentul este nominalizat în Lista Monumentelor Istorice la poziția 279, cod B-II-m-A-18001 și face parte din zona protejată nr. 15 – „Bulevardul Kiseleff”, subzona L2b.

Arcul de Triumf din București este o construcție paralelipipedică masivă cu dimensiunile în plan de 12,00 m x 25,50 m, străbătută de o deschidere frontală, înaltă la cheie de 15,20 m.

În blocurile laterale create de această străpungere există două scări simetrice care conduc la terasa de la nivelul cornișei principale de la cota +22,83 m. Scările se întâlnesc în cadrul unui alt volum paralelipipedic, retras, care se ridică până la cota +25,50 m.

Fațadele Arcului de Triumf sunt bogat ornamentate, la acestea lucrând cei mai buni sculptori din epocă: Cornel Medrea, Mac Constantinescu, Constantin Baraschi, Mihai Onofrei, Ion Jalea, Alexandru Călinescu etc.

La intradosul arcului sunt prezentate succesiv localitățile unde au avut loc cele mai importante lupte în Primul Război Mondial: Cerna, Jiu-Olt, Dragoslave, Neajlov, Oituz, Mărăști, Mărășești, Răzoare, Vrancea, Muncelu, Cosna, Budapesta. Acestea sunt prezentate alternativ cu panouri/cartușe decorative în care sunt exprimate plastic diferite teme alegorice considerate, în momentul creării lor, semnificative pentru identitatea națională românească, dar și pentru conflictul armat, precum: fascia romană – simbol cunoscut în Imperiul Roman datorită semnificației sale (unitate), draco-dacic (standard de luptă dacic) – temut de Imperiul Roman și simbol al permanenței spirituale și al măreției civilizației dacice pe care o moștenim, scene de luptă compuse din mitraliere încrucișate, tunuri, săbii, avioane și pale de rotor etc (Fig. 6 → Fig. 9). Această „lectură” pe intradosul Arcului (Fig. 4) se face între cele două steme care semnifică cele două repere istorice: Stema Vechiului Regat (Țara Românească, Moldova, Oltenia și Dobrogea) și Stema României Mari, obținută prin jertfele din Primul Război Mondial, unde apare în medalion și Stema Transilvaniei (Fig. 22).

În perioada comunistă, cartușul de la intrados „Budapesta” a fost acoperit intenționat, ștergându-se o inscripție care aducea aminte de un episod important din istoria armatei române, când aceasta a eliberat capitala Ungariei de invazia bolșevică. Acest cartuș a fost refăcut conform proiectului nostru cu litere sculptate în piatră compatibilă cu cea existentă în intrados. Literele au fost refăcute identic modelelor existente la celelalte cartușe.

Fig. 2 Stânga Etapa I / 1878, Războiul de Independență – construcție temporară din lemn; Dreapta Etapa II / 1919, după planurile arh. Constantin Nănescu (Virgiliu Z. Theodorescu, *Arcul de Triumf*)

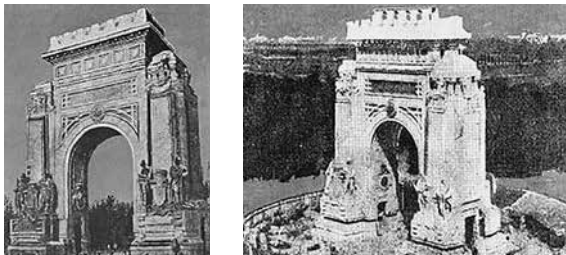

Fig. 3 Etapa III/1922 – realizat de arh. Petre Antonescu pe amplasamentul actualului Arc (Virgiliu Z. Theodorescu, *Arcul de Triumf*)

Fig. 5 Arcul de Triumf după restaurare (Arhiva INP, Andrei Cîmpeanu, 2017)

Fig. 4 Intradosul Arcului de Triumf (Arhiva INP, George Dumitriu, 2017)

Fig. 7 „Dragoslave” cartuș încadrat de dracones dacic (sus) și sceptre încrucișate (jos). Comemorează bătăliile date în zona Bran și Dragoslave (Arhiva INP, George Dumitriu, 2017)

Fig. 6 „Cerna” cartuș încadrat de sabie și tolbă de săgeți (sus) și fascii romane (jos). Comemorează bătăliile date în zona Cerna și Dunării, de grupul român de armate „Cerna” (Arhiva INP, George Dumitriu, 2017)

Fig. 9 „Mărăști” și pale de avion / rotor în cartușul ornamental (Arhiva INP, George Dumitriu, 2017)

Fig. 8 „Jiu Olt” cartuș încadrat de sceptre (sus) și sabie cu tolbă de săgeți (jos). Comemorează bătăliile eroice în zona Oltului și Jiului (Arhiva INP, George Dumitriu, 2017)

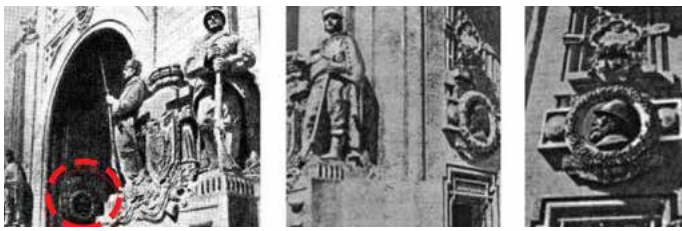

Fig. 10 Efigiile Regale Etapa I/1921. Arcul vechi cu amplasarea efigiilor originale la intrados, sculptor Alexandru Călinescu (Virgiliu Z. Theodorescu, *Arcul de Triumf*)

Fig. 11 Efigiile Regale Etapa II/1936. Modele noi executate din marmură de Rușchița de Alexandru Călinescu – deodată cu varianta nouă a Arcului, văzute din semiprofil. Efigiile vechi au fost mutate în interiorul Arcului în muzeu (Virgiliu Z. Theodorescu, *Arcul de Triumf*)

Fig. 12 Efigiile Regale Etapa III. Modelele executate în 1936 au fost martelate și apoi acoperite cu două cartușe florale de formă pătrată. (stânga: Virgiliu Z. Theodorescu, *Arcul de Triumf*, dreapta: Credo Design, 2015)

Fig. 13 Efigiile Regale Etapa V/2015, imagini înainte de turnare. Cele două efigii din bronz demontate de pe arc, realizându-se matrite pentru turnarea în simipiatră de sculptor – restaurator Alexandru Siminic. (Credo Design, 2015)

Fig. 14 Inscriptia de pe piciorul estic al Arcului de Triumf (Arhiva INP, Andrei Cimpeanu, 2017)

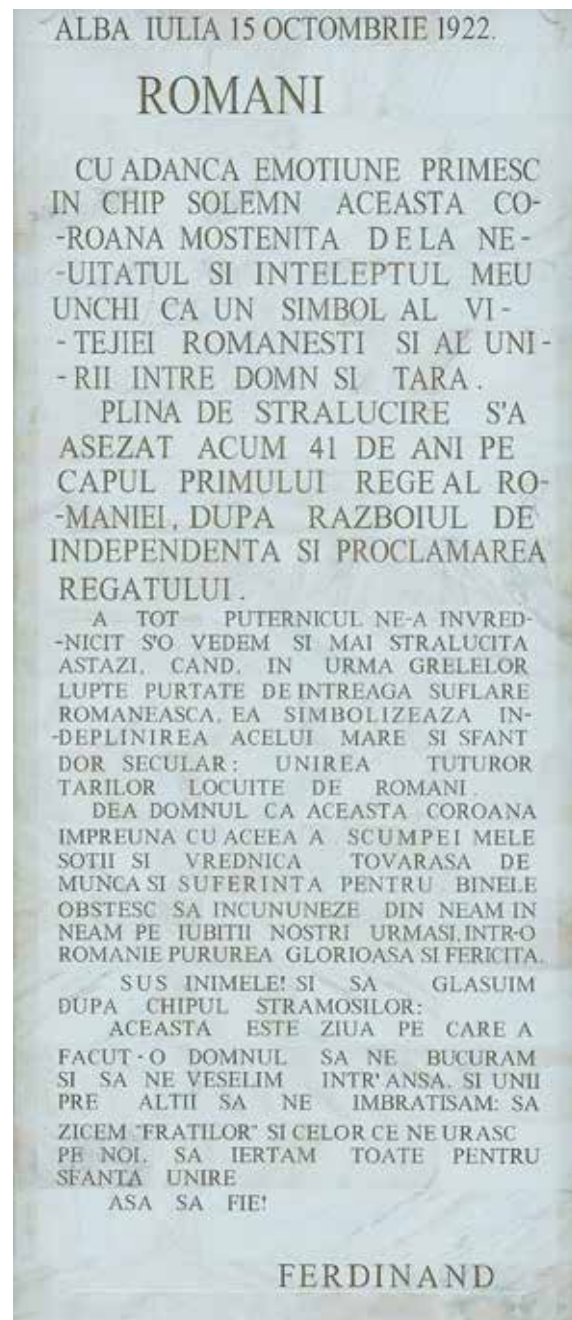

Fig. 15 Inscriptia de pe piciorul vestic al Arcului de Triumf (Arhiva INP, Andrei Cimpeanu, 2017)

Efigiile regale

Unele dintre simbolurile cele mai importante de pe Arcul de Triumf au fost încă de la început cele două efigii care îi reprezintă pe Regele Ferdinand I și Regina Maria. În prima etapă, în forma veche a Arcului de Triumf, realizat de arh. Petre Antonescu, aceste efigii au fost realizate de sculptorul Alexandru Călinescu din bronz în cartușe (medalioane) circulare și amplasate la intradosul Arcului (Fig. 10, 11)

În urma modernizării și remodelării realizate de arh. Petre Antonescu în 1936 s-a luat decizia amplasării Efigiilor de pe cele două „picioare” ale Arcului, în registrul superior. De această dată, însă, s-a ales ca cele două efigii să fie refăcute, tot de sculptorul Alexandru Călinescu, în marmură de Rușchița și diferite ca expresie – Regele și Regina fiind acum reprezentate în semiprofil. Nu s-a renunțat la cele două efigii regale inițiale, acestea fiind păstrate și conservate în interiorul Arcului de Triumf, în zona ce urmează a fi adaptată spațiului muzeal.

Eliminarea celor două efigii în Etapa III de intervenție poate fi considerată mai curând un episod nociv din istoria Arcului de Triumf. Și asta pentru că înlăturarea acestora a fost un act ideologic, regimul communist neacceptând reprezentarea simbolurilor monarhiei pe elevațiile Arcului. În fotografiile de epocă se pot observa două motive florale în locul celor două efigii de pe fațada sudică. În timpul lucrărilor de restaurare (2013–2016), s-a descoperit că cele două portrete executate în semiprofil de sculptorul Alexandru Călinescu în 1936 au fost martelate complet. Cele două efigii regale din bronz de la interiorul Arcului nu au fost însă distruse, acestea fiind amplasate pe Arc în Etapa IV, după căderea regimului communist. (Fig. 12)

Etapa IV a constat în amplasarea pe Arcul de Triumf a efigiilor inițiale realizate de Alexandru Călinescu din bronz în locul cartușelor florale ce ascundeau în fapt efigiile regale din piatră martelate – în registrul superior al fațadelor.

Etapa V, și ultima, a constat în reanalizarea Efigiilor Regale, luându-se atunci decizia ca acestea să fie demonstrate de pe poziția inițială. În spatele lor s-au găsit efigiile din Etapa a II-a (cele din semiprofil din piatră), martelate și distruse complet.

În prima fază proiectul de restaurare a propus refacerea integrală din piatră – marmură a celor două efigii, dar pentru că s-au găsit originalele distruse – martelate, iar timpul de execuție a fost foarte scurt, Comisia a hotărât ca aceste efigii să se refacă din similiapiatră pe modelul celor din bronz, autor fiind restauratorul sculptor Alexandru Siminic. S-a hotărât ca modelele originale din bronz să fie păstrate la interiorul Arcului de Triumf, în viitoarea amenajare muzeală (Fig. 13).

Inscripțiile laterale

Pe fațadele laterale ale Arcului de Triumf, respectiv elevațiile Est și Vest au fost amplasate inițial două inscripții. Pe fațada Est era inscripționată declarația Regelui Ferdinand I din 15 octombrie 1922, iar pe fațada Vest declarația – îndemn a Regelui Ferdinand I din 27 august 1916 prin care acesta anunța intrarea României în război (Fig. 14, 15).

Aceste inscripții laterale au fost însă martelate (distruse cu ciocanul) în perioada regimului communist, textul fiind practic șters complet de pe fațade. Prin proiectul de restaurare s-a refăcut atât inscripția de pe vest, cât și cea de pe est, conform originalului. Urmele textului inscripțiilor martelate au fost descoperite după montarea schelei, la o viziune foarte atentă. Drept pentru care s-a identificat exact *in situ*, marcându-se/subliniindu-se aceste urme cu creion special, după care s-a realizat releveul textului.

Refacerea acestui text original s-a realizat după ce în prealabil s-a finisat/șlefuit placa de marmură, s-a realizat inscripționarea după urmele identificate *in situ* ale releveului.

Înscrisurile/textele distruse în perioada comunistă au fost identificate literă cu literă, conform planșelor desenate. Pentru că textul a fost paginat fără a avea o regulă vizibilă (litere la diferite dimensiuni, paragrafe, despărțiri pe rânduri cu cratimă realizate greșit etc.), s-au considerat două variante:

1. refacerea identică a caracterelor și amplasarea textului pe laterale, conform imaginii originale, realizate cel mai probabil de meșterii pietrari care au realizat înscrisul aleator, fără o coordonare specializată (variantă acceptată de comisie pentru execuție);
2. păstrând modenatura, caracterul, regionalismul și fonetica timpului, dar modificând (corectând) paginația acestuia și greșelile de scriere.

La final, inscripția literelor a fost accentuată cu un bronz care să permită lizibilitatea textului de la o distanță mai mare.

Pe cele două fațade principale (Nord și Sud) există două inscripții amplasate pe friză, cu text compus de istoricul Nicolae Iorga. Cele două inscripții sunt încadrate de basorelieuri realizate de cei mai mari sculptori ai epocii, reprezentând „Victoria”: personaje mitice îmbinate cu oameni reali, înarmați cu săbii, scuturi, ori purtători de steag sau chiar buciuri prin care se anunță „lupta” și „victoria”.

Pe fațada nordică, în medalioane, sunt reprezentate două personaje alegorice, semnificând două virtuți de bază ale unei identități comune, ale unui popor: „Bărbăția” (Curajul) și „Credința” (Stăruința). În timp ce „Credința” este reprezentată ca un bărbat care ține în mâini o cruce, „Bărbăția” este ilustrată printr-un chip masculin a cărui virilitate este simbolizată prin podoaba propriei bărbi și de două elemente cheie: sabia și casca de luptă. Piesa de acoperire a capului sub formă de animal lasă loc de interpretare: leu sau lup, ambele animale semnificând curajul. „Coama” leului poate fi interpretată fiind și „coada” stindardului dacic, iar capul fiind de lup, astfel explicându-se și barba purtată de bărbat – ușor de recunoscut la dacii reprezentați pe Columna lui Traian. Un aspect inedit în toată modenatura Arcului de Triumf este acela că, deși au lucrat mulți artiști plastici la obiectiv, diferiți ca tehnică și stil, rezultatul este unul unitar – ceea ce a și dorit arhitectul Petre Antonescu: o unitate vizuală prin diversitate. Astfel, trăsăturile ușor diferite ale personajelor dau vibrație expresiei arhitecturale, dar per ansamblu încheagă o „voce” comună.

Componente artistice interioare

Balustradele sunt realizate din fier forjat, iar mâna curentă este realizată din lemn. (Fig. 16)

Sistemul constructiv

În timpul lucrărilor de decopertare, după înlăturarea pavajului existent din piatră cubică și desfacerea straturilor de pământ, în spațiul dintre cele două picioare ale Arcului de Triumf a fost identificată o cuvă tricamerală cu rol probabil de bașă/canivou, însă nefuncțională deoarece la nivelul pavimentului nu exista nici un sifon de exterior (Fig. 17). De asemenea, s-a constatat că rezistențele efective ale zidăriei de cărămidă corespund unei mărci de cărămidă C50, liantul fiind un mortar de ciment cu var hidraulic, putând fi încadrat în marca M10.

Pentru determinarea rezistenței efective a betonului s-au extras carote din elementele de beton armat de la parter, cota +6.00 și +7.50m, care au fost prelucrate și încercate.

Studiului geotehnic realizat pe amplasament și cercetările de cartare complexă completate cu măsurătorile geofizice prin sondaje geoelectrice verticale au condus la observația că terenul de fundare evidențiază următoarea stratificație:

- până la cca 1.20 m – umpluturi formate în principal din nisip mare și mijlociu, stabilizat cu ciment;
- între 1.20m și 4.30m – luturi de București – argile, argile prăfoase; praf argilos slab nisipos;

- între 4.30m și 20.00m – nisipuri și pietrișuri de Colentina;
 - apa a fost interceptată la – 9.80m de la carosabil;
- Din imaginile geoelectrice reiese efectul tălpii de fundații la – 2.20m adâncime. Din decopertare rezultă că fundația este formată din bloc de fundare și soclu de beton, în stare bună.

Prin expertiza tehnică elaborată de conf. dr. ing. Adrian Iordăchescu, parte din proiectul de restaurare, s-au propus două posibile soluții de intervenție structurală:

Soluția 1

(elaborată în conformitate cu principiile Simpozionului IABSE, Veneția 1983 „Strengthening of Building Structures – Diagnosis and Therapy”, preluate și în ISO/DIS 2394 „General Principles on Reliability for Structures”, International Organisation for Standardisation, 1996) constă în:

- intervenții ne-invasive, cât mai discrete și ne-conservative;
- intervenții compatibile cu materialele existente, care să altereze cât mai puțin proprietățile chimice, fizice și mecanice ale materialelor și structurilor existente;
- intervenții bazate pe tehnologii moderne care să permită în viitor adoptarea de soluții mai eficiente.

Soluția 2

- desfacerea finisajelor interioare, rampelor scârilor și a podestelor, precum și a zidăriei de cărămidă adosată elementelor structurale din beton armat;
- tratarea suprafețelor laterale a elementelor structurale existente din beton armat în scopul asigurării unei conlucrări adecvate cu elementele nou introduse;
- realizarea unei cămăși de beton armat, cu o grosime medie de 30 cm, conlucrând cu elementele structurale existente din beton armat;
- insistare asupra necesității consolidării fundațiilor existente, precum și a îmbunătățirii caracteristicilor terenului de fundații;
- refacerea finisajelor interioare, a rampelor scârilor și a podestelor;

(această soluție a fost însă incompatibilă cu principiile Simpozionului IABSE, Veneția 1983, dar și a factorului timp de execuție extrem de strâns)

Drept pentru care, soluția de intervenție, aleasă de comun acord cu Comisia Națională a Monumentelor Istorice, a fost izolarea seismică a Monumentului de for public Arcul de Triumf București prin decuplarea suprastructurii de fundație (Fig. 18 → Fig. 20). Aceasta s-a realizat prin tăierea în etape a fundațiilor existente și montarea temporară a unor măsute metalice pentru a realiza cadrele purtătoare din beton. S-au realizat două astfel de cadre – cadru purtător superior și cadru purtător inferior – între care s-au amplasat izolatorii seismici. Cadru purtător inferior a fost fundat pe un pat realizat din fundația existentă și micropiloți forajați, executați în jurul fundațiilor existente. În paralel cu decuplarea fundațiilor și amplasarea izolatorilor seismici, s-a realizat montarea unor amortizori seismici pentru preluarea mișcărilor laterale în caz de seism.

Starea fizică. Degradări. Conservare.

Deși a trecut prin repetate campanii de restaurare, lipsa unei instituții care să administreze constant starea fizică a monumentului (nici o instituție nu și-a dorit să își asume această construcție) a contribuit semnificativ la degradarea puternică a acestuia. Datorită vechimii sale, precum și a poluării deosebit de mari pe care o suportă acest monument istoric ca urmare a traficului foarte intens din jurul său, a pietrei de diverse naturi din care este realizat (andezit, calcare fosilifere,

travertin, marmură etc.), Arcul de Triumf s-a degradat puternic. Aceste degradări s-au amplificat și din cauza unor disfuncții ale coloanelor de apă pluvială ale construcției sau din cauza hidroizolației necorespunzătoare a terasei, care a permis infiltrarea în profunzime a pietrei. Pe lângă acestea, mai sunt și degradări apărute ca urmare a intervențiilor necorespunzătoare cu mortare pe bază de ciment.

Astfel, starea fizică a fațadelor Arcului de Triumf a prezentat de la începutul proiectului o serie de degradări care s-au accentuat an de an, până la deschiderea șantierului:

- cruste mixte bio-minerale (sulfatice), depuneri ce s-au format în timp din diverse materiale – organice și anorganice – sub formă de praf,
- cruste mixte calcitice (zone spălate), depuneri de carbonat de calciu pe zonele spălate,
- cruste mixte oxidice, formate ca urmare a oxidării unor minerale ce intră în compoziția calcarelor din care este executată placarea monumentului,
- oxidări superficiale apărute local ca urmare a oxidării sulfurilor din moloanele de andezit ce formează soclul monumentului,
- exfolieri și pulverulență, din cauza pierderii coeziunii moleculare la nivelul straturilor superficiale ale pietrei,
- *pitting* pe zonele cu cruste diverse, degradare vizibilă mai ales pe zonele cu crustă neagră,
- eroziuni din cauza acțiunii factorilor atmosferici (vântul, ploaia, ciclurile îngheț-dezghet),
- fisuri sau fracturi apărute ca urmare a unor șocuri mecanice sau a dezagregării liantului dintre straturile de sedimentare cu diverse compoziții chimice,
- cavități/lacune datorate dezagregării unor fragmente din compoziția andezitului,
- zone alveolare apărute pe unele moloane din calcar,
- *graffiti* – înscrisuri cu diverse culori de spray-uri sau executate prin scrijelire în piatră,
- intervenții cu mortare pe bază de ciment care prin dizolvarea și migrarea sărurilor au dus la diverse fenomene de degradare, ca de exemplu exfolieri, depuneri de săruri solubile (eflorescențe) datorate migrării sărurilor solubile din intervențiile cu mortare pe bază de ciment,
- existența unui atac biologic, respectiv apariția unor zone cu vegetație (accentuată la cornișa fațadei Nord).

Lucrările de restaurare propuse și executate

a. Îndepărtarea depunerilor slab aderente;

Desprăfuirea suprafețelor

Această operațiune a fost necesară deoarece cantitatea de praf depusă nu a fost de neglijat, având în vedere nivelul de poluare al intersecției în care se află Arcul. Operația s-a realizat prin aspirare – suflare – aspirare, funcție de gradul de rugozitate, mărimea și adâncimea alveolelor naturale. Prin această operațiune s-a urmărit îndepărtarea resturilor slab aderente de biospecii moarte în urma tratamentului cu biocid, pentru care s-au folosit, local, perii cu părul moale sau de asprime moderată. Această operațiune a fost repetitivă.

b. Curățarea suprafețelor

Având în vedere starea de conservare a elementelor din piatră ale Arcului de Triumf, caracterizată prin degradări și prin cruste diverse, exfoliere, pulverulență și eroziune,

Fig. 16 Elemente ornamentale balustradă fier forjat și corespondente în semiotica din spațiul carpatic. În imagine se poate observa și paramentul interior din similipiatră – înainte de acoperirea sa cu tencuială (Credo Design, 2017)

Fig. 17 Lucrări de decopertare ale pavimentului și săpături în zona fundațiilor (Credo Design, 2013)

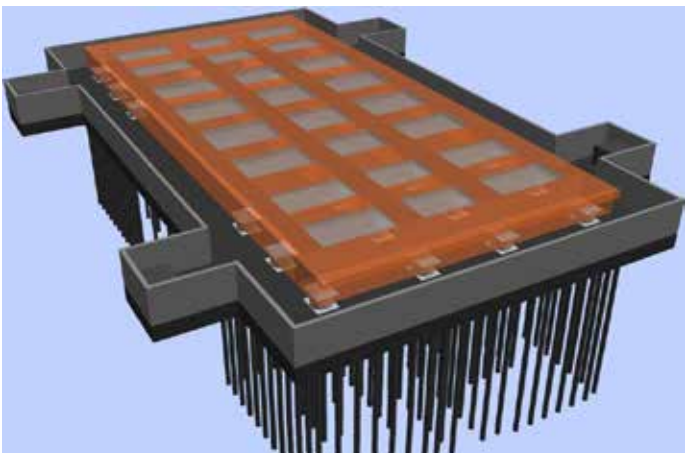

Fig. 18 Schemă: decuplarea suprastructurii de fundații – cadru purtător inferior, cadru purtător superior, micropiloți forajați, poziții amortizori seismici (ilustrație 3D: ing. Adrian Iordăchescu)

Fig. 19, 20 Sus: decuplare suprastructură de fundații, introducerea barelor de armătură pentru turnarea cadrului purtător superior | Jos: Arcul de Triumf decuplat de fundații (Credo Design, 2017)

Fig. 21 Arcul de Triumf (Arhiva INP, Andrei Cîmpeanu, 2017)

- proiectantul de specialitate a considerat ca recomandabilă tehnica de curățare *gommage*, tehnică ce a fost avizată de CNMI (Comisia Națională a Monumentelor Istorice) și folosită și la lucrările de restaurare ale Palatului de Justiție din București amplasat pe Splaiul Dâmboviței. La solicitarea constructorului, Comisia a acceptat curățarea cu gheață carbonică, pentru zonele cu piatră dură, cu mențiuni clare referitoare la modul în care se va face această curățare mai industrială. Pe lângă zonele unde s-a recomandat curățarea cu *go - mimage* mai există zone unde s-a recomandat metoda de curățare cu comprese din pulbere celulozică cu soluții de carbonat și bicarbonat de amoniu. Din cauza prezenței unei pietre foarte friabile, la intrados s-a utilizat preponderent microsablajul și curățarea chimică.
- c. Îndepărtarea intervențiilor necorespunzătoare efectuate cu mortare pe bază de ciment**
Zonele cu astfel de intervenții nu au reprezentat suprafețe mari, dar ele au necesitat soluționare pentru a nu crește gradul de degradare existent. A existat posibilitatea depistării unor cantități suplimentare după operațiunile de curățare.
- d. Biocidarea suprafețelor**
S-a realizat pe toată suprafața pietrei cu un biocid compatibil cu forma de atac biologic, prezentă pe monument, și care a fost recomandat prin analizele de laborator. Biocidarea generală s-a aplicat atât în scop curativ, cât și în scop preventiv. Nu s-a insistat pe zonele care nu prezintă atac biologic în formă activă.
- e. Rostuirea spațiilor dintre moloanele de piatră**
Rosturile dintre moloanele din piatră prezentau și zone de mortare degradate, fapt ce a permis în timp infiltrarea apei între modulele din piatră și a creat totodată un aspect inestetic. Rostuirea spațiilor dintre moloane a fost una dintre cele mai importante operații, fiind necesară o îmbunătățire a aspectului estetic actual al zonelor de îmbinare, asigurarea unei bune etanșări a rosturilor pe o perioadă cât mai lungă de timp și contribuția la îmbunătățirea stării structurale a paramentului.
- f. Chituiți și plombări cu mortar de restaurare**
Din cauza dezagregării locale a pietrei, s-au considerat necesare unele intervenții cu mortare speciale de restaurare.
- g. Întregirea volumetrică a pieselor**
Această operațiune a avut scopul de a completa zonele lipsă din materialul lapidar, atât din motive de ordin estetic, cât și din rațiuni de ordin funcțional. S-a aplicat selectiv.
- h. Tratarea fisurilor**
Operațiunea se referă la consolidarea zonelor în care au apărut fisuri fine sau mai mari în piatră. Tratarea fisurilor s-a realizat prin aplicarea unui material consolidant la interfața celor două suprafețe de material despărțite prin fisurare. Pe zonele unde s-au găsit fisuri puternice, având caracterul unor crăpături/fracturi, tratarea acestora s-a realizat prin injectare cu mortar de restaurare de granulație fină și fluiditate corespunzătoare.
- i. Consolidarea suprafețelor**
După ce s-a procedat la efectuarea de probe, în condiții diferite de umiditate și temperatură, s-a hotărât consolidantul.
- j. Retuș cromatic**
Prin operațiunea de retuș cromatic s-a urmărit restabilirea aspectului estetic unitar al tuturor elementelor componente în contextul ansamblului, ținându-se cont de particularitățile acestora. Restabilirea unității cromatice s-a realizat atât în cazul materialelor noi puse în operă (mortare de rost, mortare de reparații sau mortare folosite pentru reîntregirea volumetrică etc.), cât și în cazul elementelor originale (retuș la nivelul patinei – după curățare).
- k. Tratament de hidrofugare / hidrofobizare**
Această operațiune a fost realizată pentru a reda suprafețelor de piatră o rezistență sporită la contactul cu apa. Tratamentul urmărește aplicarea unui produs ce nu închide porii suprafețelor, dar care are proprietatea de respingere electrostatică a moleculelor polare de apă.
- l. Refacerea integrală sau parțială a textelor, a decorațiilor sau a pieselor de artă monumentală.**
Au fost necesare lucrări de refacere integrală sau parțială a textelor, decorațiilor, pieselor de artă monumentală grav avariate, reamplasarea și refacerea în piatră (marmură) a efigiilor/medalioanelor cu chipurile regale, aspecte detaliate anterior.
- Pe lângă lucrările de consolidare și restaurare a pietrei, prin proiect s-au mai realizat: refacerea/înlocuirea învelitorii de la corpul de pe terasă, înlocuirea și refacerea integrală a pavimentului cu refacerea sistemului de colectare a apelor pluviale pe terasă, restaurarea și refacerea parțială (completarea) pavimentului din piatră cubică și placaj din travertin de 5cm – trotuare și zona de defilare tehnică militară pentru Ziua Națională. De asemenea, s-a realizat un sistem de iluminat arhitectural performant. Pentru definitivarea amplasării corpurilor de iluminat s-au realizat mai multe teste în șantier, teste la care am participat în calitate de proiectant general și șef de proiect complex. S-a impus o coordonare extrem de riguroasă și precisă între specialități, respectiv planul cu stereotomia pavajului (arhitectură) cu proiectoarele LED încastate în pardoseală și traseele de instalații, realizate de foarte multe ori cu dificultate din cauze de coordonare defectuoasă a șantierului, respectiv a Antreprenorului general.
- Lucrări realizate neconform**
Urmare a faptului că amenajarea interioară nu a făcut obiectul acestui proiect, acceptându-se la interior, în faza de proiectare, doar reparații curente, în timpul lucrărilor s-a constatat accidental că sub stratul rugos și cauciucat de tencuială, există un material ce putea foarte simplu asimilat cu piatra, cu o textură rugoasă. Ulterior, în baza analizelor realizate de laborator, s-a stabilit că este vorba de un finisaj din simili-piatră lucrat într-un mod inovator și performant, finisaj care a fost ascuns în tencuiala nouă realizată probabil la o igienizare a spațiului interior.
În ciuda Dispozițiilor de Șantier și Comunicărilor noastre scrise, de a decapa cu grijă această tencuială interioară, zona respectivă a fost maltrată de muncitorii necalificați aduși în șantier în lipsa restauratorilor neplătiți, dar și decupată haotic de traversarea instalațiilor electrice prin șlițuirea la fața peretelui și realizarea unor completări/reparații locale cu mortare pe bază de cimenturi. Urmarea a fost refacerea acestei zone cu materiale necorespunzătoare, improprii originalului găsit ce se putea recupera în proporție de 60% prin pierderea iremediabilă a acesteia. Nu s-au respectat dispozițiile de șantier, solicitările și atenționările noastre către Beneficiar, dar nici

solicitarea noastră de sistare a lucrărilor pe această zonă, de către echipa de diriginți.

Chiar dacă inițial Beneficiarul a acceptat lucrările în complexitatea lor, ulterior au revenit din cauza costurilor. La acest răspuns am avut și soluția minimală de acoperire cu tencuială simplă ce ar fi avut menirea conservării similitudinii originale. Cum însă vocea specialiștilor nu a avut nicio relevanță pentru Beneficiar, acompaniat de Antreprenor cu acordul unui diriginți ce nu avea specialitatea adecvată pentru componente artistice, s-a pierdut pentru interior această similitudine.

Un alt aspect al neglijenței dusă la extrem a Antreprenorului general, în deplină înțelegere cu dirigințele și reprezentantul Beneficiarului, au fost definite de conservarea și restaurarea ușilor de acces de la parter, dar și de pe terasă – al accesului pe terasă. Protejarea lor pe toată perioada lucrărilor nu a existat, în ciuda multiplelor noastre solicitări scrise și verbale din comandamentele săptămânale de lucru. Ușile din lemn de stejar placate cu tablă de cupru, într-un montaj manufactură special, au stat în șantier neprotejate, mai mult aruncate din greșeală (cele de pe terasă) de pe terasă ca urmare a ruperii lanțului unui scripete degradat. Alte două uși au fost practic jefuite de tabla de cupru, lemnul de stejar masiv – interiorul rămânând neprotejat în ploaie. Deteriorarea a fost consistentă. Desfacerea tablei s-a făcut prin smulgere, niturile fiind distruse în totalitate, aspect care nu mai poate fi refăcut decât cu o manufactură specială în atelier specializat.

Măștile de travertin de pe paramentul terasei pentru prizele de alimentare UTP ale SPP/ STS – a se citi DS 13 coroborat cu DS 13.1 – nu au fost realizate conform Dispoziției de șantier, fiind generatoare de probleme considerabile la folosire, precum și defectuoase din punct de vedere estetic și de mentenanță. Nu putem vorbi, cel puțin de două dintre ele, de restaurare, ci, mai degrabă, de refacere. Aceste lucrări nu au fost realizate de specialiști, așa cum se impunea, și nici în ateliere specializate. Pentru acest motiv rezultatul a fost și este unul mediocru care impune refacerea acestor lucrări în ansamblul lor, după un nou proiect, cu o analiză aferentă înainte.

Dintre aspectele legate de componenta structură care au impus neconformitate putem enumera:

- Faze determinante, neconvocate sau convocate necorespunzător cerințelor și neacordate, rapoarte de testare incomplete pentru sistemul antisismic, lipsa testelor specifice, măsurători caracteristice dinamice lipsă;
- Montarea rostului de deplasare cu obiecțiuni consemnate în FAM și nerealizate parțial;
- Monitorizarea seismică realizată parțial – în primele luni ale anului 2014;
- Aspecte de protecție nerealizate la bașa interioară;
- Neuniformitatea suprafeței turnate a Cadrului Purtător Inferior. Inițial, cele două cadre purtătoare (superior și inferior) ce trebuiau executate cu o înaltă precizie, au fost realizate cu erori. Au fost necesare lucrări ulterioare de remediere și de tăieri în beton pentru rectificarea planeității lor, astfel încât să poată fi introduse echipamentele antisismice, la dimensiunile comandate.

Referitor la instalații, considerăm nefinalizate lucrările de protecție ale sistemului de cablaj exterior care a rămas aparent în partea superioară a fațadelor Arcului, în mod special, din lipsă de timp și necorelare de execuție în șantier.

Învelitoarea din tablă de zinc de 72,00 mp a fost înlocuită de 3 (trei) ori până s-a obținut un rezultat decent, celelalte încercări fiind necorespunzătoare și cu defecte de montaj majore – o consecință a subcontractării unor firme fără experiență în acest gen de lucrări.

Concluzii

Acest obiectiv a însemnat pentru biroul nostru o convocare, atât prin valoarea sa intrinsecă de obiect arhitectural – monument de for public, cât și prin însemnătatea istorică și simbolică pe care o reprezintă pentru statul român modern și pentru toți cetățenii acestei țări. Lucrările de consolidare și restaurare, coordonate într-un colectiv dedicat scopului final, urmărite îndeaproape în șantier, în ciuda și spre dezamăgirea antreprenorului și al reprezentantului beneficiarului nostru, care nu a privit cu bucurie efortul nostru și mai ales exigența gestului profesional, considerăm că au avut finalul maxim ce putea să-l aibă în coordonatele date.

Faptul că nu am recomandat recepția finală care, cel puțin la posturile naționale, s-a dovedit a se fi făcut fără a avea alături proiectantul general împreună cu întreaga sa echipă de proiectare, nu ne mai miră; aceasta a devenit o obișnuință într-un sistem în care elitele profesionale nu sunt agreate pentru știința și rigurozitatea lor științifică. Considerăm că acest obiectiv este un punct de pornire pentru specialitatea Conservare/Restaurare în România, într-un sistem impropriu și cu o legislație neadaptată unei specialități de nișă, cum este aceasta. Evident, cel puțin pentru noi ca proiectanți lucizi și onești, pentru finalul acestei execuții era loc de mult mai mult bine!

Sperăm totuși ca Recepția Finală a obiectivului (Fig. 21) să se finalizeze corect conform cerințelor proiectului, în ansamblul său, spre binele obiectivului.

Fig. 22 Stema vechiului Regat, intradosul Arcului de Triumf (Arhiva INP, George Dumitriu, 2017)

Echipe de proiectare/
inclusiv asistență tehnică din partea proiectării:

Proiectant general:
Credo Design S.R.L.

arh. ing. Aurora Târșoagă
specialist atestat MC, șef proiect complex

arh. Francesco Ernesto Ventura
consultant de specialitate

arh. stag. Marko Pudar
asistent arhitect

arh. stag. Alexandru Ioan Spataru

arh.s tag. Radu Florea

arh. Anca Cristina Ionescu
specialist piatră/ consultant

arh. Iosef Kovacs
verificator expert MC

arh. dr. Gabriel Negoescu
verificator arhitectură MLPAT

geol. dr. prof. Anca Luca
studii mineralogice și petrografice

geol. dr. prof. Marin Șeclăman
studii mineralogice și petrografice

biolog Oana Chachula
studii biologice

biolog Ileana Chirtea

dr. fiz. Gheorghe Niculescu

conf. dr. ing. Adrian Iordăchescu
șef proiect structură, expert MLPAT

dr. ing. Eugeniu Iordăchescu
expert atestat MC și MLPAT

ing. Adrian Georgescu
șef proiect instalații

ing. Adrian Gafton
instalații electrice și sanitare

ing. Mihai Duță
instalații

Din echipe de proiectare au mai făcut parte, în diverse etape:

arh. Horia Radu Moldovan
(colaborator studiu istoric)

ing. Dănuț Măciucă
verificare siguranță la foc

arh. Alexandru Andrei Dosza

arh. stag. Veneta Zhecheva Yordanova
urmărire de șantier

s. ing. Silvia MĂNESCU
devize

ing. Liliانا Rusu
verificări / estimări financiare pe perioada asistenței tehnice

ec. Marian MIHAI
asistent manager proiect

arh. Daniel Nicolae Popescu
relevee

arh. Radu Mihail Trăușan
relevee

Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare

↳ Ildiko Mitru

S.C. 9 Opțiune S.R.L.
ildiko.mitru@9.optiune.ro

Cuvinte cheie

Piața Cetății
Turnul Ștefan
Baia Mare
Rivulus Dominarum
Identitate
Reabilitare

Rezumat

Reabilitarea Pieței Cetății și a Turnului Ștefan a fost o investiție demarată de Primăria Baia Mare în anul 2004 când aceasta a comandat primul studiu de fezabilitate. Timp de cinci ani proiectul a stagnat, Turnul Ștefan fiind singurul care a beneficiat de fonduri pentru înlocuirea învelitorii coifului și pentru consolidarea și conservarea paramentului exterior (din bugetul Primăriei, respectiv al Ministerului Culturii și Identității Naționale). În anul 2009 Primăria reia demersurile de reabilitare și comandă elaborarea documentației din Piața Cetății, faza DALI, PT și DE, cu toate studiile și expertizele aferente, proiectul fiind acceptat în 26.08.2011 pentru finanțare prin Programul Operațional Regional 2007-2013 Axa prioritară 1 - Sprijinirea dezvoltării durabile a orașelor. După cercetările arheologice din 2012-2014, efectuate de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie din Baia Mare, proiectul câștigă sub aspectul valorizării trecutului, fiind definitivat, avizat, autorizat și pregătit pentru execuție prin achiziție publică. Lucrările de execuție au început în anul 2014 și au fost finalizate în 30 octombrie 2015.

Fig. 1 Piața Cetății, imagine cu iluminatul ornamental pe timp de noapte (9 Opțiune)

Date istorice

Rivulus Dominarum, numele purtat în perioada medievală de municipiul Baia Mare, face parte din grupul orașelor organizate în jurul unei piețe centrale, de tip „morișcă” sau radial concentrice, situată pe malul râului Săsar la poalele dealurilor de la nord de oraș. Rețeaua străzilor principale demonstrează preluarea în trama urbană a unor drumuri istorice. Zona de patrimoniu protejat, numit centrul istoric, este alcătuită dintr-un complex de clădiri ce mărginesc piața centrală ce s-a conturat în cursul secolelor al XIV-lea și al XV-lea, în epoca goticului târziu. Parcelarul din jurul pieței mai păstrează sistemul medieval de împărțire a terenurilor intravilane orășenești, având numeroase analogii în orașele din Transilvania și din Centrul Europei. În suprafață de 44 ha, cu un număr de 704 clădiri, centrul istoric este spațiul în care sunt concentrate 44 dintre cele 67 monumente istorice din oraș, Turnul Ștefan fiind cel mai de seamă.

Primele informații despre biserica parohială din Baia Mare ne sunt furnizate de registrele dijmelor papale de la începutul sec. al XIV-lea (1332-1335). În 1347, în actul de întărire a privilegiilor mai vechi ale orașului, regele Ludovic I de Anjou, între altele, conferă comunității orașului dreptul de a aduce de pe domeniul regal materiale de construcții, lemn și piatră, necesare ridicării bisericii. Totodată este încuviințată folosirea veniturilor provenite din dijma de vin și grâne, din comercializarea vinului și din autentificarea măsurilor pentru construcția bisericii. Trei decenii mai târziu, în anul 1376, cu ocazia reînnoirii privilegiilor orașului nu se mai menționează nimic despre biserica parohială, de unde se poate deduce că aceasta era terminată la această dată.

Tradiția istorică a orașului a păstrat ideea că biserica se leagă de Ioan de Hunedoara (1441-1446 voievod al Transilvaniei; 1446-1452 regent al regatului Ungariei) și de regele Matia Corvin (1458-1490), tradiție ce izvorăște probabil dintr-o refacere amplă a edificiului în această perioadă, biserica fiind finalizată înainte de domniile acestora. În urma Reformei religioase, biserica a devenit protestantă, iar după separarea între cultul calvinist și luteran, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, biserica a revenit reformaților calvini, iar cealaltă congregație a folosit biserica Sf. Martin. Din anii 1690 vechea biserică parohială a fost folosită în comun de cultul romano-catolic și de cel calvin, iscând numeroase dispute care au dus și la neglijarea clădirii. La finalizarea construirii de către iezuiți a bisericii Sf. Treime în 1721, biserica Sf. Ștefan a devenit din ce în ce mai puțin folosită, doar Turnul a fost refăcut cu diferite ocazii. În anul 1792 reformații încep și ei construcția unei noi biserici, astfel că soarta celei mai vechi biserici din Baia Mare, ruinată deja la acea oră, era pecetluită. În anul 1846 Episcopia Sătmarului își dă acordul pentru demolarea bisericii, mai puțin a Turnului, zidurile bisericii au fost aruncate în aer cu praf de pușcă în 1847. Din biserică se mai păstrează azi doar Turnul cu o înălțime de 51 m, precum și partea sudică a portalului vestic. A fost restaurat în trei rânduri, în anul 1899, în anul 1962 și exteriorul și coiful în 2007.

Lucrările de reabilitare a Pieței Cetății

Înainte de reabilitare piața era un nod de circulație pietonală care lega cele două străzi care mărginesc spațiul de 5.233 mp al pieței - strada Crișan și strada 1 Mai - și asigura accesul la cele două biserici prezente aici - Biserica Romano-Catolică „Sfânta Treime” și Biserica Ortodoxă „Sf. Nicolae”.

Alături de monumentul istoric Ansamblul „Turnul Ștefan” (sec.XIV), compus din Turnul Ștefan (1347) - cod MM-II-m-A-04436.01 și Fundațiile bisericii gotice (1347) - cod MM-II-m-A-04436.02, în piață sunt situate alte două clădiri de patrimoniu: Biserica romano-catolică „Sfânta Treime” a fostei mănăstiri iezuite (1717-1719) - cod MM-II-m-A-04437.01 și

imobilul din extremitatea vestică a pieții Casa Degenfeld (sec. XVI - XVII) - cod MM-II-m-B-04450.

După cum s-a prezentat în studiul istoric, Biserica Sf. Ștefan a fost demantelată în anul 1847, păstrându-se doar turnul, iar locul bisericii fiind luat de o plantație de arbori care a determinat clasarea zonei în categoria de scuar public cu arbori seculari. Atașamentul radical și continuu exprimat de locuitori față de conservarea parcului au determinat ca lucrările de restaurare și punere în valoare a vestigiilor prezente în zonă să țină seama de prezența plantației protejate existente, excluzându-se orice soluție care ar fi implicat tăierea copacilor.

Scopul principal al proiectului a fost cel de a readuce în memoria orașului cel mai important edificiu ecleziastic - Biserica Sf. Ștefan și transformarea Pieței Cetății într-un spațiu urban cu destinație preponderent culturală. În urma săpăturilor arheologice desfășurate aici s-au putut reconstitui forma și dimensiunile bisericii care au fost marcate în pardoseală. Materialul deosebit de valoros descoperit de arheologi este azi vizibil în cinci puncte care permit vizitatorilor să ia cunoștință asupra structurii și aspectului clădirii. Totodată, pe latura vestică, s-a dezvelit zona de acces principal în Biserica Sfântul Ștefan, latura nordică a portalului, elemente care astfel pot fi vizionate. Interiorul Turnului a fost consolidat și conservat, scara de acces a fost reabilitată, clopotele și ceasul au fost restaurate, spațiile interioare devenind simeze pentru diferite expoziții. În fostul lapidariu de la baza turnului s-a propus refacerea capelei care a funcționat aici în secolul XX.

Cu ocazia lucrărilor de cercetare arheologică efectuate de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș între anii 2012-2014 au mai fost descoperite alte două clădiri ecleziastice despre care existau informații sumare: Biserica Sfânta Ecaterina și Biserica Sfântul Martin, a căror prezență a fost evidențiată.

Pentru funcționarea optimă a celor două biserici, cea romano-catolică Biserica „Sfânta Treime”, al cărei acces se face din piață și cea ortodoxă Biserica „Sf. Nicolae”, s-a asigurat spațiul necesar pentru procesiunile religioase cu aflux mare de credincioși, precum și circulația pietonală dinspre str. Crișan, str. 1 Mai și str. Turnului. Prezența în vecinătatea Bisericii Sf. Ștefan a celui mai vechi cimitir al orașului, păstrat în numele dat spațiului „Țintirim”, a fost marcată prin blocuri de piatră, din material similar cu cel al plăcilor de piatră cu care s-a pavat zona pietonală, care vor avea și rolul de bănci. În zona nordică a pieței în care se ridică până în anul 1847 Biserica Sfântul Ștefan s-a marcat forma și conturul bisericii utilizându-se o pardoseală drenantă bicromatică, compatibilă cu arborii prezenți în corpul clădirii.

Săpăturile arheologice au dezvelit fundații, ziduri, elemente ornamentale ale bisericii. În ideea prezentării materialului arheologic descoperit și pentru protejarea acestuia, el fiind situat la cote variabile de la 0,60m la 2,00m față de cota proiectată a pieței, s-a optat, pe lângă conservarea *in situ* a structurilor descoperite, la acoperirea acestora cu sticlă securizată laminată clară. Soluția arhitecturală și structurală adoptată pentru prezentarea celor trei obiective s-a adaptat fiecăreia, urmărindu-se protejarea materialului arheologic corelat cu imaginea întregului ansamblu. Cele 3 obiective proiectate prezintă parțial latura sudică a sanctuarului, a navei și absidei sudice (obiectiv 1), absida nordică, situată la accesul în Piață dinspre str. Turnului (obiectiv 2) și colțul sud-vestic al bisericii și joncțiunea acesteia cu Turnul Ștefan (obiectiv 3).

Obiectivul 1, secțiunea 1, prezintă o parte din altar și portalul dintre acesta și corpul bisericii, pardoselile din această zonă, în două faze distincte de construcție. De formă dreptunghiulară, dezvoltată pe direcția est-vest, construcția subterană depășește cu 45cm cota amenajată a terenului, are laturile

Fig. 2 Desenul lui Zsigmond Torokfalvi Pap din 1842, reprezentând Biserica Sf. Ștefan înainte de demantelare

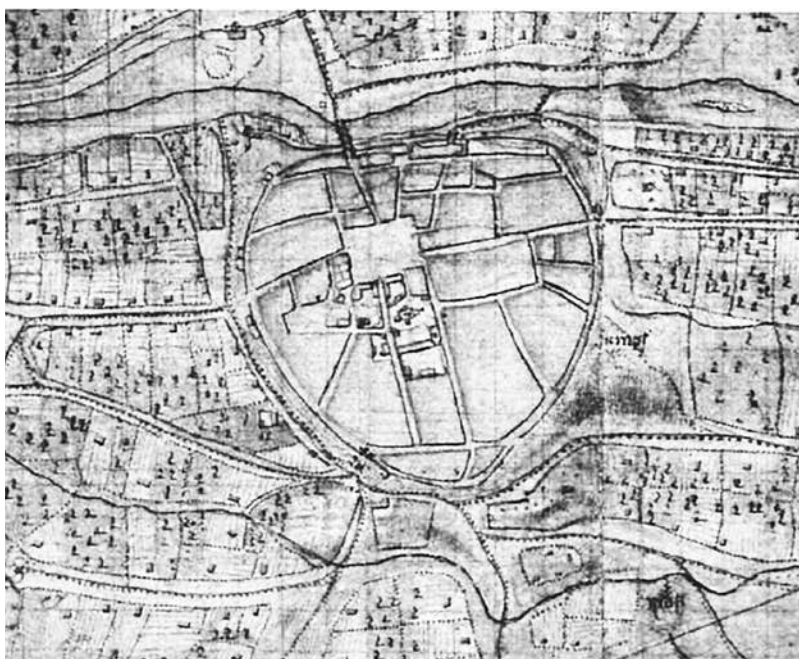

Fig. 3 Harta orașului Baia Mare din 1783

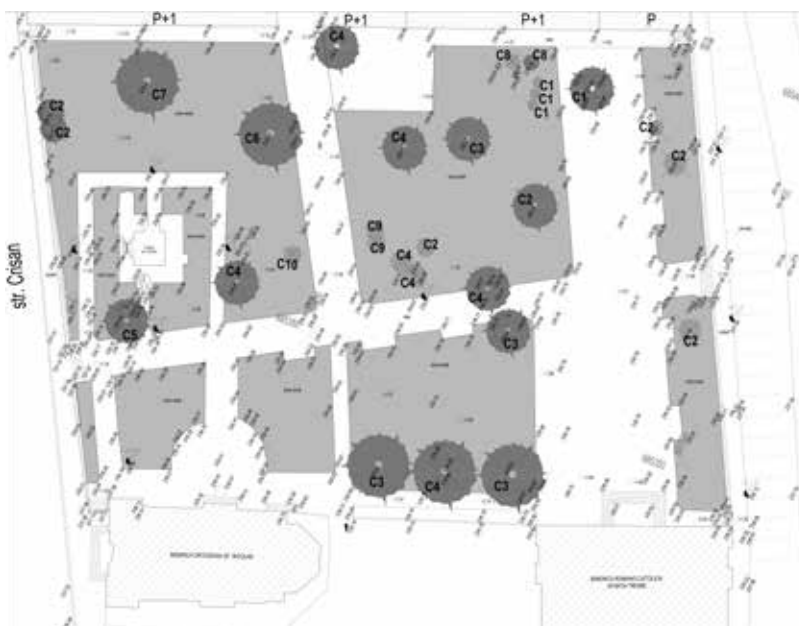

Fig. 4 Planul Piaței Cetății înainte de reabilitare (9 Opțiuni)

Fig. 5-8 Imagini cu Piața Cetății înainte de reabilitare (9 Opțiuni)

Fig. 11 Plan de ansamblu, proiect de reabilitare a Pieței Cetății (9 Opțiuni)

Fig. 12 Biserica Sfântul Martin (Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș)

Fig. 13 Biserica Sfântul Ștefan (Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș)

Fig. 14 Biserica Sfânta Ecaterina (Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș)

și structura de rezistență realizată din diafragme din beton armat, cu deschideri pe cele 4 laturi pentru a asigura ventilația spațiului interior. Structura suport a suprafeței orizontale a panourilor din sticlă securizată laminată este alcătuită din grinzi metalice ce descarcă pe diafragme.

Obiectivul 1, secțiunea 2, prezintă zidul estic al absidei sudice, unde arheologii au descoperit zidăria din blocuri de piatră cioplită, pardoseala exterioară din piatră de râu. Obiectivul este o construcție subterană de formă pătrată, cu elevațiile din diafragme de beton armat. Acest obiectiv este situat la cota terenului, fiind pietonală asemenea celui situat în zona de acces în piață dinspre str. Turnului.

Obiectivul 1, secțiunea 3, prezintă zidul estic al absidei sudice unde arheologii au descoperit zidăria din blocuri din piatră ale colțului sud-estic al navei bisericii și scara elicoidală nerelevantă în 1770 de Hussel, prezentă doar în venduta lui Totfalusi din 1842. De formă dreptunghiulară, dezvoltată pe direcția est-vest, construcția subterană depășește și de această dată cu 45cm cota amenajată a terenului, are laturile și structura de rezistență realizată din diafragme din beton armat, cu deschideri pe cele 4 laturi pentru a asigura ventilația spațiului interior.

Obiectivul 2 prezintă absida nordică unde materialul arheologic oferă informații asupra paramentului bisericii, soclul din piatră cioplită la exterior și suprafața tencuită la interior și pardoseala din dale ceramice pătrate din interior. Obiectivul este o construcție subterană de formă pătrată, cu elevațiile din diafragme de beton armat. Acest obiectiv este circulabil, fiind situat în zona de acces în piață dinspre str. Turnului.

Obiectivul 3 prezintă corpul de clădire adăugat ulterior bisericii în colțul sud-estic, alipit de Turnul Ștefan. Lucrările de cercetare arheologică au pus în evidență soclul inițial al Turnului, înainte de ridicarea cotei pieței. Prezentarea acestei zone aduce clarificări asupra evoluției clădirii ecleziastice și întregului ansamblu și relevă calitatea artistică a bisericii Sfântul Ștefan.

Ruinele Bisericii Sfântul Martin descoperite în urma săpăturilor arheologice au fost protejate printr-o construcție parter, al cărei acoperiș terasă a devenit loc de primire/așteptare în fața portalului de acces în biserică Sfânta Treime. Rațiunea acestui spațiu o reprezintă expunerea ruinelor, vizibile printr-o vitrină generoasă, situată pe latura sudică a spațiului, deschise spre o mică piațetă unde a fost amplasat un carillon.

Săpăturile arheologice au pus în evidență fundațiile laturii vestice ale Bisericii Sfânta Ecaterina, ridicată în secolul al XV-lea și demantelată în anul 1727, după finalizarea Bisericii Sfânta Treime; altarul acestei biserici a fost descoperit întâmplător, în anii '80, odată cu lucrările edilitare de pe strada 1 Mai, fără însă a se efectua cercetări sistematice pentru a documenta materialul descoperit. Materialul arheologic din această zonă a fost distrus în anii '70, când s-a montat o conductă de apă din fontă, ce traversează întreaga piață pe direcția est-vest. S-a optat pentru reconstituirea parțială a zidurilor navei, s-a menținut accesul din strada 1 Mai, printr-o rampă în treimea ei sudică, cealaltă latură alocând-o pentru reconstituirea pardoselii din dale ceramice hexagonale.

Turnul Ștefan

Intervenția propusă asupra clădirii monument istoric a urmărit două aspecte: în primul rând conservarea și restaurarea clădirii și în al doilea rând, reabilitarea ei funcțională. La nivelul parterului, în spațiul lapidariului, după lucrările de conservare s-a amenajat o capelă care reface funcțiunea existentă aici în secolul XX.

Nivelul cotei + 6,90m are funcțiunea de spațiu media, de primire în spațiul muzeal, constituind și un loc de repaos

și sedere, în ambianța imaginilor și informațiilor referitoare la istoria Turnului și a Bisericii Sfântul Ștefan. Între cotele +9,90 + + 17,60m este scara cu cinci rampe, intermediare de podeste, cu parapet transparent intercalat cu panouri de expunere material muzeal.

La cele două niveluri ale clopotelor (cota +17,60- clopotul mare și +23,15- clopotul mic), s-a consolidat și conservat structura din lemn. Mecanismul de acționare electrică a clopotului, o improvizație realizată în anii anteriori, a fost înlocuit cu unul nou care permite circulația și vizionarea.

La cota +28,10 s-a îndepărtat zidul despărțitor existent, pentru obținerea unui spațiu deschis care permite vizualizarea mecanismului ceasului de către vizitatori. La etajul următor (cota + 30,70) s-a creat un spațiu expozițional, asemenea celui de la ultimul nivel, cel al loggiei (cota +33,82), unde prin tavanul parțial din sticlă se poate vizualiza șarpanta coifului.

Se impunea realizarea unui punct de primire și informare pentru turiști. Acesta nu putea fi amenajat în monumentul istoric, ca urmare s-a propus realizarea unei construcții în imediata vecinătate a Turnului Ștefan, o construcție care e o prezență discretă în contextul pieței, având regimul de înălțime demisol, sub nivelul pavimentului Pieței Cetății.

O atenție deosebită s-a acordat informării publicului asupra patrimoniului relevant și reabilitat prin intermediul unor plachete și panouri cu material fotografic și texte prezentate în limba engleză, germană, maghiară și română. Iluminatul public și ornamental asigură participarea ansamblului la viața nocturnă a orașului. Pentru a pune accentul pe vestigiile din piață, s-a ales o lumină discretă de ansamblu, folosind mai mult iluminatul indirect, iluminatul copacilor, al vestigiilor, al clădirilor de pe perimetrul parcului și a zidurilor istorice. Intervențiile contemporane, punctul de informare, zona nou construită peste ruinele Bisericii Sfântul Martin și Sfânta Ecaterina sunt prezentate prin contrast în lumina rece.

Ceea ce conferă spațiului unicitate și îl face atractiv este articularea armonioasă a patrimoniului istoric cu parcul născut aici acum 160 ani, protejate concomitent, în care sacral și profanul coexistă neconflictual, în care spațiul public urban, de regulă impersonal și neprietenos, a fost temperat și personalizat prin materialele folosite și detaliile minuțios elaborate.

Fig. 15 Obiectiv 1 - secțiune 1, 2, 3 (9 Opțiune)

Fig. 16 Imagine de ansamblu obiectiv 1 (9 Opțiune)

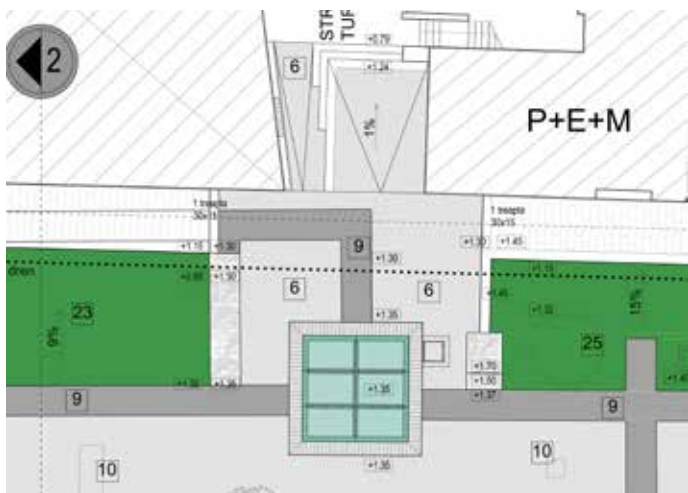

Fig. 17 Obiectiv 2 (9 Opțiune)

Fig. 18 Imagine de ansamblu obiectiv 2 (9 Opțiune)

Fig. 19 Obiectiv 3 (9 Opțiune)

Fig. 20 Detaliu obiectiv 3 (9 Opțiune)

Fig. 21, 22, 23 Ruinele Bisericii Sfântul Martin (9 Opțiune)

Echipa de proiectare/
inclusiv asistență tehnică din partea proiectării:

Proiectant general arhitectură
S.C.9OPTIUNE S.R.L.

Rezistență
S.C. CONCEPT INVEST S.R.L.

Instalații electrice
S.C. PROCONCEPT S.R.L.

Instalații curenți slabi
S.C. ELECTROTREND S.R.L.

Instalații sanitare și termice
S.C. NORD CLIMA S.R.L.

Expertiza tehnică
S.C. DIKO S.R.L.

Studiu preliminar de istoria artei
dr. Weisz Attila

Expertiza biologică
S.C. GREEN PARTNERS S.R.L.

Studiu geotehnic
SC MOODY S.R.L.

Studiu topografic
S.C. GROUP TRADE S.R.L.

Cercetare arheologică
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Baia Mare

Executant
S.C. RUSTIC S.R.L.

Fig. 24 Turnul Ștefan, Capela de la parter (9 Opțiune)

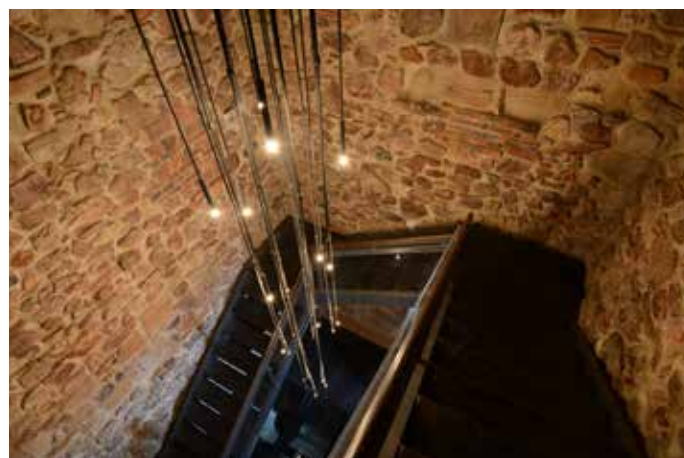

Fig. 25 Turnul Ștefan, scara reabilitată (9 Opțiune)

Fig. 26 Turnul Ștefan, ceasul (9 Opțiune)

Rodica Mănciulescu

PORTRET

Arhitect Rodica Mănciulescu

100 de ani de la naștere

↳ **Cristina Mănciulescu** arhitect, Franța
cristinamanciulescu@gmail.com

↳ **Ștefan Mănciulescu** *Architecte en chef des monuments historiques*, Franța
s.manciulescu@wanadoo.fr

Cuvinte cheie Rodica Mănciulescu
Grigore Ionescu
Ștefan Balș
Direcția Monumentelor Istorice

Rezumat

Rodica Berberianu (născută în 2 decembrie 1917 la Ecaterinodar (Krasnodar) în Rusia, decedată în mod tragic în timpul cutremurului din 4 martie 1977 la București), după o copilărie dificilă (tatăl – mort înainte de nașterea ei, în Primul Război Mondial în anul 1917, iar mama – prea puțin prezentă), și-a făcut studiile în București, obținând diploma de arhitect „Magna cum laude” în anul 1944. Au urmat căsătoria cu arhitectul Ștefan Paul Mănciulescu (viitor profesor și prorector al Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București și nașterea celor doi copii: Maria Cristina – în anul 1951 și Ștefan Mircea – în anul 1953 (amândoi sunt arhitecți și locuiesc la Paris).

Primele recunoașteri profesionale și constituirea propriei familii au reprezentat o schimbare fericită în viața sa. Duceam o viață plină în micul și modestul nostru apartament din bulevardul Dacia din București, înconjurați de prieteni apropiați. Mama iubea istoria și vechile clădiri. A consacrat 30 de ani din viață acestei veritabile vocații. A lucrat timp de 7 ani la Facultatea de Arhitectură din București ca asistentă a marelui profesor arhitect Grigore Ionescu (în catedra de istoria arhitecturii, 1945–1952), de unde a fost înlăturată din motive politice. În urma desființării Comisiunii Monumentelor Istorice în anul 1947, de către regimul comunist, apare, în mod paradoxal, în anul 1955, o nouă structură dedicată restaurării monumentelor istorice. Are șansa de a face parte din acest prim atelier alcătuit din zece persoane, adunate în jurul unui mare nume al protecției monumentelor istorice: arhitectul restaurator Ștefan Balș.

Această întâlnire va fi decisivă pentru Rodica Mănciulescu – ea va face parte din atelierul Balș de la înființarea Direcției Monumentelor Istorice în anul 1960 până la dispariția sa în anul 1977. Această nouă instituție modernă și originală concentra elaborarea și execuția proiectelor de restaurare, reunind mari specialiști (arhitecți, istorici, ingineri, arheologi, chimiști, pictori restauratori), acompaniați de o rețea națională de tehnicieni pricepuți. Anii 1960–1977 reprezintă perioada amplelor proiecte de restaurare semnate Rodica Mănciulescu, o excepție luminoasă în sistemul de represiune comunistă. Marile nume ale restaurării monumentelor istorice erau reunite aici și lucrau împreună, în această adevărată oază de pace. Noi, copiii Rodicăi Mănciulescu, am fost efectiv adoptați de această familie largită din strada Ienăchiță Văcărescu... împreună am făcut față sinistrului cotidian, împreună am trecut prin momente intense și unice. Au rămas mereu printre ființele cele mai apropiate nouă. Anul 1977 a fost un an negru pentru familia noastră: pierderea violentă a părinților și sfârșitul Direcției Monumentelor Istorice – specialiștii restauratori (aproape 3000 de persoane în toată țara) rămânând orfani, ca și noi, în căutarea unor noi repere.

Începuturile carierei – mentorii

Cariera profesională a arhitectei Rodica Mănciulescu s-a construit în strânsă legătură cu generația înaintașilor și mai ales a celor doi adevărați mentori: profesorul arhitect Grigore Ionescu și restauratorul Ștefan Balș. De la primul a învățat rigoarea analizei istorice și tipologice și cum să considere cu egală atenție o construcție antică, medievală sau de secol XIX. De la Ștefan Balș, alături de care a lucrat timp de mai bine de 20 de ani (1955–1977) și care i-a fost nu numai șeful de proiect sau de atelier, ci și un bun coleg și prieten, a învățat să traseze cu curaj și justețe o turlă, un arc sau un profil de soclu. O vreme în umbra lor și apoi alături de ei, Rodica Mănciulescu a reușit să-și găsească propriul drum. Acești oameni au fost repere esențiale; prin ei tânăra arhitectă a avut acces la înțelepciunea și eleganța unei întregi familii de spirit cu rădăcinile în secolul al XIX-lea. Ei erau depositoryi unei științe și culturi solide din perioada interbelică, clădită pe bazele construite de generația dinainte (Gheorghe Balș, Nicolae Ghika-Budești). Ștefan Balș a studiat în Italia anilor 1928–1930, unde l-a avut profesor pe Barbacci (pe care l-a tradus și l-a făcut cunoscut în România). Prin tradiție familială și convingere profundă, angajamentul arhitectului pentru cauza monumentelor a fost total.

Principii de restaurare

În încercarea de a defini filozofia de intervenție în restaurare practică de R. Mănciulescu, să ne reamintim formula sintetică a profesorului Grigore Ionescu, bun cunoscător al textelor internaționale de referință (1931 – *Carta de la Atena*, 1964 – *Carta de la Veneția*), care identifică patru epoci în evoluția noțiunii de restaurare în România: restaurarea empirică (prima jumătate a secolului al XIX-lea), doctrinele romantice (Violet-Le-Duc, John Ruskin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea), restaurarea istorică, cu respectul „istoriei” edificiului (sfârșit de sec. XIX) și în fine restaurarea științifică (perioada interbelică, sec. XX).

Tocmai acest tip de restaurare științifică și pluridisciplinară devine posibilă prin înființarea D.M.I. Tonul e dat de atelierul de proiectare condus de arhitectul Ștefan Balș. Rodica Mănciulescu a urmat linia clasică și echilibrată a șefului de atelier, fiind cu siguranță urmașul și continuatorul cel mai fidel. Au existat și atitudini de restaurare diferite stilistic în cadrul aceleiași Direcții – ca cea reprezentată de arhitecții Ioana Grigorescu și Niculae Diaconu – dar fără ca postura de fond să difere.

Cu reculul celor 40 de ani trecuți de la desființare, putem afirma astăzi că acțiunea fostei Direcții a reușit. A reușit să impună *Monumentul Istoric*, în dimensiunea și valoarea sa patrimonială cea mai largă, prin privilegierea ansamblului asupra părților componente. A reușit să confere *Monumentului* valoare de model și jalon indispensabil unei continuități istorice și culturale într-o epocă de amnezie programată. O particularitate comună țărilor comuniste e practica refacerii sau înlocuirii unor părți importante ale monumentului, în cazul în care starea de degradare a acestuia o justifică. Aceste refaceri merg până la reconstituiri și reconstrucții de clădiri istorice aflate inițial în stare de ruină; aici inconștientul colectiv justifică reconstrucția (pe care *Carta de la Veneția* o refuză) prin revanșa pe care o constituie recuperarea memoriei, pe fondul traumatismului distrugerilor.

Reconstruirea serios documentată a culei de la Broșteni, a moscheii din Constanța sau a casei starețului de la Scăueni – toate aflate în stare de ruină – sunt pentru Rodica Mănciulescu o evidentă necesitate. Restauratoarea se înscrie în această practică a epocii, cu măsură și discernământ, fără excese.

Modalități de intervenție, tehnologie, materiale

Proiectele de restaurare și consolidare, realizate de D.M.I. în anii 1950–1970, fac apel la tehnici și materiale tradiționale (șarpante de stejar asamblate cu cuie de lemn, învelitori din șifă sau olane ceramice, zidării din mortar de var stins și cărămidă de epocă profilată, fernerii și tâmplării de fabricație artizanală), dar și la materiale recente, ca cimentul (în mortare și pardoseli) și betonul armat (în structuri).

Lucrările restauratoarei Rodica Mănciulescu nu fac excepție – betonul armat este frecvent prezent – în fundații, centuri, planșee și supra-betonări de bolți. La Sf. Mihail din Cluj bolțile sunt suspendate de un grătar de beton. Betonul și cimentul sunt foarte prezente în aceeași epocă și în restaurările din Europa occidentală (și continuă să fie utilizat...).

Larga utilizare a betonului armat în restaurările din România din a doua jumătate a secolului XX nu poate fi evaluată critic fără luarea în considerare

a contextului particular al României. În primul rând: factorul ideologic - omni-prezența, standardizarea, apologia materialelor industriale și a tehnologiilor noi. Cum să gândești și să construiești altfel decât în beton armat, într-o țară în care totul se făcea din beton, de la casa din sat la gospodăria agricolă...? În al doilea rând, pericolul seismic: ingineria seismică a impus consolidări structurale masive și ireversibile. Inginerii C. Pavelescu din D.M.I., A. Cișmigiu de la Facultatea de Arhitectură, creatorii școlii de restaurare structurală, personalități de anvergură, carismatici și deschiși progresului, au rămas și ei - într-un fel - prizonierii acestui fel de a gândi restaurarea, până în anii 1990.

Listă de lucrări

Proiecte de restaurare

lucrări complexe și de amploare, mari ansambluri, lucrări de maturitate

– șef de proiect:

-
- Geamia Hunchiar (sec. XVIII-XIX), Constanța, 1955-1957
-
- Ansamblul Bisericii Stelea (sec. XVII), Târgoviște, județ Dâmbovița, 1955, 1970-1975
-
- Biserica romano-catolică „Sf. Mihail”, Cluj-Napoca (sec. XIV), județ Cluj, 1955-1957, 1960-1964
-
- Schitul Scăueni (sec. XVIII-XIX), comuna Berislăvești, județ Vâlcea, 1956-1958
-
- Mănăstirea Bistrița, județ Vâlcea - Casa preoților, 1954-1957 - restaurare parțială
-
- Mănăstirea Cozia (sec. XIV), județ Vâlcea, 1958-1962
-
- Biserica reformată Matia, Cluj-Napoca (sec. XV), județ Cluj, 1959-1960
-
- Schitul Cornetu (sec. XVII), județ Vâlcea, 1960-1962
-
- Ansamblul geamiei „Esmahan Sultan” (sec. XVIII-XIX), Mangalia, județ Constanța, 1960-1962
-
- Biserica romano-catolică, Florești, județ Cluj, 1960-1963 - intervenții de urgență
-
- Curtea Domnească și Biserica Domnească „Adormirea Maicii Domnului”, Târgoviște (sec. XVII), județ Dâmbovița, 1960-1969
-
- Mănăstirea Strehaia (sec. XVII), județ Mehedinți, 1960-1971
-
- Cula Cuțui, Broșteni (sec. XVIII-XIX), județ Mehedinți, 1965-1968 - intervenții de urgență
-
- Biserica „Adormirea Maicii Domnului” - Olari (sec. XVII), Curtea de Argeș, județ Argeș, 1966-1969 - intervenții de urgență
-
- Mănăstirea Mărcuța (sfârșit de sec. XVI), București, 1966-1972
-
- Biserica „Sfânta Vineri” (sec. XIV), Târgoviște, județ Dâmbovița, 1967-1974
-
- Mănăstirea Aninoasa (sec. XVII), județ Argeș, 1968-1973
-
- Biserica „Sf. Stelian”, Chițorani, județ Prahova, 1969-1973 - intervenții de urgență
-
- Ruinele bisericii catolice „Sf. Fecioară”, Baia (sec. XVII), județ Suceava, 1973-1977 - intervenții de urgență, lucrare neterminată
-
- Mănăstirea Polovragi (sec. XVII), județ Gorj, 1973-1977

Proiecte de restaurare

co-autor, colaborări cu alți restauratori

-
- Mănăstirea Hurezi (secol XVIII), județ Vâlcea, 1957-1975 - șef proiect Ș. Balș
-
- Mănăstirea Râșca (sec. XVII), județ Suceava, 1953-1974 - șef proiect Ș. Balș
-
- Mănăstirea Neamț, județ Neamț, 1956-1957 - șef proiect Ș. Balș
-
- Palatul de la Potlogi, județ Dâmbovița, 1954-1957
-
- Edificiul roman cu mozaic antic, Constanța, 1960-1964
-
- Mormântul antic cu papirus, Mangalia, județ Constanța, 1960
-
- Mănăstirea Cocos, Niculițel, județ Constanța, 1959
-
- Schitul Balamuci, județ Ilfov, 1959
-
- Mănăstirea Cotmeana (sec. XIV), 1971
-
- Ruinele abației cisterciene de la Cârța (sec. XIII), județ Sibiu, 1958
-
- Biserica „Sf. Spiridon” Vechi, București, 1957
-
- Biserica Schitul Maicilor, București, 1955-1957
-
- Biserica Domnița Bălașa, București, 1957

- 1 Mircea I. Berberianu (născut 1885, mort de tifos exantematic pe front în 1917), este diplomat al facultăților de medicină și de chimie din Paris, doctor în chimie la 26 de ani, cu un doctorat susținut în iunie 1911 la Faculté des Sciences de Paris. În 1915 este șef de lucrări la Institutul de Chimie a Universității din București. Are publicații științifice la București și Paris în 1911, 1913, 1915. S-a instalat ca farmacist la Constanța. Portretul lui figurează în Muzeul de Istorie din Constanța și o stradă din oraș poartă astăzi numele său.
- 2 General de armată francez trimis în misiune în România cu 2.000 de ofițeri francezi în subordinea sa în anii 1916-1917. Francois Marty este unul dintre acești ofițeri.
- 3 Proiectul de diplomă al mamei a supraviețuit, este în arhiva familiei, ca și cel al tatălui nostru Ștefan Mănculescu: „Serviciile exterioare la intrarea unei mine de aur”, notat cu 10 și cu mențiunea „foarte bine”.
- 4 Ștefan Paul Mănculescu (1 decembrie 1916, București - 4 martie 1977, București), arhitect diplomat în 1949 al Facultății de Arhitectură din București, specializat în proiecte de expoziții în țară și în străinătate. Este profesor la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București și prorector în timpul rectoratului arh. Ascanio Damian.

Comunicări științifice / Studii, publicații:

-
- „Date noi referitoare la aspectul inițial al Bisericii Domnești din Târgoviște, apărute în cursul lucrărilor de restaurare (1961-1962)”, Sesiunea de comunicări științifice a D.M.I., 1963
-
- „Restaurarea mănăstirii Cozia”, în vol. *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, C.S.C.A.S. - D.M.I., 1967
-
- „Metode aplicate la restaurarea a două monumente gotice din Cluj, biserica Sf. Mihail și biserica Mathias”, co-autor ing. Ion Dumitrescu, în vol. *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, C.S.C.A.S. - D.M.I., 1967
-
- Biserica Schitului Cornetu*, editat de C.S.C.A.S. - D.M.I., Ed. Meridiane, București, 1968
-
- „Un tip neobișnuit de pridvor în arhitectura veche din Muntenia (biserica Sf. Vineri din Târgoviște)”, co-autor arh. Ștefan Balș, în *B.M.I.* nr. 3, 1971
-
- „Elemente deosebite de arhitectură în ansamblul Sf. Vineri - Târgoviște”, Sesiunea anuală de comunicări științifice a D.M.I.A., 14-16 mai 1974
-
- „Lucrări de restaurare la Mănăstirea Râșca, județul Suceava”, co-autor arh. Ștefan Balș, în *R.M.I.* nr. 1, 1990
-

Notă despre proveniența documentelor și ilustrațiilor

Cea mai mare parte din documentele cu caracter profesional - proiecte și fotografii - provin din arhiva și fototeca Institutului Național al Patrimoniului. Accesul la aceste documente a fost posibil grație bunăvoinței doamnei arhitect Anca Filip, care a realizat o investigație foarte amplă în jurul activității arh. Rodica Mănculescu în fondurile INP, lucru pentru care îi rămânem îndatorați. Recunoștința noastră se îndreaptă și către domnii Iuliu Șerban și Alin Saidac (I.N.P.), care cu mare amabilitate ne-au facilitat cercetările.

Note biografice

Știm puține lucruri despre părinții mamei: tatăl, Mircea I. Berberianu¹ (născut în anul 1885 - mort pe front în anul 1917), este diplomat al facultăților de medicină și de chimie din Paris, doctor în științe la mai puțin de 30 de ani. S-a prăpădit tânăr la 32 de ani, cu câteva luni înainte de nașterea mamei; mama, Coralia Berberianu, născută Vlădoianu (născută în anii 1880 - se stinge din viață în anul 1968), văduvă cu doi copii în plină vârtoare a evenimentelor din Estul Europei la sfârșitul Primului Război Mondial, se recăsătorește cu un francez - Francois Marty, ofițer din anturajul generalului Berthelot², întâlnit în România - cu care are cel de al treilea copil, un băiat: François (născut și stabilit în Franța, în anii 1920, astăzi decedat).

Rodica Berberianu s-a născut în ziua de 2 decembrie 1917, la Ecaterinodar (Krasnodar), în Rusia, sub semnul unor evenimente dramatice. Mama ei, tânără văduvă deznădăjduită și victimă a Primului Război Mondial, căutând să se îndepărteze de război, se trezește în Rusia, în plină revoluție... în pribegie cu primul copil, în vârstă de 1 an (sora mamei, Zoica Berberianu născută în anul 1916).

Această intrare dificilă în viață i-a marcat destinul: pierderea tatălui - nici nu l-a cunoscut - recăsătoria rapidă a mamei, peregrinările, divorțul și absența unei adevărate familii.

În perioada studiilor este internă la Liceul Moteanu din București, împreună cu sora ei Zoica. Este cu siguranță o perioadă dificilă - mama ne-a povestit puțin despre această perioadă de existență solitară, dedicată aproape exclusiv învățaturii și lipsită total de contact matern. Vacanțele cu familia, redusă la unchi, bunică și sora (tatăl fiind decedat, mama Coralia absentă), sunt probabil momente privilegiate, dar în fotografii, niciodată alături de mama ei, fetița de atunci ne privește fără veselie, cu maturitatea copilului orfan. Obține diploma de bacalaureat în anul 1937.

Urmează Facultatea de Arhitectură din anul 1938. Începe o perioadă mai fastă cu satisfacții omenești și profesionale. Obține diploma de arhitect în martie 1944 cu proiectul „Centru agricol”, notat cu 10, calificativ „Magna cum laude”³. Se căsătorește cu Ștefan Paul Mănculescu⁴ (1916-1977), coleg de facultate, la 3 mai 1944, în plin război: soțul apare în fotografii în uniformă de militar. Se înscrie în Colegiul Arhitecților din București în anul 1945.

La 19 august 1951 se naște primul copil, Maria Cristina și la 10 mai 1953, al doilea copil, Ștefan Mircea.

- 5 Din anul 1953 până în anul 1968, familia Mănciulescu (mama, tata, Cristina, Ștefan) a locuit pe bulevardul Dacia nr. 26, lângă intrarea în Parcul Ioanid, într-o casă frumoasă, cu aspect de vilă elvetică, la mansardă, deasupra apartamentului familiei arh. Lykiardopol.
- 6 15 mai 1945 – 31 octombrie 1952: asistentă la Catedra de Arhitectură Românească, condusă de profesorul arh. Grigore Ionescu (date extrase din carnetul de muncă eliberat de C.S.C.A.S. la 11 mai 1961).
- 7 15 martie 1949 – 31 martie 1954 este angajată ca arhitect proiectant la C.S.C.A.S. (Comitetul de Stat pentru Construcții Arhitectură și Sistemmatizare) – I.S.C.A.S. (Institutul Central pentru Studii și Cercetări Științifice în Construcții, Arhitectură și Sistemmatizare) București. De la 1 ianuarie 1955 devine arhitect proiectant principal la aceeași instituție. Instituția a purtat diferite denumiri în timp – în anul 1957 se numește I.C.S.O.R. (Institutul Central pentru Sistemmatizarea Orașelor și Regiunilor) (date extrase din carnetul de muncă eliberat de C.S.C.A.S. la 11 mai 1961).
- 8 Interviu cu arhitectul Ștefan Balș realizat de Cristina și Ștefan Mănciulescu, publicat în revista *Arhitectura* din 1983. El relatează funcționarea „primului atelier de proiectare pentru restaurări de monumente istorice, cu comandă de la Departamentul Cultelor”, din perioada 1955–1960 și apoi a D.M.I.A. – Direcția Monumentelor Istorice și de Artă. Ștefan Balș evocă pe larg oamenii, organizarea și funcționarea noii Direcții până la desființarea ei în anul 1977.

Perioada studenției, primii ani de meserie și constituirea familiei au fost începutul unei vieți noi cu adevărat. Fotografiiile de atunci ne-o arată pentru prima dată veselă sau surzătoare. Colegii de facultate, apoi soții și soțiile și apoi copiii lor, au intrat și vor rămâne până la capăt prieteni apropiați și fideli ai cuplului Rodica și Ștefan Mănciulescu, mereu prezenți în viața familiei noastre. Amintirile noastre de copii în anii '50 sunt luminate de acele momente, deși ne aflăm în plină perioadă de comunism dur. La micile festivități din mansarda casei din bulevardul Dacia nr. 26⁵ în care locuim și apoi în str. Sahia nr. 58, veneau Ascanio și Steluța Damian (mai târziu împreună cu Marta Damian) cu copiii Smaranda și Matei (și apoi cu Ion Miron zis Vasile), Ludovic (Vica) și Daisy Stadaecker, Sibila și Ion Ressu cu fiul lor Ion, Ileana și Alexandru Iotzu cu copiii Alexandru și Mihaela, Gică Pavlu și Valentina Bardu cu fiica lor Anca, Gina și Bebe Bădescu cu Andrei copil și alții.

Mama iubea mult istoria (avea o memorie impresionantă, ținea minte pe dinafară toate datele importante ale istoriei noastre), cu siguranță istoria arhitecturii și profesorul arhitect Grigore Ionescu o remarcase din facultate – va lucra timp de 7 ani, din anul 1945 până în anul 1952⁶, la Facultatea de Arhitectură, ca asistentă a acestuia. Așa începe o lungă perioadă de peste 30 de ani dedicată în întregime a ceea ce a fost cu siguranță o adevărată vocație și pasiune: arhitectura veche românească și restaurarea monumentelor istorice. Dar acest vis frumos al mamei de a fi asistenta profesorului este retezat brusc în anul 1952, în plină perioadă de comunism primar, când mamei i se reproșează un dosar de cadre foarte prost și, mai grav, absența apartenenței ei la partidul unic. Ce știm noi de la ea este că nu a vrut să fie membru de partid, nici atunci și nici altă dată... Și-a pierdut postul de la facultate; în locul ei a fost angajat arhitectul Gh. Curinschi, membru de partid și cu doctorat de la Moscova. În anii 1990, l-am revăzut pe profesorul Grigore Ionescu, care a ținut să ne exprime regretul său de a fi pierdut atunci o prețioasă colaboratoare.

În paralel cu facultatea, Rodica Mănciulescu a lucrat ca arhitect la Ministerul Propagandei, din anul 1945 până în anul 1947 și din anul 1949 la biroul de proiectare C.S.C.A.S.–I.S.C.A.S.⁷.

După desființarea vechii Comisiuni a Monumentelor Istorice în anul 1947, începe o perioadă sumbră și pentru soarta monumentelor istorice; în mod paradoxal și nesperat, în anul 1955, se înființează în cadrul C.S.C.A.S. (I.S.P.R.O.R.) un atelier de proiectare și execuție pentru restaurări de monumente istorice. Din anul 1955 mama face parte din ceea ce va deveni timp de peste 20 de ani un fel de nouă familie, alcătuită din oameni competenți și pasionați. Strânși în jurul arhitectului Ștefan Balș, se regăsesc inginerii și arhitecții: Ghiță Gheorghiu, Costel și Miluța Pavelescu, Nicolae Diaconu, Mariana Angelescu, Dan Izvoranu, Coli Ghica (Tănăsescu) și alții. Acest atelier funcționează până în anul 1960 când se înființează oficial noua Direcție a Monumentelor Istorice și de Artă, dotată exemplar cu servicii de cercetare, documentare, avizare și execuție, regroupând toate disciplinele ce puteau asigura salvarea, întreținerea și restaurarea clădirilor istorice în condiții de execuție de excepție. Existau patru ateliere de proiectare, o grupă de studii, arhivă, fototecă, fotograf și laborator fotografic, laborator pentru analiza materialelor și a mortarelor și o grupă de execuție organizată pentru șantiere în toată țara⁸.

În anul 1957, în dosarul de înscriere în Uniunea Arhitecților, figurează deja o listă de proiecte și lucrări de restaurare (proprie sau în colaborare) începute în anul 1955 și aflate în curs la acea dată: Geamia din Mangalia, Schitul Maicilor din București, mănăstirile Hurezi și Bistrița, schitul Scăueni – Berislăvești, biserica Stelea din Târgoviște și altele.

Perioada 1955–1977 și în special anii 1960–1977, de la înființarea și până la suprimarea brutală a Direcției Monumentelor Istorice, este un moment unic și neegalat în istoria recentă a monumentelor istorice. Și pentru mama noastră este perioada profesională cea mai frumoasă și cea mai fastă. Recunoașterea profesională oficială, în cadrul contextului politic bine cunoscut din această epocă este parțială și nu întotdeauna justă. Ne amintim de momente de tristețe și contrarietate provocate de ierarhia politică dură prezentă și în această instituție. Din fericire, colegii din Direcție au știut să aprecieze calitățile ei de arhitect restaurator și prezența ei discretă în viața de zi cu zi a colectivului. În această lume foarte mică nu se făcea diferența între personalități de excepție – istorici de artă, arheologi, arhitecți, ingineri, pictori – sau simpli tehnicieni. Am avut șansa să cunoaștem această lume. Nume ca Ștefan Balș, Radu Udriș, Eugen Chefneux, Eugenia (Jeny) Greceanu, Virgil Antonescu, Costel Pavelescu, Ioana Grigorescu, Nicolae Diaconu, Laurențiu (Luță) Vasilescu, Ion Balș, Teodor (Tedy) Barbu, Voica Pușcașu, Tereza Sinigalia, Nicolae Istudor, Margareta Pogonat, Gheorghe

9 1 februarie 1960 – angajat prin transfer la C.S.C.A.S. – D.M.I.A. – Direcția Monumentelor Istorice. Din anul 1975 numele instituției devine C.C.E.S. – Direcția Patrimoniului Cultural Național. Rămâne în Direcție până în anul 1977. După ieșirea la pensie pe 31 ianuarie 1975, va figura angajată temporar din 1975 până la 4 martie 1977, data decesului (date extrase din carnetul de muncă deschis de C.S.C.A.S. la 11 mai 1961).

Cantacuzino, Liana Bilciurescu – ne-au rămas foarte familiare. S-au adăugat apoi numele generației mai tinere: Gheorghe și Anișoara Sion, Olga Bâzu, Sanda Tocitu (Ignat), Virgil Polizu, Ioana Barteș Lăzărescu, Marina Iliescu, Nils Auner, Constanța Modoran (Carp), Matei Lăzărescu, Șerban Angelescu și alții.

Noi, copiii doamnei Mănciulescu, am fost imediat adoptați de cercul mai restrâns constituit de atelierul Balș, unde mama a lucrat întotdeauna: Ștefan Balș, Gil (Virgil) Antonescu, Ioana Barteș, Olga Bâzu, Dan Izvoranu (Doctorul), Doru Ciocoș, Coco Marcu, Ghiță Popescu. Cu acești oameni, familiile lor (Elena, soția lui Gil Antonescu, colonelul Florescu), prietenii lor (Luli August Sturdza, de care am fost foarte legați), foștii colegi (Coli Ghica a rămas prietena familiei noastre până astăzi), ne vedeam des și în afara biroului, în vacanțe sau de sărbători. Cu ei am trăit momente de mare intensitate sufletească.

La „familia” din strada Ienăchiță Văcărescu se adăugau alte personaje fermecătoare din grupa de execuție – diriginți de șantiere din țară, pe care îi întâlneam când o însoțeam pe mama în deplasări pe șantiere și în vacanțe sau când veneau ei să aducă acasă o dispoziție de șantier de terminat și de semnat, uneori împreună cu o sacoșă umplută cu mere și nuci (domnul Panco)... sau cu un buchet de cârciumărese, toamna (domnul Cămărășescu), domnul Haznaș (în Moldova) și pitorescul Dan Lotru...

Ieșirea la pensie în 1975 a fost cu siguranță un moment dificil pentru ea și a făcut în așa fel încât să nu se vadă și să nu-i simțim tristețea: a continuat să meargă la birou în fiecare zi să lucreze (să ude florile...), deși nu a fost decât „angajat temporar”, așa cum scrie în cartea de muncă⁹.

S-a stins din viață la cutremurul din 4 martie 1977, cu prăbușirea imobilului în care locuiam din strada Alexandru Sahia nr. 58 (astăzi strada Jean Louis Calderon), alături de soțul ei Ștefan Mănciulescu – se născuseră la o diferență de un an și o zi, au plecat împreună în același ceas. Sunt împreună sub aceeași cruce de piatră, dublă, în cimitirul Bellu din București. Piatra crucii vine de la Albești, ca pietrăria Hurezilor; am ales-o împreună cu domnul Ștefan Balș, care își condusesse și el, în același cimitir, doi frați pieriți la același cutremur; a fost desenată de noi și cioplită în anul 1981 de Gheorghe Neacșu din Bughea de Jos, a cărui semnătură se regăsește pe Foișorul lui Dionisie. Transportul s-a făcut cu Mercedesul alb al lui Coco Marcu – mai funcționa încă frumoasa solidaritate a foștilor colegi din D.M.I. Pentru noi, copiii orfani care au supraviețuit, ceasul s-a oprit în acea zi și recuperarea memoriei a devenit de atunci aproape o profesiune pentru noi.

Anul 1977 a fost odios până la capăt, s-a terminat cu desființarea Direcției Monumentelor Istorice în decembrie, încărcarea arhivei în camioane și punerea pe drumuri și – în bună parte – încheierea carierelor a ceea ce aveam mai bun ca specialiști în restaurare, inclusiv toată grupa de execuție care număra probabil în jur de 3.000 de meșteri specializați. Cristina Mănciulescu, proaspăt angajată în D.M.I. a apucat să lucreze abia câteva luni. (C și Ș. M.)

Amintiri despre restaurări...

De mici copii, Ștefan și cu mine am însoțit-o pe mama noastră Rodica Mănciulescu pe șantierele ei din Târgoviște, Aninoasa, Constanța, Mangalia, Cozia...

Mama a fost dintotdeauna o prezență timidă, discretă, foarte modestă, dotată însă cu o putere de muncă și perseverență deosebite, o mare putere de observație și cu un fin simț al umorului.

De fiecare dată când intra în „lumea ei” de șantier eram amândoi fascinați! Mama devenea un energic magician, care doar cu câteva vorbe și gesturi declanșa o adevărată performanță artistică, ca a unei orchestre nevăzute. Totul se lega, se desfășura cu mare farmec și eficiență deși abia atinse cu vârful arcușului său. Creativitatea împletită cu diplomația activau pe multiple registre și, ca prin minune, toate diferențele dintre lumi, persoane sau domenii se aliniau într-un unic scop și sens: *Monumentul*.

Toate realizările ei sunt o vie mărturie a talentului și pasiunii pentru monumentele „salvate”, însuflețite și puse în valoare – uneori prin revenirea la aspectul inițial, alteori prin păstrarea, marcarea și valorificarea adaosurilor istorice semnificative. Decizia revenindu-i în mare măsură, atesta o variată și sensibilă creativitate aplicată cu discernământ și finețe la fiecare monument în parte, fără rețete și generalizări mecanice. Așa au supraviețuit pridvorul de la Mărcuța sau polata țărănească de la biserica din Olari.(C. M.)

Geamia „Esmahan Sultan”, Mangalia. La geamia de la Mangalia am fost de zeci de ori, împreună cu mama, iar după dispariția ei în anul 1977, de tot atâtea ori. Mama iubea cu siguranță aceste locuri, iubea și era legată de Dobrogea (tatăl ei, Mircea Berberianu, mort pe front ca medic, erou al Dobrogei,

- 10 *Idem*, Jurnal de șantier.
- 11 *Ibidem*, Detaliu clanță, foreiber, vezi și Fig. 32.
- 12 *Ibidem*, Manuscris Rodica Mănciulescu.
- 13 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosarele nr. 2259/1964-1970, 2261/1971-1972, 2262/1970 - Mănăstirea Mărcuța.

avusese farmacie în Constanța). Probabil că așa a descoperit și plajele sălbatice de la Constanța, 2 Mai și Vama Veche. Probabil că și din acest motiv mergeam cu familia în fiecare an la mare, la 2 Mai, încă din anii 1953-1954. Trenul se oprea la Mangalia de unde mergeam mai departe cu birja, peste podul de vase... Și aici la Mangalia, restaurarea e făcută cu măsură și discreție, aproape invizibil. Materialele locale și detaliile de factură orientală sunt făcute să existe anume pentru locul acesta, sub soarele dobrogean. Caietul de restaurare din anul 1961¹⁰, ținut de arhitectul Nadejde, șeful de șantier, este o încântare: fiecare fragment de mortar policrom sau de inscripție istorică descoperită este un eveniment explicat, reprezentat, tradus - tihna cu care au fost făcute lucrurile atunci este perceptibilă. Aceeași tihnă se degajă și din desenele de relevu și din proiectul de restaurare, făcute toate de mâna mamei cu îndemănare grafică și mare atenție pentru fiecare detaliu. Planșa de detalii pentru clanța și „foreiber”¹¹ e desenată în registru pitoresc-oriental: tabla de aramă zgâriată cu motive islamice, etc. Această lucrare, de dimensiuni relativ reduse, dar fermecătoare, a fost pe placul ei. Mama iubea florile - în atelierul de proiectare din strada Ienăchiță Văcărescu unde lucra (fosta D.M.I., actualul I.N.P.) ea se ocupa de îngrijitul florilor - și a făcut cu timpul din parcela vechii geamii tătărești o adevărată grădină. În finalul raportului de prezentare a proiectului din anul 1961, arhitecta cere să se planteze arbori și flori¹². Pelerinajul pe care îl făceam anual la geamie era un fel al ei de a împărtăși cu noi, fără cuvinte, ceva din meseria ei; dar arăta și grija aproape părintească pe care o avea față de *Monument*, privirea autorului urmărind în timp desăvârșirea proiectului său. (Ș. M.)

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” – Olari, Curtea de Argeș.

După dispariția mamei în anul 1977, am vizitat și fotografiat biserica. Iubesc mult această lucrare unde se regăsește ceea ce ni se pare nouă (Cristinei și mie), că este felul ei propriu de a restaura: cu discreție, gust și măsură, cu detalii care se înscriu cu simplitate în tradiția populară. Gardul și scara de lemn acoperită în polată sunt prelungiri din vocabularul vernacular al arhitecturii tradiționale. Mi se pare că în acest registru - unde rusticul, pitorescul se adaugă valorii patrimoniale istorice a monumentului - excelează mama. Am primit de la ea și gustul pentru arta tradițională românească, pentru lemnul cioplit și ceramica de calitate. (Ș. M.)

Mănăstirea Mărcuța, București. La această restaurare, principiul de intervenție este păstrarea etapelor istorice succesive semnificative și reconstituirea unui ansamblu coerent și armonios. Pridvorul din secolul al XVIII-lea rămâne tencuit, în timp ce paramentul vechi din secolul al XVI-lea este reconstituit cu rigoare pe biserică. Rezultatul acestor decizii tranșante și curajoase este o frumoasă și neobișnuită plasticitate a volumelor și suprafețelor. Întreg ansamblul alcătuit din biserică, chilii, turn de intrare, ziduri de împrejmuire - a fost restaurat¹³. În anii 1970, când mă pregăteam pentru admiterea de la Arhitectură, am desenat fațada restaurată a bisericii cu pridvorul tencuit și văruiat în alb. După anul 1977 am vizitat din nou fosta mănăstire transformată atunci în cămin pentru copii cu handicap. Mi-a plăcut mult locul și am ales un teren în imediata apropiere pentru lucrarea mea de diplomă, în anul 1978. (Ș. M.)

Mănăstirea Hurezi, județ Vâlcea. Restaurarea ansamblului de la Hurezi a fost condusă de arhitectul Ștefan Balș (1961-1975). Mama a colaborat ani de zile la acest proiect. Rolul ei de colaborator este atestat de șeful de proiect în interviul publicat în 1983 în revista *Arhitectura*⁹. Locul unde e ridicată mănăstirea mi s-a părut dintotdeauna un loc de legendă, iar poveștile despre Hurezi pe care le auzeam acasă erau tot un fel de legende de necrezut, ca aceea unde dirigintele de șantier Dan Lotru se transforma în Constantin Brâncoveanu!... Am fost în acest loc minunat cu mama și cu domnul Balș, cu tânărul și extravagantul diriginte de șantier Panco. Și, ca pentru a întreține magia locului, am mai auzit și multe alte povești de necrezut: despre sobe, cahle, vulturi bicefali și olari de geniu (Ogrezeanu...). La o astfel de lucrare de mare amploare și cu durată considerabilă în timp, se vede cel mai bine coerența și consecvența intervenției, cât de eficace și de responsabil se lucra atunci, cât de strânse erau relațiile între specialități în cadrul Direcției și între proiectare și meșterii care făceau execuția, relații respectuoase, dar nu mai puțin amicale. (Ș. M.)

Ruinele bisericii catolice din Baia. Catedrala catolică „Sfânta Fecioară” este ctitoria lui Alexandru cel Bun, atestată în anul 1410. Soția domnitorului, Margareta, catolică, este înmormântată în biserică (data de pe epitaful ei permițând datarea monumentului). Importantul monument gotic construit din piatră brută, aflat în stare avansată de ruină, a impus propunerea unor lucrări de conservare și consolidare în cadrul Intervențiilor de urgență ale D.M.I.. Proiectele din anul 1966 (arh. Sanda Voiculescu) și din anul 1969 (arh. Nicolae Diaconu) nu s-au executat. Proiectul de intervenții de urgență realizat începând cu 1970 de arh.

Rodica Mănciulescu, șef de proiect¹⁴, restrânge ansamblul de lucrări de restaurare și consolidare la cele strict necesare menținerii monumentului în stare de ruină „stabilizată”: realizarea de centuri în partea superioară a zidurilor istorice, țeserea fisurilor și completările indispensabile în zidăria de piatră brută, întocmai celei vechi..., completări la glafuri, ancadramente, profile ale soclului, porniri ale nervurilor de piatră, precum și refacerea copertinei din piatră a contraforțurilor. Aceste lucrări au impus pe toată perioada de execuție 1973-1977 prezența de eșafodaje și sprijiniri. După cutremurul din 4 martie 1977, până la sfârșitul lui decembrie 1977, execuția și finalizarea lucrărilor de restaurare și consolidare ale bisericii romano-catolice din Baia a fost realizată de arh. Cristina Mănciulescu, în spiritul și respectul deplin al proiectului și punerii lui în operă dorit de arh. Rodica Mănciulescu. (C. M.)

Mănăstirea Polovragi, județ Gorj. La data cutremurului din martie 1977, restaurarea bisericii era încheiată, corpurile de chilii în curs de finalizare și bolnița în curs de cercetare istorică și proiectare. Începând cu martie 1977, la sugestia mult regretaților arhitect Ștefan Balș și a prof. arhitect Grigore Ionescu, lucrările la chilii și bolniță au fost continuate și terminate de arh. Cristina Mănciulescu. La chilii au fost finalizate pardoselile, tâmplăria în stejar masiv după modelul original și tencuielile cu var și câlți... Dirigințele de șantier Nicu Stanciu a ținut șantierul cu pricepere și abnegație. Bolnița a făcut obiectul unor cercetări istorice (arheolog Gh. Cantacuzino), reconstituiri de nivele și stabilire de proporții pe baza urmelor din zidărie, a tabloului votiv, a unor similitudini istorice din regiune și din interpretarea resturilor de frescă. Construcția bolniței a permis dezbateri profesionale minunate cu arhitectii Ștefan Balș și Jeny Greceanu, precum și cu studentul arhitect Ștefan Mănciulescu. Restaurarea ansamblului Mănăstirii Polovragi a fost perfect desăvârșită în decembrie 1977, în momentul opririi brutale a departamentului de proiectare și cercetare al D.M.I. Lucrările la bolniță au putut fi terminate în extremis în ultimele zile ale lui decembrie 1977, deși Direcția fusese deja desființată la data de 1 decembrie. (C. M.)

Fig. 1 Rodica Mănculescu în anul 1965

Fig. 2 Tatăl, Mircea Berberianu în anul 1917

Fig. 3 Rodica Mănculescu cu sora ei Zoica, la via la Chițorani, în anii 1936-1940

Fig. 4 Rodica Mănculescu în 1936-1937

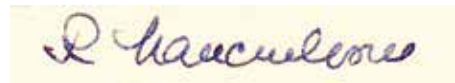

Fig. 5 Semnătura arh. Rodica Mănculescu

Fig. 6 Rodica Mănculescu, studentă la Facultatea de Arhitectură din București, în anul 1937

Fig. 7 Diploma de arhitect, martie 1944

Fig. 8 Rodica Mănculescu în anul 1945, portret

Fig. 9 Rodica Mănculescu cu fiul Ștefan, în fața casei din București, bulevardul Dacia nr. 26, în anul 1960

Fig. 10 Rodica Mănculescu, Coli (Marie-Nicole) Ghica și domnul Ștefan Balș la releveu la Mănăstirea Cârța, după o ploaie memorabilă, 1955-1960

Fig. 11 Soții Rodica și Ștefan Mănculescu, cu Coli Ghica, la Mănăstirea Cocos, 1959

Fig. 12 Rodica Mănculescu în deplasare cu domnul Ștefan Balș și Ghigi (Gheorghe) Sion, 1973

Fig. 13 Atelierul Ștefan Balș, D.M.I. str. Ienăchiță Văcărescu, noiembrie 1976 (de la stânga la dreapta): Olga Băzu, Rodica Mănculescu, Ioana Barteș Lăzărescu, Coco Marcu, Ștefan Balș, Dan Izvoranu (Doctorul), Virgil Antonescu, domnul Oteteleșeanu; numele sunt înscrise pe verso de Ștefan Balș.

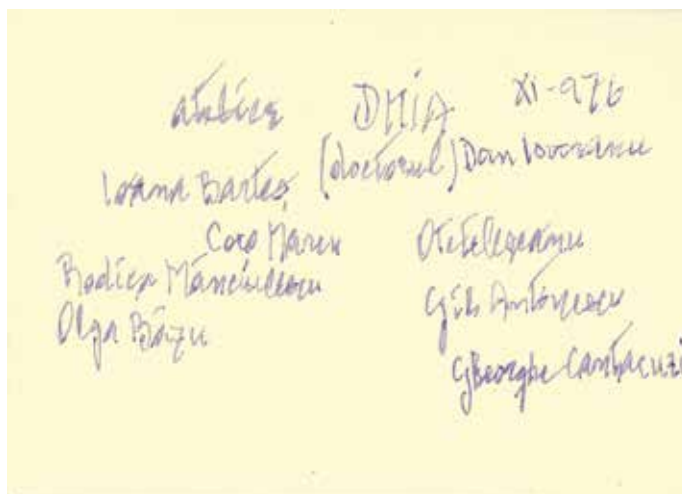

Fig. 14 Verso Fig. 13.

Arhitect Rodica Mănciulescu

Proiecte de restaurare

↳ **Anca Filip**

Institutul Național al Patrimoniului
ancafilip10@gmail.com

Biserica romano-catolică „Sf. Mihail”

Cluj-Napoca

1 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 3380/1955-1956, 3382/1959, 3383/1960-1963 - Biserica romano-catolică „Sf. Mihail”, Cluj.

Ridicată în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea, monumentul gotic suferise intervenții majore de-a lungul timpului, având grave probleme structurale la jumătatea secolului XX: bolțile corului, cea mai veche parte a bisericii, refăcute de mai multe ori, erau în pericol de prăbușire. Ele fuseseră refăcute aplatizate, din cărămidă, cu nervuri false, după cutremurul din anul 1763. Nivelul coborât al bolților corului acoperea partea superioară a traforului de piatră al ferestrelor. Pereții erau ieșiți din planul vertical, fiind înclinați spre exterior. Biserica era întărită prin tiranți metalici și ferme macaz din lemn, fixate în pod.

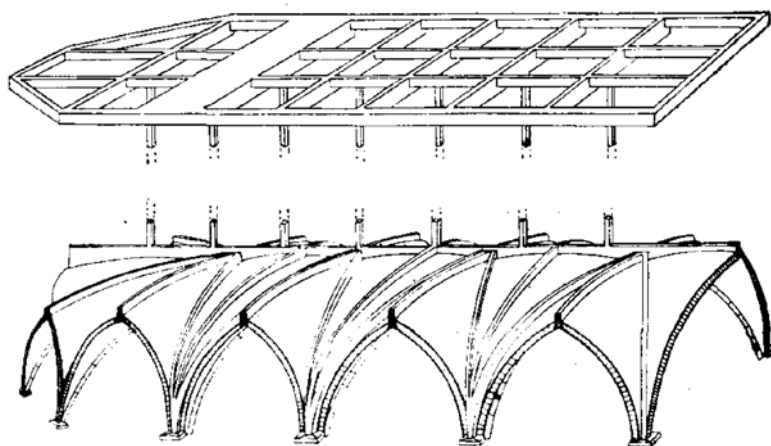
Intervențiile de restaurare se desfășoară în perioada 1956-1964, șef de proiect: arhitect Rodica Mănciulescu, structuri: inginer Ion Dumitrescu. Lucrările urmăresc înlăturarea intervențiilor neadecvate și restabilirea formelor originale, consolidarea structurală, restaurarea elementelor degradate și completarea elementelor lipsă ale monumentului istoric. Este reconstituită forma de origine a bolților corului, cu încrucișare de ogive tripartite. Pentru rezolvarea problemelor structurale, la consolidarea bolților este folosit betonul armat: bolțarii originari din piatră fiind încastrați în nervuri din beton armat, sprijinite pe consolele din piatră păstrate în zidurile corului. Panourile curbe de umplutură sunt realizate din cărămidă, prin procedee tradiționale. Pentru anularea împingerilor laterale, această structură este suspendată de un grătar din beton armat, sprijinit de partea superioară a zidurilor, care primește astfel și rol de centură, mărindu-le stabilitatea. Paramentul este restaurat, atât la interior, cât și la exterior, elementele din piatră degradate fiind înlocuite cu piese identice sau cu formă simplificată. Ancadramentele din piatră sunt reîntregite, după modelul existent¹.

Fig. 15 Biserica romano-catolică „Sf. Mihail”, Cluj-Napoca, fațada Est în timpul restaurării, 1962 (DSAPC)

Fig. 16 Biserica romano-catolică „Sf. Mihail”, Cluj-Napoca, în timpul restaurării, 1960 (arh. Virgil Bilciulescu)

13. Structura construcției de beton a bolților restaurate.

Fig. 17 Biserica romano-catolică „Sf. Mihail”, Cluj-Napoca, sistemul de consolidare a bolților corului

Biserica reformată Matia

Cluj-Napoca

- 2 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 3363/1959, 3364/1959, 3366/1960 – Biserica Matia, Cluj.
- 3 Rodica Mănciulescu, Ion Dumitrescu, „Metode aplicate la restaurarea a două monumente gotice din Cluj, biserica Sf. Mihail și biserica Mathias”, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, C.S.C.A.S. – D.M.I., 1967, p. 36.

Ctitoria lui Matei Corvin, ridicată în perioada 1486–1494, suferise mai multe prefaceri majore. Lucrările de consolidare și restaurare, începute în anul 1959, sunt conduse de aceeași echipă care restaura Biserica romano-catolică „Sf. Mihail” din Cluj-Napoca: șef proiect – arhitect Rodica Mănciulescu, structuri – inginer Ion Dumitrescu. Intervențiile urmăresc readucerea monumentului la forma de origine. Restaurarea reconstituie faza gotică a galeriei chiostrului, alipită fațadei de sud, unde bolțile gotice fuseseră înlocuite cu bolți cilindrice, dispuse mai sus decât cele de origine, a căror cotă inițială a putut fi stabilită pe baza consolelor din piatră și a urmelor timpanelor păstrate în zidărie. Pe fațade este înlăturată tencuiala și este pusă în valoare zidăria din piatră brută, care este rostuită și reîntregită. În timpul cercetărilor și a lucrărilor de amenajare exterioară, sunt descoperite zidurile claustrului demolat în anul 1603, care sunt puse în valoare, ca ruine².

Despre consolidarea și restaurarea celor două monumente gotice, Rodica Mănciulescu și Ion Dumitrescu aveau să scrie: „Opera de restaurare a bisericilor Sf. Mihail și Mathias din Cluj a readus aceste două monumente gotice cât mai aproape de formele lor originare, fără a înlătura însă nici urmele, nici elementele valoroase, rezultate din transformările suferite ulterior, vizibile la data începerii lucrărilor sau descoperite pe parcurs. Păstrarea și punerea lor în evidență va permite publicului și cercetătorilor de specialitate nu numai să admire monumentele, ci să și citească în ele, atât istoricul diferitelor etape de construcție prin care acestea au trecut, cât și evoluția aproape integrală a stilului gotic în Transilvania”³.

Fig. 18 Biserica reformată Matia, Cluj-Napoca, fațada Sud după restaurare, cca 1960 – această fotografie face parte din cele câteva documente conservate pe planșeta d-nei Mănciulescu la DMI

Geamia Hunchiar

Constanța

- 4 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 3774/1955, 3775/1956–1957 – Geamia Hunchiar, Constanța.

Grav avariată de bombardamentele sovietice din anul 1941, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, geamia mai păstra în poziție verticală doar o parte din ziduri și minaretul. Restaurarea începută în anul 1955 utilizează procedeul anastilozei pentru materialul litic recuperat din moloz. Fragmentele autentice sunt repuse pe poziție și restaurate: portal, ancadramente, elemente de parament, profiluri ale cornișei. Se realizează reîntregiri ale zidăriei, cu material nou, se refac acoperișul și învelitoarea din olane. În interior: este refăcut cafasul, după urmele păstrate în zidărie, cu mușarabie din panouri traforate și scară de acces din lemn, sunt restaurate pardoseala și decorațiile nișei altarului din plăci ceramice și panouri pictate, este refăcut tavanul din lemn, decorat cu motive geometrice⁴.

Fig. 19 Geamia Hunchiar, Constanța, înainte de restaurare, 1955 (E. Rațiu)

Fig. 20 Geamia Hunchiar, Constanța, după restaurare (arh. Ștefan Mănciulescu, 1978)

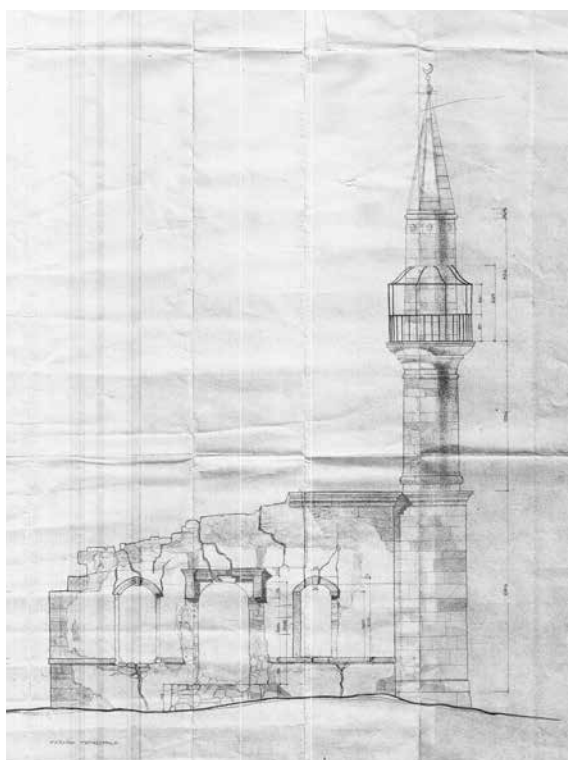

Fig. 21 Geamia Hunchiar, Constanța, fațada principală, releveu, 1955, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

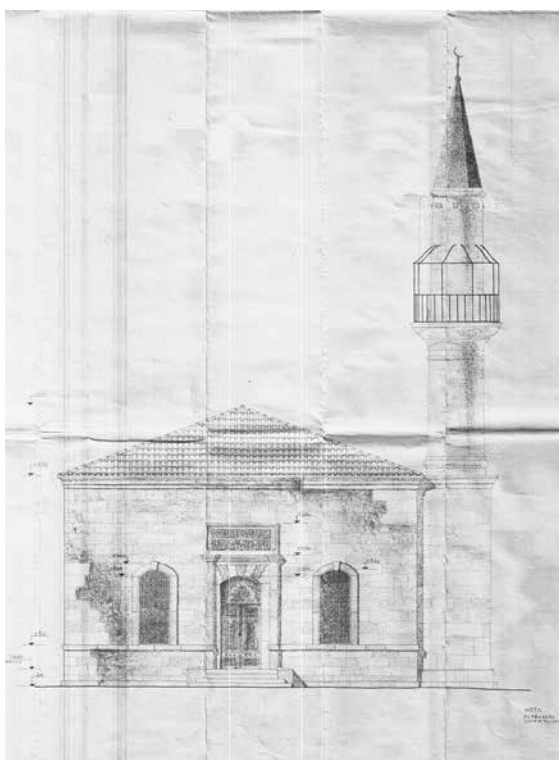

Fig. 22 Geamia Hunchiar, Constanța, fațada principală, proiect restaurare, 1956, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

Ansamblul Bisericii Stelea

Târgoviște

5 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 9207/1955, 9213/1973-1977, 9215/1970-1976 - Ansamblul bisericii Stelea, Târgoviște.

Restaurarea datorată arhitect Rodica Mănciulescu se desfășoară în mai multe etape, în perioada 1970-1975, prin actualizarea și dezvoltarea proiectului din anul 1955 întocmit de același arhitect. Intervențiile de restaurare a ctitoriei lui Vasile Lupu, ridicată în 1644-1645, se desfășoară la biserică, turnul clopotniță, ruinele fostului palat al mitropolitului Nifon și incintă. Biserica este restaurată prin înlăturarea intervențiilor neadecvate efectuate în timp și restabilirea formelor originare: sunt restaurate și completate elemente din piatră - soclu, banchetă, cornișă, profile, sunt refăcute bolțile turlilor și acoperișul, sunt înlocuite elemente decorative distruse, este marcat în pardoseală planul bisericii inițiale, din secolul al XVI-lea, peste care s-a ridicat ctitoria lui Vasile Lupu. Urmele vechii biserici fuseseră descoperite în anul 1972 de arheologul Gh. Cantacuzino în timpul cercetării arheologice desfășurate în cadrul intervenției de restaurare. Ruinele fostului palat al mitropolitului Nifon aflate în incintă sunt degajate, consolidate și protejate cu copertine din piatră, bolțile beciului sunt consolidate. Întreaga incintă este amenajată⁵.

Fig. 23 Biserica Stelea, Târgoviște, după restaurare (arh. Ștefan Mănciulescu, 1978)

Mănăstirea Cozia

Capodoperă a arhitecturii medievale din Țara Românească, ansamblul Mănăstirii Cozia a trecut prin numeroase etape de construire. Ctitoria lui Mircea cel Bătrân de la sfârșitul secolului al XIV-lea este înnoită de Neagoe Basarab la începutul secolului al XVI-lea, care construiește și o fântână în incintă. La jumătatea secolului al XVI-lea Radu Paisie ridică Bolnița, ca parte a ansamblului mănăstiresc. La sfârșitul secolului al XVI-lea este clădit paraclisul lui Mihnea Turcitul, în colțul de sud-est al incintei. La sfârșitul secolului al XVII-lea sunt ridicate chiliile pe latura de sud. La începutul secolului al XVIII-lea, în timpul domniei lui Constantin

Brâncoveanu, bisericii i se adaugă un pridvor, se ridică chiliile de pe latura de nord, cu foișorul ce adăpostește fântâna lui Neagoe Basarab și un paraclis în colțul de nord-est, numit „Paraclisul lui Brâncoveanu”. La jumătatea secolului al XIX-lea, acesta se prăbușește, împreună cu întregul colț de nord-est, datorită creșterii apelor Oltului, avarii ce vor fi agravate de cutremurul din anul 1940. În secolul al XIX-lea latura de vest a incintei este demolată, odată cu trasarea șoselei principale de pe Valea Oltului. În perioada interbelică biserica este restaurată de arhitectul Nicolae Ghica-Budești, care intervine și asupra clădirilor mănăstirești prin lucrări de eliberare a unor intervenții parazitare.

Întregul ansamblu al Mănăstirii Cozia este restaurat de D.M.I. în perioada 1958-1962, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu. Sunt consolidate și restaurate cele trei laturi de chilii ale incintei. Paraclisul lui Brâncoveanu, aflat în ruină - își pierduse bolțile și turla - este reîntregit pe baza urmelor păstrate *in situ* și a unor reprezentări de epocă. Paraclisul lui Mihnea Turcitul este consolidat, restaurat și pus în valoare prin intervenții asupra spațiilor muzeale: desființarea zidului interior de nord, care separa muzeul de paraclis și ridicarea planșeului muzeului - care este refăcut din lemn de stejar - pentru punerea în valoare, în interiorul muzeului, a cornișei și a paramentului paraclisului. Sunt refăcute bolțile cu lunete ale unor încăperi ale laturii de sud pe baza urmelor păstrate în zidărie. Este restaurat foișorul de pe latura de nord, pe baza unei fotografii din anul 1867 realizată de Carol Popp de Szathmari. Sunt desființate intervenții parazitare și extinderi din secolele al XIX-lea și XX ale chiliilor, cărora li se redă aspectul istoric. Tâmplăria de origine a unor ferestre înzidite, descoperită în timpul lucrărilor de restaurare, este folosită ca model pentru noua tâmplărie. Pentru punerea în valoare a peisajului excepțional al Văii Oltului, exteriorul laturii de est a incintei mănăstirești este amenajat prin construirea unor terase pentru promenadă și belvedere, accesibile din interiorul mănăstirii. Ziduri ale laturii de vest a incintei descoperite în timpul lucrărilor de amenajare sunt eliberate și puse în valoare peisagistic, fiind integrate în parcul dintre mănăstire și șosea. Prin demolarea unui corp de chilii de pe latura de nord a incintei, construite în secolul XX, lipsite de valoare, degradate și scoase din uz, este ameliorată relația vizuală dintre mănăstire și peisaj și este pusă în valoare prezența bolniței și relația acesteia cu restul ansamblului⁶.

Fig. 24 Mănăstirea Cozia, vedere dinspre Olt, după restaurare, 1964 (Ed. Meridiane)

Fig. 25 Mănăstirea Cozia, latura Nord a incintei, după restaurare, 1966 (Gheorghe Marin)

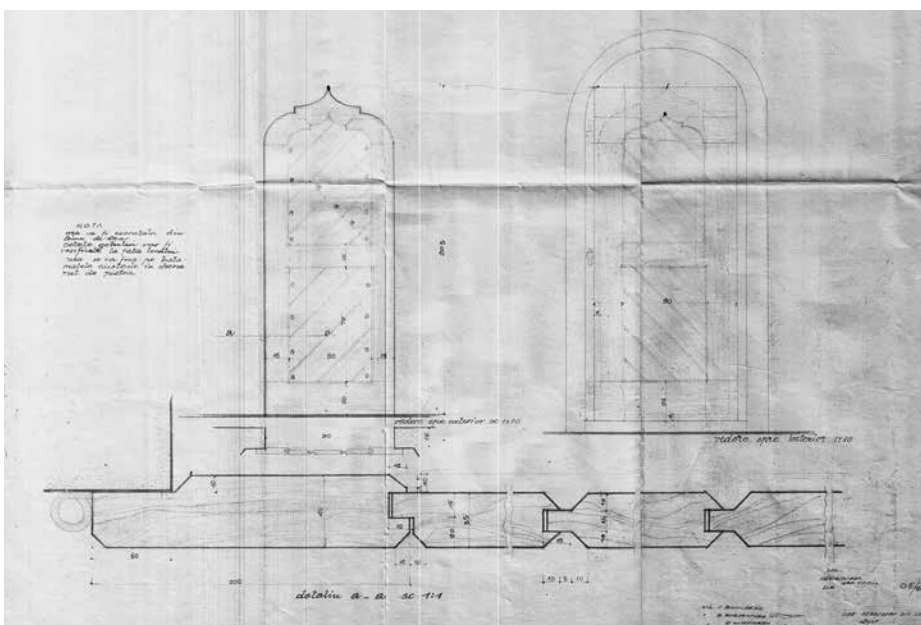

Fig. 26 Mănăstirea Cozia, proiect de ușă pentru paraclisul brâncovenesc, 1960, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

Curtea domnească și biserica domnească „Adormirea Maicii Domnului”

Târgoviște

7 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 9192/1960-1965 și 9257/1962-1968 – Curtea domnească, Târgoviște.

Ansamblul curții domnești din Târgoviște este restaurat în perioada 1961-1967, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu. Intervențiile vizează amenajarea întregii incinte, consolidarea și restaurarea bisericii domnești „Adormirea Maicii Domnului” (ctitoria lui Petru Cercel), a zidurilor de incintă, ridicate în anul 1583, a Casei Doamnei Bălașa, datând din anul 1656 și a Porții Seimenilor. Biserica domnească suferise intervenții modificatoare în timpul domnitorilor Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu. În urma cutremurului din anul 1740, Grigore Ghica reface turlile mici și partea superioară a pridvorului, pe care îl închide. Acoperișul este refăcut în mai multe rânduri, învelitoarea din șindrilă fiind înlocuită cu tablă în secolul al XIX-lea. Fusesse restaurată de Comisiunea Monumentelor Istorice, în perioada 1907-1910, sub coordonarea arh. Nicolae Ghica-Budești.

Studiile și cercetările întreprinse începând cu anul 1961 aduc informații importante care permit adoptarea deciziilor de restaurare: se urmărește revenirea la planimetria și volumetria de origine, sunt înlăturate intervențiile modificatoare ale restaurării de la începutul secolului, sunt restabilite forma și dimensiunile vechilor deschideri ale bisericii și ale vechilor timpane ale fațadelor laterale, este redat nivelul inițial de călcare, soclul este readus la aspectul inițial, se înlătură tencuielile exterioare și este restaurat și pus în valoare paramentul din cărămidă aparentă, de foarte bună calitate, cu format special și fin finisată. Turla de pe naos, deplasată și grav avariată de cutremurul din anul 1940 – forfecată după un plan înclinat – este readusă în poziție verticală și consolidată cu desprinderea și refixarea frescei. Cornișele bisericii sunt coborâte și turlile sunt degajate. Se refac acoperișurile piramidale din vechile reprezentări ale bisericii, luându-se ca reper urmele păstrate pe bazele turlilor. Se realizează o învelitoare de țiglă smălțuită, pe baza informațiilor furnizate de resturile de ceramică colorată descoperite în podul bisericii?

Fig. 27 Biserica Domnească „Adormirea Maicii Domnului”, Târgoviște, înaintea de restaurare, 1939 (N. Tațu)

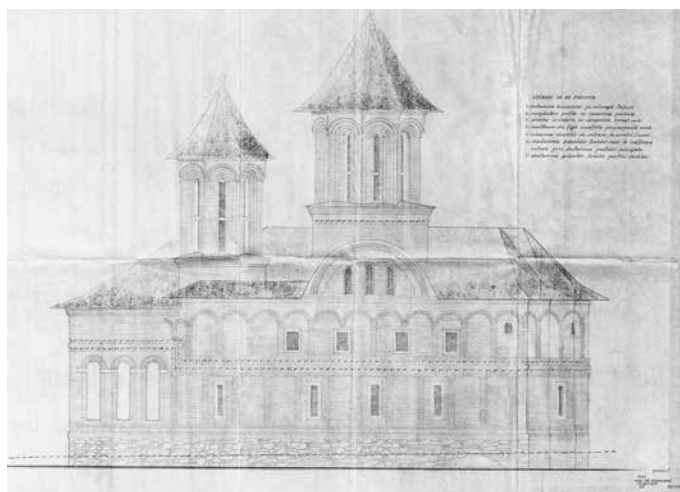

Fig. 28 Biserica Domnească „Adormirea Maicii Domnului”, Târgoviște, fațada Sud, proiect restaurare, 1963, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

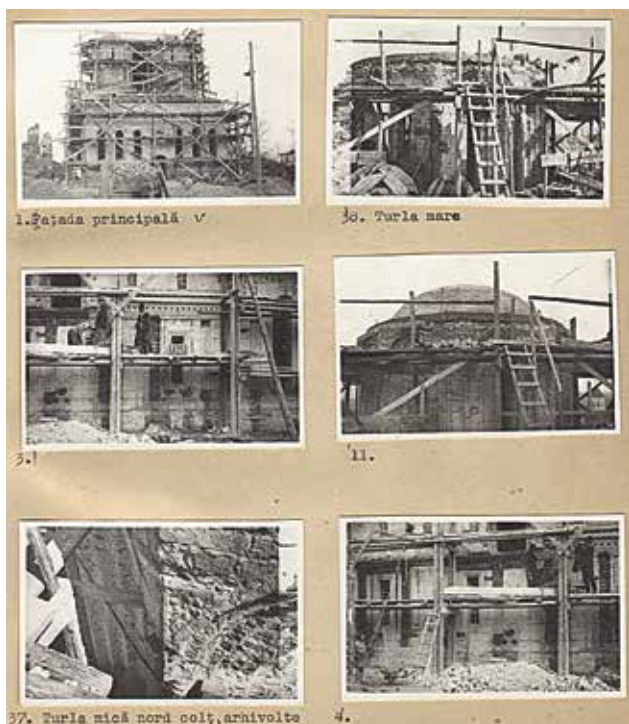

Fig. 29 Biserica Domnească „Adormirea Maicii Domnului”, Târgoviște, în timpul restaurării, 1962 (documentar foto arh. Ștefan Balș)

Fig. 30 Biserica Domnească „Adormirea Maicii Domnului”, Târgoviște, după restaurare, 1978 (arh. Ștefan Mănciulescu)

Schitul Cornetu

județ Vâlcea

- 8 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosar nr. 9622/1958-1981 - Schitul Cornetu.
- 9 Rodica Mănciulescu, *Biserica Schitului Cornetu*, C.S.C.A.S. - D.M.I., Ed. Meridiane, București, 1968, p. 4.

Geamia „Esmahan Sultan”

Mangalia

- 10 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosar nr. 6181/1960-1962 - Geamia Esmahan Sultan, Mangalia.

Ctitoria vel vornicului Mareș Băjescu din anul 1666, amplasată în minunatul peisaj al Văii Oltului, este restaurată de către D.M.I. în perioada 1960-1962, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu. Întreg ansamblu alcătuit din biserică, case egumenești și incintă fortificată cu turnuri de apărare este consolidat și restaurat⁸. O atenție deosebită este acordată restaurării foisorului caselor egumenești, acoperit cu bolți cu nervuri din teracotă, descris cu multă sensibilitate de restauratoare: „loc ale cărui arcade deschid o minunată perspectivă spre apele rezezi ale Oltului, prins în strânsimea Carpaților acoperiți cu păduri seculare și străjuiți de crestele înzăpezite ce se zăresc în depărtare”⁹.

Întreg ansamblu al geamiei, datând din secolul al XVI-lea este restaurat și pus în valoare de arhitect Rodica Mănciulescu în perioada 1960-1962. Se țes și se injectează fisurile zidăriei, a cărei tencuială este înlăturată, fiind eliberată și pusă în valoare zidăria din piatră. Este refăcut acoperișul tradițional cu învelitoare din olane. Sunt completate ancadramele și este refăcută cornișa din piatră. În interior este restaurat pavimentul de origine, din dale ceramice hexagonale, sunt curățați și restaurați stâlpii din piatră și marmură, care susțin cafasul, proveniți din ruine grecești și care fuseseră tencuiți, sunt restaurate panourilor traforate ale mușarabiei, este refăcut plafonul din lemn ornamentat, sunt decapate tencuielile interioare, punându-se în valoare vechea decorație policromă a pereților - mihrabul semicircular, cioplit în grosimea peretelui, recăpătându-și astfel pictura inițială. Întreaga incintă este amenajată, cu păstrarea caracterului „pitoresc” al acesteia, așa cum suna recomandarea comisiei de avizare din cadrul C.S.C.A.S. - D.M.I.: pietrele de mormânt căzute sunt restaurate și re poziționate, sunt reparate vechile alei pietruite ale cimitirului, fântâna de cult este restaurată - sunt eliberate din betonul adăugat la reparațiile anterioare picioarele sarcofagului folosit ca bazin al fântânii, picioare alcătuite din baze de coloane vechi grecești, pentru completarea amenajării peisagere sunt plantați arbori și flori¹⁰.

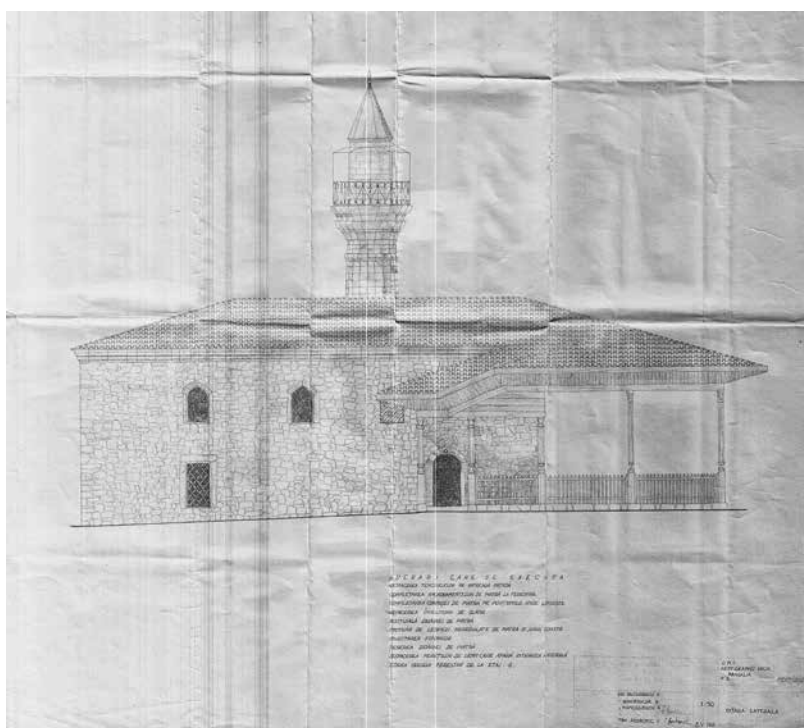

Fig. 31 Geamia „Esmahan Sultan”, Mangalia, fațadă laterală, proiect restaurare, 1961, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

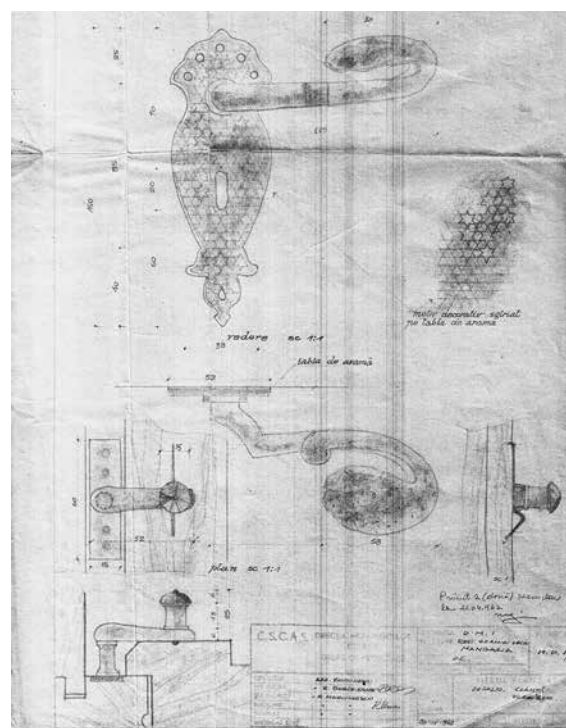

Fig. 32 Geamia „Esmahan Sultan”, Mangalia, detaliu claușă, foreiber, 1962, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

Fig. 33 Geamia „Esmahan Sultan”, Mangalia, după restaurare, 1978 (arh. Ștefan Mănciulescu)

Mănăstirea Strehaia

11 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 8619/1963, 8621/1953-1971, 8622/1966-1970 - Mănăstirea Strehaia.

Ctitoria lui Matei Basarab și a lui Constantin Brâncoveanu devenise biserică de mir în anul 1864. În perioada 1899-1902 autoritățile comunale demolaseră ruinele chiliilor și ale casei domnești. Biserica fusese scoasă din uz în anul 1957. În anul 1960, la demararea intervențiilor de restaurare, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu, din vechea mănăstire nu mai existau decât biserica și turnul clopotniță, de intrare în fosta incintă mănăstirească, aflate în stare precară, și o parte a zidului de incintă, în ruină. Pe baza unei riguroase cercetări a monumentului in situ și a documentării istorice, în perioada 1960-1971 este restaurat întregul ansamblu: biserica, turnul clopotniță, zidul de incintă, fântâna. Decaparea tencuiei recente permite readucerea ferestrelor naosului și pronaosului bisericii la vechile dimensiuni și eliberarea și restaurarea picturii și elementelor decorative originare ale fațadei. Beciurile fostului palat domnesc sunt eliberate, consolidate, restaurate și puse în valoare¹¹.

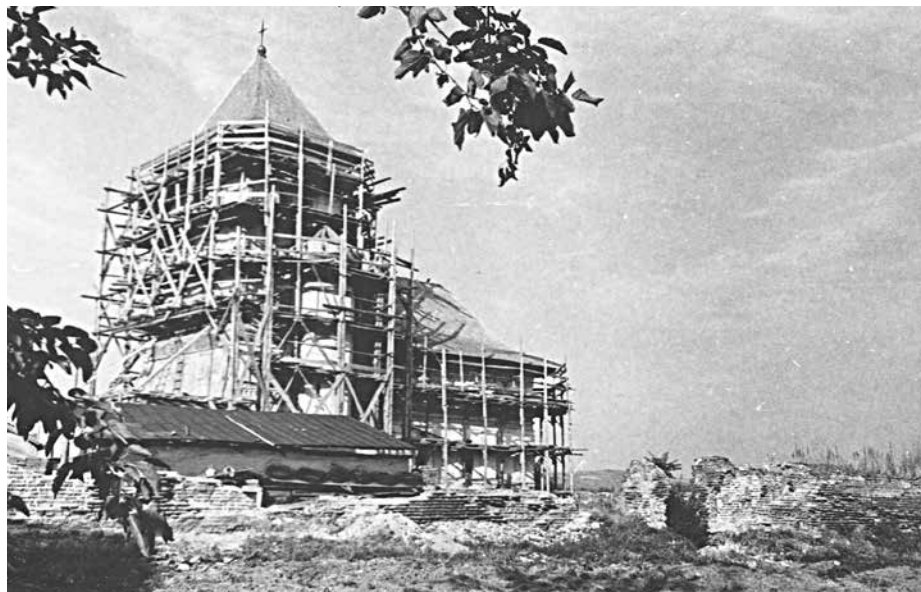

Fig. 34 Biserica mănăstirii Strehaia, în timpul restaurării, 1966 (Gheorghe Marin)

Biserica „Adormirea Maicii Domnului”

Olari, Curtea de Argeș

Biserica ridicată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea se afla în stare avansată de gradare în momentul inițierii de către D.M.I. a intervențiilor în regim de urgență, în anul 1966, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu. Zidurile și bolțile erau străpunse de fisuri puternice, cu dislocări. Șarpanta și învelitoarea erau foarte degradate. Sunt consolidate și restaurate bolțile, zidurile și paramentul prin plombări, țeseri de zidărie, injectări, rostuieli, este consolidată și restaurată scara de acces la turnul clopotniță, sunt refăcute șarpanta și învelitoarea din șifă, pardoselile, tâmplăria. Este amenajată întreaga incintă¹².

12 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosar nr. 4193/1966-1968 - Biserica A.M.D.-Olari, Curtea de Argeș.

Fig. 35 Biserica „Adormirea Maicii Domnului” - Olari, Curtea de Argeș, după restaurare, 1977 (arh. Ștefan Mănciulescu)

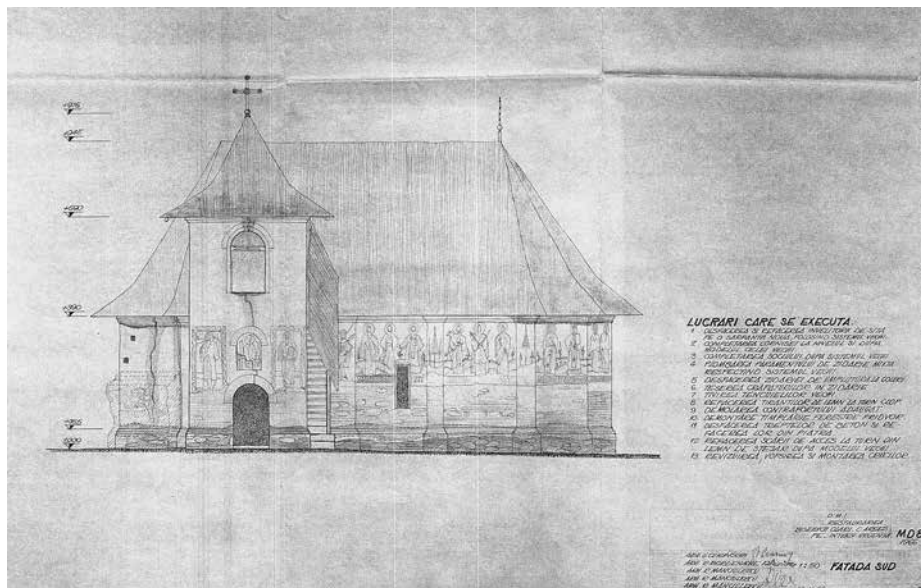

Fig. 36 Biserica „Adormirea Maicii Domnului” - Olari, Curtea de Argeș, fațada Sud, proiect restaurare, 1966, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

Schitul Scăueni

comuna Berislăvești, județ Vâlcea

13 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosar nr. 8039/1956 - Schitul Scăueni, Berislăvești.

Schitul a fost ridicat în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, ca metoh al Mănăstirii Cozia, de către starețul Teodosie, pentru economul și călugării însărcinați cu administrarea moșiei de la Scăueni. La începutul anilor '50 ansamblul alcătuit din biserică, turn clopotniță, casa starețului și zid de incintă era grav avariat. Biserica avea zidurile fisurate și contraforții sudici dărâmați. Casa starețului (fostele chilii) era în ruină: beciul, acoperit cu boltă semicilindrică, era parțial prăbușit, în timp ce etajul era prăbușit în cea mai mare parte, păstrând o parte din ziduri, până la parapetul ferestrelor. La etaj se mai păstrau urmele foișorului, cu cinci coloane din piatră cu arce trilobate, dintre care doar unul mai era în picioare. Zidurile de incintă din piatră de râu erau foarte degradate. Ansamblul este restaurat în perioada 1956–1958, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu. Intervențiile majore se desfășoară asupra casei starețului, care este restaurată pe baza urmelor descoperite in situ, folosindu-se materialul litic găsit în incintă, sunt completate zidurile și bolțile beciurilor și zidurile etajului, este reconstruit foișorul, folosindu-se procedeul anastilozei pentru re poziționarea coloanelor. Se menține și restaurează parapetul aparent. Ansamblul este acoperit cu șifă. Întreaga incintă este amenajată¹³.

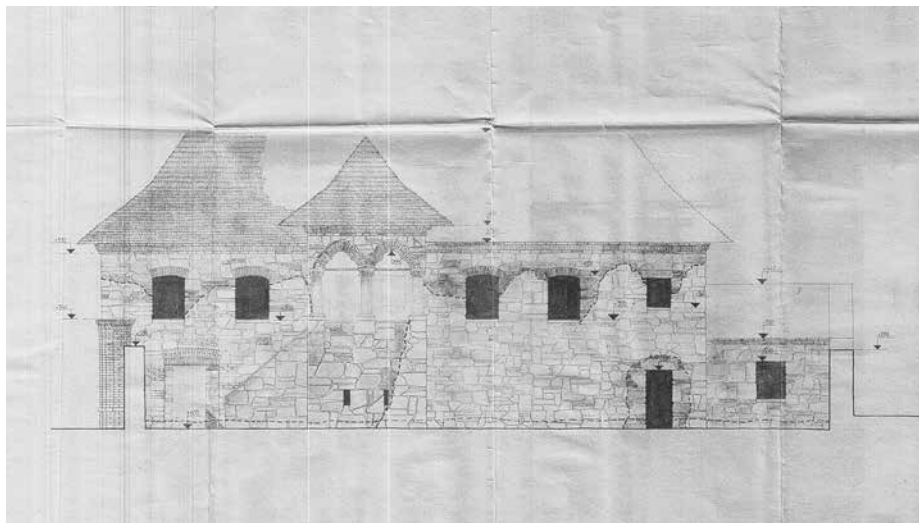

Fig. 37 Schitul Scăueni, comuna Berislăvești, județ Vâlcea, ruine stăreție, 1946 (arh. V. Moiescu)

Fig. 38 Schitul Scăueni, comuna Berislăvești, județ Vâlcea, stăreția după restaurare, 1978 (arh. Ștefan Mănciulescu)

Fig. 39 Schitul Scăueni, comuna Berislăvești, județ Vâlcea, fațada Sud stăreție, proiect restaurare, 1956, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu

Biserica romano-catolică

Florești, județ Cluj

Important monument al goticului târziu, biserica romano-catolică din Florești, județul Cluj, atestată documentar în secolul al XIV-lea, suferise numeroase intervenții modificatoare de-a lungul timpului. Este restaurată în regim de urgență în perioada 1960–1963, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu, care în acea perioadă restaura alte două importante monumente gotice din județ: Biserica romano-catolică „Sf. Mihail” și Biserica reformată Matia din Cluj-Napoca. Intervențiile constau în: decapări de tencuieli pentru punerea în evidență a elementelor originare, desfacerea ferestrelor gotice înzidite, completarea profilelor de piatră, rostuirea zidăriei din piatră, refacerea învelitorii din țiglă pe vechea șarpantă. În interior: sunt restaurate empore, arcul triumfal, este ridicat la cota originală plafonul de deasupra navei centrale din grinzi de lemn, este coborât

14 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 4725/1960-1962, 4726/1963 - Biserica romano-catolică, Florești.

nivelul de călcare, sunt desfăcute tencuielile pentru punerea în valoare a picturii de origine. Este consolidat și restaurat zidul de incintă¹⁴.

Fig. 40 Biserica romano-catolică, Florești, județ Cluj, fațada Sud după restaurare, 1962

Cula Cuțui

Broșteni, județ Mehedinți

15 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosar nr. 1620/1965-1968 - Cula Cuțui, Broșteni.

Casa-culă din Broșteni, ridicată în anul 1815 de Ghiță Cuțui, căpitan al lui Tudor Vladimirescu, ajunsese ruină la începutul anilor '60. Din locuința fortificată mai erau în picioare doar beciurile și parte din puternicele ziduri exterioare ale etajului. În anul 1965, la propunerea arhitectului Grigore Ionescu, proiectul de restaurare a culei îi este încredințat arhitectei Rodica Mănciulescu, care la acea vreme restaura Mănăstirea Strehăia, aflată nu departe. Intervențiile efectuate în regim de urgență în perioada 1965-1968 constau în: consolidarea bolților cilindrice pe arce dublouri ale beciurilor, completarea zidăriei cu cărămidă format vechi, executarea unui planșeu din beton armat peste etaj, cu excepția foisorului, unde planșeul executat este din lemn masiv păstrat aparent, conform celui dispărut, refacerea acoperișului cu învelitoare din șiță și a tâmplăriei din stejar. Este amenajat accesul din șosea până la monumentul istoric, care este pus în valoare, fiind transformat în muzeu¹⁵.

Fig. 41 Cula Cuțui, Broșteni, înainte de restaurare, 1962 (Arhiva D.M.I.)

Fig. 42 Cula Cuțui, Broșteni, după restaurare, 1966, (arh. Rodica Mănciulescu)

Mănăstirea Aninoasa

județ Argeș

16 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 348-356/1968-1976 - Mănăstirea Aninoasa.

Ctitoria clucerului Tudoran Vlădescu din anul 1677, extinsă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, este restaurată de D.M.I. începând cu anul 1968, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu. Este consolidat și restaurat întregul ansamblu, urmărindu-se punerea în evidență a etapelor importante din istoria monumentului. Se intervine asupra bisericii, chiliilor, clopotniței, arhondaricului, paraclisului și zidului de incintă.¹⁶

Fig. 43

Mănăstirea Aninoasa în timpul restaurării, 1970 (documentar foto I. Dumitrescu)

Mănăstirea Mărcuța

București

17 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 2259/1964-1970, 2261/1971-1972, 2262/1970, Mănăstirea Mărcuța.

Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil” a Mănăstirii Mărcuța, important monument al arhitecturii medievale muntenești, este ctitoria marelui logofăt Dan, ridicată în anul 1587, în timpul domniei lui Mihnea Turcitul. Biserica este modificată în secolul al XVIII-lea prin adăugarea unui pridvor de mari dimensiuni și prin modificarea ușilor și ferestrelor care primesc noi încadrări din piatră, decorate cu bogate motive florale. Tot acum ansamblul este îmbogățit prin ridicarea unor ziduri masive de incintă și prin rezidirea turnului clopotniță. La cutremurul din anul 1802 biserica își pierde turla de pe naos, care este reconstruită din lemn, la jumătatea secolului al XIX-lea. Întregul ansamblu este restaurat în perioada 1966-1972, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu. Una din deciziile de restaurare foarte discutate în cadrul comisiilor de avizare este cea privitoare la soarta pridvorului adăugat în secolul al XVIII-lea. Considerându-se că acesta este martor al unei etape semnificative din istoria monumentului, se decide menținerea și restaurarea sa. Turla din paianță a naosului este desfășurată și reconstruită din zidărie, prin analogie. Sunt reîntregite profilatura cornișei și valorosul parament din cărămidă aparentă al bisericii. Sunt restaurate clopotnița și zidurile de incintă. Ambele incinte ale ansamblului sunt amenajate: plantații, alei de acces, trotuare¹⁷.

Fig. 44 Biserica mănăstirii Mărcuța, înainte de restaurare, 1938 (N. Țațu)

Fig. 45 Biserica mănăstirii Mărcuța, după restaurare, 1978 (arh. Ștefan Mănciulescu)

Fig. 46 Mănăstirea Mărcuța, după restaurare, 1978 (arh. Ștefan Mănciulescu)

Biserica „Sf. Vineri”

Târgoviște

- 18 Ștefan Balș, Rodica Mănciulescu, „Un tip neobișnuit de pridvor în arhitectura veche din Muntenia (biserica Sf. Vineri din Târgoviște)”, în *B.M.I.* 1971, nr. 3, p. 75.
- 19 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosare nr. 9226/1967-1968, 9228/1969-1973 - Biserica „Sf. Vineri” Târgoviște.

Prima biserică construită în secolul al XV-lea, cu plan trilobat și boltire a spațiilor tip Cozia sau Cotmeana, fusese reconstruită în secolul al XVI-lea de la nivelul bolților, cu turlă pe naos. În anul 1850 i se adăugase un exonartex și pereții fuseseră înălțați cu un metru. Restaurarea acestei biserici, desfășurată în perioada 1967-1974, șef de proiect arhitect Rodica Mănciulescu, furnizează date surprinzătoare privind evoluția pridvorului în Muntenia. Încă din timpul restaurării, în anul 1971, arhitecții Ștefan Balș și Rodica Mănciulescu publică în *Buletinul Monumentelor Istorice* un studiu despre descoperirile făcute: „Cu toată înfățișarea ei aparent lipsită de valoare, cu o arhitectură deformată prin adaosurile suferite și fără vreo pisanie care să-i ateste vechimea, ea lăsa totuși să se întrevadă că făcea parte din acea categorie de monumente care, la fel ca cenușărea din poveste, putea să-și redobândească frumusețea ascunsă”¹⁸. Restaurarea constă în: desființarea exonartexului adăugat în secolul al XIX-lea, desfacerea porțiunii de zid supraînălțat și restabilirea profilului vechii cornișe cu trei rânduri de zimți din cărămidă, reconfirmarea învelitorii, restabilirea golurilor originare, decaparea tenucielilor și restaurarea paramentului aparent. Lucrările conduc la descoperirea și punerea în valoare a celui mai vechi pridvor deschis din arhitectura muntenească, a cărui masivitate se datorează unui turn clopotniță, dispărut la o dată necunoscută, care, în lipsa unor informații suficiente, nu a fost reconstituit la restaurare¹⁹.

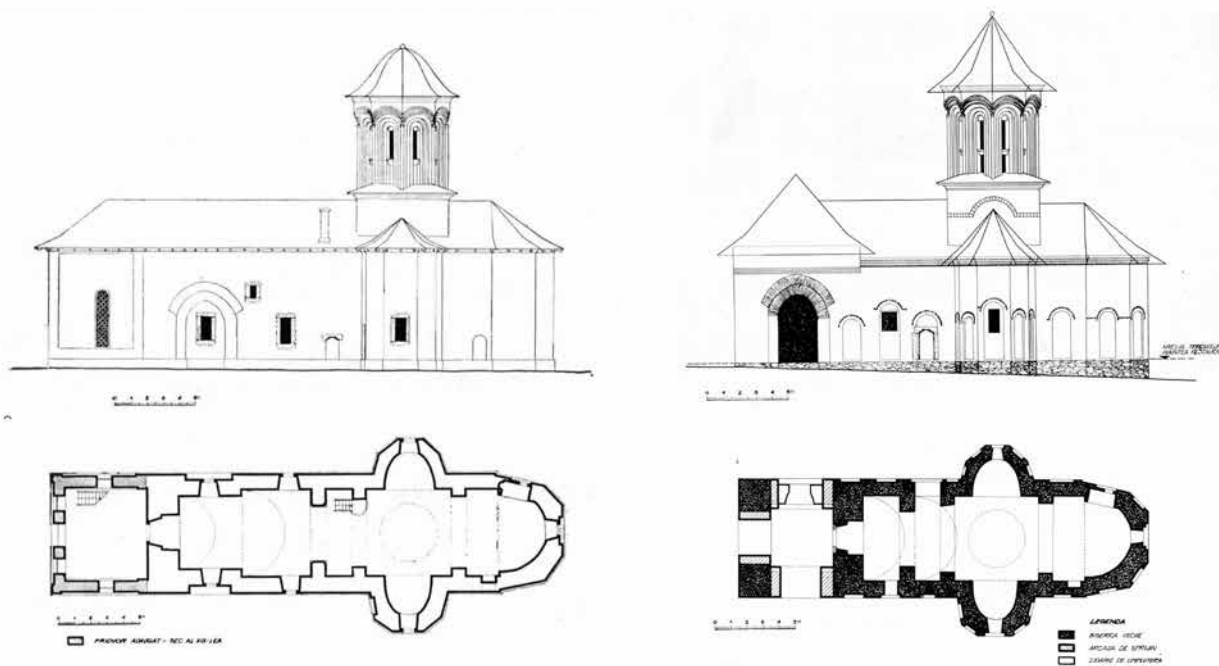

Fig. 47 Biserica „Sfânta Vineri”, Târgoviște, înainte (stânga) și după restaurare (dreapta)

Ruinele bisericii catolice

Baia

- 20 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosar nr. 547/1973 - Ruinele bisericii catolice din Baia.

Ctitoria lui Alexandru cel Bun, atestată în anul 1410, fusese părăsită încă din secolul al XVIII-lea, aflându-se în stare de ruină la începutul anilor '70, când D.M.I. inițiază intervenții de urgență sub coordonarea arh. Rodica Mănciulescu. Sunt intervenții de înlăturare a pericolului de prăbușire, consolidări, nivelări de coronament ale zidurilor și reîntregiri parțiale²⁰.

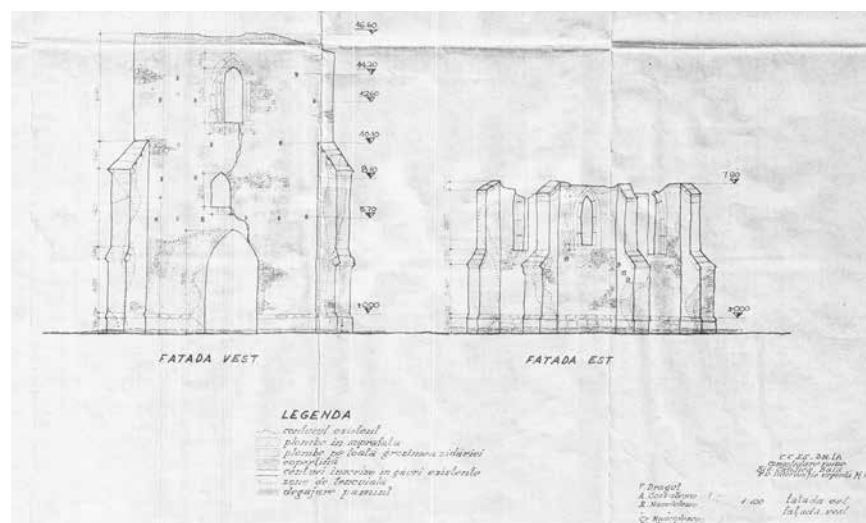

Fig. 48 Ruinele bisericii catolice „Sf. Fecioară”, Baia, proiect consolidare ruine, 1973, șef proiect și desen arh. Rodica Mănciulescu, planșă completată de arh. Cristina Mănciulescu în anul 1977

- 21 Arhiva I.N.P., Fond D.M.I., Dosar nr. 7229/1973 – Mănăstirea Polovragi.
- 22 Fotografiile din arhiva familiei au fost recuperate în mod miraculos după cutremurul din 1977. O parte din lucrările de restaurare sunt ilustrate cu fotografii făcute de Ștefan Mănciulescu în anii 1977-1980..

Ctitoria marelui postelnic Danciul Pârâianul, de la jumătatea secolului al XVII-lea, transformată și înzestrată de Constantin Brâncoveanu, este restaurată de arh. Rodica Mănciulescu începând cu anul 1973²¹. Întregul ansamblu alcătuit din biserică, chilii, ziduri de incintă și bolniță este restaurat și pus în valoare: bisericii și bolniței li se restaurează paramentul exterior, șarpanta, pavimentul interior din piatră, se reface învelitoarea din șifă, bolniței i se reconstituie nivelul superior al turnului clopotniță pe baza urmelor păstrate în zidărie și a tabloului votiv, chiliilor li se redă înfățișarea istorică.

Fig. 49 Mănăstirea Polovragi, plan parter, proiect restaurare, 1973, șef proiect arh. Rodica Mănciulescu, desen „Coco” Marcu și student arh. Ștefan Mănciulescu

Fig. 50 Mănăstirea Polovragi, fațada Vest incintă după restaurare, 1978 (arh. Ștefan Mănciulescu)

Sursa ilustrațiilor

Fig. 1-4, 6-14, 20, 23, 30, 33, 36, 38, 45, 46, 50 – Arhiva familiei Mănciulescu²²

Fig. 5, 21, 22, 26, 28, 31, 32, 35, 39-41, 48, 49 – Arhiva I.N.P., Fond D.M.I.

Fig. 15, 16, 18, 19, 24, 25, 27, 29, 34, 37, 42-44 – Arhiva I.N.P., Fototeca

Fig. 17 – Rodica Mănciulescu, Ion Dumitrescu, „Metode aplicate la restaurarea a două monumente gotice din Cluj, biserica Sf. Mihail și biserica Mathias”, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, C.S.C.A.S. – D.M.I., 1967, p. 20

Fig. 47 – Ștefan Balș, Rodica Mănciulescu, „Un tip neobișnuit de pridvor în arhitectura veche din Muntenia (biserica Sf. Vineri din Târgoviște)”, în *B.M.I.* 1971, nr. 3, pp. 76-77

Ștergeri incomplete

ESEU FOTOGRAFIC

Patrimoniul conservat, patrimoniul dispărut. Între aceste repere există un interval, iar aici întâlnesc o nostalgie a straturilor orașului care tind să se înlocuiască reciproc, dar rămân încă într-un fel de stare intermediară, de suspensie, de coexistență. Orașul preexistent mai trăiește, își comunică texturile, vibrația și drama de a fi acoperit de nouitatea nu rareori ostilă, brută și indiferentă. Dar incompletă.

Dacă aș încerca să caracterizez starea patrimoniului astăzi în România (o misiune care mă depășește), aș observa că această viață „între” tinde să fie mai degrabă un „câmp”, un fundal și mai puțin o sumă de excepții punctuale.

Fotografiile eseului descriu fragmente din Buzești-București și din Galați, dar valoarea lor de exemplu punctual este mai puțin relevantă decât cea a ilustrării dilemelor unui context mai larg, la scări multiple, referitor la relația impură dintre frânturi de memorie și straturi noi, agresive, parțiale.

Mulțumiri istoricului Ciprian Ciocan pentru îndrumarea de specialitate în explorarea împreună a orașului Galați.

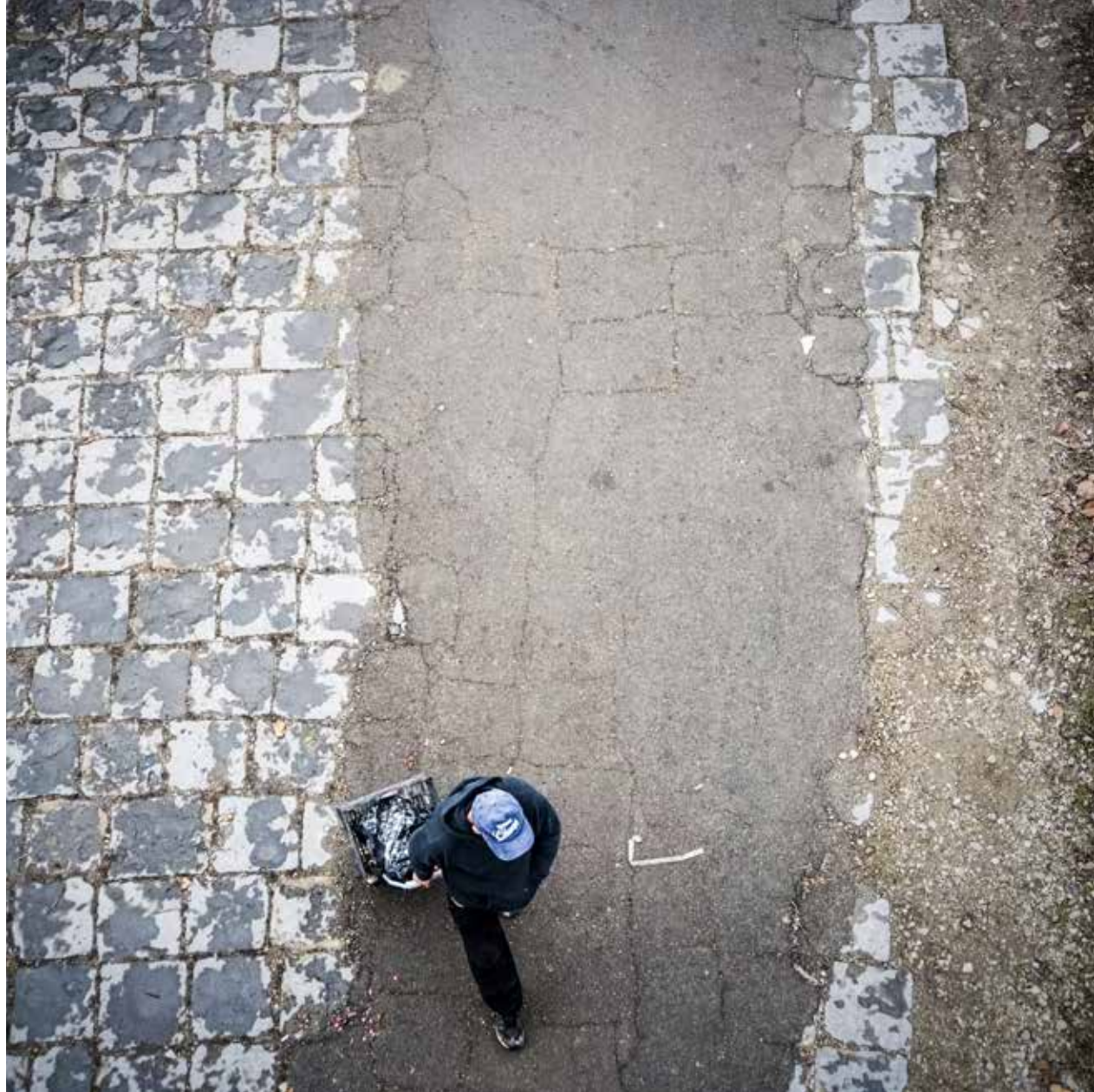

Alexandra Mihailciuc

În jurul focului. Arhitectură, tradiție și
inovație în sisteme de încălzire și gătit

Corina Mihăescu

Roberta Grignolo

Diritto e salvaguardia dell'architettura
del XX secolo

*Law and Conservation of the
20th Century Architecture*

Oana Țiganea

Alexandru Mexi

Grădinile Castelului Peleş.
Mitologie dinastică și peisaj cultural

Ioana Tudora

Jan Hülsemann

Casa țărănească săsească din Transilvania.
Ghid pentru restaurarea caselor vechi

Iozeфина Postăvaru

RECENZII

Alexandra Mihailciuc

În jurul focului.

Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit

Editura Pro Patrimonio, 2017

Corina Mihăescu

Institutul Național al Patrimoniului
mihaescucor@yahoo.fr

Când, în urmă cu patru ani, am primit la Aubagne, oraș din Franța ce găzduiește anual un mare târg de ceramică, o carte caldă, abia ieșită la acea vreme din povestea construirii unui cuptor de ars oale, numită *Naissance d'un four céramique (Carnet dessiné des étapes de la construction par Aurélie Malbec. Textes techniques d'André Adelheim)*, gândeam cu interes că ideea unei astfel de lucrări originale și interesante nu a fost încă îmbrățișată la noi decât în capitolele unor scrieri cu tematică etnografică, deși realitatea românească din domeniul acestor ingenioase instalații tehnice, cuptoarele de ars oale, acoperă și justifică încă o bogată tipologie.

Iată însă că în anul 2017 aveam să aflu, prin înfățișarea cărții *În jurul focului – arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit*, la care s-ar mai putea adăuga, în consecvență cu conținutul, conceptul de ardere, cu referire la procesul de obținere a vaselor în cuptoare speciale tradiționale, scrisă de Alexandra Mihailciuc, că gândul meu de atunci s-a împlinit.

Mai mult decât atât chiar, întrucât cuprinsul cărții conține o arie mai largă de abordări, într-o tonalitate diferită și într-un registru de discursuri foarte variate, promițând o lectură plăcută și atractivă pe mai multe paliere de interes științific: arhitectură, istorie, etnografie, folclor.

Cartea s-a născut „din focul creației” autoarei, care a participat la mai multe workshop-uri de meșteșuguri tradiționale și tehnici experimentale organizate, unele dintre ele, cu ocazia reabilitării și restaurării conacului Petre P. Carp din Țibănești, Iași. În cuprinsul acestei lucrări, unul dintre capitole este dedicat unui studiu de caz – povestea sobei „verde lutuit” botezată cu agheasmă, un atelier care a avut drept scop reconstrucția unei sobe istorice din faianță de Meissen care a aparținut conacului Petre P. Carp. Poate că aici s-a născut ideea îmbrățișării unei arii tematice vaste, pornind de la descoperirea sobelor, a sistemelor de încălzire, a redescoperirii vieții în jurul focului, a organizării spațiului arhitectural în funcție de locul acestui element vital și simbolic și a poveștilor de la gura sobei...

Autoarea mărturisește dintru început atracția pentru sobe și cuptoare ca elemente de patrimoniu, ce țin nu numai de latura *savoir faire*-ului conținut în meșteșugul construirii lor, ci și de aceea sensibilă, inefabilă ce vine din adâncul ființei, din amintirile copilăriei, păstrate senzorial în gusturi, mirosuri, apropieri tactile.

Cartea este un eseu despre meșteșuguri, o pledoarie pentru practicarea lor, o explicitare a vieții satului din această perspectivă, o căutare a oamenilor ce cunosc meserii, meșteșuguri, arte, semne și simboluri.

Deși suntem avertizați că lucrarea nu este rodul muncii unui cercetător etnolog sau istoric, ci „e mai mult un jurnal de bord al unui arhitect călător care a înțeles urgența documentării acestor sisteme în România înainte de a se transforma totul în oale și ulcele”, autoarea își trădează pe parcurs vocația de cercetător avizat în domeniul pe care și l-a asumat.

În „Dimensiuni culturale” sunt precizate țintele cărții: ea „urmărește focul, din calitatea lui de conținut al unui obiect, într-o manieră selectivă, atingându-se numai tangențial teme complementare. Soba, cahla, hota, cuptorul, toate aceste elemente care generează spațiul interior, ocupă primul plan”.

„În jurul focului” se naște o lume și tot în jurul aceluiași element sacru se naște ideea de casă, de cămin. Casa este acolo unde arde focul în sobă sau în cuptor, de aceea camerele de locuit poartă numele prestigioaselor obiecte ce adăpostesc focul: camera de locuit este numită în funcție de regiuni „sobă” sau „soba de la drum”.

Cât de complex este focul! Ni-l dezvăluie astfel autoarea din perspectiva expresiilor care îl conțin, al relevanței funcțiilor sale în desfășurarea vieții și în etapele ei primordiale și finale prin obiectele în care el este conținut: vatră, sobă, cuptor – ca elemente ce caracterizează și organizează spațiul și viața cu ritualurile și evenimentele ei.

În funcție de tehnici, volume, morfologie, expresivitate, aspect, aceste instalații care „zidesc” focul în pământul din care sunt făcute reprezintă niște martori locali ce pot departaja apartenențe identitare locale și regionale.

Unde stătea focul de-a lungul vieții tradiționale? Răspunde la această întrebare tot autoarea: în țest (cuptor mobil), în vatră liberă cu horn suspendat, în vatră cu arcade, în cuptor cu vatră în față, în cuptor cu cahle și pomnol, în cuptor pentru dormit, sobă oarbă, sobă perete, sobă de cărămidă, sobă cu plită. Înainte de a le analiza pe fiecare, le identifică și le distribuie geografic într-o repartitie la nivelul întregii țări.

Intrăm acum în familia sobelor și a cuptoarelor, capitol ce preamărește mâinile ce le-au zămislit și oamenii care le-au cinstit.

Interferența cu fragmente din jurnalul de călătorie al autoarei aduce un aer nou și un ton proaspăt în care, ca într-un joc de imaginație, prin personificări inedite, ghicim epoci, zone, stiluri, forme, structuri morfologice, complexitate tehnică, elemente de construcție.

„... Apoi stră-străbunicul cu priză la femei, Țestul acesta, aparent grosolan, dar care multe știe. Are un soi de urmași pe roți, dacă ne gândim la mobilitate (...). Surorile din Gorj cu multele lor «fumuri», Doamnele cu coloane, norocul lor că sunt frumoase și le suportă lumea (...) Gurmandele istețe, asta ar fi familia Cu Plită. Să nu le uităm nici pe rudele Săsești cu Cahle Smălțuite, nici pe cele mai sclifosite, germanofile, cu medalioane, cornișă cu denticuli, mascheroane, volute, ghirlande, cornuri ale abundenței (...).”

Reîntoarcerea în registrul științific continuă analizarea sistemelor arhaice, pornind de la vatra liberă, și a celor actuale de încălzit și de gătit, în care se constată o perfecționare continuă datorată trecerii gradate de la folosirea deschisă a focului la cea închisă.

De remarcat este rigurozitatea analitică a fiecărui tip de sobă din perspective complexe și complementare. Nu lipsesc explicațiile etimologice, istorice, geografice, dar și abordările etnologice – cercetarea de teren, interviul, descrierea etnografică; această interdependență a domeniilor ne face să apreciem viziunea totalizatoare asupra obiectelor și fenomenelor în conexiune, nu de puține ori, cu folclorul, cu paremiologia, cu datinile, obiceiurile, credințele și ritualurile.

Unde stătea focul? Aceeași întrebare și alte răspunsuri, referitoare la tipologiile de compartimentare interioară și la raportul cu soba, o arhitectură a interiorului ce ordonează situarea obiectelor care constituiau specificul camerelor țărănești raportate la așezarea sistemului de încălzire.

În capitolul „Familia cuptoarelor tradiționale” autoarea realizează o prezentare a principalelor tipuri de cuptoare, începând cu cele pentru preparat hrana: țestul (cuptor mobil primitiv), cuptorul cu vatră în casă și loc de dormit (un fel de casă în casă, soba devenind o instalație complexă, centru de viață, dormitor și bucătărie), cuptorul de curte („regele gospodăriei”), cuptorul pentru afumat prune.

Capitolul dedicat „Cuptoarelor meșteșugarilor” ne introduce în lumea specializată a diferitelor meserii tradiționale: olăritul (cuptorul olarului), țiglaritul (cuptorul țiglarului), cărămidăritul (cuptorul pentru ars cărămida), vărăritul (cuptorul pentru ars varul).

După cum constatam la începutul prezentării, există mai multe tipuri de cuptoare de ars oale – îngropate, semiîngropate, de suprafață – din punctul de vedere al poziției față de nivelul solului. Indiferent de această poziție, ele sunt prevăzute cu una sau cu două guri de foc.

Din punct de vedere al organizării constructive: cuptoare verticale cu vatră neorganizată, cuptoare tronconice, ovoidale sau drepte cu vatră organizată, semisferoidale – ovoidale, cu vatră organizată, cu grătar și horn.

În această tipologie așază Alexandra Mihailciuc și cele două cuptoare pe care le-a întâlnit la Schitu Stavnice, localitatea în care a fost vizitator, dar și cercetător; mă refer la contribuția sa reprezentată de capitolul „Cum se face un cuptor pentru ars oale?”.

Întâlnirea pitorească cu regretatul olar Dumitru Ifrim este cuprinsă în câteva rânduri pline de savoare:

„Când m-am întâlnit cu olarul, la el în curte, și cu al său cuptor, inima mea a stat. Curgea prin mine bucurie. Am văzut toată istoria formelor în câteva secunde și mai pe seară aruncată în foc. Urmărind cum într-o secundă o formă se

poate schimba radical, mi-am simțit cunoștințele „academice” de nimic; mai era ceva: eu vorbeam în desene (statice) și olarul vorbea în „dans de boț”, o posibilitate nesfârșită de rezolvări. Nea Ifrim, zis „Regele” din Schitu Stavnice, textul acesta e pentru matală, că puțin ne-am văzut și mult ne-am înțeles. Nea Ifrim ne proba vasul stând pe el, făcea glume deocheate, băga oamenii în cuptor, lucra cu ochii închiși. (...) Cu Regele și vecinii lui am stat să asistăm arderea vaselor de lut. (...) Cuptorul se alimenta permanent cu lemn. «Cum știi când e gata, Rege?», «După vreo 8-10 ore așa, când flacăra se albăstrește: atunci!».

„Anul trecut, fiul Regelui, Daniel, m-a lăsat să scot oalele dintr-un alt cuptor (...). Oale înfierbântate, nuanțate, texturate, dar simple și suverane, ieșind dintr-o gaură. Oale mândre și modeste. Oale mari și mici. Oale cu rezolvări perfecte de curbe și surorile lor mai urâte.”

Tot la întrebarea cum se construiește un cuptor i-a răspuns și Adriana Scripcaru în timpul experienței de la Pisc, sat de olari, specializat până în urmă cu puțin timp și în producerea figurinelor de lut.

„Cuptorul de ars țigle de la Apoș” nu reprezintă doar o descriere de instalații și obiecte, ci prezentarea simbolică a ideii de acoperiș/invelitoare a omului, a satului, a lumii. Apoșul are „toate țiglele pe casă”, căci instalația care livrează pe piață „unul dintre puținele produse manuale, capabile să concureze cu cele industriale” are aspect de casă, o casă mare a focului.

Se urmărește filonul țiglei, istoria ei, utilizarea ca material pentru restaurări, pentru redobândirea specificului comunitar, identitar al zonei, prin învelirea casei cu aceste plăci de pământ ars: „o experiență de tipul arheologiei experimentale pentru oricine participă și descoperă nu numai un proces, dar și tipul de viață din spatele lui”.

Autoarea abordează și un alt aspect al practicării meșteșugurilor: agreeamentele tehnice – necesitatea instituirii unei baze legale, a specializării și obținerii standardelor ocupaționale în domeniul meșteșugăresc pe cale de dispariție.

Este remarcabilă dublarea sensului cuvântului scris de imagine, o selecție atentă, riguroasă și semnificativă a celor mai reprezentative ilustrații ce contribuie la articularea tuturor secvențelor ideatice, a tipologiilor realizate. Este și cazul ilustrării țiglelor identificate în Transilvania. De altfel, expresivitatea unui asemenea semn ceramic care înglobează trei elemente fundamentale ale lumii – apă, pământ și foc – și care durează în timp acoperișul casei, al universului vieții, este redată în imaginea de fond a copertei cărții – o carte acoperită cu țiglă, o construcție temeinică, așadar cum a fost construită de autoare.

În afara imaginilor propriu-zise, textul este însoțit și de alte ilustrații – schițe și desene de arhitect – ce redau în construcția lor subiectele abordate, completate uneori de explicații manuscrise – exemplu: „Țestul/Practică și ritual. «Cupola lumii». Pâine. Pământ. Cuptor”, în care este sugerată metafora similitudinii preparării pâinii și a lutului pentru „frământarea” pâinii și a cuptorului – gesturi creatoare asemănătoare cu facerea lumii.

Lucrarea Alexandrei Mihailciuc are atât virtuți teoretice, cât și practice. Învață și te învață deopotrivă cum să faci, prin explicarea și etalarea rigurozității procedeelelor tehnice legate de etapele de construcție și crearea cuptoarelor, sobelor, cahlelor, țiglelor, oalelor... un fel de aducere a tradiției în actualitate, o conexiune intimă cu trecutul care poate face legătura cu viitorul.

„De ce să nu luăm tradiția aia veche și să o transmitem?”, se întreabă Atil Koloszi, din Poiana Mărului – Brașov, care face cahle de sobe și cu modele vechi. Iar Michael Hennind din Cisnădioara – Sibiu își asumă temeinică în construcția sobelor, convins fiind că „ea nu este pentru doi-trei ani, și nici măcar pentru o generație, ci pentru a transmite sufletul casei din moși-strămoși”.

Demonstrațiile autoarei constituie abordări inedite care racordează subiecte de arhitectură bogate în simboluri și superstiții despre „umilele” coșuri ale vetrelor, sobelor și cuptoarelor, atât de importante de altfel pentru buna funcționare a instalațiilor care le conțin.

Spații intermediare care asigură comunicarea între interior și exterior, praguri peste care poate trece necuratul, coșurile sunt străjuite de un paznic al casei, icoana de vatră. Răspunzător de buna lor funcționare este coșarul – aducător de noroc, dar și responsabil de aplicarea unor norme în spiritul și litera legii.

În „Cuvântul înainte”, Șerban Sturdza argumentează subiectul și apariția acestei cărți, considerând că „poate fi utilă pentru cei care intenționează să-și amenajeze un spațiu (...) arhitectural în jurul focului (...) pe măsura personalității proprii și ideii de comuniune, familie”. Pentru acest deziderat lucrarea conține „o punte” de trecere de la sistemele tradiționale la cele inovative și derivate.

Finalul face apel la salvarea și la salvagardarea unui tip special de patrimoniu material și imaterial: „oricum ar fi, a reintroduce o sobă valoroasă, în

variantea ei recuperabilă cu cahle, în circuitul vieții contemporane pare un gest normal și sănătos”.

Ultimul capitol al lucrării poate fi o carte în carte, prin configurarea sa din mărturii diverse ale unor personalități „așezate”, „cu soba și cuptorul în gând”, în jurul mai multor sensuri și semnificații ale focului. Povești, atitudini și abordări memorabile!

Mărturisesc acum că această carte m-a cucerit: prin tematica abordată, prin demonstrațiile pertinente, prin stilul provenit din discursuri tematice variate în care am regăsit similitudini cu aspecte din subiectele cercetărilor mele etnologice.

Am regăsit în ea părți, fragmente din preocupările mele etnologice, din temele mele de cercetare, din domeniul olăritului în special.

Punctând pe o hartă imaginară, văd trasee identice pe care le-am urmat, locuri și întâmplări comune pe care le-am străbătut și le-am petrecut, aceiași oameni (meșteșugari) pe care i-am avut părtași în discuții și în interviurile realizate în timp. O lume pe care o cunosc și cu care empatizez. Poate de aceea am savurat pagină cu pagină lectura acestei frumoase cărți, ca un companion din umbră pe drumurile pe care a purces autoarea, luminate de focul creator.

Am parcurs și capitole care au dezvăluit amintiri legate de aceste monumente de suflet – sobe, cuptoare –, care au actualizat prin procese de memorie involuntară latura senzorială... un alt fel de patrimoniu imaterial, inefabil și genuin.

Era nevoie de această carte care ne învață subtil, îndeamnă la recuperare, la regândirea meșteșugurilor, la practicarea lor, la menținerea unor tradiții, la respect, considerare și reconsiderare.

Am citit *În jurul focului* la biroul meu, situat între o sobă veche, frumoasă, funcțională, dar rece și un calorifer cald.

Sobele casei punctează istoria ei; fiecare are o poveste. Poate că ele se aseamănă cu multe altele văzute de mine în zona în care locuiesc, care au murit demult.

Erau sobe maiestuoase, pe care le admiram trist, dramatic, înainte de anul 1989, când și în cartierul nostru, situat undeva, ca în refrenul unui cântec, între strada Popa Nan și Hala Traian, morbul demolărilor ajunsese.

Îmi aduc aminte cum din casele „dezbrăcate” pe dinăuntru pentru a fi distruse vedeam în trecere, prin ferestrele goale, siluetele unor sobe cum nu mai văzusem pe atunci. Erau, multe dintre ele, albe, zvelte, dantelate, altele mai masive, purtând însă „haina” eleganței, cu volute decorative în care admiram filigranuri de porțelan. Alte capodopere ale genului se înfățișau în culori pastelate, inscripționate poate Meissen sau Hardmuth (după tipologia realizată de autoare).

Ce încântare să le descopăr, ce tristețe! Au dispărut sobele, rând pe rând, într-un timp scurt, odată cu atâtea case boierești cărora le făcuseră fala.

Cartea Alexandrei Mihailciuc lucrează, iată, subtil, în fiecare care o va citi.

Am înțeles, printre altele, că lucrurile trebuie prețuite și respectate: frumoasele sobe ale casei conțin, pe lângă istorie, un savoir-faire specific, din păcate pe cale de dispariție, care ar trebui reinviat prin aducerea lor din nou în practică.

Cartea realizată prin Fundația Pro Patrimoniul cu sprijinul Ordinului Arhitecților din România pune în valoare meritele autoarei care zidește focul în sobe și în cuptoare prin povești, în tehnici, viziuni și abordări teoretice și practice – arhitecturale, folclorice, patrimoniale și etnologice – capabile să susțină interesul practicării unor meserii și meșteșuguri conexe care pleacă „din jurul focului”.

Roberta Grignolo

Diritto e salvaguardia
dell'architettura del XX secolo
*Law and Conservation of the 20th
Century Architecture*

Mendrisio Academy Press,
SilvanaEditoriale, 2014

Oana Țiganea

Universitatea Politehnică, Milano
oana.tiganea@gmail.com

Tema sustenabilității este abordată și în practica arhitecturală, mai ales în proiectele ex novo prin experimentarea unor materiale de construcții și soluții structurale noi, performante, și în conformitate cu cerințele actuale de eficiență energetică, calitate în construcții, risc seismic, siguranță la foc sau utilizarea nediscriminatorie a spațiilor din perspectiva accesibilității. În plus, se militează pe un impact ambiental minim în condițiile unei investiții economice eficiente. Toate acestea, în contextul în care, cel puțin la nivelul spațiului european, se încearcă o unificare a principiilor de proiectare și construcție prin adoptarea unor normative internaționale generale (Eurocoduri), posibil de adaptat și aplicat în diferitele contexte naționale și/sau regionale. Ceea ce însă nu se accentuează suficient de mult, cel puțin nu în contextul profesional românesc, este faptul că una dintre formele cele mai sustenabile de intervenție arhitecturală ar putea fi însăși „recuperarea” mediului construit existent, fie că această intervenție este restaurarea, reabilitarea sau re-adaptarea funcțională a construcțiilor. Indiferent de situație, această gamă variată de intervenții la nivelul mediului construit se confruntă cu problema continuei adaptări la normativele în vigoare la nivel internațional, național și/sau regional, ridicând numeroase probleme din punct de vedere legislativ, economic și, nu în ultimul rând, etic din perspectiva profesională dar și socio-culturală.

În perioada 2008–2012 Roberta Grignolo¹ alături de Franz Graf – ambii cadre didactice și cercetători ai Academiei de arhitectură din Mendrisio (Universita' della svizzera italiana, Elveția), au coordonat proiectul de cercetare *Enciclopedia critică privind refolosirea și restaurarea arhitecturii secolului al XX-lea*². Acest proiect de cercetare a fost dezvoltat cu scopul extrem de precis de a aduce în atenția specialiștilor – la nivel internațional și interdisciplinar – problema proiectării și intervenției la nivelul mediului construit existent, cu precădere asupra arhitecturii secolului al XX-lea. Astfel, în cadrul proiectului s-a abordat problema extrem de complexă privind recunoașterea patrimonială, protejarea, conservarea și, nu în ultimul rând, re-adaptarea la cerințele economice, sociale și culturale ale arhitecturii trecutului recent.

Proiectul a presupus interacțiunea și colaborarea diverșilor specialiști din domeniul patrimoniului arhitectural – arhitecți, ingineri, istorici, artiști, arheologi, antropologi etc. – având ca nucleu principal Elveția, la care se alătură specialiști vest europeni. Obiectivul principal al proiectului de cercetare, așa cum rezultă din descrierea sa, este definirea unei enciclopedii critice digitale, disponibile și în versiunea tipărită, în scopul formării și educării profesionale a tuturor celor implicați în proiectele de intervenție asupra arhitecturii secolului al XX-lea. Rezultatele proiectului, de până în acest moment, sunt cele două publicații coordonate de Roberta Grignolo publicate în 2012 și, respectiv, 2014. Primul volum, coordonat în colaborare cu Bruno Reichlin, aduce în atenția specialiștilor problema spațiului interior ca element definitoriu și caracteristic al arhitecturii moderniste, militând spre necesitatea protejării și conservării sale³. Cel de-al doilea volum, subiectul acestei recenzii, aduce în dezbatere aspecte practice privind intervenția efectivă asupra arhitecturii secolului al XX-lea din perspectiva spinoasă a cadrului legislativ internațional, național și/sau regional și a interacțiunii acestuia cu lumea practicii patrimoniale. În plus, acest volum este adresat atât specialiștilor, cât și nespecialiștilor, cu referire în mod direct la membrii comunităților locale, beneficiari, proprietari sau diferiți actori economici, politici și sociali implicați în aceste proiecte de intervenție.

Ceea ce merită a fi specificat și subliniat, încă de la început, este caracterul incluziv al abordării la nivelul construcțiilor secolului al XX-lea, care nu ține cont de statutul juridic de protecție al acestora. În alte cuvinte, cercetarea se

1 Roberta Grignolo este arhitect și lector în cadrul Academiei de arhitectură din Mendrisio (Universitatea Elveției Italiene), unde începând cu 2009 predă cursul de *Restaurarea și reutilizarea arhitecturii secolului XX*. Cu o formare academică împărțită între contextul italian (Politecnico di Torino și Politecnico di Milano) și cel elvețian (Universitatea din Geneva), și-a desfășurat cariera de cercetare în domeniul moștenirii arhitecturale a secolului XX și a abordării patrimoniale. În prezent este vice-președintele asociației DoCoMoMo Elveția, filiala națională a DoCoMoMo Internațional principala organizație la nivel internațional orientată spre documentarea, promovarea și conservarea arhitecturii moderniste.

2 <https://search.usi.ch/it/progetti/298/enciclopedia-critica-per-il-riuso-e-il-restauro-dellarchitettura-del-xx-secolo>.

3 Roberta Grignolo, Bruno Reichlin (coord.), *Lo spazio interno moderno come oggetto di salvaguardia / Modern Interior Space as an Object of Preservation*, Mendrisio Academy Press – Silvana Editoriale, Mendrisio, 2012.

extinde și asupra unor clădiri lipsite de recunoașterea oficială a valorii patrimoniale. Obiectivul publicației, și al cercetării în general, este orientat spre diseminarea unei practici arhitecturale de intervenție la nivelul mediului construit, indiferent de datarea sa istorică, versus uneia de proiectare ex novo. Acest fapt este evidențiat și prin cele peste cincizeci de exemple de proiecte de intervenție prezentate în cadrul volumului și care acoperă integral secolul al XX-lea. Pornind de la Maison Blanche (arh. Le Corbusier, 1911 – 1920) până la Steinkirche din Cazis (arh. Werner Schmidt, 1994 – 1997), lucrarea nu se limitează doar la structurile reprezentative ale modernismului precum clădirea școlii Bauhaus din Dessau (arh. Walter Gropius, 1925 – 1926) sau Cite' Radiusee din Marseille (arh. Le Corbusier, 1945 – 1952), ci își propune o acoperire geografică mai amplă, încercând să depășească într-o oarecare măsură sfera culturală vest-europeană. Însă, fiind vorba de o *enciclopedie critică* a intervențiilor și nicidecum de o istorie a arhitecturii, aceste exemple surprind acele realități culturale unde «conservarea arhitecturii secolului al XX-lea a devenit o disciplină de sine stătătoare în cadrul mai amplu al restaurării, iar patrimoniul arhitectural din perioada post-1945 este considerat demn a fi salvat și protejat»⁴. Or, pornind de la această afirmație cu care autoarea deschide volumul, este evident și de la sine înțeles lipsa aproape integrală a exemplurilor din Estul Europei (spațiul fost socialist), unde istoria arhitecturii post-1945 este în plin proces de cercetare și (re)scriere, simultan cu redefinirea valorilor patrimoniale. În cazul concret al contextului românesc, arhitectura secolului al XX-lea încă este împărțită net între perioada pre – și post – 1945. Dacă prima categorie este favorizată din punct de vedere legislativ în ceea ce privește recunoașterea sa patrimonială, cea de-a doua categorie apare reprezentată punctual în Lista Monumentelor și Siturilor Istorice doar prin intermendiul unor exemple considerate „excepționale”, precum este cazul Sălii Palatului din București (arh. Horia Maicu, Tiberiu Ricci și Ignace Șerban, ș.a. 1958 – 1961) sau Complexul parohial romano-catolic din Orșova (arh. Hans Fackelmann 1972 – 1976). Însă, în mod nediscriminatoriu, mărturiile tangibile ale secolului al XX-lea dispar datorită unui cumul de factori determinați de lipsa percepției patrimoniale a arhitecturii la nivelul comunităților locale, din lipsa studiilor suficiente de vaste în domeniul istoriei și restaurării acestei categorii patrimoniale, dar și datorită intervențiilor invazive de re-adaptare și/sau demolare.

Pentru publicația în discuție, referința principală se păstrează în mediul vest european, caracterizat de continuitatea teoriilor și abordărilor patrimoniale la nivelul mediului construit. Alături de această referință fundamentală sunt introduse o serie de exemple din contextul est european precum Palatul republicii din Berlin (Palast der Republick, inaugurat în 1976 și demolat în perioada 2006 – 2008) și Palatul culturii și științei din Varșovia (arh. Lev Rudnev, 1952 – 1955), sau chiar din afara contextului european precum Muzeului național de artă occidentală din Tokio (arh. Le Corbusier, 1957 – 1959). Astfel, volumul este adresat în mod direct celor care recunosc *apriori* valoarea patrimonială a acestei moșteniri arhitecturale, oferind un instrument de lucru orientat spre un scenariu de *salvgardare* și susținut prin numeroasele cazuri studiu provenite din contexte antropologice culturale și, mai ales, legislative extrem de diferite. După cum specifică și coordonatoarea volumului, nu se poate defini o rețetă de intervenție, ci se pot analiza experiențele similare la nivel internațional – pozitive și negative – pentru a se construi o bază solidă de expertiză în domeniu, dar și pentru a se crea baza argumentării valorii patrimoniale asociate arhitecturii secolului al XX-lea.

Pe lângă argumentarea acestei valori patrimoniale este important a se înțelege de ce arhitectura acestei perioade istorice merită a fi analizată din perspectiva intervențiilor și, mai ales, de ce se deosebește de arhitectura secolului precedente în momentul aducerii sale la zi din perspectiva normativelor în vigoare. În partea introductivă a volumului, Roberta Grignolo aduce în prim plan tocmai acele caracteristici ale arhitecturii secolului al XX-lea prin care se motivează necesitatea înțelegerii contextului legislativ și a impactului de transformare asupra mediului construit. În primul rând, fiind vorba de abordarea unei moșteniri construite a trecutului recent, procesul de patrimonializare este mult mai complicat și dificil atât din perspectiva cadrului legislativ, cât și din perspectiva social – culturală. Indiferent de contextul cultural analizat, percepția patrimonială a arhitecturii secolului al XX-lea este absentă la nivelul comunităților locale, datorită subiectivității generate de legătura recentă cu mediul construit folosit la nivel cotidian.

În al doilea rând, arhitectura secolului al XX-lea se deosebește de cea a altor perioade istorice prin însăși caracteristicile sale arhitecturale: noi programe de arhitectură care au generat noi funcțiuni și modalități de folosință și percepție ale spațiului (marile cartiere urbane, stadioane, noduri de infrastructură modernă

- aeroportul etc.), precum și noi tehnici constructive susținute de un ritm intens al industrializării construcțiilor. Acest aspect experimental specific arhitecturii secolului al XX-lea are o consecință directă asupra durabilității materialelor de construcții folosite și, ca atare, asupra gradului de degradare materială, mult mai accelerată, impunând intervenții imediate în ceea ce privește adaptarea la noile cerințe de calitate a construcțiilor și a nevoilor de uz. În plus, numeroase materiale de construcții experimentate în secolul al XX-lea s-au dovedit a avea un impact negativ asupra mediului înconjurător, ridicând probleme majore de eficiență termică și poluare.

În al treilea rând, arhitectura secolului al XX-lea este abordată prin prisma complexității și fluidității spațiului interior care a generat noi programe arhitecturale și care, în unele situații, nu permit re folosirea funcțională fără deteriorarea calităților spațiului arhitectural al acestora.

Un al patrulea argument ce însă nu apare specificat în mod explicit, dar care merită atenție, este caracterul de *masă* al acestei arhitecturi. Arhitectura secolului al XX-lea, înțeleasă în complexitatea sa funcțională și tehnico-construcțivă, a avut până în acest moment cel mai mare impact la nivelul mediului construit, influențând și modificând viața cotidiană la nivel global. Astăzi, probabilitatea de intervenție pe o clădire datată secolului al XX-lea este mult mai mare decât probabilitatea de intervenție pe orice altă măturie tangibilă a secolelor precedente.

Pornind tocmai de la aceste aspecte, s-a considerat oportună formarea unui grup de cercetare privind modalitatea de intervenție la nivelul arhitecturii secolului al XX-lea din perspectiva panoramei europene legislative, susținut la nivel internațional de DoCoMoMo International și la nivel național de Societatea inginerilor și arhitecților elvețieni (SIA). În perioada 18 - 19 iunie 2012, a fost organizat la Academia de arhitectură din Mendrisio seminarul internațional *Diritto e salvaguardia dell'architettura del XX secolo*, cu una din secțiuni orientată spre problema Instrumentelor critico-istorice a protecției patrimoniale. Rezultatele acestui seminar reprezintă tocmai volumul prezentat.

Prima parte a volumului - structurat în trei capitole *Legislation, Standards and Regulations for 20th Century Heritage Interventions, Legal Tools for Protection and Listing* și *Derogation, Equivalent Solutions and Liability* - definește contextul general al cadrului legislativ vest european din perspectiva clasării, protejării și salvării patrimoniului arhitectural al secolului al XX-lea, cu analiza implicațiilor ulterioare în ceea ce privește folosința, întreținerea și intervenția. Mecanismele legale prezentate sunt cele existente la nivelul culturilor de referință în lumea teoriei și istoriei restaurării precum cazul italian, francez, britanic, german, elvețian, dar și cel nordic-scandinav, mai puțin cunoscut în contextul românesc. Acest context amplu geocultural este analizat și din perspectiva interacțiunii la nivel internațional cu cadrul legislativ al Comunității Europene. Indiferent de contextul cultural dezbătut, din acest prim contact cu mediul juridic în practica patrimonială reies o serie de concluzii general valabile, care de altfel se regăsesc și în practica românească.

În primul rând, reticența publicului privind recunoașterea patrimonială a arhitecturii trecutului recent, din motive subiective de (ne) detașare față de perioada istorică, devine în toate situațiile un impediment în procesul de clasare și protejare a arhitecturii secolului al XX-lea. În plus, datorită impactului mare la nivel teritorial al acestei arhitecturii, definirea clară a ceea ce merită păstrat (conservat) devine un proces extrem de complicat și complex, nu întotdeauna lesne de aplicat din perspectiva legislativă. O consecință a acestui fapt este apariția unor mecanisme de popularizare și informare a publicului larg privind potențialul de reutilizare a mediului construit din perspectiva economică și, mai ales, din perspectiva valorii patrimoniale. Merită menționat contextul francez în care inițiativa *Label Patrimoine XXe* se dovedește a fi o astfel de inițiativă care s-a dovedit benefică, contribuind la conturarea unei imagini favorabile față de patrimoniul arhitecturii recente aducând în prim plan importanța colectivă și participativă a comunităților în procesul de patrimonializare. Acestor mecanisme susținute deopotrivă de eforturi și voci din mediul profesiei dar din afara acesteia lucrarea expune și instrumentele legale dezvoltate pentru a favoriza clasarea și protejarea monumentelor secolului al XX-lea fie prin părți componente ale edificiului (ex. Franța sau Marea Britanie), fie per ansamblu, în integritatea sa compozițională (ex. Italia). Procesul de patrimonializare al acestei moșteniri arhitecturale este prezentat deopotrivă și din perspectiva inițiativei civice, voluntare, manifestată prin intermediul diferitelor ONG-uri locale, regionale, naționale și chiar internaționale. Astfel, acțiunile de diseminare și informare privind valoarea patrimonială a arhitecturii secolului al XX-lea, desfășurate la nivelul diferitelor comunități, este considerată decisivă și extrem de necesară în a influența în pozitiv opinia

publică. Mai mult, se militează spre recunoașterea oficială la nivelul Comunității Europene a voluntariatului ca partener credibil de acțiune în întregul proces de patrimonializare, argumentat prin valoarea colectivă a mediului construit. Însă, aceste acțiuni civice sunt necesare a se organiza în colaborare strânsă cu specialiștii din domeniu, pentru o informare și o abordare corectă a principiilor patrimoniale.

Un alt aspect comun, surprins în cadrul intervențiilor publicate, este neobligativitatea monumentelor istorice de a respecta normativele în vigoare. Dar, după cum specifică încă din introducere și Roberta Grignolo, nu se pot clasa și proteja ca monument istoric toate construcțiile secolului al XX-lea. Tocmai din acest motiv este considerată necesară crearea unei atitudini profesionale etice de intervenție la nivelul mediului construit, cu integrarea cât mai precoce în acest proces a normativelor în vigoare. Astfel, a doua parte a volumului structurată în două capitole – *Regulatory Compliance of 20th Century Architecture. Standards and Regulations* și *Regulatory Compliance of 20th Century Architecture in Practice* – aduce în prim plan tocmai practica profesională din perspectiva și experiența internațională a unor specialiști în domeniul patrimoniului arhitectural.

Prin intermediul unor proiecte de intervenții, sunt prezentate acele normative și reglementări legislative care au cel mai mare impact de transformare și care afectează cel mai mult integritatea arhitecturii secolului al XX-lea, în lipsa unei intervenții echilibrate. Astfel este dezbătută problema siguranței la foc, a accesibilității, a consolidării structurale în caz de risc seismic și problema ecologizării structurilor din perspectiva materialelor toxice precum radon, azbest și PCB. Pe lângă aceste aspecte este subliniată și necesitatea siguranței pe șantier în plin proces de intervenție. Exemplele ilustrate evidențiază atât soluții orientate spre o conservare totală a caracterului arhitectural al edificiului asupra căruia se intervine și, ca atare, considerate exemple pozitive de intervenție, cât și soluții de intervenție care s-au concluzionat cu demolarea clădirii, intrând în categoria exemplurilor negative. Un exemplu pozitiv de intervenție este considerat proiectul de restaurare al Muzeului național de artă occidentală din Tokyo (arh. Le Corbusier, 1957 – 1959) unde decizia de conservare totală a elementelor arhitecturale definitorii ale edificiului a primat în detrimentul unei investiții economice impresionante. Motivația intervenției se regăsește în caracterul de unicitate al edificiului, fiind singurul proiect realizat al arhitectului Le Corbusier în Japonia. Un alt exemplu pozitiv este considerat proiectul de restaurare al casei proiectate de Erno Goldfinger în 1939 la Londra (2 Willow Road, Londra) și unde s-a decis neadaptarea spațiului interior pentru accesul persoanelor cu handicap. O intervenție contrarie a fost considerată invazivă și cu efecte negative asupra caracterului arhitectural al spațiului interior și al autenticității monumentului. În schimb, s-a creat posibilitatea de vizionare și vizitare virtuală (VR) a edificiului, accesibilă tuturor, într-un mod nediscriminatoriu. Exemplele de intervenții pozitive sunt numeroase și diversificate, pornind de la simple acțiuni de întreținere până la cele ample de schimbare a tâmplărilor în conformitate cu noile cerințe termo-energetice prin respectarea design-ului de fațadă, a materialelor și tehnicilor constructive până în cele mai mici detalii sau intervenții de adaptare ale spațiului interior în funcție de siguranța la foc fără deteriorarea valorii sale arhitecturale.

În schimb, exemplul negativ împins la extrem și ilustrat în cadrul volumului este cazul Palatului republicii din Berlin, demolat în perioada 2006 – 2008 datorită problemelor de mediu produse de materialele de construcții toxice. Pe de altă parte, pentru ca un exemplu de intervenție să fie considerat și perceput ca negativ, nu este nevoie de demolarea edificiului. Este suficientă o intervenție de adaptare a elementelor sale componente cu un impact negativ asupra calității spațiului arhitectural de care pomenea în introducerea publicației Roberta Grignolo. În această categorie intră proiectul de intervenție asupra Spitalului de pneumologie din Alessandria (arh. Arnaldo și Ignazio Gardella, 1931 – 1935), unde aducerea la zi din perspectiva normativelor în vigoare a determinat alterarea imaginea arhitecturală inițială ilustrată prin simpla modificare a mâinii curente a scârilor principale de acces. Acest exemplu de intervenție apare ilustrat și pe coperta volumului, tocmai pentru a se evidenția ușurința cu care simple adaptări pot afecta negativ valoarea arhitectural-patrimonială a edificiilor secolului al XX-lea.

După cum subliniază și Bruno Reichlin în încheierea volumului, aplicarea normativelor în vigoare la nivelul mediului construit devine un act subiectiv, condiționat de o serie de factori de natura geografică, economică, culturală și, nu în ultimul rând, de pregătire tehnică profesională. În plus, aplicabilitatea normelor în vigoare în cadrul proiectelor de intervenție depinde în mare măsură de contextul antropologic cultural, unde responsabilitatea etică și profesională joacă un

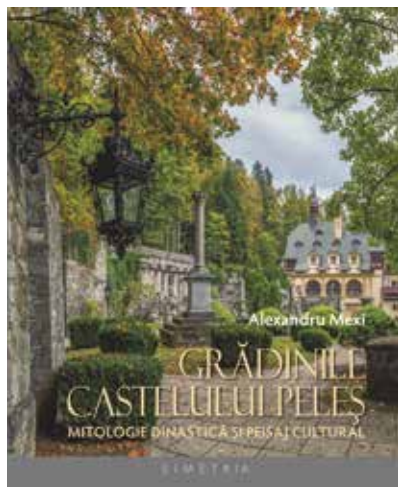
rol decisiv în definirea scenariului de intervenție și a negocierilor orientate spre salvarea moștenirii construite a secolului al XX-lea.

Textele sunt publicate în limbile italiană, engleză, franceză și germană, evidențiind pe de altă parte și principalele culturi și practici patrimoniale implicate în proiect. Iar intervențiile de specialitate nu sunt limitate breslei arhitecților ci includ experiențele unor specialiști din domeniul ingineriei civile, dreptului, economiei, istoriei arhitecturii și protecției civile. Din această perspectivă, precum și din complexitatea subiectelor abordate, volumul devine într-adevăr un instrument util în domeniul practicii patrimoniale prin puterea exemplului și a dezbaterilor ce le ridică. Însă, înainte de o lectură aprofundată, ar fi utilă însușirea unui vocabular specific patrimoniului arhitectural la nivelul căreia *moștenirea arhitecturală* nu este echivalentă cu *monumentul istoric*, *arhitectura secolului al XX-lea* nu definește doar *mișcarea modernă*, iar *intervenția* poate fi interpretată pornind de la o *restaurare conservativă* până la scenariul pesimist al *demolării*.

Alexandru Mexi

Grădinile Castelului Peleş.
Mitologie dinastică și peisaj cultural

Editura Simetria, 2017

Ioana Tudora

Universitatea de Științe Agronomice și
Medicină Veterinară, București
itudora@gmail.com

Ne aflăm în fața unei cărți inedite în peisajul publicistic de specialitate românesc, căci despre peisaj este vorba în cartea lui Alexandru Mexi, *Grădinile Castelului Peleş. Mitologie dinastică și peisaj cultural*, publicată la editura Simetria. Cartea este rezultatul unei cercetări desfășurate în cadrul programului de Master CESI (Centrul de Excelență în Studiul Imaginii) al Universității București și al Universității de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu. În acest context, încrederea acordată foarte tânărului cercetător de către Vlad Alexandrescu și Alexandru Beldiman, care au încurajat publicarea lucrării, este una binemeritată.

Ne aflăm deci în fața unui triplu debut – un debut publicistic, un debut extrem de promițător în cercetare al autorului și un debut (sperăm la fel de promițător) într-un domeniu practic inexistent până acum în România – acela al istoriei și teoriei grădinilor și peisajului. În acest sens trebuie apreciată colaborarea permanentă a autorului cu Ruxanda Beldiman, cea care a descifrat pentru public arhitectura castelului Peleş și ale cărei sfaturi și îndrumare au generat perspectiva holistică asupra domeniului Peleş și căreia, de altfel, cartea îi este dedicată. Căci dacă despre arhitectură s-a scris și se scrie mult, relația acesteia cu arhitectura peisajului a fost până acum ignorată, fapt care se reflectă și în lumea profesională, a practicii de restaurare din țara noastră. Lucrarea pornește de la încercarea de a descifra rolul Castelului Peleş în construirea mitului dinastic, pentru a continua cu prezentarea elementelor peisagistice utilizate în acest scop, în contextul limbajului formal al sfârșitului de secol XIX. Informația istorică referitoare la ansamblu și la componentele sale este consistentă, autorul arătând complexitatea demersului fondator, insistând asupra modului de realizare a ansamblului și acordând o atenție specială compoziției vegetale și, mai ales, „programului iconografic” al grădinilor castelului. Lucrarea lui Alexandru Mexi este martorul dificultăților cu care acest domeniu se confruntă și se va confrunța în contextul unui dezinteres istoric față de domeniul peisajului și peisagisticii în viața culturală și profesională de până acum, precum și în contextul unor surse și resurse documentare extrem de reduse. Astfel, autorul este împins uneori spre o zonă speculativă și comparativă în încercarea sa de a descifra semnificațiile peisajului pe care îl analizează extrem de sensibil și minuțios. Ancorarea în analiza modelelor culturale europene și încercarea de a înțelege demersul peisager de la Peleş prin intermediul altor proiecte similare reprezintă un demers mai mult decât necesar în absența unor mărturii suficiente de clare privind construcția acestor grădini. Din această absență a unor documente privind construcția grădinilor revine ancorarea ipotezelor

cercetării în zona interpretării personale a iconografiei. Grădinile Peleşului sunt amplasate între o tradiție romantică de sorginte germană și o dorință de a genera un peisaj cult autohton, înrădăcinat în tradițiile locale, dar cuprinzând citate și influențe din manierismul și barocul italian sau clasicismul francez. Ele se dezvoltă din dialogul permanent dintre situl natural, fundal neutru și tăcut, și o construcție culturală complexă ce îmbină realitatea materială a arhitecturii sau sculpturii cu un imaginar artistic mult mai vast. Peisajul creat la Peleş este încă o demonstrație a relației directe dintre imaginar și real, dintre interpretare și parcurs în cadrul construcției oricărui peisaj cultural ce se formează mai întâi în lumea artei și ideilor și abia mai apoi își capătă întruchiparea în teren.

Dimenisunea politică a peisajului este, și ea, analizată detaliat, în încercarea de a explica modul în care imaginea grădinii reprezenta, ca în atâtea alte cazuri, un discurs subtil și coerent al unei regalități și statalității în construcție. Această abordare a dimensiunii discursive a grădinilor reprezintă una dintre axele importante ale cercetării, mai ales într-un context cultural în care fundalul arhitectural și peisager pare astăzi ignorat în cadrul construcției unei imagini politice europene. Contrastul între o lume în care publicul era invitat la o lectură atentă a unui mesaj politic complex transpus în arhitectura domeniului regal și lipsa de coerență a construcției actuale, puse sub semnul unei dezvoltări lipsite de conținut și a unei tăceri arhitecturale generate de accentele pecuniare, deși neexprimat și nesublinaț în text, transpare de-a lungul întregii lucrări.

Analizarea limbajului arhitectural și peisager al grădinilor castelului Peleş pleacă de la decupajul morfologic clasic – pădurea, parcul cu pajiștea și terasele. Acestea sunt imagini ale unor peisaje culturale fundamentale și ale unor modele permanente ale arhitecturii peisajului: primul peisaj – al naturii sălbătice, al doilea peisaj – al lumii rurale și al treilea peisaj – al lumii urbane (peisajului „cult”). Prezentarea acestor elemente morfologice ale domeniului detaliază multiplele etape de intervenție, de construcție și reconstrucție, de modelare aproape permanentă a ceea ce pare atât de simplu, firesc și natural. Dacă pădurea, element natural în care intervențiile sunt discrete și minimale, este tratată relativ succint, parcul și terasele se bucură de o analiză mult mai largă și mai detaliată, atenția fiind acordată atât elementelor construite, cât și celor vegetale. Aplecarea asupra compoziției vegetale ne surprinde prin descrierea multitudinii de esențe exotice într-un parc pe care îl percepem ca fiind atât de natural și de firesc integrat în peisajul montan al Sinaiei, demonstrând astfel subtilitatea artei grădinilor așa cum a fost ea realizată de atâția autori succesivi. Astfel, grădinile castelului sunt prezentate ca rezultat al unui efort de lungă durată în care autorii succesivi generează practic un proiect colectiv și coerent. Totodată, rezumarea analizei la intențiile și realizările proiectelor succesive, ignorând aproape ulterioara evoluție naturală a acestora, este una binevenită, lăsându-ne imaginea optimistă a unor peisaje stabile și clar definite, capabile să traverseze timpul fără a fi afectate. În acest sens cartea reprezintă o oglindă în care poate fi privită realitatea de astăzi a domeniului Peleş, un instrument al înțelegerii perisabilității peisajului ce pare de atâtea ori ca fiind firesc, prezent și imuabil. Vizitarea domeniului în compania, plăcută și utilă, a volumului și a ilustrațiilor sale ce povestesc epocile succesive ale grădinilor poate demonstra importanța peisajului în demersul general arhitectural; prin contrast față de concepția și de realizarea originară, se pot observa perisabilitatea surprinzătoare a peisajului, importanța întreținerii permanente și a restaurării componentelor sale. Un aspect important care dă valoare acestui volum este bogata ilustrație ce însoțește textul. Autorul își bazează demersul pe o cercetare a arhivelor naționale sau ale Muzeului Peleş, scoțând la iveală o largă serie de imagini, planuri și schițe inedite ce pot reprezenta o informație extrem de prețioasă pentru alți cercetători care se vor apleca asupra unor subiecte legate de istoria castelului, a grădinilor, a artei sau a dinastei regale. În acest sens, calitatea grafică a lucrării trebuie și ea subliniată, volumul fiind în sine un album de artă, grație contribuției arhitectului Octavian Carabela și a Mirelei Duculescu.

Recomandând călduros parcurgerea lucrării inginerului peisagist Alexandru Mexi, precum și utilizarea ei ca pe un ghid de vizitare și prezentare a grădinilor castelului Peleş, ne exprimăm speranța ca acest volum să reprezinte doar un început, o „deștelenire” a cercetării într-un domeniu atât de sensibil și atât de important precum cel al arhitecturii peisajului care să deschidă perspective noi. Printre acestea, sperăm ca cercetarea din domeniul peisajului să se afirme în domeniul restaurării unde, de prea multe ori, acest aspect este ignorat, iar arhitecturii clădirilor îi lipsește nuanțarea dată de contextul și dialogul cu situl care îi este indisociabil.

Sperăm și urmarea pașilor lui Alexandru Mexi și de către alți cercetători atât din domeniul peisagisticii, cât și din alte domenii.

 Jan Hülsemann

Casa țărănească săsească
din Transilvania.
Ghid pentru restaurarea caselor vechi

Traducere din limba germană:
Mihai Lazăr, Eugen Vaida

Editura Simetria, 2014

Iozefina Postăvaru

Institutul Național al Patrimoniului
ipostavaru@yahoo.com

Volumul este traducerea din limba germană a cărții „Das sächsische Bauernhaus in Siebenbürgen. Was wie machen an altern Häusern?” apărută în 2012, în seria de publicații a asociației Interessengemeinschaft Bauernhaus (IgB), care acționează în Germania la nivel național pentru păstrarea culturii construcțiilor istorice din mediul rural și din orașele mici încă de la începutul anilor 1970. Volumul dedicat Casei țărănești săsești din Transilvania integrează problematica acestei componente a patrimoniului construit istoric din România într-un context internațional.

Autorul, Jan Hülsemann (n. 1951), membru IgB, este un arhitect german preocupat încă din timpul studenției de conectarea proiectării moderne de arhitectură cu tehnicile tradiționale de construcție. Cartea de față este sinteza activității de peste 10 ani (și care continuă și astăzi) în domeniul salvagărdării construcțiilor istorice din Transilvania, efectuată cu efort și îndârjire de către autor împreună cu fundația Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) și apoi cu fundația Mihai Eminescu Trust (MET), activitate în care a intrat cu o vastă experiență în domeniul meșteșugurilor tradiționale și al construirii ecologice dobândite în alte țări ale lumii.

Traducerea și publicarea în limba română a cărții se datorează Asociației MONUMENTUM, înființată în anul 2012 și recunoscută pentru consecvența contribuțiilor sale la salvagărdarea arhitecturii tradiționale din România atât pe planul restaurării fondului construit istoric, cât și pe cel al educării proprietarilor, autorităților și a arhitecților dar și pe cel al revitalizării meșteșugurilor tradiționale. Traducerea cărții are avantajul echivalenței în profesii și dedicație dintre autor și traducător, textul românesc conservând vitalitatea și accesibilitatea scrierii originare și mânuind cu precizie terminologia specifică domeniului construcțiilor tradiționale.

Așa cum se subliniază în cuvântul introductiv, cartea „răspunde unei probleme extrem de delicate din procesul de salvagărdare a fondului construit tradițional din sudul Transilvaniei: restaurarea caselor vechi”. Deși varianta în limba română nu preia subtitlul cărții originare („Was wie machen an altern Häusern?”) conținutul cărții răspunde concret, amănunțit și accesibil tocmai acestei întrebări aparent simple: „Ce și cum se face la casele vechi?”

Cele 18 capitole sunt organizate pentru a defini specificul și componentele casei, gospodăriei și așezării săsești tradiționale, semnalând cele mai particulare probleme teoretice și practice și oferind soluții verificate și accesibile. „Zidărie și tencuială”, „Acoperișurile”, „Ferestrele”, „Planșeele”, „Pardoseala”, „Scările”, „Ușile”, „Șurile, hambarele și alte construcții de lemn”, „Pavajele”, „Fântânile”, toate beneficiază de descrieri și contextualizări sugestive însoțite de recomandări pentru „Întreținere și reparații” în funcție de „Deteriorări tipice” și de „Degradări specifice”, dar și pentru „Modificări și modernizări”.

Procedeele tradiționale de întreținere și reparație sunt explicate și ilustrate detaliat, utilizând date și reprezentări tehnice minuțioase, de la descrierea proprietăților și compatibilității materialelor, până la tehnici de construcție, reguli de combinare a culorilor sau de dispunere a ornamentelor. Fiecare subiect este acompaniat de indicații de execuție amănunțite, ceea ce face din această carte un îndreptar indispensabil pentru lucrul pe șantier.

Cartea lui Jan Hülsemann nu este însă doar un riguros ghid științific și practic în domeniul construcțiilor tradiționale, ci și un îndreptar de conștientizare și valorificare a potențialului patrimoniului rural în sensul protejării identității culturale și, în același timp, un manifest pe o temă de o urgență reală la nivel mondial: amenințarea „progresului”, manifestat sub forma economiei de consum asupra valorilor tradiționale. Pentru satele săsești din Transilvania, prețioasă și

fragilă capsulă a timpului european medieval, a cărei valoare universală excepțională este recunoscută prin includerea reprezentativă în Lista Patrimoniului Mondial a UNESCO, cartea lui Jan Hülsemann se anunță a fi un „pattern book” al tehnicilor de construire și restaurare contemporane, o deschidere pentru viitoare inițiative de salvare a patrimoniului vernacular, așa cum subliniază în prefața cărții, Prințul Charles al Marii Britanii.

Subtitlul ediției românești, „Ghid pentru restaurare caselor vechi” orientează mai precis ținta cărții spre protejarea calității de patrimoniu cultural a arhitecturii tradiționale, subliniind contribuția la conservarea cunoștințelor tehnice din domeniul meșteșugurilor și meseriilor asociate construcțiilor tradiționale, de care este atât de mare nevoie în domeniul restaurării monumentelor istorice din România.

Volumul este tipărit ca și ediția germană, pe format A4, cu peste 200 de pagini color de text, note, planșe, desene și fotografii și cu o bibliografie organizată pe domenii, o notă biografică a autorului și o descriere a MET. În afara câtorva defazări între ilustrații și textele lor explicative, volumul păstrează calitățile distinctive ale publicației originare – abordarea exhaustivă a subiectului, bogăția și calitatea imaginilor și accesibilitatea textului. În plus, Asociația MONUMENTUM a însoțit demersul traducerii în limba română și al publicării cărții în 800 de exemplare cu cel al difuzării largi și distribuirii gratuite a câte unui exemplar primăriilor din mediul Casei țărănești săsești din Transilvania.

ABSTRACTS

TITLE	PAGE	LANG	KEY WORDS	ABSTRACT / SUMMARY
<p data-bbox="256 163 482 255">About the Education of the Present and the Future “Preservation-Architect” – the “Ion Mincu” Method</p> <p data-bbox="256 274 366 298">Hanna Derer</p>	10	EN	<p data-bbox="716 163 939 411">built heritage preservation architect education bachelor master specialisation postgraduate studies multidisciplinary “Ion Mincu” University for Architecture and Urbanism</p>	<p data-bbox="1072 163 1616 298">After a long period of neglect and, eventually, destruction, starting with the last decade of the 20th century, Romania has again been able (even if only to a certain degree) to adopt a sound attitude towards its own built cultural heritage. To this purpose, higher education institutes started, among other things, to focus again on preparing the necessary experts.</p> <p data-bbox="1072 298 1616 874">Therefore, the Department for History & Theory of Architecture and Heritage Conservation has focused simultaneously both on graduate and on postgraduate studies in order to create an appropriate system by which the first is not only complemented, but also deepened by the second. Consequently, while the compulsory lectures and projects have been meant to introduce the field to architects-to-be, the electives have allowed the given students to gain further basic knowledge and abilities as a solid foundation for their future development as experts. For the beginning, according to the demand, the so-called academic postgraduate degree, started in 1992, was conceived for individuals already involved in this area of activity, while later, in 2003, a so-called postgraduate Master Programme had to be created for freshly graduates in architecture, archaeology, engineering, history, art history, etc. Although, following certain features of the field, both these types of education sequences have been conceived as a multidisciplinary approach, each fulfilled this very criterion in a different way, i.e. as the postgraduate master required a broader and stronger contribution of the specific know-how of each profession represented among the students. Furthermore, as these had less or no experience at all, emphasis was placed on the first and sine qua non step of preservation, i.e. the cultural assessment process. On the other hand, as preservation means by far more actors than those who “lay a hand on” the cultural resource, between 2002 and 2006, the department also organised a second postgraduate master, called “Cultural Heritage Management by Local Communities”.</p> <p data-bbox="1072 874 1616 1271">Based upon the common knowledge that (1.) only a well-prepared architect is able to accurately understand a building conceived by another and that (2.) hence, only a well-trained architect is able to learn how to properly approach its cultural values, the concept briefly presented above had to be abandoned as soon the “Bologna process” was fully implemented in Romania, mistakenly assuming that any specialization in any area of activity can take place as a (normal) master. But, in Romania, architects (themselves) are obliged to hold a Master Degree. Thus, for a while, it appeared that the solution to this problem consisted in the so-called “second level master” but, as the overall European tendency is to reduce the length of the higher studies, this may not be an answer. Moreover, at least the present law in Romania allows only four types of postgraduate education, none truly suited for the preservation of built cultural heritage. Consequently, it maybe that the already existing Bachelor for preservation architects needs to be complemented with the required Master, in spite of the reluctance the university has shown with regard to this sort of development.</p>
<p data-bbox="256 1314 517 1406">La Ri/fondazione della DM(ASI) Un progetto prematuro nella cronistoria della protezione dei monumenti storici</p> <p data-bbox="256 1425 354 1449">Peter Derer</p>	16	IT	<p data-bbox="716 1314 835 1514">patrimonio monumenti protezione valorizzazione demolizioni DMI-DMASI autonomia finanziamento politica</p>	<p data-bbox="1072 1314 1616 2044">RIASSUNTO. Il patrimonio monumentale della Romania è vario, ma ristretto. Il clima poco favorevole e il sottofinanziamento cronico rendono difficile la sua protezione. In tali condizioni, le dispute politiche e i contrasti tra i singoli ordini professionali, la noncuranza dei proprietari e le speculazioni delle società immobiliari incidono sulla maniera di organizzare e valorizzare il settore. Il ripristino del modello della vecchia Direzione dei Monumenti Storici (DMI, in romeno) ha fatto funzionare nell'intervallo 1990 - 1993 il tandem formato dalla Commissione Nazionale dei Monumenti, dei Complessi e dei Siti Storici (CNMASI, in romeno), con le sue strutture funzionanti nelle ex province storiche, e dalla Direzione Nazionale dei Monumenti, dei Complessi e dei Siti Storici (DMASI). La Commissione Nazionale faceva capo al Ministero della Cultura, coordinava l'intera area dei monumenti storici e le sue decisioni erano ingiuntive a prescindere dai singoli statuti. Il finanziamento veniva fatto per il tramite della DMASI dal bilancio pubblico, ma anche da altre fonti: c'era nell'organigramma anche un Dipartimento lucrativo. In tal modo la CNMASI, libera da pressioni politiche, economiche e tecniche poteva garantire la prevalenza degli aspetti culturali e scientifici: inventariazione, suggerimenti, controllo, convalide, messa in valore, ecc. Secondo i rapporti resi pubblici, nei tre anni di attività essa era riuscita a rinvigorire e a mettere in ordine il settore gravemente danneggiato dalle demolizioni massicce anteriori al 1989 e non solo nella capitale. Purtroppo lo spirito e le azioni riformatrici della CNMASI e della DMASI non sono state comprese o sono state interpretate in modo tendenzioso se non addirittura malevolo. Nell'approfittare delle contrapposizioni esistenti tra professionisti, delle ambizioni o delle frustrazioni di terzi, i governanti del momento hanno deciso il ritorno alla situazione iniziale, privando la CNMASI dell'autonomia scientifica e culturale e subordinando la DMASI (ridotta ad un ufficio) alle strutture intricate dell'amministrazione centrale. Così si è messo fine all'avventura innovatrice sorta alla caduta della dittatura demolitrice di monumenti.</p> <p data-bbox="1072 2044 1616 2285">RIEPILOGO. Il patrimonio costruito e sistemato a valore culturale, importante grazie alle sue valenze identitarie, ma anche ad un possibile sviluppo, è parte componente della ricchezza nazionale. Perciò la reazione ovvia di fronte all'impoverimento di un patrimonio di per sé modesto dovrebbe consistere nel consolidamento dell'istituzione e degli strumenti atti a proteggerlo. Il tandem CNMASI-DMASI, creato sul modello della vecchia Direzione dei Monumenti Storici, rappresentava appunto la giusta risposta alle demolizioni in varie città e in vari villaggi negli anni 1977-1989. Ma i dissensi professionali, i giochi politici e le speculazioni del settore immobiliare hanno portato al suo scioglimento.</p>

<p>Les études historiques: une perspective bucarestoise</p> <p>Irina Popescu-Criveanu</p>	<p>22 FR</p>	<p>étude historique histoire opérationnelle valeurs historiques architecturales et urbanistiques méthodes d'évaluation du tissu urbain restrictions et permissivités d'intervention restauration développement urbain Roumanie</p>	<p>La Roumanie a vu de se développer, après 1990, une approche particulière de la relation avec les édifices anciens, supposant une analyse détaillée des constructions dans leurs évolution et caractéristiques, en vue de clarifier les valeurs portées et, d'ici, d'y préciser les interventions adéquates.</p> <p>Création adaptée au contexte spécifique des disciplines liées à l'architecture et à l'urbanisme, l'approche en question a donné lieu à une pratique de longue durée – les études historiques préalable aux interventions architecturales et urbaines – et, de cela, a mis en évidence des personnes spécialisées dans ce type d'études, appartenant à plusieurs horizons disciplinaires, notamment historiens, architectes ou historiens de l'art.</p> <p>Au bout de plus de deux décennies de tels « études historiques », celles-ci peuvent être mises en question. Quelle serait la bonne définition de ces études ? La recherche du genre prochain et la différence spécifique par rapport aux autres types de recherche historique est à la base du texte présenté. L'article distingue les études historiques indissociables de leur caractère opérationnel, dont le but est de trouver les situations futures adaptées au lieu. En identifiant leur base doctrinaire ainsi que l'originalité de l'approche, le texte cherche à questionner la pratique, dans son évolution, dans la perspective de l'unité de la pratique et de la pertinence des résultats, surtout depuis que la législation rend obligatoire ces études. Effectivement, ces études ont été rendues nécessaires par une certaine vision concernant l'environnement bâti Roumain (parlant surtout des territoires du Sud et de l'Est des Carpathes), dans le contexte du changement radical de système politique et, implicitement, de la réapparition de la commande privée en architecture et du retour à la pratique libérale sans que, pour cela, une étape réglementaire consolide le développement urbain et sans qu'un nombre suffisant d'architectes avec de l'expérience dans la restauration puisse se refaire après le vide de la période communiste.</p> <p>Après l'analyse des études ayant créé méthode autant en ce qui concerne les bâtiments isolés que les ensembles urbains, ainsi que de leurs influences dans la période qui a précédé les années 1990, l'article présente des éléments de caractérisation de la situation dans la pratique Roumaine, en concluant sur la nécessité de l'imposition d'un cadre contenu obligatoire, qui aiderait à la restauration des bonnes pratiques urbanistiques et architecturales. En constatant la disparition trop fréquente des aspects opérationnels des études historiques au bénéfice d'une approche monographique des ensembles étudiés, comme le manque de réglementations urbanistiques précises et détaillées en milieu historique, qui laissent trop souvent la place aux attitudes discrétionnaires autant des architectes, des constructeurs que de leurs clients ou même de l'administration, les études historiques devraient, dans les conditions actuelles, dépasser la définition opérationnelle des restrictions et permissivités pour les interventions futures, et formuler – en complément – des principes et méthodes d'intervention, préciser techniques et matériaux, de manière à se constituer en ante-projets de restauration et, par cela, récupérer leur dimension pluridisciplinaire et leur utilité pratique. <i>Hendus. Faccat esciis mi, vollorr orehend ucipsam iliti doluptate eum hil ilis dessit entur apic</i></p>
<p>Un patrimoine inconnu: les études historiques et architecturales de l'architecture urbaine</p> <p>Nicolae Lascu</p>	<p>34 FR</p>	<p>étude historique monument historique patrimoine bâti zone bâti projeté spécialistes et experts du Ministère de la Culture</p>	<p>L'existence actuel des études historiques spécialisés est imposé par la législation concernant les monuments. Elles sont nécessaires comme fondement de toute intervention sur un édifice classé, sur les édifices situés dans les zones de protection d'un monument ou dans les zones bâties protégées. Tout cela a conduit à l'existence d'un très grand nombre de bâtiments sur lequel n'importe quelle intervention doit être argumentée par une étude historique.</p> <p>Les études historiques peuvent être regroupées en plusieurs catégories, en fonction du but pour lequel elles doivent être élaborées. La catégorie d'étude la plus répandu, la seule qui n'est pas réglementé en aucune façon par le ministère de la Culture, concerne l'argumentation des interventions sur un monument, sur un bâtiment non classé dans la zone de protection de ce monument ou dans une zone bâtie protégée. Une telle étude historique, de bonne qualité, dont le rôle est de définir la substance culturelle du bâtiment, doit contenir plusieurs chapitres: le contexte historique urbanistique ou se trouve le bâtiment; des informations sur l'auteur (architecte, constructeur, etc.); références au propriétaire et a ses contributions dans l'architecture du bâtiment; analyse architecturale du bâtiment / des bâtiments; l'inscription à l'évolution de l'architecture locale / nationale; l'état de conservation constaté; matériaux utilisés et systèmes constructifs. Enfin, toute étude doit absolument formuler des «restrictions et permissivités» des interventions sur le bâtiment, représentées de manière claire et suggestive.</p> <p>Conformément aux réglementations du ministère de la Culture, les études historiques doivent être développées uniquement par des spécialistes ou des experts certifiés exclusivement dans ce domaine. Les personnalités certifiées ont des formations de base (universitaires) différentes: architectes (la plupart), historiens, historiens de l'art, ingénieurs (parfois), archéologues, etc. Conformément aux listes d'experts et spécialistes reconnus / attestées par le Ministère de la Culture, il y a 48 experts et 75 spécialistes qui disposent actuellement de cette attestation. Il est à noter aussi qu'il y a des différences notables en ce qui concerne leur présence dans le territoire: dans plus de moitié des 42 départements du pays ou dans des territoires entiers (Dobroudja, par exemple) n'apparaît aucun spécialiste ou expert attesté.</p> <p>Les études historiques et architecturales ont un double rôle. Tout d'abord, celui pragmatique, nécessaire pour guider l'intervention sur les monuments ou sur les bâtiments dans les zones protégées du monument ou à l'intérieur des zones bâties protégées. Deuxièmement, ils peuvent apporter une contribution significative à l'histoire de notre architecture et, en particulier, à l'architecture urbaine. L'immense quantité d'informations contenues dans les études historiques peut être considérée comme partie</p>

<p>An Audience for Françoise Choay</p> <p>Kázmér Kovács</p>	<p>40 EN</p>	<p>conservation of the historical heritage seminal books specific education of professionals and of the public</p>	<p>complémentaire du patrimoine bâti respectif. Mais, jusqu'à la possibilité d'accès – même limitée – à cette grande « base de données », ou jusqu'à la publication des études les plus précieuses, elle reste un patrimoine inconnu.</p> <p>During the past two decades an important part of Françoise Choay's theoretical work has been translated and published in Romania. They offer thorough analyses of the emergence, development and globalisation of the idea of cultural heritage and of its related practices, as well as powerful arguments and clearly formulated principles for its conservation and management. Specialists in the field as well as the public at large – always the beneficiary of a good quality built environment – have thus the opportunity to engage adequately in the conservation of the unique cultural assets embodied by cultural heritage, in general, and built environment, in particular. However, current conservation, restoration and management practices in Romania – and elsewhere, for that matter – show that large segments of the professional body and of the public ignore the very basic knowledge of how to protect and conserve cultural heritage. The paper reviews the five books by Choay translated into Romanian and lists a selected bibliography of her oeuvre. The intended message is to tackle the issue of insufficient professional and public awareness with respect to architectural heritage. Fact is that excellent theoretical tools are at hand to provide the appropriate understanding of the essentials in the field of cultural heritage. Yet, while available, these tools remain unused and have little or no effect on everyday practices. Such state of affairs appears as a proof that not enough is done to educate both experts and public on the irreplaceable value of historic monuments and sends an alarming signal concerning the future of our built environment.</p>
<p>Cultural Heritage, Identity Politics and Scientific Knowledge</p> <p>Gheorghe Alexandru Niculescu</p>	<p>44 EN</p>	<p>archaeology the Faro Convention political freedom epistemic rights nationalism the capability approach</p>	<p>In Romania, politicians and professionals repeatedly claim to protect cultural heritage against internal threats, that it is against people who, theoretically, are as entitled to it as are its guardians. This shows that cultural heritage is not a common cultural inheritance: only some of the “inheritors” have the right to decide what should be preserved and they believe that what they think should be imposed on everyone. Defined in a recent official document as “an aggregate of material and immaterial values that constitutes a non-renewable resource of national identity”, cultural heritage is a political artefact, constructed on the distinction between those who are knowledgeable and should lead and those who should choose to be led and educated by them. National identity, made of recent prescriptions for future behaviour and presented as an outcome of ancient facts, is imposed with the authority of the political and of the scientific and development is seen as an outcome of the preservation of the political present disguised as an authentic past. The local traditions of the disciplines implicated in the preservation and instrumentalization of cultural heritage, lacking the means and the willingness to examine current politics, continue to combine certifications of authenticity for cultural heritage content with subaltern endorsements of the locally authoritative nationalist discourse. More than a few scholars, despite what they should know about the comprehensive critique of nationalism made by sociologists, historians and archaeologists, think that nationalist myths should be preserved for the benefit of the uneducated. A different kind of cultural heritage politics could be constructed using the principles advocated by the capability approach. Some of them can be seen at work in the Faro Convention.</p>
<p>To Build or Not to Build in Revoluției Square, Bucharest? – a Dilemma put into a Historic Perspective</p> <p>Adrian Crăciuneascu</p>	<p>58 EN</p>	<p>Revoluției Square Carol I Square Cina Restaurant contest urban planning planning alignment regulation</p>	<p>The study outlines the historic evolution of today's Revoluției Square. The starting point is public controversy upon the question of any possibility of building in this area in order to rehabilitate the public space that was deconstructed following extensive demolitions occurring in late 1939 – early 1940. It appears that more often than not, debates on such matter never take place relying on all relevant historic data necessary to describe such an urban evolution. This can be observed either in the course of public debates on urban planning or when a decision is made. It is the case of this large public space where some urban developments initiated in 2005–2006 triggered wide public protests from various NGOs. In a way, it generated a widespread opinion that nothing can be built in this area as people appear to completely ignore that this was in fact a place where imposing buildings once stood.</p> <p>In fact, over the last years of the 19th century and the early 20th century the best defined public square was developed here, with all the period European qualities of the concept. Shaping the public space took a long time, starting with the building of the Golescu House in 1812 and its further development into the later Royal Palace. Calea Victoriei (Victoria Road) had to be regulated and widened. The former land of the Bishopric of Râmnic had to be transformed into a public garden with corrected geometric shape, while later on the imposing Romanian Athenaeum was built on its axis. The building of the Royal Foundation had to be expanded and, due to this opportunity, an important axis with the Royal Palace emerged by creating the Carol I Place, on a circular pattern. By 1940 the place had already been demolished as King Carol II decided to widen Calea Victoriei even more. A real asphalt desert appeared as a consequence and a public architectural contest was organised in 1943 in order to create a proper context for the newly enlarged Royal Palace. All the solutions awarded at the time had proposed massive further demolitions of the historic fabric. The 1944 bombardments affected the Royal Palace and the remaining “Splendid” Hotel. The hotel was demolished and in the 1950s, which enabled the extension of the present Știrbey Vodă Street. In 1997 there was another attempt to redefine the space through an architectural competition. This competition had no practical consequences either, but it</p>

<p>Mărăști Historical Battlefield</p> <p>Raluca Iosipescu</p>	68 EN	<p>Mărăști Mărăști Society First World War General Alexandru Averescu General Alexandru Mărgineanu Queen Mary</p>	<p>proved again that rethinking a space with only scarce historic data instead of a thorough study does not lead to the best solutions.</p> <p>20 years later, this study provides the key elements that once characterized this area together with the main values and constraints that history provides. It supports the idea of a new urban planning competition in order to revive the spirit of the place.</p> <p>Since 2015 the Institute of National Heritage prepared the implementation of a project with the principal aim to list as historical site the battlefield of Mărăști in the Historical Monuments Inventory of Romania. The project made its debut with a study in the Romanian National Archives and libraries; primarily we have collected information about the military operations in a large zone having the village of Mărăști at its core.</p> <p>In the Romanian National Archive, we found the entire archive of the Mărăști Society. Because, during the battle of Mărăști almost the entire village was destroyed, immediately after the 1917 campaign, the staff, commander general Alexandru Margineanu and the soldiers of the second Romanian division directly involved in the battle for Mărăști decided to contribute after the war to the reconstruction of the village Mărăști. For this purpose, on Queen Mary of Romania's assent, they founded "Mărăști" Society. During 1919 to 1938 "Mărăști" Society built all the public buildings of the village: the church with the clock tower and the parsonage, a splendid school, the hydro-steam pumps, a water tower and an entire system for the water distribution in the village, an electric generator with all the equipment for the distribution of the electricity to the mausoleum, and in the village, a monumental entrance with a triumphal arch, and, not the last, the Mărăști mausoleum. In the mausoleum were gathered the remains of the soldiers and officers from the Romanian, Russian and German army. In the mausoleum there were also the tombs of Marshall Alexandru Averescu, General Alexandru Mărgineanu, General Nicolae Arghirescu and that of General Arthur Văitoianu, who died in 1957.</p> <p>A section of our project was devoted to research and identified the military engineering works made during the battle by both armies.</p>
<p>Schulgebäude aus dem letzten Viertel des 19. Jahrhunderts in den siebenbürgisch-sächsischen Dörfern im Burzenland</p> <p>Adriana Stroe Aurelian Stroe</p>	76 DE	<p>Siebenbürgen Burzenland Siebenbürgisch-Sächsische Siedlungen Schulgebäude Peter Bartesch kaiserlich und königlich Doppelmonarchie</p>	<p>Schulgebäude aus dem letzten Viertel des 19. Jahrhunderts in den siebenbürgisch-sächsischen Dörfern im Burzenland</p> <p>Schon am Ende des 14. Jahrhunderts sind in den von Siebenbürger Sachsen gegründeten Ortschaften Schulen urkundlich belegt. Diese waren der Kirche untergeordnet und die Lehrer gehörten dem niederen geistlichen Stand an, sie wurden von den Abgaben der Gemeinden durch die Kirche bezahlt. Im Laufe der folgenden Jahrhunderte war der Unterricht, vor allem in den Dorfschulen, im Allgemeinen auf die Grundkenntnisse ausgerichtet: Lesen, Schreiben, Rechnen, ohne dass es einen einheitlichen Lehrplan gab. Die Schulen waren meist in einem Raum im Wohnhaus des Lehrers/Kantors/Glückners untergebracht. Mitte des 19. Jahrhunderts setzten sich</p> <p>Persönlichkeiten wie Stephan Ludwig Roth oder der spätere Bischof Georg Daniel Teutsch für die Reform und Vereinheitlichung des Schulwesens in den sächsischen Ortschaften, besonders des Grundschulunterrichts, ein. Ebenso wurde der Hygiene in den Schulgebäuden vermehrt Aufmerksamkeit geschenkt.</p> <p>Nach der Einsetzung der österreichisch-ungarischen Doppelmonarchie 1867, nach Annahme des Nationalitätengesetzes und des Bildungsgesetzes, insbesondere aber nach der endgültigen Auflösung der Sächsischen Nationsuniversität 1876 hat die Evangelische Kirche A.B. für die Siebenbürger Sachsen Verantwortlichkeiten hinsichtlich der Bewahrung ihrer nationalen Identität übernommen. Diesem Zweck dienten der Unterricht und die Gründung von Vereinen in fast allen Bereichen des gesellschaftlichen und Gemeinschaftslebens. Eine ganze Reihe von konfessionellen evangelischen Schulen, die in den letzten drei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts in den sächsischen Dörfern gebaut, ausgebaut oder modernisiert wurden, sind heute noch sichtbare Zeugnisse dieser geschichtlichen Entwicklung.</p> <p>Betrachtet man die Schulen, die in den letzten drei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts in den sächsischen Dörfern des Burzenlandes gebaut oder erweitert wurden, fällt auf, dass die ehemalige evangelische Schule, gegenwärtig das Gebäude A, in Neustadt/Cristian das erste und schönste Schulgebäude ist, das im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts von Grund auf neu errichtet wurde. Es ist ein Werk des Architekten Peter Bartesch (1842–1914). Die Schule wurde 1877–1879 auf dem Marktplatz der Gemeinde, in der Nähe der evangelischen Kirche, nach dem Vorbild der vom selben Architekten entworfenen Mädchenschule in Kronstadt/Brasov gebaut.</p> <p>Die frühere evangelische Schule in Neustadt widerspiegelt genauso wie die anderen erhaltenen kirchlichen Schulgebäude, die in Siebenbürgen nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich entstanden sind, in beispielhafter Weise die geschichtlichen Ereignisse, die zu ihrer Errichtung geführt haben, und ebenso die Opfer, die für ihren Aufbau erbracht werden mussten. Nach den Kirchen waren sie die größten und schönsten Gebäude in diesen Ortschaften.</p>
<p>The Bucur Church of Bucharest: Beyond the Legend</p> <p>Sergiu Iosipescu Raluca Iosipescu</p>	82 EN	<p>Church of Bucur the Shepherd București Radu Mihnea Prince of Wallachia Cyril Lukaris Patriarch of Alexandria</p>	<p>The study features a critical approach to the sources, inclusive of archaeological nature, and to the bibliography concerning the church of Bucur the Shepherd, a personage considered the mythic founder of the capital of Wallachia, București. An apocryphal inscription from the end of 19th century tried to accredit the idea that the church was built in 1416 by the Prince Mircea the Elder of Wallachia. According to the general opinion of the modern historiography the</p>

<p>The Restoration and Revitalisation of Bánffy Castle, Bonțida, Cluj</p> <p>Csilla Hegedüs Zsuzsanna Eke Dorottya Makay</p>	<p>92 EN</p>	<p>castle Transylvania built heritage restoration revitalisation education cultural events</p>	<p>church dates from the middle of the 18th century. By the study of the documents and the archaeological researches the church of Bucur, devoted to saints Athanasios and Cyril, was edified during the reign of prince Radu Mihnea in Walachia (1611–1616) as a funerary chapel (bolnița) for Radu Vodă monastery, at the time of restoration of the latter by the same prince, the chapel being inaugurated presumably by the famous Cyril Lukaris, Patriarch of Alexandria, and then the Patriarch of Constantinople, who conferred also the second name of Saint Cyril as the patron of the chapel.</p> <p>The reconstruction of the mediaeval and early modern topography of the hill on which the church of Bucur the Shepherd was built, offers an explanation for the legend. The hill was situated on the Dâmbovița river facing the mouth of Bucureștioara rivulet and down the ford of Dâmbovița where Prince Mircea the Shepherd built his court chapel in the middle of 16th century.</p> <p>Bánffy Castle, Bonțida, one of the most significant architectural ensembles in Transylvania, after decades of neglect and decay, came to a precarious state in the late 1990s. Since its establishment, in 1996, the Transylvania Trust Foundation has pursued the castle's fate. Due to its architectural and historical value, as well as its level of dilapidation, the restoration and revitalisation of the castle is a complex task, which can only be achieved successfully by applying a long-lasting strategy and by international cooperation. In the following, the brief history of the castle, its research, and the strategy regarding its restoration and use will be discussed, especially that without the latter the restoration itself is unable to ensure the intervention's sustainability.</p>
<p>P. P. Carp Manor in Țibănești, Iași</p> <p>Șerban Sturdza Alexandra Mihailciuc</p>	<p>104 EN</p>	<p>Regeneration-recycle community and social cohesion education through restauration traditional crafts experimental techniques architecture through direct experience, heritage for all rural sustainability eco-economy local resources</p>	<p>The architecture project began 11 years ago, in a historic monument house (the manor of Petre P. Carp) confiscated in 1949 and returned as a ruin. The recovery of this property has put everything on finding some ways of creative recycling, a conversion, from residence into a study centre for traditional crafts and architecture.</p> <p>As a consequence, "We strike the iron at the manor!" was generated as a project which has under its name a continuous school of ironwork delivered for free to the local people from Țibănești (Iași), a suite of workshops for traditional crafts and experimental techniques near the Carp Manor and a collection of objects created within this context.</p> <p>How can we use a dilapidated historic monument now? How can it be reintegrated in the community's life? How can life be sustained by itself over there? How can we solve the proximity issue? Which are the heritage policies which can be revealed from this case study and which can be used elsewhere? Here is the aim of this text.</p>
<p>The Triumphal Arch of Bucharest – Restoration Works</p> <p>Aurora Târșoagă</p>	<p>118 EN</p>	<p>symbol legacy Triumphal Arch identity celebration Petre Antonescu World War I</p>	<p>Together with the Coronation Cathedral in Alba Iulia, the Mărășești Mausoleum in the historical Vrancea County, the Heroes Cross on the Caraiman Mountain and the Tomb of the Unknown Hero in Carol Park, the Triumphal Arch in Bucharest is one of the monuments dedicated to the participation of Romania in World War I, at the end of which all the territories inhabited by Romanians were reunited for the first time. The heavy symbolism and meaning of a generation of sacrifice is imbued with the mythical artistic expressions on the Triumphal Arch. Romania put up a heroic standoff in Vrancea county, defending against Germany, one of Europe's superpowers at that time, turning the fate of the entire war and rendering Romanians proud and confident as one of the key players of the century, making general's Eremia Grigorescu saying "Pe aici nu se trece!" (You will not pass here!) legendary.</p> <p>Such an effort and sacrifice was definitely not in vain, as in the aftermath of the war all Romanian territories were united under the same standard, that of the modern Romanian state.</p> <p>After many attempts and interim versions put up hastily only for the military parade of the returning victorious troops, the Triumphal Arch was completed by architect Petre Antonescu by keeping the 1922 reinforced concrete frame and adding a stone coating. Bas-reliefs, inscriptions and a multitude of symbols were used by the architect and artists to give the monument an authentic all-Romanian breath. Finding a united and clearly defined visual identity for the freshly emerged state was no easy task for the authors, but the powerful underlying layers of culture and common visual identity of the Carpathian space surfaced in the talented architects of the time, already in search of a national identity. Petre Antonescu was one of the architects in search for this beautiful architectural style – the so-called Neoromânesc (Neo-Romanian) style.</p> <p>The restoration project was no easy task, mainly because of the undisciplined constructor who sought to cut down costs in almost every segment, to the point of even bringing the works to a complete halt several times. Because of this, the seismic dampers were acquired very late and thus the Arch rested on temporary metallic stilts for almost more than a year and a half (!) even though these metallic special pieces are only designed for a small amount of time, to keep the structure intact until anti-seismic devices can be installed (1–2 months). Another example was the small 72 sqm pyramidal slanted metal sheeting used for the roof cover, that had to be replaced three times before a decent result was obtained. This was also the consequence of the entrepreneur contracting poorly qualified construction teams.</p> <p>The only powerful allied authority of the design team was the Ministry of Culture Committee, which was present at the main project milestones and constantly sustained the Architect in seeking and demanding high quality works. On the other side, the Client (Bucharest Municipality) put a lot of pressure to wrap up the project without taking into account the quality of works in the probably most important and symbolical historic monument in Romania.</p>

Rehabilitation and Promotion of the Cultural Identity of the Cetății Square and of the Ștefan Tower in Baia Mare	128	EN	Cetății Square Ștefan Tower Baia Mare <i>Rivulus Dominarum</i> identity rehabilitation	<p>The project achieved two major goals: seismic reinforcement by introducing a base-isolation system and the second, the complete restoration of the heavily damaged stone facades, together with the recovery of the text written on the side panels and the recovery of the "Budapesta" text on the inner side.</p> <p>The Arch of Triumph facade restoration project was granted the Historical Monument Restoration Award, given by the Ministry of Culture.</p>
Ildiko Mitru				<p>The rehabilitation of the Cetății Square and of the Ștefan Tower was an investment started by Baia Mare City Hall in 2004, when it commissioned its first feasibility study. For five years the project was stalled, the Ștefan Tower being the only objective that has benefited from funds to replace the cover of the helmet and to strengthen and preserve the exterior (from the City Hall and the Ministry of Culture and National Identity). In 2009, the City Hall resumed the rehabilitation process and commissioned the documentation for the Cetății Square, feasibility study, technical project and technical detailing, with all relevant studies and technical reports. The project was accepted on 26.08.2011 for financing through the Regional Operational Program 2007-2013 Priority Axis 1- Supporting the sustainable development of cities. After the archaeological researches in 2012-2014, carried out by the Museum of History and Archaeology in Baia Mare, the site achieved the value of the past, being finalized, approved, authorized and prepared for execution through public procurement. Execution work began in 2014 and was completed on 30 October 2015.</p>
Architecte Rodica Mănciulescu Commemoration des 100 ans de la naissance	136	FR	Rodica Mănciulescu Grigore Ionescu Ștefan Balș Direction des Monuments Historiques	<p>Rodica Berberianu (née le 2 décembre 1917 à Ecaterinodar (Krasnodar) en Russie, décédée tragiquement au tremblement de terre du 4 mars 1977 à Bucarest), après une enfance assez solitaire – elle n'a pas connu son père, mort jeune en 1917 pendant la guerre, la mère étant peu présente –, elle a fait ses études à Bucarest et obtenu le diplôme d'architecte en 1944, avec la mention „Magna cum laude”. Suit le mariage avec l'architecte Ștefan Paul Mănciulescu (futur professeur et vice-recteur de l'École d'architecture de Bucarest) et la naissance des enfants : Maria Cristina en 1951 et Ștefan Mircea en 1953 (les deux sont architectes et vivent aujourd'hui à Paris). Les premières reconnaissances professionnelles et la reconstruction de sa propre famille sont un tournant dans sa vie. Il faisait bon vivre dans notre petit et modeste logement situé boulevard Dacia à Bucarest, entourée de proches et d'amis.</p> <p>Notre mère aimait l'histoire et les vieilles bâtisses. Elle a consacré 30 ans de sa vie à cette véritable vocation. Elle intègre d'abord l'école d'architecture de Bucarest comme assistante du grand prof G. Ionescu pendant 7 ans (chaire d'histoire de l'architecture, 1945-1952); hélas, elle est écartée par la suite pour des raisons politiques. Malgré le démantèlement de la Commission des Monuments Historiques en 1947 par le régime communiste et la politique anti-culturelle de l'époque, nait paradoxalement en 1955 une petite structure dédiée à la restauration des bâtiments anciens. Elle a la chance de faire partie de ce premier atelier d'une dizaine de personnes, rassemblées autour d'un grand nom de la défense des Monuments : l'architecte restaurateur Ștefan Balș. Cette rencontre est décisive pour Rodica Mănciulescu – elle fera partie de l'atelier Balș depuis la constitution de la nouvelle Direction des Monuments Historiques en 1960 et jusqu'à sa disparition en 1977. Cette nouvelle institution moderne et originale concentre la prescription et l'exécution des projets, regroupe des grands spécialistes (architectes, historiens, ingénieurs, archéologues, chimistes, peintres restaurateurs) et s'appuie sur un réseau national d'artisans; l'action menée est efficace et les résultats de grande qualité. Les années 1960-1977 voient l'aboutissement d'amples projets de restauration signés Rodica Mănciulescu et constituent une exception à l'intérieur du sombre système de répression communiste. Les grands noms de la restauration des Monuments se retrouvent et travaillent ici, dans cet incroyable havre de paix. Nous, les enfants de Rodica Mănciulescu, nous avons été adoptés par cette véritable nouvelle famille qui siègeait rue Ienachita Vacarescu... c'est avec eux que nous avons résisté au sinistre quotidien, c'est avec eux que nous avons passé des moments d'intensité uniques. Et ils restent toujours parmi les êtres qui nous sont les plus proches. L'année 1977 est une année noire pour notre famille, c'est la perte violente de nos parents; c'est aussi la fin de la Direction des Monuments –spécialistes et artisans de la restauration (près de 3 000!) se retrouvent orphelins, comme nous, à la recherche de nouveaux repères. (C. et S. M)</p>
Cristina Mănciulescu Ștefan Mănciulescu				

Revista Monumentelor Istorice este cea mai importantă dintre publicațiile românești cu tradiție în domeniul cercetării și protejării patrimoniului construit. *Revista* a apărut anual începând cu 1990, dublând *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* și a devenit, în scurt timp, un reper în bibliografia națională dedicată monumentelor istorice. Atât *Buletinul*, cât și *Revista* sunt succesoarele *Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice*, prima publicație periodică din România dedicată protejării patrimoniului cultural imobil, apărută trimestrial începând cu luna ianuarie 1908, sub direcția *Comisiunii Monumentelor Istorice*, la editura Administrației Casei Bisericii. La origine, *Buletinul* avea ca obiectiv general „deșteptarea și răspândirea în popor a simțului și priceperii pentru conservarea monumentelor, prin publicarea de lucrări speciale asupra monumentelor și de instrucțiuni asupra chipului conservării sau restaurării lor” și cuprindea „o parte științifică”, în care se urmărea publicarea a „tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice” și „o parte oficială”, în care se publicau „rapoartele anuale ale *Comisiunii*, procesele verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circuli, informațiuni și decizii ale Ministerului și ale *Comisiunii*, privitoare la monumentele noastre istorice”.

Buletinul și-a păstrat formula inițială până la desființarea sa în 1945, urmată de dizolvarea *Comisiunii Monumentelor Istorice* în 1948. În perioada următoare atât activitatea comisiei, cât și publicarea unor texte de referință a fost continuată ocazional – întâi de revista *Monumente și Muze*, apărută într-un singur număr, în anul 1958, apoi, începând cu anul 1970, prin *Buletinul Monumentelor Istorice* (1970–1973), iar apoi prin *Revista Muzeelor și Monumentelor – Monumente Istorice și de Artă* (1974–1989). Din 1990, *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* și-a reluat apariția, concomitent cu înființarea *Revistei Monumentelor Istorice*. Direcțiile principale urmărite de *Buletin* la înființare – științifică și oficială – s-au distribuit astfel în cele două publicații distincte.

Institutul Național al Patrimoniului
Ienăchiță Văcărescu 16, sector 4, București

